

Forord

Norges forskningsråd ved områdestyret for 'Kultur & samfunn' tok initiativet til forskningsprogrammet *Byutvikling – drivkrefter og planleggingsutfordringer* i 1999. Forskningen i programmet har bl.a. rettet søkelyset mot romlige og sosiale og kulturelle endringsprosesser.

Dette prosjekt er finansiert innenfor dette NFR-program (prosjektnr. 144622/510).

Prosjektets hovedmål er å fremstille og analysere de etiske dimensjoner i byutviklingsforståelsen og byplanleggingen. Studiet inneholder en historisk analyse av etikk i byplanleggingen samt en analyse av planlegging i Oslo basert på intervjuer med sentrale aktører i byplanleggingen i Oslo.

Vi vil gjerne takke informantene som nysgjerrig og interessert stilte opp for intervju. De har betydd en rikdom av informasjoner langt ut over det som er stilt frem i denne rapporten.

Oslo, mars 2004

Arvid Strand

Forskningsjef

Innhold

Forord	1
Innhold.....	2
Figuroversikt.....	5
Sammendrag	6
Summary.....	11
1 Innledning, metode & kritikkposisjon	16
1.1 Innledning	16
1.2 Rapportens problemstillinger	21
1.3 Byplanlegging og etikken som problem og utfordring ..	24
1.4 Aktørposisjoner, handlingstyper og deres diskursrasjonaliteter	29
1.5 Prosjektets kritikkposisjon	32
1.6 Metodologi og metode	36
1.6.1 Metodologiske antegninger.....	36
1.6.2 Metodiske bemerkninger.....	38
1.6.3 Analytiske perspektiver – noen metodeoverveielser.....	41
1.7 Oppsummering og perspektivering	47
2 Byplanlegging, etikk og politikk – en ambivalent konstellasjon	49
2.1 Innledning	49
2.2 Det politiske og institusjonelle perspektiv	51
2.2.1 Det politisk-ideologiske perspektiv - innledning	51
2.2.2 Politikk og etikk – eller om å planlegge for ’det gode liv’	52
2.2.3 Demokrati og planlegging sett planpolitisk	57
2.2.4 Planleggingens kommunikative etikk – og offentlighets makt.....	62
2.2.5 Det institusjonelle perspektiv – innledning.....	63
2.2.6 Den progressive planlegging.....	64
2.2.7 Planleggingens etikk og etikk i planlegging	67
2.3 Det planleggingsteoretiske perspektiv	69
2.3.1 Etikk i planlegging - praksisfilosofi	69
2.3.2 Planleggingsteoriens grunnposisjoner – roller og etiske prinsipper	76

2.3.3	Norsk 'planleggingsfilosofi' – forsøk på en foreløpig presisering	81
2.4	Rettferdighet som samfunnspolitikk og planlegging - innledning.....	85
2.4.1	'Den gode by' og 'den rettferdige by' – politisering av etikken.....	86
2.4.2	Relasjonen mellom etikk, rettferdighet og planlegging – Howe's bidrag til en presisering	89
2.4.3	Fellesskapets etiske filosofi - kommunitarismen	92
2.5	Byplanlegging og etisk filosofi – oppsummering og perspektivering.....	97
2.5.1	Planleggingens politisk filosofiske grunnlag - oppsummering.....	100
2.5.2	Å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive - perspektiver.....	101
3	Etikk i planlegging og byplanlegging	105
3.1	Byplanlegging – etikken som problem og utfordring ..	105
3.2	Arkitekturens filosofi – eksistensialisme og fenomenologi	107
3.3	Verdier i byformingen - mot en forståelse av teori og praksis	113
3.4	Norsk moderne byplanlegging – ifølge Planlovutvalget.....	117
3.5	Byplanlegging, arkitektur og etikk – en ukomfortabel relasjon.....	127
3.5.1	Byplangrepet – bylivets 'orden'.....	135
3.6	Oppsummering og perspektivering	139
4	Byplanlegging i Oslo – Bjørvika som case	144
4.1	Innledning	144
4.2	Urbanismens forståelsesperspektiv: ideal, teori og form.....	145
4.3	Tenkemåter i spill i Bjørvika-prosjektet – historisk sett	148
4.4	Flere tenkemåter i spill – bypolitikk, arkitekturteori og byteori	155
4.5	Kritikken av Bjørvika-planen.....	164
4.6	Planlegging for byliv?.....	168
4.7	Kritikk av byplanleggingstenkningen i Oslo.....	172
5	Etikk og byplanlegging – intervju.....	177
5.1	Innledning	177
5.2	Planleggerroller - selvfortalt	181
5.2.1	Innledning	181

5.3	Beboerperspektivet.....	207
5.3.1	Miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo	208
5.3.2	Hvorfor bo i Gamlebyen? Det attraktive bomiljø i bydelen	211
5.3.3	Bjørvika, byplanlegging – den ytre trusselen er kanskje planpolitisk?.....	214
5.3.4	Hva er byliv og hva er bylivets etikk?.....	215
5.4	Oppsummering – bylivets etikk	216
6	Etikk i norsk planlegging ift internasjonale erfaringer	220
6.1	Planlegging er entydig et gode.....	221
6.2	Demokrati og makt.....	222
6.3	Offentlig medvirkning.....	224
6.4	Rettferdighets-etikk.....	226
6.5	Noen avsluttende bemerkninger om felles problematikker	227
7	Generell oppsummering.....	231
7.1	Innledning	231
7.2	Byplanlegging mellom politikk og urban-teknik?	232
7.3	Fysisk form og det sosiale spørsmål?.....	234
7.4	Urban design og sosial planlegging - intervjuer.....	237
7.5	Etikk i bypolitikk og planlegging.....	240
7.5.1	Det politiske perspektiv.....	240
7.5.2	Planleggingsperspektivet.....	242
7.5.3	Etiske verdier og betydnings skjemaer.....	243
7.6	Oppsummering og kritikk av norsk planleggingstenkning	245
8	Planleggingens utfordringer	250
8.1	Innledning	250
8.2	Den politiske problematikk – kort rekapitulering	252
8.3	Byforståelse og planlegging.....	254
8.4	Planlegging og fremtidens dilemmaer.....	258
8.5	Planlegging som system- og hverdagspolitikk.....	260
8.6	Etikk og planlegging – spor og perspektiver.....	262
8.7	Bylivets og bymessighetens etikk, det individuelle i det kollektive – nye spor?	267
8.8	En annerledes organisering av byplanlegging – pluralistisk planlegging	271
	Litteratur	276
	Vedlegg 1 Intervjupersoner	298
	Vedlegg 2 Spørre-guide 'etikk-prosjektet'	299
	Vedlegg 3 Utdypende projektbeskrivelse for prosjektet.....	302

Figuroversikt

Figur 1.1	<i>Rammene for produksjonen av byplanleggingens etiske diskurs</i>	29
Figur 1.2	<i>Aktørposisjoner og deres diskurs-rasjonaliteter</i>	31
Figur 1.3	<i>Konstitusjonsfeltet for en etisk planlegging</i>	48
Figur 2.1	<i>Planleggingens forståelse av hva bylivets etikk bør og ikke bør bestå av</i>	56
Figur 2.2	<i>Egenskaber ved deontologiske og teleologiske begrunnelsesformer</i>	73
Figur 2.3	<i>Etiske prinsipper i planleggingsteorien – en selektiv oversikt (X = Campbell & Marshall; (x) = John Pløger)</i>	77
Figur 3.1	<i>Paradigmer i norsk byplanlegging historisk sett</i>	129
Figur 8.1	<i>Det sosio-romlige samspill sett fra et byplanleggingsperspektiv</i>	258

Sammendrag

John Pløger

Etikk i planlegging – og planpraksis

NIBR-rapport 2004:6

Problemstillinger

Rapporten er et første studie av etikk i planlegging her i landet. Den kjente planteoretiker John Forester har et sted hevdet at planleggere er 'praktiske etikere' først og fremst fordi 'moralske bedømminger og etiske spørsmål gjennomsyrrer planleggingens daglige praksis'. Likevel har etiske refleksjoner ikke hatt noen sentral posisjon verken i planteorien eller i plandebatten. Rapporten – finansiert av 'Byforskningsprogrammet' i regi av Norges Forskningsråd – har følgende hovedproblemstillinger:

Hvordan argumenteres det for en etisk byplanlegging i plandokumenter, blant sentrale aktører i byutviklingen og i lokalbefolkningen? Hvilken etisk verden og hvilken bylivs-etikk er målet i utviklingen av Gamle Oslo og Bjørvika hos aktørene? Hva kan en urban etikk for storbyutviklingen bygge på her i landet?

Etiske diskusjoner innen planteori

Den internasjonale planteori er ikke velforsynt med etiske analyser eller analyser av etisk filosofi. Rapporten følger i noen grad det arbeide som Heather Campbell & Robert Marshall har utført med å analysere engelske planleggeres etiske verdier, betydningsskjemaer og praksiser, men utvider deres tilgang med en definisjon av hva etikk er og via dette følger en fremstilling av etikken og de etiske betydningsskjemaer i norsk planpolitikk og byplanlegging.

Enkelt sagt er etikk allmenne prinsipper for et godt og rettferdig liv. Det handler om de generelle, kollektive, normative og moralske prinsippene for sosialitet og nærvær med andre. Både privat og på jobben styres vi av et sett av verdier og etisk-moralske systemer som

f.eks. omhandler plikter og rettigheter, eller normer for hvordan vi bør oppføre oss sammen. Etikken kan imidlertid også bygge på fordommer eller moralisme.

En planleggingsrelevant definisjon av etikk er:

- 1) *Etikk angår generelt hva vi bør gjøre; hvordan vi bør leve; spørsmål om godt og ondt, riktig og galt, rettferdig og urimelig; og de gode sider ved livet generelt.*
- 2) *Forming [av] hva som "bør være" i relasjon til [måten] å bo og bygge [på og påvirker] eksplisitt [og] former livsmåter, livserfaringer, forbedrer livet.*
- 3) *Arkitektur – aspekter av livskvalitet (well-being) som kan adresseres gjennom forming av miljøet – er derfor iboende etisk (Wasserman).*

Definisjonen viser hvor viktig spørsmålet er, fordi selv om planleggeren ikke er klar over det, så inngår etiske spørsmål både i den romlige praksis, i de arkitektoniske intensjonene, i byggestilen og i planpolitikken.

Noen premisser i norsk byplanlegging

En nærmere analyse av planpolitiske notater, plandokumenter, planforskning og plandebatter viser at norsk planlegging bygger på en rekke premisser som sjeldent eller aldri gjøres til gjenstand for analyse eller debatt. Noen av de viktigste premissene er:

- Plansystemet og planleggingen er basert på at folk er 'kognitivister', dvs. en formodning om at de lar seg overbevise av rasjonelle og fornuftige argumenter.
- Planleggere er 'pragmatister' i den betydning at de er praktikere, inkrementelle med 'en nese for det mulige'.
- Det pragmatiske fordring om å oppnå en fornuftsbasert konsensus er det prinsipielle mål med planleggingsprosessen.
- Planlovutvalgets neo-rasjonelle understrekning av behovet for mer styring og kontroll støttes generelt i plansystemet.
- Man forsvarer en prosedural etikk – retten til å bli hørt, jussen som virkemiddel mv. – for å sikre 'felles' interesser og et 'rettferdig' resultat. Dette gir inntrykk av at planleggingen er politisk upartisk og nøytral, samtidig som det fremmer en oppfatning av at planlegging er basert på en etikk som handler om 'rettferdig styring' av samfunnet, hvor 'likhet' og 'det felles gode' er sentrale etiske verdier.

Planleggere kan, som vi vet, ikke intervensere til fordel for særinteresser med mindre disse er politisk legitime. Man kan derfor med god rett spørre hvordan planleggere da kan opptre som forsvarere for etiske prinsipper om f.eks. 'likhet', eller praktisere idealet om å være 'de svakes røst'.

De etiske og politiske begrepene som anvendes i praksis kan selvfølgelig ikke oppfattes som absolutte. Planleggerens forståelse av begrepet likhet er vel som regel 'passe' likhet, idet man aksepterer samfunnets ulikheter, og samtidig har intensjoner om å reformere dem. Begrepenes retoriske kraft er også viktig. Å tale om effektivitet gir inntrykk av at planleggeren er en faglig rasjonell og pragmatisk person, som bare fokuserer på sak og prosess som orienteringspunkt for sitt arbeid.

Poenget her er at de nevnte begreper alle har et etisk-filosofisk grunnlag, og at dette kan finnes i planleggingsteoriene som ligger til grunn for arbeidet ('advokat-planlegging', 'neo-rasjonell' teori, 'pragmatismen' og 'kollaborativ-kommunikativ' planlegging).

Etiske verdier i byplanleggingen i Oslo

Hvilke etiske verdier kan man så spore i samtaler med byplanleggere? Prosjektets har sett på både de institusjonelle verdier som påvirker planleggerens arbeid, og gjennom intervju å få et innblikk i hvordan planleggerne ble 'nødt til' å foreta etiske valg. Det viste seg at planleggerne var forbeholdne mot å snakke om etikk i planlegging, men analysene viser likevel at det finnes en rekke etiske verdier i spill i byplanleggingen generelt og i Oslo. Det var tre etiske posisjoner som planleggerne ofte fremhevet, og det er (1) 'den rette handling', (2) behovet for å forsvare 'kollektive' eller 'felles' interesser, og (3) behovet for kontroll og styring.

1) *'Den rette handling'*

'Den rette handling' handler om hvorvidt handlingen er 'riktig eller gal', og ikke nødvendigvis om dens konsekvenser. Mange planleggere står sikkert ofte overfor det dilemma som uttrykkes i følgende utsagn: "I hvilken grad er det etisk riktig å styre over andre? Hva skal vi legge til rette for, og hva betyr det jeg mener i forhold meningen til den 'vanlige' mann og kvinne?"

2) *'Det felles gode'*

Forsvaret av fellesskapets interesser var en sterk etisk grunntanke, selvfølgelig med forskjellige begrunnelser. Én mente for eksempel at "privatkapitalen er så sterk at hvis ikke vi forsvarer og definerer [kravene til] det offentlige rom, så tror jeg ikke det blir noe tilbake".

En annen mente at ”bak alt vi gjør, ligger hensynet til den tause majoritet og svake interesser som ikke kan hevde seg i det offentlige rom”. En tredje utsagn var at ”ingen særinteresser skal få lov at sette seg ned og ta plass”, mens en fjerde mente at vi ”skal ikke ha noen områder i byen som er nedtursområder. Det skal ikke være så tydelig at her bor det mennesker med veldig lav sosial status”.

Disse synspunktene peker på at *advokat*-planlegging er et ideal som stadig har en sterk posisjon blant planleggerne, for ’hvis ikke vi gjør det, hvem vil ellers gjøre det?’.

3) ’Behovet for å ha kontroll’

Styring og kontroll viktige midler i planpolitikken, og det ble gang på gang fremholdt at uten planleggenes kontroll over arealbruken, ville det ikke være mulig å sikre at kollektive interesser blir ivaretatt. For eksempel er det i forbindelse med Bjørvika-utbyggingen viktig å sikre at ’bylivet kan brukes av alle, det skal ikke være ekskluderende’. En annen nevnte at ’vellingene’ ofte kunne være et problem, fordi de ikke nødvendigvis representerer ’fellesskapets’ interesser i området. Planleggingsinstitusjonene skal derfor ideelt sett ’bidra til å sette en dagsorden som ivaretar de interesser som andre ikke ivaretar’, og ’planen’ er et viktig styrings- og kontrollredskap i arbeidet. Det ligger også i arkitektutdanningen at ’vi på en måte vil ha en struktur og et system’.

Avslutning

Den ’praktiske etiker’ er tilsynelatende den rolle planleggere helst selv ser seg i. Det handler ikke om dype refleksjoner over etiske spørsmål, men om å ha noen (etiske eller ideologiske, det er ofte svært å skille) grunnprinsipper som man (intuitivt?) anvender når man stilles overfor etiske valg i hverdagens planleggingspraksis. Kan man forvente mer?

Ja, det bør man gjøre. Blant annet fordi planlegging er, uansett hvor man sitter i systemet og hvor ubetydelig ens bidrag ser ut, ”en prosess for å designe vår habitat [måte å bo på], som bygger på en intensjon om å forbedre livskvaliteten, og det krever implisitt en vurdering av hva som er ’det rette’ å gjøre”. Etikk er viktig fordi ”det handler om hvordan man lever, hva som menes med ’det gode liv’, å skape ’det gode’ i verden, og å være ’rettferdig’ og ’rettskaffen’ i ens personlige og profesjonelle liv”.

Den etisk upartiske planlegger er følgelig en illusjon. Planpraksis representerer bestemte institusjonelle, faglige eller personlige etiske verdier, og planleggere foretar mange etiske valg som burde studeres. Men etikk diskuteres sjeldent, muligens fordi det oppfattes som en

'abstrakt' diskusjon som den enkelte planlegger ikke føler har betydning for den daglige yrkesutøvelsen.

Rapporten diskuterer en lang rekke andre etiker i spill enn de nevnte. Den 'moraliske økonomi' for byplanleggingen i Oslo, slik det fremkommer av intervjuene, er at planlegging er en 'progressiv handling' – den er rettet mot å forsvare 'fellesskapets' interesser, og den er de 'svakes' røst. Planleggere er ansvarlige, ærlige, fair og 'til å stole på'. Politisk-ideologisk er det en sterk etikk omkring begreper som 'likhet', 'rettferdighet' og 'demokratisk innflytelse'. Planleggerne er, som Forester beskrev, "praktiske etikere", men de bør også overveie følgende utsagn om profesjonen: "De som handler på vegne av staten, tjener selvsagt det offentliges interesser gjennom den konsistente, fair og upartiske måte de opprettholder byråkratiets regler og prosedyrer" (Campbell & Marshall 1999). Det er viktig planleggere reflekterer over dette, og dermed også over de etiske verdiene som de 'tar for gitt'.

Er det mulig å generalisere disse resultatene? Rapporten finner etiker i spill som korresponderer til engelske analyser, og under alle omstendigheter bør et viktig bidrag til plandebatten bli at planleggernes valg aldri er verdi-frie. Det behøves flere kritiske planleggingsanalyser som forsøker å spore im- eller eksplisitte etiker på spill i planleggingen. Prosjektet her er forhåpentligvis bare et første bidrag til dette.

Summary

John Pløger

Ethics in Planning – Theory and Practice

NIBR Report 2004:6

Issues

This report sets out the findings of the first study of ethics in planning in Norway. The well-known planning theorist John Forester describes somewhere planners as 'practical ethicists', primarily because 'moral judgements and ethical question permeate everyday planning procedures'. Despite this, ethical thinking occupies no prominent place either in planning theory or in planning debates. The report – funded by the 'Urban Research Programme' under the auspices of the Research Council of Norway – asks the following questions:

How do planning documents argue the case for ethical urban planning vis-à-vis key urban planning players and local communities? What type of ethical world and ethics of urban life are envisioned by relevant parties in connection with the Old Oslo and Bjørvika developments? What would be a feasible basis for a type of urban ethics suited to urban developments?

Ethical discussions in planning theory

International planning theory exhibits no surfeit of ethical analyses or analyses of ethical philosophy. The present report follows partly the work of Heather Campbell and Robert Marshall in analysing the ethical values, meaning schemata and practices of British planners, but we expand their approach in giving ethics a definition and from there an account of ethics and the ethical meaning schemata prevalent in Norwegian planning politics and policy and in urban planning.

Put simply, ethics concerns the general principles for a good and virtuous life. It concerns general, collective, normative and moral principles for community and interaction with others. In the spheres of

both domestic life and work we are governed by a set of values and ethical-moral systems relating, for instance, to rights and duties or norms as to how we should act and interact. In addition, though, ethics may also be based on prejudice or moralism.

The following provides a definition of ethics of relevance to planning:

- 1) *Ethics concerns how we should act in general; how we should lead our lives; issues of good and evil, right and wrong, fair and unfair; and the good aspects of life in general*
- 2) *The formation [of] what 'should be' in relation to [the way in which we] live and build [and influence] explicitly [and] shape ways of living, experiences of living, improve life*
- 3) *Architecture – aspects of the quality of life (well-being) that can be addressed by shaping the environment – is therefore inherently ethical*

This definition shows how vital the issue is, because although planners may not be aware of it, ethical concerns are enmeshed in spatial practice, architectural intentions, building styles and planning politics and policy.

Some basic assumptions in Norwegian planning

A detailed study of planning policy minutes, planning documents, planning research and planning debates reveals that the range of basic assumptions on which Norwegian planning rests are seldom, if ever, questioned, analysed or debated. Some of the most important of these assumptions are:

- The planning system as such and the performance of planning are based on a view of the public as 'cognitivist', i.e., there is an assumption that public opinion can be swayed by rational and sensible argumentation
- Planners are 'pragmatists' inasmuch as they are practitioners, incrementally with a 'nose for the impossible'
- The pragmatic challenge to achieve rational consensus is the principal purpose of the planning process
- The emphasis on the need for widened control and supervision by the Building and Planning Act Review Commission is generally seconded within the planning community
- A procedural ethics – the right to be consulted, the law as an instrument etc. – is defended to ensure the inclusion of 'common' interests and a 'fair' planning outcome. It creates the

---

impression that planning is politically impartial and neutral while encouraging the idea that planning at the same time is based on a brand of ethics concerned with the 'just governance' of society, for which 'equality' and 'the common weal' represent leading ethical values

Planners may not, as we all know, intervene on behalf of special interests – unless those interests are considered politically legitimate. There is good reason to ask, therefore, how planners can act as the defenders of ethical principles related, for instance, to 'equality', or practise the ideal of speaking with the 'voice of the weak'.

The ethical and political concepts that are applied in practice can not, it goes without saying, be considered unconditional. The planner's conception of the term 'equality' is probably more in tune with 'more or less equal', since one accepts social inequality while intending to reform it. The rhetorical power of the terms is also a point worth noting. Speaking of effectiveness makes it seem like the planner is a rational and pragmatic professional, focused solely on his or her work on the business at hand and procedural matters.

The argument here is that the terms mentioned all have an ethical-philosophical basis, and that this basis can be found in the planning theories that underpin planning practice ('advocate planning', 'neorational' theory, 'pragmatism' and 'collaborative-communicative planning').

Ethical values in Oslo's urban planning

So what is the nature of the ethical values as expressed by urban planners in conversation with us? The study looked at institutional values that impinge on the planner's work and the interviews gave us a certain understanding of how planners are 'forced' to make ethical decisions. Planners, we found, were generally reluctant to talk about ethics in planning at all, despite the analytical evidence that ethics are involved in urban planning in general and in planning in Oslo. The planners tended to indicate three ethical positions: 1) 'the moral act', 2) the necessity to defend 'collective' interests or the 'common weal', and 3) the necessity for management and control.

1) 'The Moral Act'

'The moral act' concerns the degree to which an action is 'right or wrong', though not necessarily its consequences. Many planners will doubtless often have to deal with the dilemmas outlined in the following questions: 'With what ethical right may one preside over

others? What should we help through and how much does my opinion count in relation to the opinions of the man and woman in the street?’

2) *‘The Common Weal’*

The defence of public interests is a powerful ethical premise; there are many reasons for that, of course. One interviewee felt that ‘corporate capital is so strong, that if we fail to defend and define [standards for] public spaces, then we’ve more or less given up our *raison d’être*.’ Another said that ‘behind everything we do, there is the desire to take into account the silent majority and the interests of less powerful groups who are unable to get their voice heard.’ A third mentioned that ‘no special interests should be allowed to sit down and take up space’, while a third said that we ‘don’t want to see parts of the city turn into run-down areas. It should not be obvious that certain districts have residents of very low social status.’

These opinions show that ‘advocate’ planning represents an ideal that continues to exert considerable influence over planners: ‘if we don’t do it, who will?’

3) *‘The Necessity to Maintain Control’*

Supervision and control are important instruments in the area of planning policy and the argument was once in circulation that if planners had no control over land use, it would be impossible to ensure that public interests were accounted for. In connection with the Bjørvika development, for instance, it is essential to see that ‘urban life is for everybody, it shall not exclude anyone’. Another suggested that residents’ associations often proved difficult because they frequently did not represent the interests of the wider community. Planning bodies should therefore, ideally speaking, ‘help set an agenda which attends to those interests no one else bothers with’. The ‘plan’ is a vital supervision and control element in these efforts. The training of architects also presupposes that ‘we, in a sense, want a structure and a system’.

Conclusion

Most planners, it seems, tend to see themselves as filling the part of the ‘practical ethicist’. It has little to do with weighty reflection over ethical matters, but of having some (ethical or ideological, it is often difficult to see a difference) guiding principles which are (intuitively?) brought into play to tackle ethical decisions in ordinary, everyday planning work. Is it reasonable to expect more?

Yes, it is. Because, for one, planning, whatever one’s place in the system and however insignificant one’s contribution may seem, ‘is a

---

process by which we design our habitat that is based on an intention to improve quality of life, and it requires implicitly identifying what are the 'right' steps to take.' Ethics is important because 'it concerns how we live, what the term "the good life" actually means, to create 'good' in the world, and act fairly and justly in one's professional life.'

It follows that the impartial, ethical planner is an illusion. Planning practices represent defined institutional, professional or personal ethical values and studies should be made of the ethical choices made by planners. But ethics is rarely discussed, possibly because it is considered too 'abstract' a subject and something individual planners feel has little impact on the way they perform their duties.

The report discusses a wide range of other types of ethics than those mentioned here. The 'moral economy' of urban planning in Oslo, as became apparent under the interviews, is that planning is a 'progressive act' – aimed at defending 'public' interests, and it is the voice of the 'weak'. Planners are responsible, honest, fair and reliable. Politically/ideologically there is a powerful ethics connected to terms like 'equality', 'fairness' and 'democratic say'. Planners are, as Forester wrote, 'practical ethicists', but they should also give thought to the following description of the profession: 'People who act on behalf of the state obviously serve the public interest through the consistent, fair and impartial manner in which they maintain bureaucracy's rules and procedures' (Campbell and Marshall 1999). It is important that planners reflect over this, as well as the ethical values they 'take for granted'.

Can we generalise on the basis of these findings? The report reveals ethics at play that match those found in British studies, and in any event, a substantial contribution to the planning debate is that planners' decisions are never value free. But we need more critical planning studies that tune in on ethics at play both tacitly and manifestly in planning practices. This present project is hopefully a first step in that direction.

1 Innledning, metode & kritikkposisjon

1.1 Innledning

Fagets forståelse av den nye byen som vokser fram, er utilstrekkelig, og det er ikke utviklet strategier for planlegging som fungerer godt innenfor en moderne markedsøkonomi, og diskusjonen om vår tids urbane kvalitet og byidealer er ikke ført til ende (Ellefsen 1998:11)

Det forekommer betimelig pba sitatet å gjenfremstille det klassiske verdispørsmål, *hvordan bør byer innrettes?*

Byplanleggingshistorien viser at dette spørsmål ofte er i fokus, men det bliver som regel redusert til et form-spørsmål om f.eks. boligkvalitet, funksjonalitet, arkitektonisk helhet, sonering eller tilgang til grønne omgivelser. Ebenezer Howards idé om 'havebyen' og Le Corbusier' funksjonalisme har begge hatt stor innflytelse i byplanleggingen. De bygde begge på visjoner basert på idéer om menneskelige behov, men det var først og fremst den romlige organisering som skulle tilfredsstill disse behov. I dag kritiseres bypolitikere for ikke å vite nok om byutvikling og byliv. Karl Otto Ellefsen uttaler i forbindelse med Oslos første arkitektur-triennale f.eks. følgende:

Oslos største problem er at byen ikke har noen bypolitikk. I politisk sammenheng mangler man fullstendig grep om det urbane feltet Oslo, og en forståelse av hvad det består i. De fleste relevante problemstillinger unnslipper politikken (Lending 2000:18).

Dette 'grep' for det urbane felt er 'helhetsplanen' som skal strukturere og forme byen i et funksjonelt hele. Det 'urbane felt' kunne også være

---

byens økonomiske, næringsmessige og sosio-kulturelle utviklingskrefter, og hva som er disse krefters betydning for den konkrete byforming. Dette er imidlertid forhold som sjeldent medtas i byplanleggingen.

Det er ennvidere få som har vist interesse for det forhold at byplanleggingen er en intensjonell romlig organisering av hverdagslivet, og at det dermed i planleggingen im- eller eksplisitt forefinnes verdier- og betydningsskjemaer, etikker og moral, for hvilke former for liv som skal leves i byen og kvartalene. Det finnes videre liten eller ingen interesse for byplanleggingens og bypolitikkens etiske betydningsskjemaer. Prosjektets analyse av byplanlegging generelt, og spesifikt i Oslo, bygger på den erkjennelse at hvordan vi innretter våre samfunn og byer også handler om etiske verdier som skal prege det 'felles' byliv og hvilken byutviklingen som skal etterstrebnes. Byplanlegging er intensjonell, det planlegges for spesifikke funksjoner og former for liv, og dette prosjekt starter for såvidt med den problematikk og den problemstilling om byidealer som sitatet illustrerer, nemlig diskusjonen av det urbane og hva som er de urbane kvaliteter. Men rapporten handler mer presist om de primære byutviklingsaktørers byforståelse med særlig henblikk på deres forståelse av det man kunne omtale som bylivets etikk. Det vil her si idéer om hvordan man bør leve sammen i byen, sed og skikk, moral og normativitet, og det settes spesiell fokus på det individuelle-i-det-kollektive som en byspesifikk problematikk, der i mange uttrykk synes å prege dagens bypolitikk og planlegging.

Det kan for så vidt forekomme merkelig at etikken ikke er mer debattert i byplanleggingen i og med at debatten om byplanlegging og byutvikling i praksis ofte er basert på etiske og moralske argumenter. Den finnes spesielt når det tales om samfunnets og bylivets individualisme.

- (1) Yngvar Løchen (1996) taler om forvitring av fellesskapet i moderne tid, og Erik Odvar Eriksen mener det er markedets innflytelse på de politiske imperativer som forhindrer innfrielse av de institusjonelle mulighetene for å oppfylle "kravene til rettferdighet og autentisk selvforståelse" blant borgerne (Eriksen 1996:42). Byens sivile samfunn er truet av anomi, individualisme, in-autensitet og manglende mulighet for å skape en kulturell identitet og borgerens autonomi.

Samtidig er ambivalensen overfor problemkompleksene påtakelig, idet Løchen (med henvisning til Marianne Gullestad) og Eriksen ikke kan avvise at de problemer de omtaler så å si er konstitutive for det

moderne samfunn i seg selv, hvilket vil si at det er tale om allmenne problemstillinger man ikke kan planlegge seg vekk fra. Byen – ihvertfall storbyen – så å si kondenserer det moderne samfunns ambivalenser. Når det politisk-ideologiske ideal er det tette, inkluderende bo- og nærmiljø, så må dette, som Georg Simmel og mange andre påpeker, diskuteres ift at bymessigheten – størrelse, tetthet, sosial heterogenitet – produserer distanse og ikke nærhet, pluralisme i det sosiale felt og ikke homogenitet. Det er også immanent i bymessighetens sosiale former at svake sosiale bånd i nærmiljøet er normen og ikke unntagelsen. Og i byen opptrer man som en individualitet innenfor en rekke kollektive sosiale former og arenaer.

- (2) Med hensyn til bypolitikkens og byplanleggingens rolle i forhold til å skape en sosial rettferdig byutvikling kan det spores en tydelig etisk-moralsk *ambivalens*.

Dette spørsmål er som regel i det politiske felt blitt redusert til et spørsmål om levekår eller boliginnsatser for de sosialt svakt stilte. Det er viktig at en velferdsstat oppretholder et høyt beredskap overfor samfunnets svakeste, og i hele Skandinaviens er velferdssamfunnets etiske fundament knyttet til begreper som 'solidaritet', 'likhet', 'hensynet til de svakeste i samfunnet', 'inkludering' og 'å bry seg'. Spørsmålet er om disse begreper og den kollektive velferdspolitik har samme legitimitet som før og hva en ny form for solidarisk samfunnspolitikk kunne være.¹ Vi ser f.eks. at byens sosio-økonomiske deprivasjon og etniske polarisering øker og xenofobien synes også å vinne frem.

Samtidig er den ressurssterke middelklasse blitt en viktig kraft i byutviklingen. Det er det flere grunner til: (1) Den er byens største befolkningsgruppe og (2) den befolker byens viktigste konkurranse-næringer som serviceerhverv, IKT, finans, administrasjon, utdanning og forskning. Men ikke nok med det. (3) Middelklassen har (som andre) i et forandrende samfunn endret livsformer og betydnings-skjemaer, men man taler om at denne gruppe er mere preget av

---

¹ Det er verd å legge merke til at surveys viser at velferdsstatens omsorg for de svakeste i samfunnet forsvares av de fleste borgere uansett sosio-økonomisk status. Spørsmålet er ikke om velferdsstatens skal forsvares og forbedres, men hvordan den organiseres og hvordan man sikrer de svakeste i samfunnet. Hvem er de svake? Hvorfor er de svake? Og hvordan skal kollektivet bidra til velferdsstaten som samtidig synes å måtte prioritere innsatsen? Hva må være det politiske nivåns ansvar, og hva kan man forvente av sivilsamfunnet og den 'velsituede' borger?

mobilitet, karriereorientering og individualitet enn de fleste andre samfunnsgrupper. Og (4) middelklassens livsstiler anses for å være årsaken til fremveksten av café-kulturen, kulturøkonomiens vekst og byturismens vekst.

Middelklassen stiller bypolitikken overfor et etisk dilemma, fordi den som byens vekstpotensial kan stille høye krav til f.eks. bo- og bykvaliteter som kanskje går på bekostning av behovene til de svaktstilte grupper i byen. På tross av at middelklassen er en særdeles viktig kraft i byutviklingen så finnes det ikke megen kunnskap om denne brede og differensierte befolkningsgruppe når det kommer til livsstilsbehov, levde verdier og betydningsskjemaer, herunder etikk og moral. Det etiske dilemma om å sikre at de svake grupperes behov prioriteres og sikre at deres 'røst' blir hørt, avhenger i høy grad av middelklassens forståelse for problematikken, herunder deres etiske verdier.

- (3) Bypolitikk og byplanlegging representerer en etisk planlegging. 'Alle' er f.eks. enige om det skal planlegges for 'det gode liv', og dette inkluderer dannelsen av fellesskaper og naboskaper.

Det er få som har gitt en kritisk analyse av (by)planleggingens etikk (og som regel diskuteres det etiske ikke spesielt). Man kan i Skandinaviens se antydninger til en sådan kritikk hos Niels Albertsen, Elisabeth Lilja og Steen Gromark og internasjonalt hos Wasserman, Rabinow og Osborne & Rose. Planleggingens etiske tenkemåte, er det tesen, er spatialt byggende på idéen om at man kan designe det sosiale felt gjennom rommet (Albertsen 1993, Rabinow 1989), dvs. ved hjelp av arkitekturverker, form og bygde miljøer som intensionelt representerer idéer om hvilket sosio-materielt handlingsfelt som byboerne skal leve sammen i og hvordan de skal leve sammen. Rommene og omgivelsene er således et bidrag til å utvikle en 'hverdagslivets etikk'. Et eksempel på denne tankegang kunne være følgende:

God byggeskikk ... skaper trivsel og tilhørighet.
Byggeskikken påvirker vår allmenne tilstand selv om vi ikke alltid er klar over det (SB 1998:9).

Planleggingskritikken har fokusert på at planlegging fungerer som en "spatial police"; dvs. at planleggingen fungerer som "regulators of bodies in space, deciding who can do what and where, and even, when" (Sandercock 1998:16). Den regulative og fysiske orienterte praksis har dog ikke forhindret planleggingen i å forsøke å smelte sammen kunst, arkitektur og hverdagsliv som midler til å skape et bedre bomiljø og følelse av stedstilhørighet. Planlegging er en praksis der som regel er indifferent til sosial og kulturell forskjellighet med

mindre det kan rommes innenfor det spatiale perspektiv. Man planlegger ikke for det partikulære som f.eks. homoseksuelle livsformer og verdier, etnisk partikularitet, subkulturell utfoldelse eller mobilitet.

Planleggingsteorien diskuterer primært planleggingens prosesser, systemer, strukturer, kommunikasjonsformer, byråkratiske funksjoner og praksiser. Her mener mange (se f.eks. Sehested & Nielsen 2000) at vi ser en neo-rasjonell utvikling innenfor planleggingen, dvs. en utvikling hvor planleggingen blir mer *prosedyrelt* orientert (Planlovutvalgets arbeide kan være et eksempel på dette, se NOU 2001). Konsekvensen er at byplankontoret enda mer mister muligheten for å være en planpolitikk-utviklende, analytisk, refleksiv og myndig institusjon. Hvis de da noensinne var tiltenkt den funksjon politisk sett. Tilbake står en funksjon som handler om å ha en medierende posisjon mellom kapital, borgere, politikere og staten, men alene med referanse til det politiske nivå (kommune, stat).

I dette perspektiv forstås byplanlegging politisk sett i hovedsak som en teknokratisk og rasjonell virksomhet, dvs. først og fremst beregnet for kontroll og styring. Derfor er det politiske arbeide i hovedsak orientert mot å gi planmyndighetene redskaper til kontrollere og styre arealbruken gjennom å utvikle lokale helhetsplaner, areal-, regulerings- og byggeplaner, lovverk, eller man anvender rikspolitiske retningslinjer som styringsmiddel.

Innenfor det (neo)rasjonelle planleggingsparadigme arbeides det helst med en vitenskapelig eller metodisk legitimert *objektivering* av flest mulige forhold som byplanleggingen må arbeide med. Det er derfor arbeidet med 'miljøindikatorer' og resultatmål er i høy kurs. Blant de 'objektive' forhold som fremheves for byformingen av Bjørvika-området finnes, ifølge byplandirektør Ellen de Vibe, "stedets karakter", at området fysiske og bygde historie har "en klar intensjon", at der er behov for "en (by)struktur" og at nye anlegg må "snakke med omgivelsene" (Aftenposten 14.01.01). Dette faller godt i tråd med at det innenfor byplanleggingen anses for et objektivt forhold at "det fysiske miljøet betyr mye for trivsel og sosial trygghet" (Husbanken 2000:8).

Det kritiske poeng er, at man ikke kan argumentere for denne type objektiv viten selvom den er legitimert gjennom fagområdets 'vitenskapelighet', fordi det enkelt kan finnes både vitenskapelige og kvalitative argumenter (f.eks. erfarings-intervju) for at det ikke er 'sannheter' som fremstilles her. Noen vil mene det er en påstand å hevde det mangler kritiske analyser av og refleksjoner over byplanleggingens endrede samfunnsbetingelser bl.a. i kraft av

---

velferdsstatens tilbaketrekning, globalisering, transformasjoner i bylivets sosiale former, verdi- og normhorisonter, bylivets endrede betingelser (f.eks. kulturell pluralisme, segregering og polarisering) og/eller en selvkritisk refleksjon over planinstitusjonenes politiske funksjon. Neppe noen vil dog hevde det i dag herhjemme finnes kritiske analyser av etikken i bypolitikk og planlegging.

1.2 Rapportens problemstillinger

Prosjektet vil inneholde en kritisk analyse av virkende byplanleggingsidealer i nyere tid, og en kritikk av hvordan disse omsettes til konkrete prosjekter i Gamle Oslo og Bjørvika med særlig henblikk på de etiske aspekter. Sporene for analysen er følgende beskrivelse av byplanlegging som praksis.

Arkitekturfaget er historisk sett (og dette er tydeligst fra det modernistiske gjennombruddet på 1930-tallet og framover) sterkt bundet til etiske spørsmål, til sosiale intensjoner og politiske programmer for samfunnsmessig endring. Sett i denne sammenhengen blir byplanleggingens innerste mening å gi fysiske rammer som det gode liv kan virkeliggjøres innafor. Valg av form er verdivalg (Ellefsen 1999:76).

Det blir en analyse og kritikk av en politisk og håndverksmessig selvbevisst tenkning og praksis, hvor man mener å 'ha tenkt på alt'. Faget er ikke kun bevisst på egne kvalifikasjoner, men også på de politiske rammer og samfunnspolitiske mål den må virke innenfor.

Analysens sentrale spor er at en av de viktigste faktorene i byplanleggingen er *byutviklingsforståelsen* hos politikere og planleggere. Byforståelsen vil i høy grad (men ikke eksklusivt) prege hvilke byliv det planlegges for, hvilke næringslivsstrategier det utvikles, hvilke arkitektur det foretrekkes, og hvilken planlegging av den sosialt rettferdige byutviklingen det arbeides med. Det er kanskje byutviklingsforståelsen som i siste instans gir grunnlag for hvilke planpolitiske beslutninger og initiativer som prioriteres, hvilken byutvikling man ønsker og svaret på hvorfor man ønsker denne bestemte byutviklingen (se Douglass & Friedman 1998).

Det er imidlertid ikke til å se om Ellefsens henvisning til at arkitekturfaget er bundet til etiske spørsmål i ovennevnte sitat handler om andre forhold enn ønsket om å utvikle en byplanlegging grunnlagt i en allmenn anerkjennelse av velferdsplanleggingens nødvendighet. Hans

insistering på at det også handler om en etisk bevissthet vedrørende 'sosiale intensjoner' fører imidlertid direkte inn i de etisk-filosofiske problematikker. Det kunne illustreres med følgende sitat:

The process of designing and constructing our habitat, with the presumed intention of improving the quality of life, implicitly require a judgment of the "right" thing to do. It is in this manner that architecture and ethics are joined together (Wasserman 2000:17).

Og denne bevissthet blir desto mer viktig om arkitekter og planleggere mener de tenker og arbeider innenfor følgende forståelse av arkitektur og fysisk planlegging:

In our culture, architecture transcends the mere physical substance of buildings by endowing constructed forms with aesthetic, emotional and symbolic meanings which elevate them to symbols of civilisation (Benedetto Gravagnuolo, her Wasserman 2000:14).

Den fysiske planlegging må således, hevder jeg, på den bakgrunn også alltid vurderes som en etisk planlegging blant annet fordi den bygger på intensjoner om at man planlegger for 'det gode liv'. Også når man taler om 'det rette' og 'sivilisasjon' er det tale om begreper som inkluderer etiske problematikker. Den tankegang som Wasserman og sitatene illustrerer er hermeneutisk sett feil², da det er mer presist å si at tankegangen illustrerer at 'enhver plan for byen inneholder en plan for et hverdagsliv'.³ Etikken i planleggingen er også synlig i den estetiske planlegging, når det sies noe om at 'pene steder skaper snille mennesker' (for en kritikk, se Pløger 2000). I dagens bypolitikk er det en allmenn oppfattelse at estetisk planlegging⁴ er et av de viktigste midlene til å forbedre trivslen og livskvaliteten i bomiljøene samt stedstilhørigheten til bydelen eller kvartalet (kun miljøforurening synes prioritert høyere). Og en del arkitekter understøtter denne planleggingsidé gjennom å hevde at nettopp estetikken – pene steder og rom – fører til en annerledes bruk og ansvar overfor rommets fysiske og sosiale kvalitet.⁵ Også med hensyn til nærmiljøplanleggingen har etikken vært et sentral element i byplanleggingen som for eksempel når det tales om en revitalisering av nærmiljøets sivile

---

² Problematikken utdypes i avsn. 1.7 (se Pløger 2001, Beauregard 1993, Liggett 1997).

³ Henri Lefebvre (1991). Paul Rabinow (1989) gir en fremragende innsikt i denne problematik med den franske byplanlegging som eksempel.

⁴ Se også Jonny Aspen & John Pløger (1997).

⁵ Disse temaer utdypes i John Pløger (2001b).

---

samfunn for å styrke de normdannende prosesser i bomiljøene (Kaarhus 1991).

Først og sist handler by- og boligplanlegging om *verdier* og *verdi-setting*. Nå vil de fleste aktører nok selv hevde at det er omvendt, for eksempel at det først og fremst er Plan- og bygningsloven som setter rammene for deres arbeid, og her heter det nettopp at PBL representerer ”viktige verdier i samfunnet”, herunder miljø- og kulturverdier (NOU 2001:18-9).

Samfunnsutviklingen har gitt en bekymring for det man kunne omtale som velferdssamfunnets etikk om likhet, nærmiljøets etikk om forpliktelse og fellesskap, og de mellommenneskelige sosiale relasjoners etikk vedrørende ansvar og solidaritet. Rapporten bygger i den sammenheng på en formodning om at dagens bypolitikk og planlegging har et ambivalent forhold til de, hva jeg vil omtale som, etiske konsekvenser av følgende faktorer: (1) At det må planlegges innenfor rammene av en samfunnsutvikling som fremmer individualitet, mobilitet og forandring fremfor kollektive verdier og miljøer.⁶ (2) At bylivet produserer sosiale former som fremmer individualitet, urbane livsverdener og en nesten altomfattende estetisering av hverdagslivet. Det vil si byene fremmer partikularitet, annethet og fremmedhet som hverdagslige erfaringsverdener. Dette er prosesser som også påvirkes av den kulturelle pluralisme som manifesteres i byens livsstilsmangfold. Og (3) byplanleggingen utføres i dag innenfor rammer, hvor man på den ene side ønsker å planlegge for den sosial rettferdige byen, og samtidig planlegge for de ressurssterke byboenes mer individualiserte behov. I forhold til bypolitikken og planleggingens tradisjonelle kollektive orientering⁷ peker dette på nødvendigheten av å kunne planlegge for det individuelle-i-det-kollektive.

Man er for så vidt ikke bange for å tale om profesjonens etikk (Hendler 1995), men få insisterer på at planleggingen representerer en normativitet og moral (Wasserman 2000). I de senere år har Heather Campbell & Robert Marshall (se litt. liste) utført et viktig arbeid med å kartlegge planleggeres etiske prinsipper og verdier. Deres forskning viser at planleggingsfaget og planleggere bærer på en filosofisk arv

---

⁶ Det er et viktig perspektiv i prosjektet at individualiseringen av bylivet også har røtter i samfunnets individualisering bl.a. gjennom karriere, konsumpsjon og livsstilsorienteringer. For argumentasjon se bl.a. Vidar Arnulf & S. Aspholm Hole: Fra velferdsstat til kommunalt velferdsmarked, *Morgenbladet* 11.august 2000.

⁷ Se f.eks. Miljøverndepartementet (1993) & KAD (1995).

mht menneskesyn og ontologier (værens-etikk eller sosial-ontologi) som overses i de fleste planstudier og av profesjonen selv.

Selvom denne arv sjeldent er bevisst reflektert eller artikulert hos aktøren, kan den rekonstrueres og dekonstrueres gjennom en analyse av tekster vedrørende planleggingsteori og praksis, plan-politiske notater, debatter samt gjennom intervjus. Med inspirasjon fra den etikk-fokuserede planleggingsanalyse settes det her fokus på spørsmålet om hva som er en urban etikk. En urban etikk produseres av bylivet selv og den er, vil jeg hevde, en intensjonell del av byplanleggingens intensjoner (hvilke liv skal leves i byen) og den er del av bypolitikken (sosial rettferdighet, liberalistisk byplanlegging).

Prosjektets hovedproblemstillinger er på den bakgrunn:

Hvordan argumenteres det for en etisk byplanlegging i plandokumenter, blant sentrale aktører i byutviklingen og i lokalbefolkningen? Hvilken etisk verden og hvilken bylivs-etikk er målet i utviklingen av Gamle Oslo og Bjørvika hos aktørene? Hva kan en urban etikk for storbyutviklingen bygge på her i landet?

Å reflektere over byplanleggingens bylivs-etikk rommer således to sentrale planpolitiske spørsmål:

(1) Hvordan få til – indhold i og praksis på - en sosial rettferdig bypolitikk basert på respekten for byens permanente sosiale forskjellighet? (2) Hvilke etiske krav må stilles til en byplanlegging som må respektere byens sosiale forskjellighet i sin planprosess og byplanlegging?

1.3 Byplanlegging og etikken som problem og utfordring

Planfaget er som vist for så vidt seg bevisst om at det også er bundet til etiske spørsmål knyttet til velferd og demokrati, men det betyr ikke nødvendigvis at faget er seg bevisst dets etisk-filosofiske grunnlag. Dette grunnlag er likevel virksomt i praksis og man kan forsøke å fremstille det på flere måter .

Man kan ifølge den etiske filosofi fokusere på den *deskriptive etikk*⁸ som egentlig handler om hvordan f.eks politiske notater fremlegger hvilke moraloppfatninger som gjelder i et samfunn eller innenfor en

---

⁸ Dette hviler på Boman Larsen (1999) og Lübcke (1988:143-6).

kultur. Man kan også fremstille den virkende *normative etikk* som handler om hvilken moral som er den rette, hva man *bør* gjøre, dvs. kriterier for rett og gal handling, men også hva som gir en handling moralsk verdi (se Bomann-Larsen 1999:38-9). Dette er selvfølgelig en analytisk atskillelse, og i praksis – dvs. i notater, utsagn eller planlovstekster - vil det formodentlig også være sådan at de dominerende moraloppfatninger i samfunnet blir tatt for gitt og er ureflekterte. Det er grunnen til at de hegemoniske etiker sannsynligvis må søkes i indirekte form i de politiske notater, plandokumenter eller diverse veiledere, debatter eller leserbrev.

Planleggingsteorien er generelt sett ikke tydelig på skillet mellom den deskriptive og normative etikk, men her i landet anvendes i beste fall i praksis den deskriptive etikk – det 'gitte', det man ikke behøver stille spørsmålstegn ved - som grunnlag for å diskutere et normativt handlingsgrunnlag. I planfaget er målet ikke en selvkritisk etisk refleksjon, men å ta utgangspunkt i samfunnets hegemoniske normative grunnlag for 'det gode liv' og det sosialt rettferdige samfunn. Grunnen er sannsynligvis at de kollektive verdisystemer av de fleste tas for gitt og blir til taus viten. Normativiteten finnes f.eks. i form av at det politisk er oppstilt en regeletikk for praksis gjennom veiledere for 'god' praksis og 'gode' løsninger, og gjennom regler for når offentligheten kan delta i planprosessen. Man bør se Plan- og bygningsloven (PBL) som en regel-etikk for faget, og veiledere som en deskriptiv etikk, men det vil også finnes en normativitet i spill. Den offentlige planpolitikk og planleggingspraksis rommer også alltid samfunnets og politikkenes etikk for hverdags- og samfunnslivet, idet PBL, planer og veiledere alltid forsvarer samfunnets hegemoniske verdier om det gode liv, rettferdighet, demokrati og det gode fellesskap. Hva som kan begrunne disse forhold, disse etiske standarder, spesifiseres sjeldent og enda mindre diskuteres de.

Det kan det være flere årsaker til. En er at det ikke blir undervist i etikk i løpet av utdanningen, men en annen er at det i samfunnet generelt er en utbredt forvirring angående hva etikk og moral er. Steinsholt (1990) viser til en undersøkelse hvor forretningsmenn ble bedt om å si noe om "hva etikk betyr for dere?". De fleste henviste til "hva mine følelser forteller meg er viktig" og "den gyldne regel" ble også nevnt av en del (Steinsholt 1990:30). Steinsholt selv mener moral blott er "et sett med spesifikke etiske prinsipper" (ibid:31), hvilket ikke er helt korrekt, idet det utelukker moralisme som del av moralbegrepet. Moralisme bygger ikke på og handler ikke om prinsipper.

Å begrepsliggjøre hva etikk er kan være vanskelig. I enkel form kan man si at etikk er de allmenne prinsipper for det gode og rettferdige

liv med hverandre. Etikk omhandler de allmenne, kollektive normative og moralske prinsipper for sosialitet og nærvær med andre.⁹ Wasserman (2001:25) har en enkel definisjon av hva etikk er, som kan fungere innen planforskningen. Etikk er:

- (1) *The study of human conduct and moral values;*
- (2) *May refer to a set of values or moral systems;*
- (3) *Comprises duties and standards of conduct for individual persons, groups, and professions;*
- (4) *Includes writings and treatises on ethics; and*
- (5) *Entails critical reasoning with respect to moral considerations.*

Wassermans definisjon inkluderer således ikke etisk filosofi eller meta-etikk. Definisjonen oppfordrer mest til å se på etikk i relasjon til konkret praksis og oppfordrer mest til å tenke etikk som betydningssystemer og etiske prinsipper. Wasserman gir også en avklaring av hvorfor (by)planlegging i høy grad handler om etikk.

- (1) Etikk angår generelt hva vi bør gjøre; hvordan vi bør leve; spørsmål om godt og ondt, riktig og forkjært, rettferdige og urimelige; og de fordelaktige sider ved livet generelt.
- (2) Designing [av] hva som ”bør være” i relasjon til [måten] å bo og bygge [på og påvirker] eksplisitt [og] former livsmåter, livserfaringer, forbedrer livet.
- (3) Arkitektur – arbeidende med disse aspekter innenfor totaliteten av den menneskelige livskvalitet (well-being) og positive mål som kan adresseres gjennom designingen av miljøet – er derfor iboende etisk (Wasserman 2000:32, egen oversettelse).

Wasserman bekrefter at byplanlegging må forstås som ‘sosial design’, da den handler om å forme hverdagslivets sosio-materielle handlinger, livet mellom husene, møtesteder, rekreasjonsrommet mv.. Planleggings- og arkitekturpraksis representerer samfunnets hegemoniske verdier og normer, og praksis bygger sjeldent på kontekstspesifikke verdier og normer. Her bygger prosjektet på den hypotese¹⁰ at byplanleggingen i liten grad bygger på kunnskap om bymessighet, livsformene, betydningsskjemaene, attityden eller etiker.

Prosjektet bygger bl.a. på Iris Marion Youngs definisjon av at en *urban etikk* handler om å leve med og lære å leve med sosio-kulturell

⁹ Niels Gunder Hansen (1991).

¹⁰ Blant annet på bakgrunn av tidligere analyser, se spesielt Pløger (2001a).

og sosio-økonomisk forskjellighet (Young 1995). Denne etikk handler – positivt sett – om å kunne respektere og anerkjenne individualitet, å leve som en fremmed blant fremmede, distinksjon, distanse og anonymitet som prefererte livsmåter i byen. En bypolitisk etikk er å planlegge for en sosial rettferdig by og samtidig å gjøre dette ved planpolitisk å *leve med* den sosio-kulturelle forskjellighet og forskjelligheten som en subjektiv og intersubjektiv realitet, dvs. å kunne planlegge for det individuelle-i-det-kollektive.¹¹

Prosjektet er avgrenset til å fremstille etiske dimensjoner i de siste 20-30 års byplanlegging. Byplanleggingen er de siste 10-15 år blitt stilt overfor en særlig utfordring, nemlig en samfunnsutvikling som har stimulert menneskers fokus på individualitet og multikulturalisme, og derfor den særlige utfordring å måtte reflektere over hva det vil si å planlegge i det veridiplurale samfunn. Om dette skjer vil bli eksemplifisert gjennom en analyse av en pågående transformasjon av bydel Gamle Oslo og idéene bak Bjørvika utbyggingen.¹²

I praksis vil byplanlegging måtte foregå innenfor (minst) fire etiske domener.

- En politisk etikk f.eks. i form av en politisk visjon om demokrati og en sosialt rettferdig byutvikling, likhet, solidaritet, forbedring av levekår, livskvalitet, humanisme eller under neo-liberale verdier som ønsker 'mer marked'. Denne etikk kan være begrunnet historisk (felles kulturell identitet, et velferdssamfunn) eller filosofisk (menneskesyn, hva konstituerer mennesket som etisk vesen).
- En institusjonalisert etikk, herunder den 'applied ethics' som er relatert til hverdagens oppgaver og valg. Denne etikk har både en profesjonell dimensjon (planleggingspraksis overfor offentligheten) og en verdimesig dimensjon (dvs. en visjon om demokrati, en sosialt rettferdig byplanlegging, likhet, solidaritet, forbedring av levekår, livskvalitet, humanisme etc).
- En sosial-filosofisk etikk som f.eks. bygger på hvordan mennesker er, deres etiske 'behov' eller atferd eller fellesskaps-idealet og naboskapet, tette mellommenneskelige forhold og et

---

¹¹ Det tenkes således ikke her på økonomiske og velferdspolitiske årsaker til 'klasseskiller' i samfunnet. David Harvey (1999) berører denne og mange andre av temaets relevante problemstillinger.

¹² Bjørvika-utbyggingen er desember 2003 'realisert' som politisk vedtatte planer, forskjellige former for politiske eller planfaglige tekster og offentlige debatter.

bomiljø formet av felles normer og verdier, moral og tradisjoner.

- En este-etikk som er kanskje arkitekturens og planfagets hegemoniske faglige diskurs omkring det etiske. Tankegangen er her at estetikken ses som anvisende på det etiske. Det vil si at det argumenteres med at forskjønning (f.eks. arkitekters estetiske og formmessige preferanser i form av byggestil), den estetiske kvaliteten i de sosiale arenaer, hverdagslivets romlige distinksjonspraksiser og smak mv har avgjørende betydning for folks oppfattelse av deres boligområders kvalitet. Intensjonen er at de estetisk 'gode' og smukke områder skal signalisere etiske verdier som for eksempel 'å ta vare på' stedets kvaliteter og ta ansvar for måten stedet brukes på og inviterer til samkvem mellom mennesker i 'skjønne' omgivelser.¹³

I praksis vil disse dimensjoner være sammenvevd på et common-sense nivå (noe vi ikke stiller spørsmålstegn ved). I dette prosjekt vil det ikke bli fokusert på este-etikken (se Pløger 2000) og den sosial-filosofiske etikk blir diskutert i forhold til konkret byplanlegging og ikke som et filosofisk problem i seg selv. Perspektivet er at hvordan det etiske spørsmål inngår i det daglige arbeid og reflekteres er påvirket av både det politiske syn på hva planleggingens mål og midler er, og planfagets og planleggenes egne betydningsuniverser.¹⁴

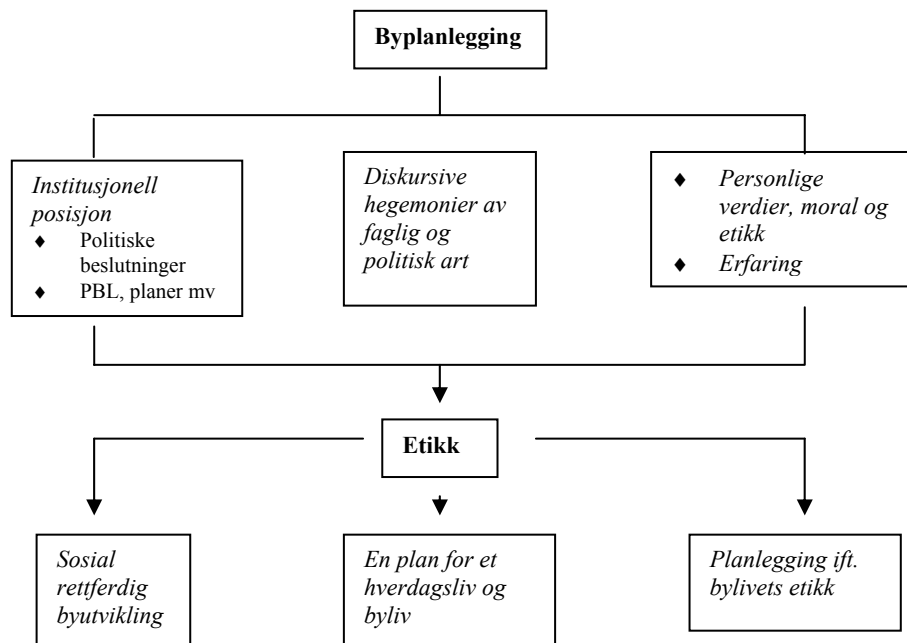
Prosjektet bygger som nevnt på den antagelse at planleggingsinstitusjonene faktisk ønsker å bidra til å forme steder og miljøers *normativitet*, dvs. romformningen utføres med henblikk på å stimulere spesifikke normer og verdier som f.eks. det å skape en følelse av gjensidighet, ansvarlighet og forpliktethet i de sosiale relasjoner. Samtidig er byplanleggingen institusjonelt og politisk forankret, og som administrativt ansatt må byplanleggerne representere de fire beskrevne etikk-domener. Figuren nedenfor gir en illustrasjon av den institusjonelle og betydningsgivende 'ramme' byplanleggingen må virke innenfor.

---

¹³ "Havebybevegelsen" i Europa og "City Beautiful-bevegelsen" i USA er historiske eksempler på dette (se Nan Ellin (1998)).

¹⁴ Relevansen av dette kritikkperspektiv er i dag på forskjellig vis sentral for f.eks. neo-institusjonell forvaltningsteori (Johan P. Olsen), kommunikativ planleggingsteori (Patsy Healey) og byplanleggingsteori (Bent Flyvbjerg, Rob Beauregard, Paul Rabinow).

Figur 1.1 *Rammene for produksjonen av byplanleggingens etiske diskurs*

Figuren illustrerer at byplanleggingspraksis rommer både en institusjonell situering, politikken og fagets hegemoniske diskurser og de personlige betydningskjemaer. I disse to ledd å tre dimensjoner produseres således (1) en for-forståelse av hva som er eller kunne være en bylivets etikk, og det impliseres (2) en spatialisert etikk, dvs. en ide om muligheten for å omsette etiske betydningskjemaer til en formgivning av hverdagsliv og byliv.

1.4 Aktørposisjoner, handlingstyper og deres diskursrasjonaliteter

Planlegging er først og fremst forstått som en handlingstype (Aarsæther & Hagen 2001). Planlegging forstås som konkret praksis, en praksis som er formet av samfunnspolitiske mål og samtidig er en mer eller mindre nøytral virksomhet. Planlegging skal omsette politisk definerte mål og ønsker til praksis. Å vær nøytral er imidlertid ikke det samme som å være verdifri, men begrepet henviser her til at planleggere ikke ser det som sitt mål å gjennomsette egne verdier, men å

omsette politiske verdier – de være seg samfunnspolitiske eller lokalpolitiske – til praktisk handling gjennom et bevisst valg av virkemidler. Planlegging handler om å styre (gjennom for eksempel arealplanen og PBL) og å legge til rette for implementering av vedtak og mål (gjennom samordning). Det kunnskapsbaserte valg av virkemidler (sett som et nøytralt valg verdimeslig) er planleggerens fremste funksjon og legitimitet.

Planlegging er, ifølge Aarsæther, forankret i Webers begrep om formålsrasjonalitet med den tilføyelse at det i tillegg kreves refleksjon over og dialog vedrørende problemet (ibid:15). Planleggerne deltar i politiske prosesser og må som sådan arbeide innenfor de politiske verdier som dominerer samfunnet. Å ha en dialogisk planlegging innebærer samtidig å ta hensyn til og avsett i de verdier som er allment akseptert i befolkningen.

Planlegging er basert på planleggerens faglige og planpolitisk kunnskap og er fremtidsorientert, og en av de fremste oppgavene er å *samordne* og koordinere ulike aktiviteter i tid og rom. Planlegging er også samfunnsplanlegging før det f.eks. er by- eller kvartersplanlegging, dvs. det alltid skal tas hensyn til allmenne samfunnsmessige interesser før lokale særinteresser. Aarsæther hevder imidlertid at i den grad man kan tale om en *byplan-doktrin* her i landet:

... er den prega av teknisk og økonomisk funksjonalitet og kopla saman med sosiale omsyn, nærleik til naturen og estetiska premisser. I den grad vi kan tale om en sammanhengande plandoktrine han, er den sosial-filosofisk inspirert, radikal og boren fram av visjonære og sosialt engasjerte representanter for arkitektprofessjonen ... Byplandoktrinen har ... ei lite utvikla forståing for politikk og demokratiske prosessar, og han ser folket først og fremst som direkte deltakar i utforminga av konkrete prosjekt (Aarsæther 2001:56).

Det er uklart om Aarsæther henviser til de første byplandoktriner ved industrialiseringens gjennombrudd eller taler allmennt. Iallfall vil beskrivelsen neppe provosere arkitektprofessjonen og planleggere. Det er en veldig 'snill' beskrivelse som ikke tar opp for eksempel maktspørsmålet eller spørsmålet om planlegging som statens forlengte arm.

Det betyr at Aarsæther ignorerer at aktørene *vil tale og tenke fra bestemte posisjoner*. By- og boligplanleggingens aktører er bl.a. politikere, planleggingsinstitusjoner, kapital/entreprenører og beboerorganisasjoner (man kunne også ha fokusert på 'lobbyister', vellene, organisasjoner eller multinasjonale selskaper), og de vil

idealtypisk, men som en kvalifisert beskrivelse, tale fra de i figuren beskrevne posisjoner.

Figur 1.2 *Aktørposisjoner og deres diskurs-rasjonaliteter*

Aktører	Politikere	Planleggere	Kapital, entreprenør	Beboere
Diskursiv Formasjon	<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>Styring</i> ➤ <i>Rasjonelle valg pba. veldefinerte mål og midler</i> ➤ <i>Politiske idelogier & verdier – liberal vs. sosialreformistisk</i> ➤ <i>(Parti)politiske dagsordener</i> ➤ <i>Visjoner for “det gode liv”</i> ➤ <i>Visjoner for “den gode by”</i> ➤ <i>Byutviklingsvisjoner</i> ➤ <i>Personlige verdier og norme</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Politiske premisser og plan gitt ➤ Faglig hegemonisk diskurs og ballast (orden, sammenheng) ➤ Rasjonelle og funksjonelle løsninger (romformning) ➤ Pragmatiske valg ift konflikter, politiske interesser og signaler ➤ Tradisjon, bevaring, kulturhistorisk bevissthet ➤ Intensjonen er “det gode liv og bomiljø” ➤ Trygghet ➤ Personlige verdier 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>Økonomisk gevinst</i> ➤ <i>Lang- og kortsiktig investerings interesse</i> ➤ <i>Prisbevisst planlegging og bygging</i> ➤ <i>Visjoner om hvem som skal bo og leve der</i> ➤ <i>Forestillinger om livsformer, byliv og familieliv</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bostedsnære overveielser og beslutninger ➤ Hverdagslivets krav og betingelser ➤ Interesser (politiske, fellesskapsmessige, som beboer/eier/leier). ➤ Verdier, normer & moral. ➤ Livsform, livsverden eller livsstil. ➤ Livsfase ➤ Kjønn ➤ Kulturell bakgrunn
Interesser i spill	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Kontroll ☐ Politikere beslutter ☐ Prosedyrell planlegging ☐ Offentlig medvirkning 	<p><i>Styring</i> <i>Romlig-fysisk planlegging</i> <i>Politiske rammer gitt</i> <i>Prosedyrell prosess</i> <i>Offentlig medvirkning</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Økonomi og marked ☐ Hva er politisk mulig? ☐ Etterspørsel 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ <i>Egne interesser og behov</i> ☐ <i>Forestillet fellesskap</i> ☐ <i>Innflytelse</i> ☐ <i>Bevaring og ikke forandring</i>
Perspektiv	Makt	Styring	Marked	Hverdagsliv

Figuren bygger på velkjente planleggingsteorier (se f.eks. Sehested 2002, 2003) og illustrerer diskursive formasjoner, interesser og tenkemåter som ifølge planforskningen er virkende posisjoner i byplanleggningen. Hver av disse aktørgrupper representerer et spesifikt perspektiv på spørsmålene og danner et felt av posisjons-rasjonelle diskurser som er i spill i planprosessen. Disse posisjoner kan i praksis være konfliktuelle eller i samspill, men de representerer i utgangspunktet forskjellige verdi- og betydningsuniverser og forståelse av problemkompleksene. Det er i forbindelse med rapporten intervjuet sentrale aktører fra de i figuren nevnte grupper, og det er forventet at politikere representerer en *makt-diskurs*, planleggere en *styrings-diskurs*, entreprenører/kapital en *økonomisk* diskurs og beboerne en *egen-interesse* diskurs.

Analysene er, unntatt mht planleggere, ikke styrt av disse posisjons-rasjonaliteter, da det vil kreve et konkret planprosesserstudie inkluderende intervju med spesifikke aktører vedrørende planprosessens maktaspekter, diskurser og forløp. Figuren er fremsatt som en (nødvendig) bakgrunnsviden for å huske at posisjonen danner strategier, kapasiteter, interesser og normer som har betydning for planleggingsprosessen og den offentlige planlegging.

1.5 Prosjektets kritikkposisjon

Det etterlyses ofte at forskeren utpensler sin kritikkposisjon for å avhjelpe leserens forståelse av rapportens kritikk og konklusjoner. Fair nok, men som regel blir nettopp denne tilkjennegivelse anvent til å sette kritikken 'i bås'. For å imøtekomme kritikken dog en kort posisjonering.

Dette prosjekt hviler på en for-forståelse av det norske planleggings-idealet som kan beskrives med inspirasjon fra Leonie Sandercock's (2001) fremragende kritikk av vestlig planlegging i hennes bok *Towards Cosmopolis*. Planleggingens sentrale roller og funksjoner og idégrunnlag er (Sandercock 2001:16-35):

- Å kontrollere produksjon og bruk av rommet. Det er planleggingens statsdesignede rolle og i denne inngår således "designing who can do what and be where, and even, when".
- Planleggingen representerer offentlighetens interesser – politikken så vel som borgerens. Planleggeren forutsettes å kjenne disse.
- Komparativ helhetsplanlegging gjør planleggingens beslutningsprosesser mer rasjonelle.
- Planlegging er en pragmatisk funksjon ('hva virker, nå, her'), hvor erfaring og profesjonell kompetanse vedrørende form, rom og funksjon betyr alt.
- Planlegging er en 'god' ting, den er progressiv, fordi den motvirker negative krefter som marked og liberalisme. Og den er et redskap til å maksimere velferd.
- Normativt sett er planleggeren den vitende, "den som vet". Institusjonelt legges det megen vekt på den "rette" beslutningsprosess basert på vitens-sammenlignelighet.

Mange utøvende planleggere og planforskere vil kunne skrive positivt under på disse 'formåls-idealer' for god planlegging. Planlovutvalget har bl.a. skrevet følgende:

Utredningen bygger på det hovedsyn at planlegging etter plan- og bygningsloven ivaretar viktige verdier i det norske samfunn. Den gir folkevalgte organer et redskap til å utforme og iverksette politiske mål, og dermed en bedre mulighet til å tilrettelegge og styre samfunnsutviklingen. Planlegging bidrar til rettssikkerhet ved å skape forutsigbarhet for den enkelte innbygger og gi folk flest mulighet for å påvirke utviklingen i sitt lokalsamfunn (NOU 2001:18).

Når utvalget dernest skriver at "planleggingen ikke er et mål i seg selv, men et virkemiddel", så er det ikke kun denne rapport som setter spørsmålsteget ved dette utsagns troverdighet (Holsen 2002). I forlengelse av Sandercock vil jeg tilføye en egen kritikkposisjon som vil forme de senere analyser i løpet av rapporten.¹⁵

- Planlegging handler, fordi den er formet av arkitektur-teorien, om å skape sosio-materielle samhandlingsfelter (Dag Østerberg).
- Å forme byrom og bomiljøer bygger grunnleggende på troen på *det spatiale dispositiv* (Michel Foucault), dvs. at de fysiske omgivelser skal ha betydningsskapende og sosial effekt ved å signalisere funksjon, arkitektonisk tradisjon, en menneskelig skala eller fellesskapsnormer og verdier.
- Bypolitikk og byplanlegging bygger i dag som for 30 år siden i praksis på ønsket om å skape eller revitalisere en fellesskapets etikk og en nærhetsetikk, hvor ansvarligheten overfor den andre og forpliktetheten på sitt nærmiljø er kjernepunkter.
- Nåtidens samfunn må karakteriseres som grunnleggende basert på refleksiv modernisering (Scott Lash & John Urry).
- Det levde bylivets etikk er imidlertid en forskjellighetens etikk (Iris Marion Young), idet bylivet fremmer forskjellighet og individualitetsprosesser f.eks. i kraft av karriereorientering, livsstilsmarkeringer, personlighetsstreben eller konsumorienteringen.

Denne rapport legger i forhold til andre rapporter jeg har skrevet om planlegging og planleggingsteori (Pløger 1998, 2002a,2002b) særlig

¹⁵ Disse posisjoner er utviklet i f.eks. Pløger (2001a,d & 2002a).

vekt på idéen om *det spatiale dispositiv* som den tankegang som primært styrer bypolitikken og byplanleggingens forståelse av byutvikling, og særlig den del som omhandler å planlegge for nærmiljøer og byliv.

Med det *spatiale dispositiv*¹⁶ menes det som Albertsen beskriver som 'environmentalisme', nemlig idéen om at "vi kan designe det sociale ved at forme det romlige" (Albertsen 1993:181) f.eks. eksemplifisert ved idéen om et 'eudaemonic space' som er det rum som representerer "a spatial projection of social happiness" (Osborne & Rose 1999:747). Tenkningen bygger på idéen om en "immanent organic natural sociability" (ibid) som rommet og den romlige planlegging bidrar til.¹⁷ Jeg hevder altså at den bærende bypolitiske og planfaglige idé er at det er de spatiale forhold som skal være *anvisende* på sosiale forholdsverdier, etikk og gode omgangsformer.

Selvom den institusjonelle analyse ikke utdypes bygger prosjektet således på at politikere, planleggere og arkitekter mener, og bygger deres praksis på, ideen om at romlige forhold har innvirkning på utviklingen av en (urban) etikk. Denne idé er stadig kontroversiell faglig og politisk¹⁸, selvom man gjerne sier man planlegger for 'livet mellom husene' som middel til å skape det gode, inkluderende nærmiljø. Relasjonen mellom form, rom og etikk finnes, såvel som idéen om en 'felles' kulturell identitet på analogiens, representasjonens, symbolikkens og det imaginæres nivå.

Denne for-forståelse formes først og fremst institusjonelt gjennom utdanning og praksis, men de legitime diskursformasjoner og praksis vedrørende planlegging er også avhengig av (inspirert av Allmendinger 1999:244):

- (1) Den politiske *vilje* og den politiske interesse for byplanlegging og de grunnleggende politiske visjoner.
- (2) Den *nedarvde* masse av idéer og idealer som former stabiliteten i det politiske system og den planfaglige praksis.

¹⁶ Begrepet *dispositiv* er hentet fra Foucault (1978).

¹⁷ Jeg anvender her en begrenset utlegging av begrepet 'eudaemonic' som hos Osborne & Rose relateres til planleggingens diagramatisering av byen for romlig disiplinering som de finner i 'havebyen' og den 'sonerte' byen (Isin 1998).

¹⁸ Og de som undrer seg kan med fordel lese Madanipour (1996), Rabinow (1989), Sennett (1991) eller Wasserman (2000).

- (3) Formelle og uformelle *innflytelseskanaler og implementeringssystemer* som er gitt eller tiltar seg makten til å utføre den politiske viljen.

Det kan således i prinsippet finnes en velutviklet etisk refleksjon i plankretse og institusjonelt som av politiske grunner ikke får lov å uttrykke seg, og det kan blant planleggere finnes kritiske refleksjoner over etikk i planlegging som ikke får lov å uttrykke seg i planleggerens institusjonelle ramme. Og politisk-etiske refleksjoner og forståelsesrammer kan bli motarbeidet institusjonelt.

Man kunne også nevne flere andre faktorer som kan motvirke etisk refleksjon og utviklingen av en etisk planlegging, og faktorer som generelt forhindrer det politiske felt og planinstitusjonene i utviklingen av etiske rammer for planleggingen. Det er:

- (4) Manglende teoretisk og analytisk kompetanse politisk og planfaglig mht etiske spørsmål.
- (5) Rammelovgivningen og de politiske diskurser som planleggingen må foregå innenfor tillater ikke eller stimulerer ikke til etiske refleksjoner.
- (6) Planetatenes vitenshegemoni, hvor det er tale om en dominans av enten ingeniør- eller arkitektfagets hegemoniske diskurser som ikke prioriterer etiske refleksjoner.

Som sitert tidligere, mener Karl Otto Ellefsen at arkitektfaget og planleggingsprofesjonen faktisk er sterkt knyttet til etiske spørsmål, men disse er knyttet til formvalg som betingelse for 'det gode liv'. Hva som er det 'gode liv' sosialt sett diskuteres ofte som en negasjon, dvs. ved å definere 'det dårlige liv' eller hva som forhindrer 'det gode livs' iverksettelse (se f.eks. NOU 2001), men ikke 'hva det er'. Det primære fokus er hvordan byplanlegging kan gi fysiske rammer som det gode liv kan virkeliggjøres innanfor. Byplanlegging er om fysisk planlegging, dvs. det fokuseres på hva formen, planen, arkitekturen eller omgivelsene skal representere og signalisere av mer eller mindre tydelige verdivalg som primært motsvarer de anvisninger som ligger i samfunnets sosio-politiske intensjoner og politiske programmer generelt. Et kritisk studie av planlegging handler derfor også om å se på den for-forståelse av problemkomplekset som dominerer og som muligvis inkluderende fordomme og moralisme. Om Ellefsen har rett i at valg av form er verdivalg, begrunner dette i seg selv relevansen av å ha det spatiale dispositiv som et kritikkperspektiv.

1.6 Metodologi og metode

Det forventes i forskningsprosjekter at rapportens metode og metodologiske grunnlag eksplisiteres. Således også her.

Det er etterhånden populært å anvende en Foucault-inspirert diskursanalytikk som metodisk avsett i forskningen, og gjennom dette lete etter konkurrerende diskursive rasjonaliteter som er i spill i (i dette tilfelle) planleggingen eller politikken. Det kan f.eks. skje ved å analysere planleggingens diskursrasjonaliteter som de kan utledes av hvordan myndighetene begrunner planer og tiltak. Man ser på, hvordan man diskursivt legitimerer og rettferdiggjør forskjellige strategier 'approach' til et gitt spørsmål eller problem.¹⁹

1.6.1 Metodologiske antegninger

I dette prosjekt settes det fokus på byplanleggingens kognitive dimensjon, dvs. hvilken forståelse av byen, byutvikling, byliv og bylivsetikk som ligger til grunn for bypolitikk og planlegging. Det er dermed et diskursivt blikk som settes, dvs. med fokus på de ord og begreper som skaper "et betydningsrum som erfaringer og forventninger indskriver sig i" (Andersen 1999:68) i det politiske og planfaglige felt. En sådan diskursanalyse setter fokus på og dekonstruerer de ord og begreper som fremsettes i politiske notater, planleggingsnotater, prosessen og debatter, og fremstilles deres eks- eller implisitte betydning og ønskede effekt.

Diskursanalysen²⁰ som den anvendes her tar således utgangspunkt i at konvensjonelle kategorier, språk, symboler og praksis er aktive komponenter i den fortløpende politiske, arkitektoniske eller planfaglige kamp for å definere 'dét det handler om', hva som er anerkjent som brukbar viten, og hvilke som er de relevante sosiale realiteter det skal arbeides med. Det betyr at vidt forskjellige fenomener som plandokumenter, utsagn i debatter, arkitektur og omgivelsenes tildelte kulturelle betydning alle er forhold som kan representere en "realms of thought", dvs. de kan settes i relasjon til virkende tenkemåter omkring f.eks. hvilket liv som skal leves på stedet (Liggett & Perry

¹⁹ I den ene av de her studerte cases, Miljøbyen Gamle Oslo prosjektet, har jeg tidligere fremstillet, hvordan for eksempel den nærhetsetiske diskurs dominerte planleggingen av bo- og nærmiljøene (Pløger 2002a).

²⁰ Jeg henviser enn videre til den metode-beskrivelse som NFR krevde i starten av prosjektet. Her er det argumentert mer for diskursanalysen som metode (se vedlegg 1).

1995:9). Politiske utsagn, notater, arkitektur og byforming representerer (historisk konkret) politikeres, planleggeres og arkitekters oppfattelse av samfunnet, byen, bylivet og byens problemer. Poenget er at byen, som Rob Beauregard (1995:60) sier, er ”representert, den representerer ikke seg selv” for “byen kan ikke tale”. Byen og byforståelsen blir således til i en dobbelt bevegelse: - Byen (re)presenteres symbolsk og metaforisk gjennom politiske notater, plantekster, dens rom, materielle forhold og omtalen av den, og den får mening gjennom å bli lest, fortolket av mennesker. Byen får sosial betydning og mening gjennom forskjellige forståelsesprosesser og meningsdannelser.

Disse betraktninger ligger innenfor konvensjonell sosialvitenskapelig diskursanalyse (se f.eks. Andersen 1999). Diskursanalysens ‘fader’ er som kjent Michel Foucault, og for ham er en diskurs enkelt sagt en språkliggjort vitensformasjon. Et av hans kjente poenger er at diskurser er makt i betydningen at man gjennom diskurser og diskursive praksiser produserer ‘sannheter’ og bestemmer ‘hva det kan tales om’ ved å avgrense hva som er relevant viten for området. Enhver diskurs er et uttrykk for et forsøk på å kontrollere, hvad det tales om, hvordan og i hvilket perspektiv. Det viktige analytiske poeng er at en plan-politisk diskurs skaper et vitensfelt, hvor diskursen former ”ikke blot en omtale af tingene, men en omgang med tingene” (Schmidt & Kristensen 1985:85), dvs. den måte man tenker og reflekterer over problemstillingene på.

By- og boligpolitiske notater – som alle andre politiske notater – presenterer således, sett diskursanalytisk, de forståelsesrammer problemet må diskuteres innenfor, hvis argumentene skal tas politisk og planfaglig alvorlig. Offentlige utredninger, politiske notater, lærebøker i fysisk planlegging, politiske taler og offentlige faglige debatter danner hver for seg og tilsammen en tekstmasse som produserer en *diskursiv formasjon* av utsagn som kommer til å representere den legitime by- og planpolitiske forståelse av fenomenet, idéene om mål og midler, og idéer om hvilken bydel og hvilket bydelsliv som skal skapes gjennom byforming, arkitektur og bebyggelse, omgivelsesplanlegging og den sosiale planleggingen. Diskurser er således en *språklig performans* som setter bestemte forståelseshorisonter, betydningskjemaer og normer, verdier og politiske ideologier i spill, men gjør det ut fra en politisk eller faglig autoritær og hegemonisk posisjon.

Den planpolitiske diskurs’ *mening* og *fornuft* uttrykt gjennom offentlige utredninger, notater, byggekriterier og planlov kommer til syne f.eks. i form af ‘råd om’, hvordan man skal reagere på et bestemt

problem som f.eks. boligsosiale problemer (Beauregard 1995). Her ligger det en spesifikk forståelse av problemfeltet, og her medieres de kollektive verdier som skal styre innsatsen. Man må derfor betrakte by- og boligpolitikkenes tekstlige uttrykk som *vitenspolitikk*, dvs. en bestemt politisert italesettelse og iscenesettelse av et problemfelt. Det er tale om at:

... talefrembringelsen i ethvert samfund bliver kontrolleret, udvalgt, organiseret og fordelt i medfør til et antal procedurer, som har til opgave at besværges magter og farer, at beherske begivenhedernes slumpræf og undvige dens tunge, dens frygtelige materialitet (Foucault 1980:43).

De politiske prosesser og den offentlige planprosess er eksempler på dette. En planpolitisk diskurs skal sette premissene og overbevise gjennom valget av uttryksmåte (retorikk, metaforer, statistikk etc) mere enn innhold, fordi innholdet stort sett ikke er til diskusjon. By- og planpolitiske diskurser former politisk meningsfulde sammenhenger innenfor et kodet vitensregime og etablerer et tanke sett som former og setter grenser for, hvordan det kan tenkes omkring temaet eller fenomenet. Når den franske filosof Jacques Derrida sier ”det ikke finnes noe utenfor teksten”, skal dette, ifølge Linda McDowell, nettopp forstås som at ”we are not able to think about their [dét det tales om] meaning other than inside an explanatory framework” (1994:163). Dette gjør planpolitiske diskurser til en *maktform*, fordi de former den for-forståelse og de overbevisninger som den offentlige diskusjon må ta utgangspunkt i.

Man kan med andre ord si at en bypolitisk og planfaglig diskurs er en *strategisk diskurs*, fordi den skal bringe en bestemt viten i funksjon for å skape bestemte tenkemåter og handlingsorienteringer og føre til bestemte resultater. Politiske tekster og plannotater kan for å nå dette mål etablere en (politisk pragmatisk) common-sense viten omkring problemkomplekset og dets løsning, som det (helst) ikke skal stilles spørsmålsteget ved.

1.6.2 Metodiske bemerkninger

Campbell & Marshall (1998:118) hevder man kan se to retninger i analyser som adresserer etikk i planlegging.

- Den ene utforsker potensialet eller fortjenesten i teoretiske konsepter som sannhet og mening i relasjon til å fremstille det normative grunnlag i planleggingen (f.eks. Sue Hendler).

- Den andre retningen fokuserer på planleggerens referanseramme og som regel er disse analyser atskilt fra planleggerens hverdagskontekst (f.eks. Elisabeth Howe).

Hertil bør man tilføye en tredje retning, nemlig den som fokuserer direkte på planleggerens hverdag, nemlig den Habermas inspirerte fokus på kommunikativ handling (John Forester, Patsy Healey), og en fjerde som ser på planpraksisens maktformer og deres diskursrasjonalitet og normativitet (Bent Flyvbjerg, Oren Yiftachel, Jean Hillier).

Nå kan man korrekt hevde at det i den tredje retning ikke finnes noen eksplisitt filosofisk eller teoretisk etisk refleksjon, men etiske problemstillinger fremstilles likevel løpende, kanskje særlig i John Foresters arbeid. Dette prosjekt faller innenfor de to retninger Campbell & Marshall nevner, men planleggerens institusjonelle hverdagsliv og daglige praksis er det ikke fokusert på.

Metodisk arbeides det som vanlig ut fra et analytisk mangfold (se f.eks. Pløger 2001b), dvs. de enkelte temaer ses fra så mange relevante perspektiver som mulig dog med etikk som det overordnede tema. Dette er i samsvar med virkeligheten, hvor f.eks. et politisk notat ikke kun behøver å være et saksorientert notat overfor en politisk forsamling, men kan representere ideologier, verdiuniverser, strategier, regime-politikk eller pragmatisk filosofi. Diskusjonen av utviklingen av Bjørvika eller byggingen av Operaen i området representerer ikke bare en (arkitekt) faglig diskusjon eller en politisk strategi for byutvikling, men signaliserer innholdet i en planlegging for spesifikke sosio-materielle handlingsfelter, dvs. forestillinger om hvordan en opera kan påvirke livet i området, være del av den interurbane konkurranse, og idéer til hvilket byliv som skal leves i i omgivende områder, av hvem og hvordan.

Prosjektets diskursanalyse følger således nyere lesning av Michel Foucault, hvor han betraktes som hermeneutiker.²¹ Det vil si at diskurser omhandler *mening* og betingelser for menings- og vitensdannelse. I denne form for diskursanalyse fokuseres det på tre grunnleggende forhold:

- Identifisering av utsagn og diskursive formasjoner i spil – i tekster og tale – vedrørende hvilken mening om fenomenet det

---

²¹ Det finnes etterhånden en del former for diskursanalyse som kunne fremstilles enkeltvis, men det faller utenfor dette prosjekts rammer.

gis uttrykk for: Hva tales det om? Hvordan tales det om fenomenet?

- Identifisering av diskursive praksiser som for eksempel hvordan utsagn er lenket sammen, hvordan opptrer begrepet og dets mening i forhold til andre (konkurrerende) begreper? Hvordan refererer de til det som det tales om? Hvilke metaforer, ord og assosiasjoner anvendes det for eksempel? Hvordan identifiseres problematikken og hvordan beskrives den?
- Og hvilke politiske eller sosiale implikasjoner skal de diskursive praksiser ha? Hvilket betydningsinnhold – positivt som negativt – skal i dette tilfelle sentrale begreper som byutvikling, byliv og en sosial rettferdig bypolitikk gi?²²

Man kan således litt forenklet si at det dreier sig om å fremstille de begrepelige representasjoner og diskursive regimer som er *i spil* i bypolitikken og planleggingen. I prosjektet skal det som nevnt legges særlig vekt på den eller de *etiske* diskurser som er eks- eller implisitt til stede i det foreliggende materiale og de intervjuer som skal foretas. Jeg har i prosjektsøknaden presisert at jeg vil fokusere på hvilken 'politisk etikk' (f.eks. 'det gode byliv'), 'sosial-filosofisk etikk' (f.eks. 'menneskesyn') og 'este-etikk' (f.eks. det estetiske som anvisende på det etiske), der er i spil. Jeg formoder i prosjektsøknaden at disse påvirker både den fysiske planlegging, planleggingen av nærmiljøer-i-by og fungerer som grunnlag for den bypolitiske forestilling om utviklingen av en sosial rettferdig byutvikling. Disse diskurser representerer med andre ord, selvom det ikke er erkjent, en *normativitet* og en *bypolitisk etikk* som former utviklingen av bydel Gamle Oslo og som vil komme til at forme utviklingen av Bjørvika-området.

Analysen tar videre utgangspunkt i at disse prosjekter må arbeide med å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive, blant annet fordi bystudier viser at individualitet får større betydning i de senmoderne samfund og som premiss for å leve i byen. Forskningen viser f.eks. at

---

²² Jeg har skrevet om diskursanalysen bl.a. i "Nærmiljøet som diskursivt iscenesat!", *Sosiologisk Tidsskrift*, Nr.3/1997 (pp.197-217) og diskursiv praksis i f.eks. "Kommunikativ planlegging", NIBR Notat 1998:106 og "Public participation and the art of governance" *Environment & Planning B* Vol.28 (99.219-41).

individualiserte behov og preferanser styrer individers valg av bosted og krav til bostedets, bydelens og byens urbane kvaliteter.²³

Diskursanalysens metodiske kvalitet for planpolitiske analyser er således at den fremhever nødvendigheten av at se på følgende to forhold.

- Diskursens representasjoner, dvs. hvordan den planpolitiske diskurs' mening (f.eks. mål og midler) italesettes og iscenesettes i tekst og tale.²⁴

Her vil der især bli fokusert på, hvordan prosjektenes sosio-kulturelle, sosio-økonomiske og urbane mål forbindes med politikken eks- eller implisitt kommuniserte etikk, moral, forståelse av hva byliv er, og målene for en sosial rettferdig byutvikling der må ta hensyn til det individuelle-i-det-kollektive. Herav følger en fokusering på:

- Diskursens praksisanvisninger, dvs. at se på de bypolitiske og arkitekt/planfaglige diskursers handlingsanvisninger som fremheves i forhold til de ønskede mål og forestillinger om byutvikling.

1.6.3 Analytiske perspektiver – noen metodeoverveielser

I forlengelse av etikk-diskusjonen i kap.1 & 2 kan man si at etikk i byplanlegging vil være et produkt av tre primære konstituentter:

- Prinsipper og normer for rett og galt enten disse er filosofisk, juridisk eller samfunnsideologisk begrunnet.
- Etikk som tenkemåte og holdninger, hvilket ofte også kan omtales som normativitet og/eller moral.
- Og etikk som verdier man prøver å utøve i praksis, hvor det uttrykkes f.eks. gjennom tradisjoner, styring er et gode for offentligheten, likhet, toleranse eller normer for sosial rettferdighet.

Disse etiske dimensjoner er selvfølgelig i virkeligheten sammenvevde, og sannsynligvis i praksis et resultat av en tilfeldig sammenvevning av

---

²³ Denne utvikling er diskutert som "refleksiv modernisering", se f.eks. Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (1994).

²⁴ I Pløger (1998) har jeg desuten diskutert visuell kommunikasjon som retorisk middel.

personlige livsfilosofiske betraktninger, common-sense og erfaringsbaserte overveielser f.eks. fra arbeidet som planlegger. Prinsipper, tenkemåter og verdier er mer presist et produkt av sammenvevningen av:

- At individer inngår i samfunnets hegemoniske betydningsskjemaer, herunder de etiske, og ennvidere et produkt av det enkelte individs sosialisering gjennom familie, grupper, utdanning og arbeid.
- Det betyr at alle mennesker alltid også inngår i kollektive betydningsskjemaer, og ut over de nevnte inkluderer dette også de hegemoniske betydningsskjemaer innenfor mediene, vennekretse, sport eller kulturen ("tidsånden").
- Den personlige etikk er grunnleggende formet gjennom disse forhold, men også gjennom viten, erfaring og livshistorie og refleksjon over disse forhold.

Planlegging er dog institusjonelt bestemt og betinget fremfor et spørsmål om personlige refleksjoner. Planleggingens etikk er i høy grad den institusjonelt hegemoniske etikk. Det er således viktig å ta hensyn at planleggeren arbeider under visse institusjonelle betingelser, diskursive formasjoner og tenkemåter som former handlingsrommet og refleksjonsmulighetene (derfor kap. 3 & 4). Byplanlegging er således en intensjonell praksis, hvor både politiske, arkitektfaglige og personlige verdier og interesser spiller inn. Der er noen politiske mål og visjoner som skal innfris. Viktigst er dog *dels* de rammevilkår som det politiske nivå setter f.eks. gjennom politiske vedtak, kommuneplaner, arealplaner og byggeplaner, og *dels* den ramme som ligger i PBL som bl.a foreskriver noen etiske plikter som f.eks. en offentlig planprosess (demokrati) og veiledere (viten og kunnskap til 'alle'). For politikere og planleggere er rammenplanen, og helst den juridisk bindende plan, et avgjørende handlingsredskap, ifølge Planlovutvalget. Det tyder på man bør forvente at en administrativ praksis-etikk dominerer feltet fremfor f.eks. overveielser over hva som er 'rettferdighet' eller 'rimelighet'.

I en analyse er det prinsipielt mulig å få viten om hvordan disse rammer påvirker den institusjonelt baserte planleggerens tenkemåte og praksis gjennom å fokusere på:

- Praksis, dvs. kan observeres ved å se på hvordan etiske prinsipper og normer styrer arbeidet.

- Institusjonell tenkning og praksis som hviler på de hegemoniske etiske diskurser som er opparbeidet gjennom årene og styrt av kanskje skiftende regimer.
- Politisk tenkning og praksis formidlet gjennom PBL, debatter, politiske notater eller i direkte samtaler mellom politikere og institusjon.

Det etiske spørsmål kan forfølges i to spor: (1) som profesjonell etikk og som (2) normativitet og moralitet, dvs. inkluderende (1a) etikk som teori og (2a) etikk som praktisk handling. Og såfremt faget eller praksisen ikke er orientert mot disse spørsmål i seg selv kan vi som vist i kap.2 forvente at de etiske 'refleksjoner' ift (1) og (1a) vil forefinnes i forbindelse med den praktiske orienteringen i (2) og (2a). Det er dette spor som primært forfølges her.

Hvordan vil den 'virkende' etikk så komme til uttrykk i intervjuene? Aktørene vil sannsynligvis fra hvert deres perspektiv omtale deres etiske forståelse innenfor en eller flere av de følgende nivåer:

- Som uttrykk for en deskriptiv etikk som vil handle om at de forsøker å identifisere og tale innenfor den aktuelle etisk-moralske diskurs og praksis som de finner den i planpolitikken og på bakgrunn av dette forsøke å beskrive en egen overbevisning kanskje inkluderende personlige overveielser.
- Som en normativ etikk hvor det skisseres f.eks. løsninger på noen aktuelle etisk-moralske problemer som f.eks. forekomsten av rasisme, segregering, sosial rettferdighet eller dårlige boforhold for noen spesifikke grupper i byen.
- I form av en de-ontologisk etikk (korrekt handling fremfor korrekt innhold) som f.eks. dydsetikken. Det er tale om å forvalte en etikk og om å undertreke plikten i handlingen eller den 'rette atferd' overfor offentligheten.
- En teleologisk etikk hvor man ut fra f.eks. en utilitaristisk tenkning setter fokus på handlingens konsekvenser for å nå noe ultimativt godt.²⁵ Det kan f.eks. være det estetiske argument at 'pene steder' skaper ansvar overfor sine omgivelser.

Dette er teoretiske idealtyper som kan fremsettes på basis av diskusjonen i kap.2, og de vil som sådan ikke finnes i ren form i praksis eller i intervjuene. Det er derfor ikke disse modaliteter som er i fokus i den følgende analyse, men der henvises løpende til dem, idet

---

²⁵ Grunnleggende basert på formålstenkning og/eller kost-nytte tenkning.

de kan ses som virkende tenkemåter og reaksjonsformer på en problematikk (selvom respondenten kanskje ikke har spekulert så veldig mye på nettopp den problematikk spørsmålene angir), og i kap.6 & 7 vil disse forhold bli diskutert komparativt og oppsummerende.²⁶ Fremfor å fremlegge etisk-filosofiske overveielser, vil respondentene sannsynligvis omtale etiske forhold indirekte i tilknytning til hverdagsforhold i forbindelse med arbeidet.

Analysen har to empiriske nedslagsfelter:

- (1) Foreliggende planpolitiske tekster.
- (2) Intervjus med sentrale aktører i byutviklingen.

(ad 1) Metodeoverveielser ift. studiet af plantekster og diskurser

Hvordan skal så diskursanalysen, den etiske filosofi og byplanleggingsanalysen 'befrukke' hverandre?

Den etiske teori angir som nevnt forskjellige mulige nivåer for analysen, idet det er vanlig å skille mellom tre dimensjoner i den etiske tenkning (Smith 2000:12):

- (1) *Deskriptiv etikk* som handler om identifikasjonen av aktuelle etisk-moralske praksiser og overbevisninger.
- (2) *Normativ etikk* handler om løsninger på etisk-moralske problemer og derfor f.eks. om sosial rettferdighet.
- (3) *Meta-etikk* som diskuterer hva etisk-moralske argumenter egentlig er om, hva er deres f.eks. universielle grunnlag, begrepenes mening, hva betyr det å anvende begrepet etikk, og hvorfor har folk moralske synspunkter (er de f.eks. utilitarister eller relativister).

Analytisk vil prosjektet primært bevege seg på det deskriptive og normative nivå av den grunn at det ikke innenfor norsk planleggingsteori finnes filosofiske eller teoretiske refleksjoner over det etiske å ta stilling til (meta-etikk).²⁷ Målet er å skissere dimensjoner i virkende normative etikker, når det gjelder om å planlegge for det gode byliv som de uttrykkes gjennom notater av forskjellig art. Det

---

²⁶ De andre sktørere innenfor den offentlige planlegging - politikere, entreprenører og borgere - vil også reagerer innenfor denne ramme av etiske tenkemåter.

²⁷ Jeg vil dog senere hevde at det er tale om et meta-etisk fundament, når en planlegger agerer som teleologisk tenkende, politikere agerer som deontologer, og borgere agerer som moralister.

‘gode byliv’ er i seg selv en etisk problematikk som også – selvom det ikke er erkjent - er formet av meta-etikken, idet idéene om det gode byliv også finnes i kimform i samfunnets (gitte) moralsk-etiske kodekser og diskursene for hva som er ‘norsk’ kultur, dannelse og sedvane.

Det er viktig å understreke at moral og etikk alltid har en *romlighet*, den er kontekstualisert og situativ, og derfor muligvis forskjellig fra sted til sted. Og etikk og moral har en *temporalitet*, dvs. er i forandring.

Som nevnt, bygger prosjektet på at det spatiale dispositiv spiller en viktig rolle i bypolitikk og planlegging, og oppgaven er å fremstille de etiske betydninger i dette. Karsten Harris, Paul Rabinow og Richard Sennett (se litt) hevder at det er en etikk på spill i byformning, arkitektur og formningen av de bygde miljøer, herunder omgivelsene og boligene. Med andre ord, rom og materielstrukturer må anses for å ha etisk signifikans, og analysen skal fremstille hvordan dette forhold begrunnes im- eller eksplisitt i politiske notater, planlovene, forsøk og andre relevante kilder?

Prosjektet skal gjennom dette fremstille begreper og utsagn som organiserer en virkende etisk forståelse eller betydningsramme i bypolitikk og planlegging vedrørende byliv. Og intervjuene med politikere og planleggere i Oslo skal presisere i hvilken grad disse virker som diskursive ordener for praksis i byplanlegging og ‘policy-making’. Som nevnt går prosjektet ikke prosessuelt og historisk i dypden med hvordan de konkurrerende diskurser og argumenter har utviklet seg, og hvilke som vant frem og hvorfor, men det fokuseres på de herskende ‘logikker’ og argumentative rasjonaler som har formet de to prosjekter som utgjør case-studiene i rapporten.²⁸

(ad 2) Intervju

Intervjuene blir analysert i forhold til personens posisjon i planprosessen (se figur 2), men det er ikke nødvendigvis de konkrete cases som diskuteres. Og aktørenes utsagn settes i relasjon til de bypolitiske

²⁸ Det ville ha vært spennende å fremstille hvordan politikk og planlegging beveger seg i et diskursivt felt bestående av konkurrerende ‘rettferdiggjøringsregimer’, dvs. en bestemt måte å rettferdiggjøre sine argumenter på. Det kan f.eks. være tale om de bestemte gyldighetskriterier eller den interne konsistens i argumentasjonen som er relevant (Albertsen 1999). Et sådant rettferdiggjøringsregime kunne være når man rettferdiggjør ‘behovet’ for en motorvei utfra effektivitet, økonomisk vekst, lokal vekst mv eller ut fra miljøpolitiske argumenter hevder at motorveien vil ødelegge fellesskaper og det historiske landskap (Albertsen 2002).

og planfaglige tekster som allerede foreligger som en itale- og iscenesettelse av en bestemt problemforståelse og dens grunnlag. Den diskursive metode i dette prosjekt er således meget konvensjonell, og ikke eksperimenterende eller med et mikro-historisk og genealogisk ambisjonsnivå som fordres i Bent Flyvbjerg's meget omtalte avhandling 'Rationalitet og magt' (1991).²⁹

Intervjuene har vært utført etter 'snøball-metoden'. Det vil si intervjuene er bygd opp over noen faste temaer (se bilag 2), men samtalen har utviklet seg ut i fra aktørens svar på disse innledende spørsmål og temaer ble ofte utdypet for hvert nytt intervju. Spørsmålene ble i samtalen målrettet etter følgende kriterier:

- Intervju-personens funksjon og posisjon i byplanleggingen. En politiker påvirker byplanleggingen 'et annet sted fra' enn den ansatte i plan- og bygningsetaten eller entreprenøren.
- De konkrete utsagn som forekom om de forstrukturerte temaene.
- Vektlegging av utsagn som viste nye perspektiver og nyanser i de diskuterte problemstillingene.
- Fremkomsten av helt nye problemstillinger.

Disse aktør-intervjus er sett som et vesentlig grunnlag for å kunne vurdere *virkningene* av planpolitikken og planleggingens paradigmer og betydningsskjemaer i praksis. Aktørens tanker omkring en urban etikk og etikken i byplanleggingen er formodentlig i utgangspunktet diffus, enten fordi problemstillingen ikke har vært reflektert eller at den tas for gitt. Den foreligger snarere som betydningsskjemaer (verdier, normer), (faglige) tenkemåter eller 'en overbevisning' hos aktørene enn som en veldefinert og reflektert felles institusjonell diskurs. Intervjuene rommer mulighet for å få tilgang til en forforståelse og konkret virkende betydningsskjemaer (verdier, normer, for-domme) som i kraft av aktørens posisjoner har utøvd en ikke ubetydelig innflytelse på byutviklingsplanleggingen i Oslo.

Da det ikke har vært intensjonen å spørre til respondentenes personlige etikker, er prosjektet som nevnt bygd over den tese at det er *byutviklingsforståelsen* hos politikere, planleggere og entreprenører som er avgjørende ikke bare for, hvilke konkret byutforming som

---

²⁹ Se iøvrig min anmeldelse af Flyvbjerg's bog *Rationalitet og magt*, Bind I & II i Sosiologisk Tidsskrift, nr.3, 1993 (pp.245-48)/PLAN 5/1994 (pp.35-37).

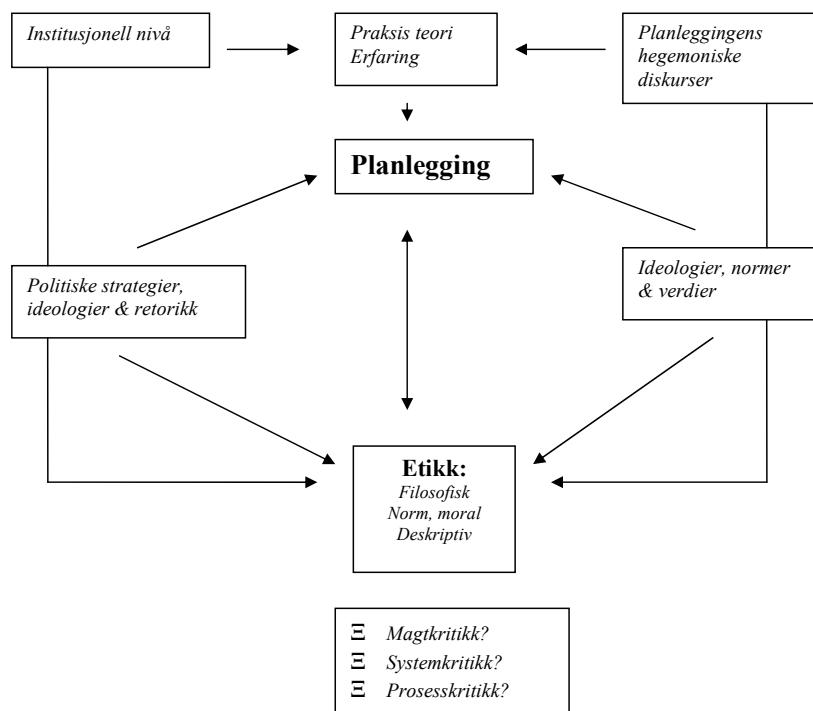
---

vinner frem, men også for hvilke hverdagsliv (herunder etikken) som skal leves i byen, og de personlige idéer om hvordan planleggingen kan bidra eller ikke bidra til dette. Intervju med borgere og entreprenører ble foretatt for å få en kontrast eller korrektiv til de institusjonelt dominerte diskurser.

1.7 Oppsummering og perspektivering

De planpolitiske og empiriske studier som det er henvist til tidligere forteller at det finnes et behov for å fokusere på (1) profesjonsetikken, (2) diskusjonen av planleggingens normativitet og verdiunivers og diskusjonen av (3) etiske spørsmål knyttet til praksis. Det er i dette prosjekt særlig pkt. (2) som er i fokus, dvs. med fokus på planaktørens, spesielt planleggeres, tenkemåter, fornufter og betydnings skjemaer.

Det er som nevnt ikke vanskelig å finne etiske problematikker i den norske planlegging og planleggingslitteraturen, men de ses som regel ikke som etiske problematikker. Fortløpende i prosjektet vil det - i den grad det er mulig - bli fokusert på den virkende etikk og dens filosofiske arv. Den institusjonelle og planfaglige etiske diskurs dannes i de i figur 3 skisserte relasjoner.

Figur 1.3 *Konstitusjonsfeltet for en etisk planlegging*

Fundamentaler i planlegging

- *Kontroll, styring, management*
- *Samordning av interesser, inkrementalisme*
  - *Medvirkning som mobilisering*
- *Effektiv og rasjonell systemisk oppbygging av planprosessen*
  - *Det spatiale dispositiv*

Rapporten har analyser av disse nivåer og de spesifiseres begrepslig via analysen av de politiske diskurser, planleggingsdiskurser og intervju med henblikk på å be- eller avkrefte eksistensen av etiske rasjonaler eller fundamentaler i byplanleggingen.

---

2 Byplanlegging, etikk og politikk – en ambivalent konstellasjon

2.1 Innledning

Planlovarbeidet (NOU 2001) og beskrivelser av norsk planleggings-tradisjon (se f.eks. Amdam & Veggeland 1991) viser at planlegging politisk og faglig betraktes som en praktisk virksomhet innenfor en gitt politisk og systemisk kontekst, og det appelleres ikke til å se planlegging som en praksis som kontinuerlig skal underlegges en kritisk teoretisk eller filosofisk refleksjon. Planpolitisk fokuseres det ensidig på å forbedre eksisterende juridiske og institusjonelle formale rammer for styring og regulering av planarbeidet, og planfaglig fokuseres det ikke på å finne nye og radikalt annerledes måter å tenke byutvikling på eller drive planlegging på (mange vil dog hevde at forsøk med 'kommunikativ planlegging' er ny-tenkning, hvilket jeg vender tilbake til i senere kapitler). Planlovarbeidet legger opp til at effektivitet og rasjonalitet er det beste styrings- og kontrollinstrument for stat og kommune.

Planlegging er ikke en nøytral og verdifri praksis, og i særlig grad bør man fokusere på dens normativitet eller etikk, fordi det finnes både institusjonelle og personlige verdier og normer som utøver innflytelse på praksis (kap.3-6 omhandler dette). Planlegging er heller ikke bare praksis, men basert på 'teori' som kan være en grunnleggende forståelse av hva som er 'god' planlegging ('det gitte' er i den betydning også en teori-form). Som det skal vises, finnes det også en teoretisk og filosofisk arv til stede fra både utilitarismen og kantianismen inkluderende etiske spørsmål om likhet og rettferdighet.

Internasjonalt er etikk en mer fremhevd dimensjon i planleggings-teorien og analysen, men her oftest diskutert ift. den profesjonelle

praksis overfor politikere, kapital, entreprenører og borgere (se Hendler 1995, Mandelbaum 1996, Forester 1993). Man diskuterer også planleggerens moralske plikter ift. offentlig medvirkning og kommunikasjon, herunder bl.a. hvilke interesser planleggeren kan og bør representere (se f.eks. Campbell & Marshall 2002). I skandinavien reflekterer planfaget sjeldent eller kun indirekte over dets etiske og ideologiske grunnlag eller ståsted (det finnes iallfall ingen kilder på det) selv om planleggere i praksis hele tiden i praksis opptrer som 'etikere'. Planpraksis, valg og beslutninger skjer også fra en etisk forståelseshorison vedrørende 'hva som er rett og galt' eller knyttet til spørsmål om sosial rettferdighet og livskvalitet. Den internasjonale litteratur hevder også at planleggere bærer på etiske ontologier ('hvordan verden er' etisk sett), og et av de mer manifeste eksempler på dette er at planlegging per definisjon er basert på fornuft, dvs. planleggere per se er fornuftsorientert (men ikke nødvendigvis de andre aktører) (se Campbell & Marshall 1999, 2002).

Planleggere kan pba. den manglende selvkritiske holdning til etiske spørsmål opptre moralsk eller moraliserende for eksempel når man forsøker å oppstille og begrunne 'ufravelige' normer og verdier for sin praksis, og når man fikserer sin praksis på spesifikke 'nøytrale' og 'objektive' metoder (for eksempel estetikk, stedsanalyse) og rammer for handling (prosedyral medvirkning er oppfattet som genuin demokratisk, ingen andre former for 'medvirkning' kan tenkes) (Gunder Hansen 1992:8-10).

Dette kapittel forsøker å gi et teoretisk-filosofisk grunnlag for å presisere hvilke etiske tenkemåter og prinsipper som former norsk (by)planlegging i dag. Det vil skje gjennom en kritisk fremstilling av planleggingsteorier som har formet og former forståelsen av planleggingspraksis og dens herskende verdier og normer. Dette er primært en internasjonal debatt og teoriutvikling, men dens relevans for norske forhold vil fremgå av de følgende kapitler. Kapitlet diskuterer først etikk sett fra et politisk-ideologisk perspektiv, dernest fra et planleggings-teoretisk og for det tredje diskuteres noen av de sentrale etiske perspektiver på planlegging, nemlig rettferdighet og 'den gode by'.

2.2 Det politiske og institusjonelle perspektiv

2.2.1 Det politisk-ideologiske perspektiv - innledning

Planlegging er politikk og ideologi. All offentlig planleggingsvirksomhet er underlagt skiftende politisk-ideologiske visjoner om samfunns- og byutvikling og ikke minst idéer om hvordan man skaper det 'gode' samfunn og det 'gode' byliv. Planleggingen er et redskap til, som det heter, "å utforme og virkeliggjøre politiske mål", herunder ivaretagelse av velferd og fordeling i samfunnet (NOU 2001:39&56). Det er analytisk sett viktig å begrepsliggjøre den politisk-ideologiske ramme som former samfunnets institusjoner og sektorielle praksis, fordi som:

...normsættende tenkning om samfundets regulering og indretning, tanker om vores fælles liv i et samfund og en stat, implicerer enhver ideologi også et bud på, hvordan vi mennesker på "mikroniveau" interagerer med hinanden (Wrang 2001:9).

Planleggingen fungerer således innenfor en politisk-ideologisk ramme som (i det minste) inkluderer (a) planleggerens idéer om effekt av egen praksis (rommets etikk), (b) det politisk-ideologiske perspektiv planleggere og politikere advokerer (det gode liv), (c) de etiske dimensjoner i samfunnsplanleggingen (sosial rettferdighet), (d) den institusjonelle etikk (demokrati og styring) og (e) forståelsen av hva som er bylivets etikk (felleskapets etikk og ontologisk trygghet).

Derfor er det også nødvendig å forstå hvilke politisk-ideologiske betydningsskjemaer og politisk-institusjonelle rammer byplanlegging er underordnet. I utgangspunktet må man formode at det overordnede politiske mål alltid er å planlegge for det 'gode liv', men hva det er og hva det krever av politiske og planfaglige innsatser i praksis er langt mindre klart. Man kan finne en del utsagn om 'det gode liv i allmenhet' i stortingsmeldinger, men her finnes det ikke diskusjoner av hva den 'gode by' og det 'gode byliv' egentlig er. Ser man på bymeldingene (KRD 2003) handler disse om levekår og samordnet administrasjon av bypolitikken. Den 'meningsfulle' by og det levde byliv nevnes kort men reflekteres ikke, og likevel handler politikk om 'det gode liv'. Avsnittet forsøker å inkretse dette problemkompleks.

2.2.2 Politikk og etikk – eller om å planlegge for 'det gode liv'

Susan Fainstein (1999) spør meget betimelig "Can We Make the Cities We Want?". Hun henviser til at byplanleggenes bestrevelser på å skape 'den gode by' fra starten av har vært orientert mot å "besejre" kapitalismens usunde miljø og sosiale strukturer gjennom "a reordering of physical and social arrangements" (1999:249). Også den nordiske byplanlegging er historisk sett båret av dette ideal, og her har levekårs- og boligplanlegging, regulering, styring og kontroll vært sentrale maktmidler overfor marked og kapital. Håpet var at alle skulle dra fordel av denne styring og kontroll. Kanskje er det i dag mer moderate forventninger til resultatene av planleggerens praksis, men nærmiljøpolitikken og planleggingen viser tydelig at det stadig er en politisk interesse for å arbeide ut fra og definere "the appropriate values that ought to govern urban life" (ibid). Planlovutvalget viser dette.

Fainstein spør mer presist om det er mulig å planlegge ut fra verdier om likhet, rettferdighet, diversitet og deltakelse som bærende krefter i byutviklingen innenfor de nåværende institusjonelle rammer. Det vil si er byplanlegging det rette sted eller den nødvendige betingelse for å få disse verdier grunnfestet? Fainstein fremsetter spørsmålet 'om vi kan skape de byer vi vil' for å kunne diskutere det normative grunnlag som bør forme byplanleggingen. Det finnes ikke noen enkle svar for de herskende ideologier og for institusjonene. La oss se på et par av hennes argumenter.

- Det å oppnå sosial rettferdighet krever at alle har lik adgang til "material well-being, symbolic recognition, and decision making power" (ibid:251).

Alle vil sikkert være enige, men hva krever dette i praksis? Fainstein mener ikke det er nok ensidig å satse på en levekårspolitikk, det må også skje en symbolsk-politisk anerkjennelse av de svake gruppers beslutningsmakt. Man må gi de svake grupper reelle maktposisjoner til å kunne beslutte over eget liv. En sådan anerkjennelse vil i seg selv kreve en nytenking hvor målet er å skape prosesser som har en reel ikke-ekskluderende form, og såfremt det skulle bli en realitet vil det kreve en offentlig planleggingsform som inkluderer diversiteten uten forbehold. Det er ifølge Fainstein problematisk at den nåværende bypolitiske prioritering alene blir gitt til arbeid og økonomisk vekst (ibid:252), hvilket i seg selv går mot svake gruppers 'interesser' og muligheter. Fainstein hevder også at:

- Det er problematisk å se kommunikatív planlegging som en ”transformative planning” (som det sker hos f.eks. Amdam & Amdam, 2001).

Kommunikativ planlegging tenderer å bli sermoniell og prosedyrell, og bli et uttrykk for en politisk tenkning, hvor man kan si at planleggingsprosessen respekterer forskjellighet i ord, men ikke i praksis. Det skyldes at fortalere for denne planlegging faller tilbake på en form for planlegging som kan beskrives som en ”mediated, situational pluralism”, dvs. forskjelligheten nok registreres, men dels representeres av ’andre’ (planleggere, politikere) og dels underordnes det politiske krav om å oppnå konsensus på de planspørsmål som er til diskusjon. Sosial rettferdighet er således det man kan bli enige om ’her og nå’ i situasjonen, og det skjer uten å ta hensyn til faktiske forskjeller i materielle levekår, moral, ønsker og kulturell forskjellighet (ibid:255). Resultatet – konsensus eller oppfattelsen av hva som er sosialt rettferdig - blir nettopp alene de institusjonelt og politisk legitime deltakeres defineringer av (rimelige) levekår og det gode liv.

Denne planleggingstenkning er således i strid med forrige mål. Fainstein utdyper denne kritikk ved også å hevde at svaret ikke er en politikk som i utstrakt grad tar hensyn til samfunnets eller byens ’kulturelle pluralisme’. Den vei er farlig:

- Fordi det fører til en politisk utroverdig ignorering av den økonomisk baserte ulikheten i samfunnet og byene til fordel for arbeidet for å fremme en ”ethos of diversity” (ibid:259). Dette er det en tendens til i både kollaborativ og kommunikatív planlegging.

Manuell Castells ’duale by’ er således, ifølge Fainstein, det vesentligste problem i arbeidet med å planlegge for en sosial rettferdig by sådan som den er diskutert i nyere kritisk by- og planleggingsteori. Fainstein understreker med henvisning til ovenstående argumentasjon at ”the just city incorporates just outcomes” (ibid:267), og det er herfra at strategiene for en mer sosial rettferdig byutvikling må starte. Det må med andre ord ’handling bak ordene’ fremfor å ty til en retorikk om muligheten for å planlegge for konfliktfri sosial forskjellighet eller likhet. På den andre siden kan visjonen heller ikke unnværes, ifølge Fainstein, idet det kun er visjonen som kan overbevise folk om muligheten i og nødvendigheten av kollektiv handling (ibid:269).

Fainsteins artikkel former seg som et kritisk innspill overfor den marxistisk dominerte planleggingsdiskusjon, og hun understreker at det først og fremst er et politisk spørsmål å skape den sosialt rettferdige byen. Hun understreker som sagt det er problematisk om urbanteoretikere bortser fra dette til fordel for å utvikle utopier vedrørende 'forskjellighetens by'. Fainstein bruker bl.a. Amsterdam til å belyse sin kritikk, men hennes perspektiv har også relevans for den skandinaviske velferdspolitik.

Fainstein etterlyser ikke bare at man blir mer bevisst på hva begrepene 'likhet' og 'demokrati' må ha av konsekvenser for politisk praksis, men også om begrepsinnholdet kanskje må nytenkes i forhold til den politisk-ideologiske arv hun diskuterer. Patsy Healey (2002) er inne på noe av det samme når hun mener at man må ha en dialog om hva som er den gode by og det felles gode ift. den tid vi lever mitt i, og her vil det ifølge Fainstein være relevant å inndra den politiske filosofi om og forståelse av demokrati (demokratisk pluralisme, deltakelse, kommunikasjon og retten til opinion) og det politiske innhold i og forståelse av fordeling av velferd. Det handler om kritisk å forholde seg til bypolitikken og byteoriens veletablerte verdier vedrørende materiell likhet, kulturell forskjellighet, hva som er formen for demokratisk deltakelse og innflytelse, og kriterier for distribusjon av sosiale goder. Den politiske etikk handler i USA som i Norge i egen selvforståelse om *rettigheter* og *rettferdighet*, men ofte uten filosofisk eller politisk selvrefleksjon over hvilket epistemologisk (vitensknessig) grunnlag og tenkning disse begreper bygger på.

Fainstein antyder således at man ikke alene må diskutere prinsipper for 'en sosial rettferdig byutvikling', men diskutere sosial rettferdighet som en *etisk fordring* som i prinsippet kan diskuteres fra de nevnte regimers partikulære posisjoner. Skulle man tenke seg denne fordring omsatt til praktisk bypolitikk og planlegging vil det måtte medføre kritiske refleksjoner over (1) 'tradisjonens' betydning i politikk og planlegging, (2) det forhold at estetikken i dag truer med å overta etikkens og rettferdighetens (plan)politiske posisjon, og at det hevdes at (3) den samfunnsmessige hegemoniske etikk (egalitarismen) er truet via nihilisme og relativisme (Bertilsson 1995:50).

Tradisjon vs modernisering er en klassisk konflikt som går på tvers av de fleste politiske ideologier³⁰ og som 'plager' enhver sektor-

---

³⁰ Både Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti er kulturelle tradisjonister i deres forsvar for det 'særnorske', familie-ideologi, en nasjonal identitet og det 'normalt' norske samt på det økonomi-teoretiske

---

institusjon. Mange analyser fremhever også at det politisk ønskes en estetisering av hverdagslivet og dette ønske fremmes av den senmoderne utvikling hvor det er en økende politisk fokusering på markeds- og interurban konkurranse. Vi ser også hvordan begreper som nihilisme og relativisme er ved å vinne terreng i det politiske vokabular i negativ forstand, nemlig som begreper til å beskrive det som politisk er sett som en økende anomali i samfunnet og især i dets større byer. Begrepshistorisk og samfunnsanalytisk holder denne retorikk ikke vann (se f.eks. Bauman 1991, Beck, Giddens & Urry 1994, Urry & Lash 1994).

Tradisjon og estetiseringen av det sosiale rom har vært sentrale temaer i de siste 5-8 års planpolitiske notater vedrørende stedsanalyse og estetisk planlegging (se FD 2001, MD 1993, NOU 2001). Etisk-moralske 'forfallstendenser' representerer som vist en mektig og myndig politisk diskurs og samfunnsdiagnose, og i den sammenheng har bylivets individualisme (= 'egoisme') alltid spillet en betydelig rolle. Avhengig av politisk-ideologisk posisjon er individualismens 'årsak' resultatet av enten at man politisk har gitt markedet for stor makt og derved et resultat av et demokratisk *prosessuelt* problem, dvs. en konsekvens av mangelen på lokal demokratisk innflytelse på forhold som berører én, eller en konsekvens av beboeres mangel på forpliktende deltakelse i bo- og nærmiljøets aktiviteter og sosiale sammenhenger. Fellesskapet forvitrer fordi det ikke stimuleres og egoismen vinner frem (se også rapportens innledning).

Den politiske tenkning og den allmenne forståelse av fenomener konstrueres oftest gjennom dikotomier, og også det 'gode byliv' blir politisk-ideologisk tenkt i dikotomier. Figuren illustrerer noen av de sentrale dikotomier som bypolitikk og byplanlegging tenker innenfor.³¹

---

område (her har SV som de konservative krefter kun penge- og finanspolitikk som rådemidler).

³¹ Se f.eks. Hoggett 1997, Kaarhus 1991, NOU 2001, KRD 2003, Pløger 2002a, og videre i prosjektet.

Figur 2.1 *Planleggingens forståelse av hva bylivets etikk bør og ikke bør bestå av*

Det 'gode liv' oppstår ut av:	Det 'gode byliv' motvirkes av:
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Medinnflytelse og demokrati: lokale formale strukturer (organisering) som sikrer rettferdighet og solidaritet</i> • <i>Likhet (i materiell forstand)</i> • <i>Vaner og tradisjoner</i> • <i>Permanens, stabilitet og forutsigelighet</i> • <i>Fornuft og fornuftige avgjørelser</i> • <i>Fellesskap og inklusjon</i> • <i>Forpliktethet på deltakelse og omsorg</i> • <i>Dydsetikk</i> • <i>Homogenitet i verdier og normer, livsformer mv</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Svak eller ingen lokal tilknytning, svak eller ingen lokal engasjement</i> ▪ <i>Sosio-kulturell forskjellighet og (for stor) sosio-økonomisk forskjellighet</i> ▪ <i>Verdipluralisme</i> ▪ <i>Mobilitet</i> ▪ <i>Konfliktualitet</i> ▪ <i>Fremmedhet og anonymitet</i> ▪ <i>Individualitet</i> ▪ <i>Nihilisme, relativisme</i> ▪ <i>Kulturell pluralisme (f.eks insistering på etnisk egenart og utøvelse av homoseksualitet i praksis)</i>

Samfunnets åpenlyse verdi- og kultur-pluralisme registreres politisk i den grad den kan innordnes og underordnes samfunnets hegemoniske norm- og verdidiskurser, og dermed bli forutsigelig, forståelig og ikke noen 'trussel'. På denne måten blir spørsmålet om det 'gode liv' i høy grad et spørsmål om *moral* og *moralisme*, dvs alle andre skal være 'som jeg', og ikke etikk, dvs. en diskusjon av hva en urban etikk er eller kunne være, og hva er dens konstitusjonsbetingelser.³²

Kan man forlange dette av politikere og planleggere? Fainstein advokerer for sådanne avklarings nødvendighet, og jeg vil si man *skal* forvente denne diskusjon i og med at bypolitikk og byplanlegging i egen selvforståelse allerede bygger på en demokratiforståelse hvor man hylder ytringsfrihet og i hvert fall politisk-retorisk aksepterer samfunnets og byens kulturelle pluralisme. Og det er derfor politisk problematisk at f.eks. den kulturelle pluralisme ikke finnes eksplisitt i den politiske optikk og er til diskusjon. Med hensyn til bypolitikk og byplanlegging må man således i kraft av deres epistemologiske arv og virkende betydningsskjemaer omkring hva som er det 'gode' byliv, kunne kreve og forvente en avklaring av: Hvilken hverdagslivsetikk planlegges det for? Selv om det tas for gitt, planlegges det så i praksis for 'sosial rettferdighet', likhet', 'fellesskap', 'naboskap', 'velferd for

³²Jeg vil hevde at dette inkluderer at man bør diskutere (begrepshistorisk og konkret) Apollon (måtehold, asketisme) vs Dionysos (nytelse, hedonisme, "å gjøre livet til et kunstverk", Foucault), lykke vs avsnitt, lydighet vs autonomi, plikt vs frihet, likhet vs forskjellighet.

---

alle', høy boligkvalitet og god arkitektur? Ut fra hvilket innhold?
Hvordan begrunnes dette innhold?

2.2.3 Demokrati og planlegging sett planpolitisk

Der har de siste årene internasjonalt vært en massiv kritikk av de offentlige plansystemer både mht. maktforhold (systembyggingen), vedrørende om de er kommunikativt demokratiske eller kun system-institusjonelt 'demokratiske' (medvirkning og høring), og det har vært en diskusjon av de diskursive praksiser og hegemonier som dominerer planpolitikken og kontakten med offentligheten (se f.eks. Tewdwr-Jones 2002). Med hensyn til det siste punkt er arbeidet med å utvikle Jürgen Habermas *kommunikative etikk* et eksempel på denne kritikk, kritikken av planaktørenes retoriske praksis er et annet eksempel, og kritikken av bypolitikkens og planleggingens diskursive hegemonier er et tredje eksempel.³³

I et norsk perspektiv handler den planpolitiske diskusjon stadig primært om *styring* via regulering, kontroll, effektivitet og forutsigelighet. Det handler om administrativ styring av arealbruk og arealkonflikter og om å omsette politiske mål til handling ved hjelp av å anvende (plan- og bygnings)loven som det primære juridiske redskap. Plansystemet er det samfunnspolitiske redskap til "på en ryddig og effektiv måte å avveie og beslutte hvordan de forskjellige interessene skal prioriteres og få gjennomslag" i arealbruk og byformning. Planleggingen skal ennvidere være "helhetlig, demokratisk og desentralisert, og sikre informasjon og innsyn og offentlighet slik at alle som blir berørt skal kunne delta i planprosessen" (NOU 2001:11).

Samordningen mellom de enkelte planmyndigheter er et viktig arbeid. Det er også å forbedre borgerens demokratiske posisjon i planprosessen. Planlovutvalgets mandat og arbeid er å forbedre styringen gjennom plan- og bygningsloven således at "de offentlige interesser" (som settes lik 'folkets') ivaretas uten overgrep fra andre interesser (her menes 'kapital og marked'). Borgernes deltakelse har flere former, nemlig medvirkning og høring. De offentlige planmyndighetene skal i den sammenheng forbedre borgerens posisjon og inn-

---

³³ Eksempler på det første er Patsy Healey (1997), og på det andre kan nevnes James Throgmorton og Raphaél Fischler. Med hensyn til den tredje kritikkposisjon kan nevnes Bent Flyvbjerg og Rob Beauregard. Her i landet er kritikken og analysen av retorikken i planlegging blitt introdusert av Asmervik & Hagen (se litt.liste).

flytelse ved å gi mer informasjon, forbedre adgangen til informasjon og ved å øke borgernes rettsikkerhet i planspørsmål generelt.

Skivenes (2001) mener også det er styring som er det viktigste politiske spørsmål i norsk samfunnsplanlegging, hvor ”rasjonalitetsnormen [er] målrealisering og målstyring” (ibid:6). Staten og dens institusjoner skal produsere god tjenesteyting til borgerne og ivareta allmenhetens interesser. Ifølge Skivenes (ibid:7) kan statens – og vil jeg hevde, plansystemets – legitimitet kun forsvares ved at offentlighetsformen (for eksempel medvirkning) tilsynelatende fungerer som et maktfritt rom. Det er i det offentlige rom planinstitusjonene skal skape grunnlaget for kollektiv politisk meningsdannelse og kollektive løsninger. Plansystemets medvirkningsdel henter således legitimitet ved å fremstå som et sted for ”offentlige resonnement som autoriserer den politiske viljes- og meningsdannelse” (ibid). Planlovutvalgets arbeid viser at man politisk mener denne legitimitet kan bli undergravd bl.a. gjennom markedets og kapitalens økende innflytelse på planlegging og arealbruk. Derfor må lovgrunnlaget for at plansystemene kan handle på ‘folkets’ vegne styrkes.

Mer reelt er det imidlertid å se offentlig medvirkning som en del av samfunnets ’styringskunst’ (Pløger 2001d). Plan- og bygningslovens reelle formål er nok offentlig demokrati gjennom medvirkning, deltakelse og innflytelse, men målet er effektiv planlegging og samordning (Holsen & Swensen 1998). Det er ingen tegn på at det finnes politisk vilje til å avhierarkisere borgermedvirkningen og vilkårene for offentlig meningsdannelse. Som Skivenes (2001:12) å påstå at ”offentligheten fungerer som en generator for nye problemstillinger og argumenter” overser disse aspekter, hvilket er begrunnet i at hennes analyser ikke har et makt-analytisk grunnlag. Makt-spørsmålets sentrale betydning kan illustreres ved å se på Planlovutvalgets mål-orientering.

Planlovutvalgets arbeid (NOU 2001) skjer på bakgrunn av politiske signaler om, hvilke problemer og svakheter der er ved planarbeidet og plan- og bygningsloven. Av notatet fremgår det at plansystemet står overfor to sentrale utfordringer som er (1) plansystemets effektivitet og demokratiske utvikling og (2) nye utfordringer pba. samfunnsmessige utviklingstrender.

Med hensyn til pkt. (1) *plansystemets effektivitet og demokratiske utfordringer* nevner notatet følgende problemstillinger (ibid:11-17) (noen er allerede nevnt i innledningen).

- Å få til en planprosess som kan ”avveie og beslutte hvordan de forskjellige interesser skal prioriteres” på en ”ryddig og effektiv måte”.
- Planleggingen skal være ”helhetlig, demokratisk og desentralisert”.
- Planleggingen skal være demokratisk, dvs. sikre ”informasjon, innsyn og offentlighet slik at alle som blir berørt skal kunne delta i planprosessen”.
- Medvirkning betyr at folk selv skal være med på å planlegge sin fremtid.
- Arbeidet skal effektiviseres og forenkles ”uten at det går på bekostning av styringsgrad og rettssikkerhet”.
- Planarbeidet skal gi ”klarere og bedre formidling av nasjonale og regionale mål”.
- Planarbeidet skal også bli bedre til å ”sikre samordning av interesser” i det offentlige system (ibid:19).
- Planleggingen skal ivareta de svakes interesser (ibid:69).

Planmyndighetens plikt til å legge til rette for offentlig medvirkning understrekes ofte i utredningen, og dermed plikten til kommunikasjon (tekst & samtale) og en diskursiv praksis som er rettet mot å gjøre planer, vedtak, konsekvenser og valg forståelig for alle deltakere i prosessen. I tillegg forstås forhandling som ”en frivillig prosess for problemløsning” og avtaler (ibid:100). Disse forhandlinger er oftest med private aktører (bygherrer, entreprenører)³⁴, hvilket kan sette den offentlige medvirkning på et sidespor og gjøre lovens sikring av offentlig medvirkning illusorisk. Her opptrer et etisk problem, nemlig de allmenne interesser i forhold til særinteresser, som vil bli diskutert nærmere senere.

De kommunikative krav til offentlig planlegging som blir stilt av Planlovutvalget er dermed:

- Retten til å bli informert om saker som vedrører en.
- Krav om å kunne gjøre seg kjent med saksdokumentene.
- Mulighet for å forsvare sine interesser i planprosessen.

---

³⁴ Hvorfor ikke forhandling med borgere? De fleste vil hevde at det finnes forhandlinger med borgerne, men spørsmålet er hva som legges i begrepet og hvilke rammebetingelser de føres under.

Disse krav stiller i prinsippet et krav til planinstitusjonen om å sikre forståelighet i kommunikasjonen og gyldighet og sannhet i argumentasjonen (ift. informasjon, 'dagsorden' og samtale), men det burde også inkludere en allmenn innsikt i planens politiske legitimitet (f.eks. uenigheter) og de verdi og betydningskjemaer som bestemmer hvilket handlingsrom planleggere har i kommunikasjonen. Det stilles f.eks. ikke i Planlovutvalgets arbeid, som hos Jürgen Habermas og kommunikativ planleggingsteori, eksplisitt krav om gyldighet i argumentasjonen ift det politiske mandatet den offentlige planlegging foregår på bakgrunn av. Det stilles heller ikke krav om 'sannhet' i argumentasjonen eller krav om at alle saksdokumenter og argumenter skal være offentlig tilgjengelig.³⁵

Med hensyn til pkt. (2) *samfunnets utviklingstrender* nevnes bl.a. faktorer som globalisering, informasjonsteknologi, privatisering, risikosamfunnet, migrasjon og individualisering. Med hensyn til individualiseringen gjentar Planlovutvalget ordrett en NIBR-rapport hvor det heter:

Vi ser at en større del yngre mennesker legge strategier for livsløp med maksimal grad av personlig frihet, og med liten motivasjon til å inngå forpliktende i sosiale relasjoner utover intim- og venneskaperen (Kleven 1999:270).

Individualisering settes lik 'individualisme' og 'egoisme', og motkreftene til denne utvikling er "troen på felles løsninger og demokratisk styring" (NOU 2001:51). På den ene siden etterlyser man det man kunne omtale som den 'kollektive fornuften', og på den andre siden nødvendigheten av gjennom planprosessen å motvirke partikulære interesser.³⁶ Partikulære interesser settes lik markedsliberale krefter, og man ignorerer det multikulturelle og plurale samfunn som uttrykk for partikulære interesser. Kollektivitet og

³⁵ Ved 'store' prosjekter skal det være en 'konsekvensvurdering' inkluderende 'alternative' forslag til løsninger på problemet. Disse er oftest tekniske og argumenterer ut fra det prosjektforslag som er stilt. En KU (konsekvensutredning) stiller ikke spørsmålsteget ved prosjektets politiske legitimitet eller faglige 'substans', og fremlegger ikke 'uenigheter og konflikter.

³⁶ Et notat som Kleven (1999) *En dagsorden for norsk planlegging* er - selvom det skulle være en kritisk diskusjon av utfordringer innenfor norsk planlegging - bemerkelsesverdig fri for kritikk av det nåværende plansystem, planprosessenes mål, funksjon og innhold, kommunikasjonen som en maktfaktor, og heller ikke demokrati- og policy-aspektet ved norsk planlegging tas opp.

partikularisme behøver ikke være i motsetning til hverandre, men deres mulige sammenvevning gjør det nødvendig å ha en planlegging som er åpen overfor og arbeider med forskjelligheten i den sosiale verden og samfunnets verdi- og normpluralisme. Er det gitt man ikke kan arbeide på begge fronter samtidig? Er det gitt at loven og det politiske beslutningshierarki er eneste maktfulle svar på krefter man ikke 'bryr seg om'?

I den offentlige kommunikasjon bør interessen for den diskursive praksis og bruken av språket være særdeles viktig. Det har imidlertid ikke her i landet vært arbeidet meget med planleggingens kommunikative aspekter som språket, retorikken og tekstproduksjonen. Det finnes også kun få eksempler på analyser som studerer maktforhold i kommunikasjonen mellom system og bruker ut fra Forester, Flyvbjerg eller andre. Amdam & Amdam (2001) ser på dialogens mulige organisatoriske form, og ikke utsagn eller samtalen i seg selv.³⁷ Det viktige demokratispørsmål i planleggingen er politisk sett hvor i prosessen kontakten med offentligheten skal finne sted, dvs. hvor tidlig i prosessen borgerne og berørte parter skal ha lov til å utføre deres juridisk legitime rett til medvirkning (formøter, oppstartsmøter etc). Det politisk interessante er de prosedyrelle rammer, en 'prosedyrell demokratisering' av planprosessen, og ikke forslag til hva det kreves ift retorisk, kommunikativ eller deliberativ demokratisering av planprosessen.

Noen få forskere har nettopp etterlyst en politisk og planfaglig interesse for kommunikativ planlegging som praksis, fordi planlegging:

...handler om det verbale møtet mellom ekspert og legfolk. Derfor har planforskningen knyttet til denne teoretiske vinkling vært mest interessert i medvirkning, offentlige møter og møter mellom ekspert og legfolk i administrative sammenhenger (Forester 1993). I praksis krever den kommunikative planlegging god evne til å lytte og integrere andre aktører i prosessen. Denne prosess krever i saksbehandlingen en evne til å innrette seg mot kompromisset (Holsen 1998:73).

En demokratisk orientert planlegging er dialogorientert og fordrer derfor en aktiv medvirkning fra borgerne. Uten dette, ingen legitimitet. Planleggeren er imidlertid tildelt en rolle som primært går

---

³⁷ Ett unntak er dog de nevnte studier av kommunikativ retorikk som en maktform av Asmervik & Hagen.

ut på å gi råd og veiledning og å skape en 'felles' forståelse omkring problemstillingene. Dette perspektiv reduserer kommunikasjonen til å være en del av den rasjonelle planprosess og ikke et mål i seg selv, og borgerens rolle reduseres til den 'konsultative' (høring, innsigelse) således at motargumenter kan avvises eller underordnes strategisk i den politisk godkjente plan. Det er den rasjonelle planlegging det er politisk interesse for, og målet er å utvikle en kommunikasjonsform som forbedrer effektiviteten i planprosessen samtidig som formen er sikret demokratisk legitimitet. I dag står man i en situasjon hvor velorganiserte interessegrupper og entreprenører samt ressurssterke og velorganiserte borgergrupper med særinteresser, stiller større krav til den offentlige samtalen, samtidig som det finnes et politisk ønske om at samfunns- og byplanlegging skal sikre de svake gruppers behov og interesser bedre. Den første gruppe anser at planprosessen er for lang og byråkratisk, for uforutsigelig og for politisert. Den andre gruppen anser at planleggingen er for politisert og uten hensyn til lokale interesser, og den siste gruppe – de svake - gis ikke rom for å tale for seg selv og har som sagt heller ikke andre til automatisk å tale sin sak, selvom Planlovutvalget mener det er planinstitusjonene som skal ivareta denne oppgaven.

2.2.4 Planleggingens kommunikative etikk – og offentlighets makt

Demokratisering av planprosessen anses generelt som et velegnet motiv til å engasjere borgerne mer forpliktende i (lokal)politikk og planlegging, men det krever også at det politiske og planfaglige system er i stand til å lytte og lære av de involverte aktørene. Det politisk-strategiske argument er at deltakelse også gir et visst eiendomsforhold til de vedtatte planene, og at konsensus er resultatet av felles forståelse av sak og for løsninger, og at deltakelsen gjør at man føler man har innflytelse og blir hørt.

Planleggingens samfunnspolitisk legitime etikk er summert opp (1) å kunne skape samordning, (2) å kunne skape konsensus eller subsidiært å legitimere uenighet gjennom politiske vedtak, (3) å gi borgeren en rettssikkerhet gjennom plan- og bygningsloven, (4) å invitere til en formell borger-innflytelse gjennom retten til medvirkning og høring, (5) å sikre en effektiv og rasjonell planprosess som bygger på

---

borgerdeltakelse, og (6) gjennom deltakelse å sikre deltakernes eierskap til beslutningene eller planer.³⁸

Derfor kan det neppe tales om at det er etablert en planleggingsprosess som styrker offentlighetens makt gjennom gjensidig deliberasjon eller samtale. Den politiske 'etikk' synes å være at det er planinstitusjonene som er delegert til å ivareta offentlighetens, de svakes, samfunnets og politikkenes interesser. De skal således også være 'de svakes røst', dvs. ha en viten om deres (objektive og felles) behov. Den legalitet og legitimitet som finnes i borgerens formelle deltakelses- og 'innflytelsesrett' anses som demokratisk i seg selv, og denne demokratiforståelse nødvendiggjør ikke en selvkritisk interesse for de kommunikative og deliberative metoder som faktisk anvendes i den offentlige planlegging.

Et annet spørsmål er om den form for prosedyrell demokratisering som favoriseres (formøter, medvirkning, høring) motsvarer de demokratiformer som må utvikles i et verdi- og interessepluralistisk samfunn? Hva er planinstitusjonens viktigste funksjoner her?

2.2.5 Det institusjonelle perspektiv – innledning

Planlegging er som nevnt forstått som samfunnets redskap til å styre og kontrollere arealbruk, byforming og boligbygging. Patsy Healey har lenge pekt på at det vesentlige problem i planleggingen ikke nødvendigvis er planloven, de politiske myndigheters roller, men planleggingen på et mikro-nivå, dvs. planleggerens verdimessige referanserammer, tenkemåter og atferd (Healey 1997). Hun og andre som John Forester og James Throgmorton har empirisk vist at det her finnes problemer både med hensyn til demokrati-forståelse, forståelse for hva planleggingens funksjon er ift. lokalsamfunn, en manglende evne til å lytte til og forstå lokal viten, og det er også problematisk at institusjonene fastholder at 'ekspertviten' er den egentlige og endelige basis for planlegging.

---

³⁸ Det foregår en del forsøk rundt om i landet vedrørende å skape en 'bottom-up' planlegging, dvs. med sterkere lokal deltakelse og styring av lokale forsøk og konkrete planprosesser for eksempel innenfor rammene av LA 21 initiativer. Men ifølge Skivenes sikrer den departementale "utredningsinstruksen av 18.januar 2000" ikke at "borgernes argumenter blir inkludert og at de kan medvirke i [den politiske] viljesdanning" og instruksen sikrer heller ikke at intensjonene om å forbedre offentlighet og medvirkning følges opp (Skivenes 2002:17).

2.2.6 Den progressive planlegging

Planlegging blir historisk sett entydig oppfattet som en progressiv funksjon. Det er planleggere som i praksis går inn i og forstår en kompleks samfunnsmessig eller sosial kontekst, og ut fra dette omsetter politiske mål til praktisk handling. Den moderne planleggings selvforståelse er beskrevet på følgende vis:

Planners strove to (1) bring reason and democracy to bear on capitalist urbanization, (2) guide state decisions making with technical rather than political rationality, (3) produce a coordinated and functional urban form organized around collective goals, and (4) use economic growth to create a middle-class society (Beauregard 1996:213).

Den moderne planlegger er overbevist om at det er mulig å innarbeide både kapitalens, statens og borgernes interesser gjennom en rasjonell planleggingsprosess og gjennom en objektivisering av 'offentlige interesser' bl.a. gjennom vitenskapeliggjøringen av faget. Vitenskapeliggjøring av faget er en viktig dimensjon til å gi planleggingen (objektiv) viten om "hva som er godt for folket" (Sandercock 1998:4&35). Planlegging er således oppfattet som 'en god ting' for samfunnet, fordi den på én gang forsvaret samfunnets verdier og de svakes interesser, og i særlig grad fordi den er orientert mot konkrete problemløsninger. Sandercock (1998:27) beskriver meget presist den moderne planleggings hegemoniske paradigme i følgende punkter:

- Planlegging skal gjøre "offentlig/politiske beslutninger mer rasjonelle". Fokus er derfor primært satt på avansert beslutningstaking og instrumentell rasjonalitet.
- Planlegging er mest effektiv når den er "helhetlig" (comprehensive). Planer skal derfor innkorporere både økonomiske, sosiale, miljømessige og fysiske faktorer.
- Planlegging er både "en vitenskap og en kunstart, basert på erfaring". Planlegging er vanligvis basert på positivismens vitenskapssyn og dens anvendelse av kvantitativ metode og analyse, men samtidig er planleggeren en kunstner fordi arkitektur og byforming er en kreativ virksomhet.
- Planlegging er del av en reformorientert og statsdirigert fremtidsplanlegging.
- Planlegging opererer per definisjon i "offentlighets interesser", og deres utdanning stiller dem i en privilegert

posisjon til å kunne identifisere disse interesser.

Så planlegging er, som Sandercock formulerer det, sett som i ”moderniseringens tjeneste”, samtidig som det er en *pragmatisk* profesjon som er orientert mot, hva som er mulig ‘her og nå’ (primært sett ift det politiske felt). Planlegging er således et redskap i samfunnets viten(skaps)baserte styring, regulering og kontroll av utviklingen.

Har norsk planlegging – historisk sett – vært en virksomhet rettet mot byutviklingen? Planleggere som Hals (Aspen 2003) og Sverre Pedersen (Jensen 1980) har selvfølgelig utført en planlegging rettet mot bymessig utvikling. Det har imidlertid ikke vært satset på å utvikle kompetanser spesielt i den byutviklingsplanlegging som ligger utover den fysiske planlegging.³⁹ Byplanlegging eller urbanisme er blitt redusert til et spørsmål om arealdisponering, sonering og den fysiske utforming av byene og drabantbyene via boligbygging, infrastruktur og diagrammatisk strukturering av det offentlige rom.

I dag er planinstitusjonenes fremste oppgave den rådgivende og planutøvende funksjon samtidig som den spatiale byplanlegging er blitt et redskap i den interurbane konkurransen (tilrettelegging for næringslokaler, arkitektur, estetisk forskjønning og tilrettelegging for opplevelser og kultur) og i den intraurbane konkurransen ift. å utvikle en stedsidentitet (f.eks. ved hjelp av stedsanalyser). Vi ser ikke (offentlig iallfall) plankontorer som tar selvstendige initiativer på grupper vegne eller ut fra en utilfredshet med eksisterende planer og forslag. De er ikke (offentlig) kritiske overfor politiske forslag, og de kan ikke åpent ta parti for borger- eller kapitalinteresser.

Profesjonens ideale forestilling om seg selv er imidlertid annerledes. Ann Markussen (1997)⁴⁰ spesifiserer i en ukritisk hyldest til profesjonen fire elementer i det hun omtaler som ”planning as a philosophy”. Det er:

- Planlegging er en utøving av forutseenhet. En planlegger må aktivt se for seg fremtiden, foregripe fremtiden og fremtidige generasjoners behov i arkitekturen, boligen og det bygde miljø. Markussen går så vidt som til å mene at planleggere må ”incorporate the experience of future generations in their plans when weighing options” (1997:3).

---

³⁹ Den første kim til dette er først satt med opprettelsen av *Institutt for urbanisme*, Arkitektskolen i Oslo 1997.

⁴⁰ Artikkelen finnes gjenopptrykt i Rodwin & Sanyal (2000:261-75).

- Planleggere har en forutgiven oppmerksomhet på folket ("the commons") ut fra den betraktning at store deler av folks erfaringer skapes via felles arenaer. Planleggere må se deres oppgave som å forme det urbane rom således at det blir brukt ifølge fellesskapets prinsipper. Denne 'filosofi' skyldes at planleggere er "strong believers in collective action and in legitimate and important roles for the public sector" (1997:4).
- Planleggingens normative kriterie er rettferdighet ("equity"). Planlegging, sier Markussen, kan let praktiseres alene som en effektiv utførelse av handlinger, men profesjonen er alltid meget "explicit about their choices and actions" (ibid). Derfor er profesjonen opptatt av deltakelse og representasjon for å oppnå større rettferdighet.
- Å planlegge for livskvalitet eller 'det gode liv' er det siste fixpunkt som Markussen nevner. Planleggere arbeider normalt ut fra en "multifaceted sense of what the good life is" (ibid), men denne er især relatert til forhold som bevaring, trygghet og sikkerhet eller arealbrukskontroll.

Mange skandinaviske utøvende planleggere vil kunne stille seg bak denne 'filosofi'⁴¹, men det forekommer ikke noen refleksjoner over denne 'anvendte' eller 'praktiske' filosofis muligheter, når den skal inngå i et system av konsensusoppbygging, reformisme og makt-konserverende institusjoner. Markussens konklusjon er at:

... planners have little choice but to join more forcefully in the public debate, articulating the significance of foresight, husbandry of the commons, equity and the quality of life (Markussen 1997:8).

Denne deltakelse er som nevnt ikke planpolitisk 'fri'. Det finnes heller ikke i Oslo et uavhengigt demokratisk forum hvor borgere, kapital, politikere og planleggere kan møtes til en kritisk dialog av aktuelle plansaker og byutviklingen. Noe annet er om profesjonen i det hele tatt er interessert i denne uavhengighet sett i forhold til at Markussens

---

⁴¹ Markussens 'filosofi' har imidlertid ikke noe med *filosofi* å gjøre, men er en opprensing av noen normative utsagn. Filosofi handler om å finne grunnbetingelserne for menneskelig viten, vurderinger og handlen. Det finnes fire hoveddisipliner innenfor filosofien som er erkjennelsesteori, logikk, metafysikk og verditeori (herunder etikk og estetikk). I beste fall er det tale om 'en praktisk filosofi' (en "applied philosophy") som nettopp handler om verdier, normativitet, rett eller religion (se f.eks. Lübcke 1988:162-3).

filosofi viser at planleggere allerede mener å representere velferds-samfunnets og demokratiets grunnforutsetninger?

2.2.7 Planleggingens etikk og etikk i planlegging

Som nevnt, internasjonalt står den etiske diskusjon meget mer sentral i planleggingsteorien og analysene enn i Skandinaviens, dvs. både ift diskusjonen av den profesjonelle etikk og ift diskusjonen av den etiske filosofi, etisk praksis og etisk utdanning (se f.eks. Hendler 1985, Mandelbaum 1996)).

Andreas Faludi taler om at det finns en "theory *in, of* and *for* planning". Teorier "*in*" planlegging henviser til at teorier utviklet i andre disipliner blir anvendt av planleggere, f.eks. økologisk teori. Teorier "*of*" planlegging er de som omhandler planlegging som prosess, hvordan planleggere foretar beslutninger og planleggingens organisatoriske funksjon. Her er det tale om prosedyrelt og prosess orienterte teorier som f.eks. teorier om inkrementalisme, mixed scanning, synoptisk planlegging, helhetsplanlegging, rasjonel planlegging og kooperativ planlegging. Teorier "*for*" planlegging handler om planleggingens funksjon i samfunnet og de verdier som den bygger på som profesjon og som praksis (Hendler 1985:3-4).

I prinsippet bør etikk inngå i alle tre teorityper, og gjør det ofte i det minste implisitt. Den profesjonelle etikk handler som vist om å behandle alle som *like*, og bør handle om å være *ærlig* og *inkluderende*, og i planprosessene handler det om å skape *tillit* mellom partene og *selv-tillit* hos de svake aktørene (f.eks. gjennom 'empowerment-strategier', Andersen & Nordgaard 2001). Men det handler også om planleggerens *loyalitet*, hvor han eller hun ofte befinner seg i en ambivalent situasjon hvor det kan være spørsmålet om å måtte 'velge' loyalitet overfor enten politikere eller andre aktører.⁴² Det er sådanne dilemmaer som har resultert i at noen lande har utviklet en 'professional code' – 'vær varsom' ramme – for planleggere.

I den profesjonelle etikk inngår i prinsippet også, ifølge den internasjonale debatt (se f.eks. Forester, Allmendinger & Tewdwr-Jones), hvordan planleggeren agerer i praksis i den offentlige kommunikasjon, i samtalen, i diskusjonene, i argumentene og gjennom kroppsspråket. Det oppfordres således i den kommunikative planleggingsteori til varsomhet mht hvordan man som planlegger

⁴² Dette er også en innfallsvinkel til å diskutere profesjons-etikk her i landet, selv om det ikke diskuteres som et etisk spørsmål (se f.eks. Amdam 2000).

overtaler, forklarer, avviser, reflekterer, resonnerer overfor andre aktører, og hvilke mer eller mindre åpenlyse fornuftsparadigmer planleggeren fremsetter i en konkret dialog. I den norske plan-diskusjon finnes det meg bekjent lite eller ingen forskning på, hvordan planleggerens følelser, fordomme, aversjoner mv. spiller inn? Hvordan kommunikeres det gjennom kroppsspråket?⁴³ Hvordan argumenteres det og hvordan iscenesettes diskursenes retorikk i samtalen, i medvirkningsprosessen?

Kommunikasjonsformen, språket og retorikken ignoreres til fordel for pragmatiske praksiser, fordi det avgjørende spørsmål er å argumentere for nødvendigheten av kompromisser, ko-ordinering av synspunkter, å skape nettverk, institusjonelle rammer og dialog arenaer, hvor den 'gjensidige' forståelse kan utvikles (Amdam 2000). Gjensidig forståelse er ikke et absolutt mål, kun et ideal. Imidlertid forstås offentlig medvirkning ikke bare som et tiltak som skal effektivisere og rasjonalisere planprosessen. Offentlig medvirkning representerer også idéen om sosial læring og mobilisering samt opplysningsidéen om at fornuften vil herske i samfunnene såfremt viten er bærende for prosessen. En demokratisk dialog fører med seg beslutninger pba. en felles fornuftsbasert forståelse for tiltakets nødvendighet såfremt 'særinteresser' kan disiplineres.

Her i landet fokuseres det på prosessen fremfor kommunikasjonsmåten i prosessen. Det handler, om jeg skal gi en ideel fremstilling, om å skape en ramme for offentlig planlegging som har følgende mål:

- Å skape en inkluderende offentlig planprosess gjennom å arbeide ut fra en inkluderende 'opplysnings' praksis.
- Å skape en demokratisk planprosess, hvor alle har like rettigheter og ansvar.
- Å skape en planprosess som virker mobiliserende og 'empower' lokale interesser og svake grupper. Det er måten å gi aktørene selvtilit på.
- Å skape et resultat basert på solidaritet og felles interesser.

Hovedproblemet blir dog likevel, hvordan planprosessen kan overvinne problemet med at aktørene møter med, argumenterer ut fra og forsvarer forskjellige visjoner, verdier, interesser og mål? Hvordan skape kompromisser omkring planspørsmål på en måte så de både er

---

⁴³ De primære navne i denne forskning og teoretisering er James Throghmorton (f.eks. 1985), John Forester (f.eks. 1993) og Elisabeth Howe (f.eks. 1985).

forstått og akseptable for de konfliktuelle interessene uten bruk av 'makt' (f.eks. i form av politiske vedtak eller ut fra 'flertallets interesser')?

2.3 Det planleggingsteoretiske perspektiv

2.3.1 Etikk i planlegging - praksisfilosofi

Karl Otto Ellefsen mener som nevnt at det norske arkitektfaget og planleggingsprofesjonen er sterkt knyttet til etiske spørsmål. Det er ikke helt klart hva han mener, men da Ellefsen selv legger vekt på at planlegging handler om praksis, kan det være viktig å se nærmere på planfagets omgang med etikk relatert til spørsmålet om 'god' praksis overfor offentligheten. Her handler planleggingsdiskusjonen om (1) profesjonsetikken, men planteorien insisterer på at det i tillegg handler om (2) planleggingens 'menneskesyn', dvs mennesket som fornuftsvesen og (3) etiske spørsmål tilknyttet den praksis som omtales som pragmatismen.

(ad 1) Profesjonsetikken

Profesjonsetikken handler som antydnet om *anvendt etikk*, dvs. etiske spørsmål relatert til praksis eller kunne man si etisk-moralske overveielser i relasjon til den daglige praksis og valg. Det kan beskrives således:

Ethics is concerned with how to go about life, what it means to "live well", to accomplish "good" in the world, and to be "just" and "fair" in one's personal and professional life (Wasserman 2001:14).

Man kunne pba den hittidige fremstilling av planleggingens tenke- og handlemåter si det finnes et par sentrale etiske dimensjoner involvert i planleggings-praksis, og det er:

- (1) *Valg og dilemmaer* knyttet til praksis. Her kan det for eksempel være tale om om man er oppmerksom på konsekvenser av planleggenes handlinger (for eksempel ift. økologi), planleggingspraksisens regler og prinsipper, profesjonelt ansvar (for eksempel overfor offentligheten), og planleggingens politiske mandat ift. også å skulle ivareta offentlige hensyn og interesser.
- (2) *Etiske prinsipper tilknyttet offentlig planlegging som prosess*, hvor det kan være tale om prinsipper som å 'tjene

offentlighetens interesser', 'å støtte offentlig deltakelse i planlegging', 'arbeide for helhetsplanlegging', 'utvidede valgmuligheter for alle personer', 'koordinere', 'unngå interessekonflikter', 'sikre en omhyggelig planlegging', 'ikke søk gjentjenester eller gi tjenester', 'ikke anvend fortrolig materiale for økonomiske formål', 'sikre alles like adgang til planleggingsrapporter og studier', 'sikre full åpenhet ved offentlige høringer', 'fasthold offentlig fortrolighet' og 'respekter de profesjonelle etiske koder for atferd'.⁴⁴

Det kan i realiteten finnes både politiske og institusjonelle forhindringer ift å utøve denne etikk, men det er også tydelig at disse etiske kodekser grunnlegger en normativitet for hva man *bør* gjøre som offentlig planlegger. Det er imidlertid ikke tale om en plikt-etikk. Det er tale om en oppfordring og ikke en fordring.

(ad 2) Mennesket som fornuftsvesen – og kognitivismen

En av de sentrale etisk-filosofiske problematikker⁴⁵ er forståelsen av mennesket-som-menneske, hvor f.eks. Habermas knytter an til mennesket som fornuftsvesen og planleggingsteorien knytter denne problematikk til praksis. I forbindelse med å se på planleggingens *praksis-etikk* vil det handle om det teleologiske og de-ontologiske grunnsyn som former planfagets oppfattelse av praksis. Uten dette grunnlag vil planlegging i høy grad miste politisk legitimitet. *Teleologi* er å se verden som formålsrettet, at alt har en hensigt eller mål. Praksis er alltid en målrettet eller formålsbestemt handling. En teleologisk handling kan beskrives således:

...något är ett mål eller ändamål, i förhållande till vilket något annat är eller uppfattas som ett medel (Lübcke 1988:541).

I denne tenkning fokuseres oppmerksomheten på om et handlingsresultat i seg selv er et gode eller dårlig sett i forhold til mål-middel sammenheng. I denne tenkning skal man ikke (nødvendigvis) se på eller reflektere over motivforklaringer. Det er utelukkende et spørsmål

⁴⁴ Dette er en løs oversettelse av APA's etiske prinsipper, her fra Lucy (1996:483-4).

⁴⁵ Det er ikke her hensikten å se på filosofiens etiske grunnproblemer som sådan, men det skal dog nevnes at etikk kommer av det greske ord 'ethos' som henviser til 'sedvane, seder'. Å belyse grunnproblemene ville kreve en analyse av f.eks. utilitarismen, Kantianismen (pliktetikken og det kategoriske imperativ), konsekvensialismen, deontologien, teleologien og naturalismen bl.a. i deres historiske forløp.

om rett handling i forhold til rett virkning. Det handler således grunnleggende om å forklare menneskers handlinger ”genom å hänvisa till deras *avsikter*”, dvs. den virkning som de skal ha (Gilje & Grimen 1995:140).

Teleologi er ikke lik rasjonalisme (*ratio* kommer faktisk av *fornuft*), fordi det ikke behøver være en direkte sammenheng mellom handling og årsak. Sentrale forutsetninger for å forstå teleologi i praksis er følgende (Gilje & Grimen 1995:141-2):

- For å bedømme en handling teleologisk må vi vite hva aktøren har av viten og hva aktøren tror på. Uten denne bakgrunn kan vi ikke forklare aktørens handlinger, fordi de skjer på bakgrunn av viten og hva de tror er ’tilfellet’ med saken.
- Aktørens oppfattelser af situasjonen behøver ikke være sanne for å kunne forklare handlingen. Aktøren kan tro på noe som ikke passer og likevel utføre handlingen formålsorientert.
- Man forutsetter at aktøren kan vurdere forskjellige handlingsalternativer og beslutte hvilken som skal utføres for å få det beste resultat.

På den måte kan teleologiske forklaringsrammer i prinsippet betyde at det er nødvendig å oppstille hvilke premisser for handlingene som finnes, inkluderende både hensikter og normativitet, forståelse og tro, fordomme og sannheter eller kjønn og etnisitet. Det kan imidlertid ikke oppstilles – til forskjell for årsaksforklaringer – ”formallogisk giltig slutledning” (ibid:144), nettopp fordi aktøren kan foreta andre handlinger enn de som er ’logiske’ ut fra premissene. Aktøren kan selv vurdere hvilke handlingsalternativer som gir det beste resultat.

De-ontologi er spørsmålet om ’korrektheden’ i handlingen i seg selv. Begrepet kommer av det greske *’to deon’* som betyr *det man bør gjøre*, dvs. det foreligger en normativ plikt til å foreta den rette handling (Bomann-Larsen 1999:24). Det å diskutere en praktisk fornuft (ut fra Kant) er bl.a. å ta avsett i å ”forklare hvilke egenskaper som gir påbud og handlingsnormer deres *forpliktende* karakter; hvorfor vi føler en moralsk tilskyndelse til å følge dem” (Eriksen & Weigård 1999:96). Det vil si at en de-ontologisk teori legger vekt på at handlinger er riktige dersom de er i overensstemmelse med visse regler og rettferdige prinsipper alle kan være rasjonelt enige om. For eksempel er moralske handlinger karakterisert ved at de ”hviler på rasjonell moralsk *innsikt*” (sms). De-ontologiske begrunnelser er rettet mot individuelle rettigheter og spørsmålet om rimelighet, ærlighet og rettferdighet, hvorinnenfor en moralsk forpliktet og korrekt handling

kan oppstå. Universielle regler er derfor det beste middel til å sikre konsistente og ikke-partiske beslutninger eller handlinger, og den beste måten å sikre individets de-ontologiske handlingsrom på.

Innenfor de-ontologien ses mennesket – som i teleologien og rasjonalismen - som grunnleggende *kognitivister*, dvs. at mennesket alltid etterstreber vitensbasert, rasjonell og fornuftsbaserte argumenter, handlinger og beslutninger.⁴⁶

De-ontologien har funnet vei til planleggingsteorien bl.a. gjennom interessen for Jürgen Habermas diskurs-etikk. Den de-ontologiske handlingsetikk som teorien om kommunikativ handling hviler på, hviler på to grunnforutsetninger som er⁴⁷:

- Det nødvendige som plikt og logos.
- Handlingens moralske verdi ligger i om den blir utført som plikt eller ei.

Handlingene må være motiverte på en pliktfølelse. En handlings moralske verdi skal ikke vurderes i forhold til dens faktiske konsekvenser, men ut fra ”sindelaget” bak handlingene (dvs. om den moralske plikt er til stede) eller de plikter som handlinger uttrykker i kraft av å ha en moralsk verdi. Det vil si at den fornuft som handlingen representerer ikke alene skal vurderes som et produkt av en vitensbasert fornuft (epistemologisk), men faktisk bedømmes på hvilke moralske verdier og hvilket ”sindelag” den representerer. For en de-ontolog gjelder således (Boman-Larsen 1999:24-5):

- Plikten har forrang i vurdering av en handling.
- Rettigheter og plikter er nært forbundne med hverandre.
- En handlingsetiker, til forskjell fra en regeletiker, vil ta utgangspunkt i den enkelte handling og dens situasjon som grunnlag for vurdering av den, og her er det sådan at ”plikten så å si gir seg selv i situasjonen” (Boman-Larsen 1999:26).

Handlingene er således dypt normativt begrunnede. De-ontologisk praksis er begrunnet i en *fordring* om først og sist å vurdere situasjon og handling i forhold til dens moralske økonomi (som ligger i plikten),

---

⁴⁶ Man nevner tradisjonelt utilitarisme (”universalising self-interested decision making”) som et eksempel på teleologisk tenkning, og den teleologiske tenkning er ofte omtalt som ”consequentialism”, dvs. konsekvensene av handlingen har forrang (Campbell & Graham 1999:466).

⁴⁷ For en diskusjon av dette se Habermas (1996) (især forordet), Bordum (2001:124-9) og Boman Larsen (1999:24-6).

og som prinsipielt finnes før enn det tenkes på handlingens politiske konsekvenser. Å innta det de-ontologiske perspektiv betyr for eksempel å kunne begrunne ”hvilke der som norm ’bør’ være fælles for at sikre retfærdighet, upartiskhet, den almene interesse etc” (Bordum 2001:255). Derfor handler de-ontologien, til forskjell fra teleologien, om selvreferanse (og helst i form av en universiell ‘selvlovgivning’ i Kantiansk forstand), og det er dette som gir handlingen (kognitiv) mening.

For å illustrere denne komplekse argumentasjon kan vi følge Bordum’s (2001:314) opprensing av de begrunnelsesformer som finnes innenfor teleologien og de-ontologien:

Figur 2.2 *Egenskaber ved deontologiske og teleologiske begrunnelsesformer*

Deontologiske begrundelser	Teleologiske begrundelser
<ul style="list-style-type: none"> • Optimerer mulige mål • Tåler selvreferencetest • Mål kan være uspecifikt og ubestemt • Benytter ikke mål-middel skematikker • Henviser til verdi i sig selv • Orienterer sig målsættende i forhold til mulige verdener • Begrundelser er oftest formelle • Kan begrundes reflektivt • Udtrykker universaliserbare interesse 	<ul style="list-style-type: none"> • Optimer i forhold til givne mål • Tåler ikke selvreferencetest • Mål skal være specifikt og bestemt • Benytter mål-middel skematikker • Henviser til værdier for andet • Orienterer sig målrettet i ofrhold til aktuelle verden • Begrundelser er ofte materielle • Kan ikke begrundes reflektivt • Udtrykker non-universaliserbar interesse

Med sjanse for å bli kritisert for en overfladisk utlegging av forskjellen mellom de-onologi og teleologiske handlinger illustrert i figuren, kunne man si at de-ontologien fordrer det tenkende menneske, mens teleologien fordrer det logisk-rasjonelt handlende menneske.

(ad. 3) Pragmatisme - og neo-pragmatisme

De fleste planleggere vil nok ikke kunne se seg selv i den teleologiske eller de-ontologiske posisjon, men foretrekke å oppfatte planlegging som en pragmatisk profesjon, hvor man er orientert mot ”what works, now, here, rather than too much reflection ...” (Sandercock 1998:29).

Dette er så å si den teleologiske pragmatisme som er synlig i norsk planpolitikk og praksis, men det er en pragmatisme som har ’glemt’ at pragmatismen har et velfundert filosofisk grunnlag. Mange hevder

direkte at dagens planlegging ikke kan forstås uten å forstå den pragmatiske filosofis innflytelse (Hoch 1996). Pragmatismen inneholder både et menneskesyn og en vitensfilosofi, og noen av de viktigste kjennetegn ved pragmatismens menneskesyn er (Allmendinger 2001:136-54):

- Vi beslutter å tro på noe – ikke fordi det korresponderer mot noen realiteter, men fordi det gir mening for oss og hjelper oss til å handle.
- Vi endrer våre overbevisninger fordi nye overbevisninger og tro ”gir mer mening” og reparerer inkonsistenser i menneskets aktuelle viten.
- Viten er kun ét aspekt ved erfaring, men også fortolkning er en naturlig, ja uomgjengelig, del ved erfaringen.
- Pragmatismens filosofi fremhever praksis – ”doing and making” – og den vil ikke alene henge praksis opp på teoretisering. Det betyr bl.a. at man må ha en ”nese for det mulige”, en intuisjon for det konkret mulige.
- Vi kan ikke være utenfor vårt språk og det vi tror på, så derfor er ”sannhet” alltid det som vi kan komme språklig overens om til enhver tid.

Der er således hos den filosofiske pragmatisme en grunnleggende overbevisning om, at det finnes en sammenheng mellom hva vi tror på og hva vi gjør. Derfor er pragmatismen også kjennetegnet ved en åpen søken etter ny viten og sannhet ut fra erkjennelsen av at mennesker hele tiden gjør nye erfaringer og at ‘verden forandrer seg’. Charles Hoch (1996) mener det er viktig å fremheve nettopp erfaringens sentrale rolle både mht. til å skape ‘sannhet’ og ift å være en motor i utviklingen. Pragmatismens samtidige anerkjennelse av *sannhetens kontingens* sikrer at man alltid som pragmatist søker spesifikke, praktiske svar på definerte problemer, dvs. pragmatismen er orientert mot hva som virker best på dén tid og dét sted. Pragmatismen unngår universalisme ved å fremheve konteksten. Disse forhold betyr, ifølge Hoch, at en pragmatisk grunnholdning fører til at konflikter kan overvinnnes gjennom lokale refleksive diskurser, helt på linje med forståelse av Jürgen Habermas’ diskurs-etikk i planleggingsteorien.

Pragmatismen er ikke uproblematisk. Allmendinger (2001:145-6) følger Hoch’s kritikk av pragmatisme når han kritiserer pragmatismen for at (1) formode det finnes en nøytral posisjon for problemløsninger evt. byggende på instrumentelle undersøkelser, (2) at den formoder en likhet i muligheter uansett klasse, økonomi og viten, (3) at den under-

vurderer planleggere i rollen som statsbyråkrater, og (4) at den overser reguleringer og ressurser som motvirkende krefter for å etablere en progressiv og opplyst planleggingspraksis. Det kan således godt være pragmatismen tilbyr et normativ verdifull posisjon, men den er makt- og interesseblind.

Neo-pragmatisme er et svar på denne kritikk, og derfor også omtalt som kritisk pragmatisme (Forester 1993). Denne er delvist utfoldet og utviklet av den nevnte kritikker Charles Hoch (1996), men også utfoldet i den argumentative og kommunikative planleggingsteori (John Forester) og kollaborativ planlegging (Patsy Healey). Neo-pragmatismen bygger i stikkordsform på følgende tenkning (Allmendinger 2001:151ff):

- Planlegging er en kontingent praksis og samtidig en utviklingsaktivitet som tjener forskjellige (politiske) formål over tid.
- Planlegging skal tjene praktiske formål, hvilket innebærer et nødvendig og prinsipielt uendelig engasjement i samfunnets forskjellige vokabularier, hvor det avgjørende kriterie for praktisk handling er ”hvordan hjelper nettopp disse idéer og forståelser i nettopp denne situasjon”.
- Den pragmatiske forståelse – at vi tror på det som hjelper oss til å handle her og nå og endrer overbevisning fordi ny erfaring reparerer inkonsistenser i vår viten - motsvarer planleggingspraksisens mikro-politikk som er den inkrementelle praksis og kommunikativt basert vitensutvikling og praksis.
- Neo-pragmatismen understreker behovet for etiske overveielser, da det hele tiden mangler objektive kriterier for handling. Der må med andre ord reflekteres over valgmuligheter og valg i konkrete situasjoner.
- Neo-pragmatismen understreker imidlertid også at der må være et fokus på handling fremfor abstrakt tenkning, dvs. man vurderer abstrakt tenkning primært i kraft av dens mulighet for å bli omsatt til praksis.

Det *etiske* fundament for pragmatismen er å fremheve ”moral pluralism”, fordi det finnes ”no list of virtues, no list of rights and duties, no table of laws, no account of the good we should expect to serve” (Campbell & Marshall 1999:471). De etiske verdier er dermed i prinsippet sett som kontingente og situative, og deres ’verdi’ er et resultat av hvor god det enkelte individ er til å omsette erfaringer til personlig læring eller bruk. ’Det riktige’ og ’det gode’ vil derfor være under stadig revisjon sett i forhold til nye erfaringer og læring, men

grunnleggende er utgangspunktet alltid 'pragmatisk', nemlig med bakgrunn i eksisterende viten og fortidige erfaringer.

2.3.2 Planleggingsteoriens grunnposisjoner – roller og etiske prinsipper

Denne kanskje tunge filosofiske skisse skulle demonstrerer, at planleggingsteoriene impliserer etikk både i form av etiske verdier og som en etisk praksis, men selv internasjonalt finnes det få systematiske empiriske og teoretiske overveielser over planleggeres etiske prinsipper og praksis. John Forester (for eksempel 1993) har selvsagt i utallige sammenhenger fokusert på den kommunikative og administrative etikk, men ikke spesifisert denne ift. for eksempel aktørenes egenforståelse av hvilke etiske prinsipper de har eller hylder ut fra deres planpolitiske roller eller deres menneskesyn. Ifølge Campbell & Marshall (1999:465) kan man i planleggingsteorien følge tre diskusjoner som direkte eller indirekte omhandler planleggingsetikk.

- Lovens rolle som et redskap til at sikre kollektive goder understøttet av eller sikret gjennom de profesjonelle, administrasjonens og ekspertenes faglige makt.
- Planvalg som en betydningsfull etisk dimensjon, hvilket er en diskusjon som er oppstått på bakgrunn av erkjennelsen av dels at planlegging ikke kan fungere utenfor politikken og dels at planlegging er en verdi-basert profesjon.
- Etikk i praksis er sjeldent eksplisitt diskutert, og i så fall som del av det stadige forsøk på å finne planleggingens legitimering for å "making appropriate voices in a fragmented and politicized institutional context". Denne diskusjon er i dag present innenfor 'institusjonell teori' og teorier om 'urban governance'.

'Lovens rolle' er et velkjent perspektiv her i landet f.eks. gjennom Planlovutvalgets. Planleggingsteorien har imidlertid, hevder Mazza (2002:12), lenge vært fokusert på etiske spørsmål hva angår planleggingens samfunnsmessige rolle og overveielser over planleggerens rolle ift. å representere en institusjonell og politisk makt-diskurs og maktposisjon. Det vil føre for vidt her å fremstille disse teoriretninger (se for eksempel Amdam & Veggeland 1991/1998), men Mazza nevner ikke de etiske verdi- og betydningskjemaer som planleggere bærer på. Elizabeth Howe nevnes ofte som den første som fokuserte på dette, da hun skrev boken 'Ethics in planning' (boken er publisert 1994), og vi skal frem til 1990-tallet innen det kom en mer syste-

matisk forskning på temaet. Det var Campbell & Marshall's forskning som satte dette spor (se litt.liste). Vi kan utfra Campbell & Marshall (1999) forsøke å skissere noen av de viktigste etiske prinsipper som er virkende i engelsk og norsk planlegging.

Figur 2.3 *Etiske prinsipper i planleggingsteorien – en selektiv oversikt*⁴⁸ (X = Campbell & Marshall; (x) = John Pløger)

	Advokat	Prosedyralt, neo-rasjonell	Pragmatisk	Kollaborativ, kommunikativ
Karakteristikk	<i>"fairness", likhet, intervensere for at oppnå sosial rettferdighet</i>	<i>Juridisk baserte systemer sikrer off. interesse, "for alle", u-partisk</i>	<i>Beste mulige kompromiss, inkrementell i en pluralistisk verden</i>	<i>Beste argument, dialogisk, alle har rett til tale og beslutning</i>
Etiske prinsipper				
Etisk fornuft:				
• Teleologisk	X(x) ⁴⁹	(x)	(x) ⁵⁰	(x) ⁵¹
• De-ontologisk	X	X	X	X
Fokus:				
• Universiell	-	(x) ⁵²	-	(x)
• Relativ/subjektiv	X	X	X	X
Interesser som tilgodeses:				
• Individuell	-	-	X	-
• Nærmiljø	X(x)	-	(x)	X
• Felles	(x) ⁵³	X(x)	(x)	(x) ⁵⁴

⁴⁸ Figuren er selektiv, fordi den kun tar med de teorier som er kontemporær virksom i norsk planlegging og planleggingsteori. Derfor nevnes ikke f.eks. teorier om den rene teknokratisk rasjonalisme, radikal planlegging, minonitetsplanlegging og postmoderne teorier som finns i den internasjonale litteratur (se f.eks. Sancercock 1998).

⁴⁹ Amdam & Veggeland (1991) giver et eksempel på advokat-planlegging, men advokat-planlegging er ikke et teoretisk-filosofisk eller praktisk tema i norsk planlegging.

⁵⁰ Pragmatism er heller ikke diskutert som en filosofisk problematikk i norsk planlegging, og det nærmeste man kommer er at begrebet anvendes hverdagsaktig i forhold til diskusjonen av behovet for konsensus-oppygging og inkrementalisme som en nødvendig planleggingspraksis.

⁵¹ Teorier om kommunikativ planlegging synes etter hvert etablert i forskningsmiljøene, ikke minst takket være Tore Sager's bidrag. Det er foreløpig en kritik-position ift. analyser av f.eks. samordningsproblemer, regional transportplanlegging og medvirkning. Inntil videre har det ikke vært statlig initierte forsøk ut fra prinsippene om kommunikativ planlegging f.eks. relatert til Habermas teori om kommunikativ planlegging eller diskursiv etikk.

⁵² Her tenkes det på PBL, KU, RPR mv.

Sådanne modeller er alltid diskutabile, men jeg forsøker å utdype dokumentasjonen for de virkende etiske dimensjoner i norsk planlegging løpende i kap.3-7 og notene i figuren antyder hva jeg tenker på. For den leser som ikke er fotrolig med de nevnte teorier kan det være hensiktsmessig med en kort definering av de nevnte teorier (selvom flere har vært nevnt tidligere).

(1) Advokatplanlegging

Denne retning ble utviklet av Paul Davidoff 1965, og denne tenkning tar avsett i at samfunnet består av en pluralitet av interesser, men det er noen som ikke får deres 'stemme' frem. Advokatplanlegging i praksis innebærer at planleggeren går direkte ut og spør fattige, marginaliserte og andre svake grupper hva de ønsker. Advokatplanleggerens rolle er deretter å bringe disse synspunkter inn i planprosessen og argumentere for dem. En advokatplanlegger er således interessert i "who gets what", dvs. den distribuering av goder som blir resultatet av planprosessen og politiske beslutninger (Sandercock 1998:89). Advokatplanlegging utføres neppe i ren form i nordisk planlegging, men var tidligere kjent som 'aksjonsforskning' og i form av alternativ rådgivning. I dag ser man ikke de institusjonelle planleggere oppsøke og aktivt argumentere for de marginaliserte grupperes ønsker og interesser, men taler om 'kollektive' eller 'felles' interesser. Planpolitikken og planleggingen er derimot blitt konfrontert med politisk, økonomisk og faglig sterke enkeltpersoner, 'frie' konsulenter (f.eks. Allgrønn og Bellona i Oslo) eller interessegrupper som på et relativt 'selvstendig'⁵⁵ grunnlag deltar i den offentlige debatt, lobbyisme og fungerer som pressgrupper.

Advokatplanlegging er nevnt, fordi ideologien bak den, som det skal vises i kap.5 i en noe annerledes utlegging stadig representerer planleggeres og systemets ideale egenforståelse om deres funksjon i plansituasjoner. Miljøbysektariatet i Miljøby Gamle Oslo prosjektet definerte f.eks. deres rolle som å "være advokat for bærekraftig byutvikling og bedre levekår i alle saker på alle nivåer (MGO 2000b:39).

---

⁵³ Her er det den lovtøvende makt (departementer og planmyndigheter) som først og fremst ses som garanten for en mulig 'advokatplanlegging' til 'felleskapets beste', selv om det også – som det skal vises i kap.5 – er en hegemonisk ideologi hos planleggere.

⁵⁴ Der foregår en teoretisk diskusjon av dette felt blant få aktører (f.eks. Sager 1994 og senere publikasjoner, Amdam et.al. 1998 og Pløger 1998).

⁵⁵ Disse organisasjoner mottar også midler fra næringslivet.

(2) *Neo-rasjonell planlegging*

Rasjonell og effektiv planlegging har lenge vært et politisk ideal, og i dag taler om om at det etableres en neo-rasjonell planlegging. Den neorasjonelle planleggingens formål er:

... at genetablere regulering og kontroll og genskape overblik og innsikt ... Der genindføres klare rolle- adskillelser, hvor planlæggeren igen bliver den apolitiske ekspert, der definerer behov og løsninger ... (Damsgård 2000:195).

Denne regulering og kontroll fungerer ikke lenger alene gjennom å få det best mulige empiriske kunnskapsnivå for beslutninger (som f.eks. via konsekvensutredninger), men også gjennom en *kriteriedrevet* planlegging. Det er en planlegging hvor konkrete prosjekter reguleres via kriterier (som f.eks. i miljøbyprogrammet) og en kontrakt-politikk, dvs. myndighetene gir økonomisk støtte i retur for en spesifisering av konkrete mål for innsatsen (objektiver som skal nås innenfor en bestemt tidsramme). Som regel krever de statlige planmyndighetene også årlig en omfangsrik spesifisering av resultater i henhold til definerte mål for at de skal gi videre økonomisk støtte. Sådant arbeid f.eks. miljøbyprogrammet.

I denne utviklingen vender 'the administrative man' tilbake i en ny rolle, etter som planleggeren (eller evt. forskeren/utrederen) da får rollen som forvalter og kontrollør av kriterier og kontraktoppfylging. Innenfor det neo-rasjonalistiske paradigme formodes det at det er mulig å påvirke og styre utviklingen bare man kjenner til utviklingsprosessens 'logikk', og denne kan fremstilles gjennom modellbasert behandling av omfattende datamengder. Neo-rasjonalismens grunnform er således detaljstyringen gjennom modeller og kriteriedrevet overvåking av prosjekter og planpraksis.

Neo-rasjonalismen fungerer best som en prosedyrell planlegging, hvor det legges vekt på forutsigbarhet gjennom å plassere planleggingen i faste, styrende, kontrollerende og administrative strukturer. Rasjonalismens force er, ifølge dens fortalere, at den serviserer de offentlige interesser fair og upartisk, kun guidet av (vitenskapelig gyldig og sann) viten.

En annen viktig praksis er som sagt den inkrementelle eller skritt-for-skritt planlegging, hvor målet er det som er mulig her og nå. I denne praksis er kompromisset viktig, men også pragmatismen.

(1) *Pragmatisme – igjen, men kort ...*

Pragmatismen vil som nevnt unngå et skille mellom teori og praksis, og målet er at få til et effektivt samspill mellom fornuft og praksis til å styre planprosessen og planleggingen. Pragmatisme er å gå ut fra at overbevisninger og krav skal med i planprosessen, og det sikres best gjennom en demokratisk dialog med berørte. Viten anses som den beste metoden til å hankses med uforutsette vanskeligheter.

Abstraksjoner – herunder teori – skal alltid bindes til konteksten og ikke være fritt svevende. Pragmatismen går ut fra at idéer representerer overveielser og intensjoner, og de ser planleggingen som et middel til å kvalifisere bedømmelsene og dermed å produsere mer effektive konsekvenser av arbeidet. Det er viktig for en pragmatist å gjøre tingene ‘riktig’ for å få det ‘riktige’ resultat ut av anstrengelsene. Den pragmatiske praksis er således inkrementell og fornuftsbasert, orientert mot hva som er mulig her og nå. Pragmatismen fordrer i prinsippet en åpen attityde, hvilket prinsipielt betyr at man arbeider ut fra samfunnets verdimeslige pluralisme. Grensen for pragmatisme er bundne politiske mandater og rammer samt magt og interesseduell.

(2) *Kommunikativ og kollaborativ planlegging, også kort ...*

Kommunikativ og kollaborativ planlegging har klare relasjoner til pragmatismen for eksempel ved at her gjelder at det som er ‘riktig’ og ‘godt’ er det man kan bli enige om. Det vil si at konteksten også her som hos pragmatismen er i fokus, og at det plurale samfunn medfører at alle moralske, estetiske og kulturelle erfaringer har lik validitet. Kommunikasjon er midlet til å få frem denne pluralitet og samtidig et middel til å komme overens om, hva som er best her og nå. Det er ‘fornuftens herredømme’ som skal beherske prosessen og samtalene.

Advokatplanlegging, pragmatisme og kommunikativ og kollaborativ planleggingsteorier representerer alle idéen om *fornuftens hegemoni* som den første og viktigste betingelse for planlegging. Blanco mener som Habermas at fornuften er langt viktigere enn viten og rasjonalitet, fordi viten skal være et produkt av fornuften (Blanco 1995:67). Å argumentere for fornuftens hegemoni henter som nevnt begrunnelsene fra den kognitive filosofi (f.eks. Immanuel Kant), og fordrer individers kognitive kompetanse. Blanco mener fornuftens hegemoni er det naturlige resultat av den ‘fortolkende’ prosess som utvikles i en samtale, mens Jürgen Habermas innfører en diskursiv etikk til å sikre at denne prosess også inkluderer alles rett til ytringer gjennom at alle gis legitime muligheter for å ytre seg i samtalen. For Blanco er det viktig å understreke at *sannhet* og *virkelighet* er sosiale produkter, dvs. ”defined as ultimate products of an ongoing, ever-inclusive community of interpretation, inquiry, and practice” (ibid:68).

Blanco hevder derfor at i den *demokratiske prosess* skal fornuften nettopp være alternativet til makt. Dette fordrer 'fellesskapet' som en viktig del av den demokratiske prosess. Begrepet 'offentlighet' kan, ifølge Blanco, reduseres til et spørsmål om å balansere mellom interesser, mens et fellesskap består af folk som "shares a common present" og "shares hopes and plans for a common future infused with values and ideals". Å forme et fellesskap er således å forme "a public mind", og det er dette som kan bygge bro mellom individuelle erfaringer og skape solidaritet mellom mennesker (ibid:69). Hun mener derfor også at 'rettferdighetsbegrepet' allerede er innleiret i begrepet fellesskap, fordi det får mening ut fra fellesskapets sosiale og materielle relasjoner. Rettferdighet inkluderer nemlig ikke kun en distributiv rettferdighet (materielle goder, økonomi), men en idé om *like muligheter* på alle områder (utdanning, bolig, sunnhet etc).⁵⁶

2.3.3 Norsk 'planleggingsfilosofi' – forsøk på en foreløpig presisering

Hvor står så norsk planlegging ift. dette teoretiske felt? Den grunnleggende forståelse av norsk planlegging er at den hviler på fornuft, formålsrettede handlinger, systemregulert atferd og inkrementalisme, og det vil i virkeligheten si norsk planlegging hviler på en pragmatisme som fokuserer på 'hva som virker her og nå' snarere enn på teoretiske eller filosofiske refleksjoner. Derimot synes neo-pragmatismen krav om en permanent og uendelig kritisk og etisk refleksjon ikke å ha fotfeste.

I dag vil de fleste nok personlig anerkjenne samfunnets verdipluralisme, men det fører ikke til at man politisk og planfaglig aksepterer at dette må føre til etableringen av foraer, hvor den etisk-moralske pluralisme kan uttrykkes, reflekteres og diskuteres. Og det fører ikke til å se planlegging som en åpen og kontingent praksis.

Det har vært meget få direkte overveielser over etikk i norsk planforskning. Den eneste jeg har funnet er Kjetil Steinsholt (1990). Steinsholt mener at planleggingens praktikere (inkludert politikere) og teoretikere over tid har utviklet et syn på planlegging som en administrativ-teknisk aktivitet, som en verdifri og politisk nøytral planlegger, hvilket har ført med seg at planleggerne ble "normativ

---

⁵⁶ Den fjerde apriori dimensjon i 'fornuften' er hensynet til *naturen*, hvor Blanco mener naturen "sets the framework for language, thought, and reason" (1995:70); en tankegang som fint passer inn i nåtidens økologiske politikk og tenkning.

passive” (Steinholt 1990:31). Det medførte at de moralske spørsmål forsvant, eller rettere ble ansett for å være utenfor planleggerens rekkevidde som noe det ikke var nødvendig å engasjere seg i, for det var jo “politikerens oppgave å skissere langsiktige mål” (ibid:32). Planleggerens oppgave er å omsette dem til praksis. Eller, kunne man si, man forble pragmatikere og utviklet ikke en kritikk av pragmatismen.

Steinholt mener denne utvikling er en konsekvens av at nytte-kostnader og effektivitet ble de sentrale paradigmer for norsk planlegging, og tankegangen ble at ”beregninger” i seg selv kunne angi normative konklusjoner. På den måte behøvde man ikke å se på, hvordan planleggingen skulle og kunne forholde seg til normative problemer. Det var liksom løst gjennom ”metoden”, fordi man da kunne få en beslutningsprosedyre basert på objektive og vitenskapelige mål (ibid). Dette var en problematisk utvikling, fordi moralske vurderinger også er orientert mot konsekvenser, herunder bl.a. forholdet midler og mål (ibid:34). Samtidig vet vi at moralske vurderinger er fulle av følelser, men dette har bare vært et argument for at moral derfor ikke hadde noe å gjøre i planleggingen.

Profesjonen vil imidlertid godt legge navn til moralske verdier som konsistens, upartiskhet, ærlighet, frihet, og uansett om det diskuteres eller ei ligger det også alltid i planleggingen og prosessen en politisk og profesjonsmessig moralsk idé om hva som er ’det gode liv’ og det ’normale liv’. Som Steinholt sier, må planleggere:

... nødvendigvis gjennom mange moralske vurderinger (som grunnlag for beslutninger). Men mange har ved hjelp av forskjellige bortforklarings- eller overlevelses-teknikker klart å slå seg til ro med at man ikke har (eller kan ha) ansvar for sine handlinger (ibid:37).

Neppe mange planleggere vil umiddelbart akseptere dette, og mange vil tvertom mene de hele tiden tar moralsk ansvar for f.eks. miljø og barn og mot forurensing. Steinholt’s poeng kunne kanskje ha vært at nettopp plan- og bygningsloven mv., og det forhold at det er de politiske myndigheter som foretar beslutninger, ’skjermer’ planleggeren fra å måtte ta moralsk ansvar i problematiske saker.

Steinholt skriver med bakgrunn i sitt arbeid ved Instiutt for jordskifte og arealplanlegging og Instiutt for landskapsarkitektur ved Norges Landbrukshøgskole, og fremkommer med en rekke kritikker om norsk planlegging som er interessante for det videre studie.

- 1960-tallets rasjonalisme produserte en holdning om at “alle er for teorier om hvordan vi skal fatte rasjonelle beslutninger, men svært få venter seg noe særlig av dem” og “moralske spørsmål er nok viktige, men de ligger langt utenfor rekkevidden av hva en planlegger *bør engasjere seg i*” (*ibid:31*).
- Denne tid produserte også holdninger som “det er ikke vi som utformer politikken, vi bare gjennomfører den” og “vi gjennomfører ikke verdibeslutninger, men vi bestemmer bare hvordan vi mest mulig effektivt kan planlegge *et program*” (*ibid:32-3*).
- Og byråkratiseringen av planleggingen medførte holdninger som “strukturene innenfor vårt byråkratiske system er slik at det utelukker at jeg eller andre kan få gjennomført reelle beslutninger” (*ibid:37*).

Det er klart Steinsholt her fremstiller en passiv og i beste fall nyttemoralsk planlegger, men det er belegg for å si at også dagens byplanlegging styres av mål-orientering, kalkulert planlegging og en teknisk-rasjonell ethos. Plan- og bygningsloven, veiledninger, RPR mv.⁵⁷ uttrykker en rasjonell og handlingsforeskrivende etisk tenkning, og ikke en tenkning som vektlegger f.eks. menneskesyn eller en normativ etikk om, hva som er de overordnede spørsmål om *hvordan bør vi leve sammen* eller simpelthen *hva er den rette etikk og moral* ift. givne prosjekter, politikk og planlegging. Norsk planlegging er i praksis *teleologisk* orientert, dvs. at planhandlingen utelukkende skal bedømmes på konsekvensene og nytten, men det utelukker ikke at den enkelte planlegger eller politiker kan uttrykke en *de-ontologisk* etikk og moral, dvs. mene at handlingen ikke utelukkende skal bedømmes på konsekvensene, men også om den er en rettferdig eller ’god’ handling ut fra f.eks. normative premisser eller ut fra at man opptrer som pragmatiker.

Medvirkning og høring anses planpolitisk og i planfaget som de rette demokratiske midler innenfor det representative demokrati. Man kan forbedre prosessen, men grunnleggende er det enighet om at nettopp den arbeidsdeling mellom politikere, borgere og planleggere som planprosessen representerer, er god. Det som kan og bør forbedres er informasjonsplikten og borgerens muligheter for å ta stilling til politisk vedtatte planer tidligere i prosessen. Den ’gode’ planlegging bygger ideelt sett på en *normativ fortolkning av de offentlige*

⁵⁷ Noen vil kanskje hevde at KU (konsekvensutredninger) gir mulighet for å reflektere over valgmuligheter og valg, men det er feil da KU kun gir valgmuligheter innenfor politisk og planfaglig gitte premisser.

interesser i forhold til (1) de politiske ønsker på området, (2) den planfaglige forståelse av hva som er god planlegging og (3) den planfaglige og personlige overbevisning om 'den rette løsning' på problemet.

Planlegging er styring gjennom regulering av et felt bestående av konflikтуelle *interesser*, men selv om de fleste planfaglige og planpolitiske aktører anerkjenner dette, er det i praksis vanskelig å respektere at *interesser* er både "plural, attached and subjective" (Campbell & Marshall 2002:166). Den 'pragmatiske' løsning er å si at planlegging handler om å få "a synoptic view of interests" (ibid:167). Målet er å kunne foreta en synoptisk koordinering av de divergerende *interesser* som er blitt uttrykt for at det kan bli foretatt en politisk beslutning. Dette fordrer en inkrementell planprosess, hvor det ideelt skjer en gensidig justering mellom forskjellige *interesser* og verdier. Det er det høringer, innsigelser eller formøter skal anvendes til. Det skjer etter dette, kunne man si, en aggregering av (legitime) synspunkter. Kompromisser er selvfølgelig mulige og kanskje ønskelige, men ikke nødvendige, fordi eventuelle konflikter alltid kan løses prosedyrelt og politisk.

Planleggere er i dette system og i disse prosesser kanskje både forhandlere og meklere, men deres fremste oppgave er å regulere prosessen i tråd med den i planloven foreskrevne politiske beslutningsprosess og dels den politisk vedtatte plan. Det politisk-institusjonelle perspektivs dominans er kanskje årsaken til at det ikke har vært en analyse av hvordan planleggeres "personal values do influence their work, and that they are called upon to make moral choices in their activities" (Elisabeth Howe, her Campbell & Marshall 2002:173).⁵⁸ Etisk-moralske dommer er høyst vanlige og nødvendige i planleggeres daglige praksis. Det er planleggerne som er utpekt til å forta defineringen av 'det felles gode' i den offentlige medvirkning, mens det er politikere som definerer det felles gode i et samfunnsmessig eller lokalpolitisk perspektiv. Her må det ofte oppstå etiske dilemmaer. Planleggingen forventes politisk å være utilitaristisk og å bygge på en universalisering eller allmenngjørelse av 'det felles gode', samtidig som det må skje innenfor en de-ontologisk moralitet hvor det rette, rettigheter og legalitet bør styre prosessen og valgene. Det betyr at i en sådan praksis har rettigheter primat over 'det gode' som sjeldent eller ikke er til offentlig diskusjon. Idealet er at alle skal betraktes som likeverdige i prosessen og har retten til å bli hørt og at prosessen skal være gjennomskuelig for alle deltakere.

---

⁵⁸ Neo-institusjonell teori har teoretisert over temaet (se også Forester, Healey, Hoch og Howe i litt. listen).

Medvirkning og høring betraktes politisk og planfaglig mer som en rettighet enn som en substansiell del av planprosessen som medfører kritikk og selvkritikk i en kontinuerlig dialogisk og deliberativ vekselvirkning med borgere og andre relevante aktører. Konflikter henvises til prosedyrelle normer og regler og ikke en selv-kritisk dialog, og medvirkningsprosessen er grunnleggende et planpolitisk middel til å unngå kamp mellom særinteresser og å oppnå politisk legitimitet.

Den teleologiske praktiker er blitt politikken og samfunnsplanleggingens viktigste normativitet, mens den de-ontologiske praktiker må ses som en idealfigur som har vunnet frem især ift å utvikle en real kommunikativ og kollaborativ planlegging, dvs. en planprosess som ikke alltid må å rette seg mot (kanskje 'påtvungne') kompromisser.

Pragmatisme i praksis blir ofte til en inkrementell praksis, og denne form for planlegging ansees av mange som den eneste mulige fungerende praksis i et system som skal ta hensyn til pluralismen av interesser i samfunnet, og samtidig bidra til det demokratiske mål å arbeide for kollektive interesser og være beslutnings- og handlingsdyktig. Det er kun den mulige 'her og nå' praksis som er viktig og målet må være det best mulige kompromiss under de rådende omstendigheter. Inkrementell praksis er således lite interessert i de kognitiv begrunnede mål i seg selv eller etiske prinsipper, eller vektleggingen av disse i seg selv, men alene i å nå et resultat, dvs. en beslutning eller iverksettelse av en konkret formålsrettet handling. De etiske konsekvenser av dette kan være store.

2.4 Rettferdighet som samfunnspolitikk og planlegging - innledning

Den politiske og planpolitiske politisering av etikken er interessant, fordi den former rammen for praksis. Å si at planlegging er politikk innebærer å se planlegging som en virksomhet som ikke kun er fysisk planlegging, men en praksis som må arbeide innenfor samfunnspolitiske ideologier, verdier og interesser. Det finnes her etikker i spill som et resultat av at planinstitusjonen må arbeide innenfor hva som defineres som velferdsstatens grunnpillarer som er prinsippene om solidaritet og likhet og prinsippet om gode levekår til alle. Derfor er planinstitusjonen og de utøvende myndigheter også part i en etisk praksis og refleksjon vedrørende hva som er en sosial rettferdig samfunnsutvikling og planlegging, og hvordan den implementeres i

praksis. Men planfaget og planleggere involverer seg ikke i denne debatt.⁵⁹

Fysisk planlegging, arealplaner, kommuneplaner mv. handler under alle omstendigheter om 'sosial rettferdighet', nemlig en rettferdig fordeling av goder, og planlovens virkemidler anses som værende et av de beste midler til å sikre en sosial rettferdig by- og samfunnsutvikling. Det heter for eksempel:

En god offentlig planlegging er ikke minst viktig for å ivareta interesser som ellers står svakt. I vid forstand skal planlegging bidra, direkte og indirekte, til en bedre fordeling av goder mellom ulike grupper (NOU 2001:69).

Boligbygging og befolkningsfordeling i boliger ansees også som et redskap i en rettferdig fordeling av samfunnets velferdsgoder (ibid:117).

Den internasjonale diskusjon vedrørende 'den rettferdige by' (the just-city) ble introdusert i Norge for en del år siden gjennom Susan Fainstein's artikkel *Rettferdighet, politikk og utviklingen av det lokale rom* i tidsskriftet 'Sosiologi i dag' (1994), men temaene – unntatt levekår og boligpolitikk - er ennå ikke reflektert i bypolitikk eller planlegging. I de neste avsnitt fremstilles rettferdighet som etisk problem gjennom å diskutere 'politiseringsen av etikken', 'felleskapet som etisk mål' og den 'rettferdige byutviklingen'.

2.4.1 'Den gode by' og 'den rettferdige by' – politisering av etikken

Begrepet 'sosial rettferdighet' er sentralt i ethvert velferdssamfunn og dets eventuelle egalitære politiske ideologi, men rettferdighet er først og fremst tenkt *økonomisk* som en jevn fordeling av samfunnets økonomiske ressurser og levekår. *Likhet* er et sentral begrep i den rettferdige politikken, hvor målsettingen imidlertid er redusert til "ei rettferdig fordeling av inntekter og levekår" (Næss 2001:28). Rettferdighet settes således primært lik fordeling av ressurser med vekt på å skape størst mulig materiell likhet i samfunnet. Denne likhet skal administreres byråkratisk og prosedyrelt således at alle har samme rettigheter uansett andre forskjeller (f.eks. klaseskiller),

---

⁵⁹ Det savnes f.eks. fra neo-institusjonell eller politologisk teori initierte debatt om 'byråkratiets' rolle i planleggingen f.eks. om det forhold at politikere forventer at institusjoner og administrasjonen er a-politisk. Er dette en akseptert rolle i byråkratiet?

hvilket kan få f.eks. Næss (2001) til å sette spørsmålstegn ved om begrepet da har noe med livskvalitet å gjøre? I praksis er det ikke mulig å skape 'likhet' i samfunn basert på markedsøkonomi og konkurranse, og Næss anvender derfor ordet "passe" som motbegrep til "en streng håndheving av likhets- og solidaritetsprinsippet" (ibid.29).

Denne begrepsbruk har, hvilket Næss ikke diskuterer, omkostninger for en politisk forståelse av livskvalitet og hva målsettingen med livskvalitet skal være og ikke minst etiske refleksjoner. Man aksepterer 'tingenes tilstand' fremfor å kritisere disse. Etisk sett burde den sosialt rettferdige byen handle om en utopi. Utopisk tenkning er "the capacity to imagine a future that departs significantly from what we know to be a general contions in the present" (Friedman 2000:462). Som sådan tar utopien avsett i nåtiden, og denne nåtid er bl.a. en økende sosio-økonomisk forskjell i bybefolkningen. "The good city" – som her er Friedmans ord – skal inkorporere hele byens befolkning og er tradisjonelt sett basert på verdier om sosio-økonomisk og materiell likhet og demokratisk deltakelse. I dag bør man også inkludere f.eks. kulturell forskjellighet, økologisk og sosial bærekraft.

Dagens planlegging for den 'gode' by må kunne arbeide med både byvekst og rettferdighet som samtidige mål. Byvekst kan således legitimeres såfremt det i prinsippet kan utvikles en lik distribuering av samfunnets sosiale goder (Næss' ideal). En visjon om en sosial rettferdig byutvikling må imidlertid, ifølge Fainstein, tenke bredere og annerledes.

For just-city theorists, it concerns the development of an urban vision that also involves material well-being but that relies on a more pluralistic, cooperative, and decentralized form of welfare provision than the state-centered model of the bureaucratic welfare state" (Fainstein 2000:473).

Disse tanker er kanskje ikke fremmed for en skandinavisk kontekst, idet det her allerede finnes en desentralisert (kommunal) styringsmodell for 'velferdsdistribuering'. Men den sosialt rettferdige by er ikke kun den by som gir sine innbyggere like sosio-økonomisk og materielle levekår⁶⁰, men også den 'gode by' som stimulerer følelsen

⁶⁰ Hvilket ifølge Friedman inkluderer "socially adequate housing", "affordable healthcare", "adequately remunerated work" og "adequate social provision" (2000:468), hvilket kunne være tatt ut av nesten ethvert politisk program her i landet.

av stedstilhørighet, individuell utvikling, fremtid og som gir mulighet for et myndigt liv både i forhold til egen situasjon og politikk. Det bringer subjektivitet eller individuelle verdier og preferanser inn i bildet. Den politisk-økonomiske tenking overser imidlertid ”subjektive oppfatningers gyldighet som drivkrefter for sosial handling” og at bymennesker også ”begjærer forskjellighet” (Fainstein 1994:29&36).⁶¹

Det er således avgjørende hvilket perspektiv som settes på spørsmålet om en sosial rettferdig byutvikling. Blant de nevnte teoretikere er det det sosiale perspektiv som får forrang, men med en understrekning av den materielle og sosio-økonomiske ’sikkerhet’ som et grunnleggende vilkår for å kunne tale om og arbeide henimot utviklingen av en velferdsstat.

Likhet og frihet er uatskillelige begreper til å definere den ’gode by’, men det er stadig noe det må arbeides henimot der hvor krav om økonomistisk tenkning har overtatt visjonenes og utopiens plass. Noen hevder således man må tale om ”the urbanization of injustice”, fordi man ikke kan adskille byens sosiale utvikling fra dens politisk-økonomiske basis (Merrifield & Swyngedouw 1996). Det er nødvendig hele tiden å forstå og ta avsett i byutviklingens motsetningsfylte dobbelthet:

Cities seems to hold the promise of emancipation and freedom whilst skilfully mastering the whip of repression and domination (Merrifield & Swyngedouw 1996:14).

Neppe noen kritisk planlegger vil argumentere mot dette, men spørsmålet er om det er rom for en kritisk dialog mellom økonomikritikere⁶² som Merrifield & Swyngedouw og Fainstein, reformistene (kommunitaristene og forsvarere av den ’kommunikative planlegging’) og ’utopistene’ (som Iris Marion Young, som jeg vender tilbake til)? Såfremt rettferdighet som i økonomikritikken begrepsliggøres til å handle om ”a matter of distributive justice and of procedural fairness” (Lang 1995:175), så oversees eller neglisjeres det felt som kunne omtales som ”retten til byen” (Lefebvre 1982) som inkluderer bymessige former for mellommenneskelige relasjoner, og derved spørsmålet om urbane livsformers særtrekk og mulighet for

---

⁶¹ En konstatering som finnes hos f.eks. Jane Jacobs (1961), Richard Sennett (1991) og Walter Benjamin (1991)

⁶² Denne betegnelse inkluderer, ifølge Fainstein, også de kjente geografene David Harvey og Neil Smith. De kan omtales som ”økonomikritikere”, fordi deres teoretiske grunnlag er Karl Marx kritikk av den politiske økonomi.

realisering (dessuten finnes det også en potensiell konflikt på spørsmålet om bymessige bo- og nærmiljøers etikk, som diskuteres senere).

2.4.2 Relasjonen mellom etikk, rettferdighet og planlegging – Howe's bidrag til en presisering

Politisk henger spørsmålet om rettferdighet prinsipielt og uløselig sammen med spørsmålet om likhet og like muligheter (men som nevnt ikke i absolutt forstand). Sentrale spørsmål blir her:

- Like adgang til felles goder.
- Like muligheter i livssjanser.
- Likhet i fordele og resultat.
- Likhet i bidrag til kollektive goder.

Andre relevante spørsmål kunne sikkert nevnes, men disse problemstillinger vurderes pragmatisk, dvs. innenfor hva som anses for politisk-økonomisk mulig, og er derfor et resultat av problemet med å utarbeide legitime definisjoner angående 'behov' og 'rettferdighet'. Det finnes ingen absolutte definisjoner som kan favne det komplekse sosiale felt en sosial rettferdig planlegging skal dekke. Det kan godt være lovverket sikrer en formell 'likhet' i juridisk forstand, men det vil finnes store lokale forskjeller i tolkning av lovens bestemmelser. Enn videre vil det som er sosialt rettferdig i en gruppe ikke bli sett som sosial rettferdig i en annen gruppe. En juridisk sikret prosedyral rettferdighet som f.eks. uttrykket gjennom rettighets-normer kan enn videre undermineres av lovens skjønnsprinsipp i seg selv, som jo nettopp legger opp til subjektiv-administrativ tolkning av behov.

Rettferdighet er først og fremst sett som et *politisk* spørsmål, hvor det politiske nivå definerer kriterier og prinsipper for rettferdighet. Og da begrepet likhet ikke kan anvendes i absolutt betydning, ender man oftest opp i simple diskusjoner av kriterier for generaliserte behov eller betalingsvillighet (for offentlige tjenester). Disse kriterier skal lette administrasjonen av en sosial 'rettferdig' politikk. Rettferdighet vil i det politiske felt således i praksis ofte være et spørsmål om 'hva som er mulig her og nå' pragmatisme, dvs. kompromiser. Den måte å nå frem til hva sosial rettferdighet er, ignorerer spørsmålet om "what kind of obligations a commitment to social justice requires" (Howe 1995:125). Howe's spørsmål setter også en fokus på planleggerens praksis (f.eks. hvordan forholde seg til en ikke-rettferdig politikk) og mer grunnleggende etiske spørsmål (f.eks. rettferdighet vs. rimelighet). Og begge perspektiver krever kanskje konsekvenser av

den politiske eller planfaglige aktøren som vedkommende ikke ønsker å ta (da de kanskje kan føre til oppsigelse).

Man kan rolig si at den politiske og planfaglige forpliktigelse på sosial rettferdighet som likhet ikke har sterke tradisjoner i Norge og skandinavi-
navien. I praksis er det ofte sådan at det politisk aksepteres at "justice is not really just" (Howe:126), og på den bakgrunn er det kanskje forståelig at politiske debatter og planpraksis ikke ofte dreier seg om å definere rettferdighet i klartekst.⁶³ Politisk reduseres rettferdighet til "justice as discretionary, a duty of benevolence, and not a binding duty of justice" (ibid:130).

Den beskrevne form for politisk-institusjonell tenkning appellerer i høy grad til bruk av *loven* som rettferdighetens viktigste redskap, og til den medfølgende mulighet for en *prosedyral administrasjon* av hva som er definert som felles samfunnsmessig rettferdighet (Howe 1995:130). Loven skal i prinsippet representere den *moralske rett* for de svakeste i samfunnet til å oppnå like muligheter, lik utkomme og en fair prosess og bedømmelse. Men det er tale om politisk og administrative *skjønn* vedrørende hva som er rettferdig, hvilket medfører problemet med hvem som skal definere hva som er rettferdig, og derfor hvem som er berettiget til denne rettferdige fordeling av goder og muligheter for 'det gode liv'. En prosedyral rettferdighet styrker således kun beslutningsprosessene og ikke nødvendigvis de svake. Der kan være like muligheter formelt sett og ulikhet i resultat. Hva som er rettferdig blir resultatet av kompromiser, behovet for politisk konsensusoppbygging, politisk ideologi, klassepolitikk og forståelse av politikens oppgave med hensyn til å sikre en sosial rettferdig by- og samfunnsutvikling.

Det er bl.a. på den bakgrunn at filosofen John Rawls argumenterer for at 'rimelig rettferdighet' kan aksepteres, såfremt den likevel er til fordel for 'alle' (dvs også for de svakest stilte). Det kan f.eks. være tale om at man prioriterer begrensede goder til de 'som trenger mest' eller et spørsmål om 'positiv særbehandling', eller det kan være idéen om "equity as fair process" (Howe 1995:126). Som det ses antyder disse begreper underliggende normative og etiske verdier, og Howe mener debatten bør dreie seg om, hvilke *moralske bindinger* det kan settes for å definere rettferdighet i praksis. Og hun finner her tre-fire

---

⁶³ Norsk sosiallovgivning er ved å bevege seg vekk fra en skjønnsbasert "bør-lovgivning" mot en "minimums-rett lovgivning". Denne utvikling er imidlertid ikke en likhetspolitikk. Det er en *prosedyral rettferdighet* utviklet alene for å motvirke kommunenes suverene rett til å bestemme et 'rimelig' (fair eller 'passe') eksistensminimum tilfeldig og lokalt.

prinsipielle posisjoner som viser seg i den teoretiske debatt (ibid:128-29).

- *Utilitarisme hvor rettferdighet handler om å oppnå så mange goder som mulig for så mange som mulig. Dette prinsipp kan bl.a. rettferdiggjøre at man krever mer av mindre grupper i samfunnet, fordi det kommer mange til gode.*
- *Konsekvensialisme som sier at rettferdighet må være nyttig. Rettferdighet har ikke noen verdi i seg selv. En rettferdig politikk overfor de fattige i samfunnet skal vurderes i forhold til politikkenes langsiktete "trade-off" f.eks. i forhold til hvilke problemer veksten i en 'underklasse' vil medføre.*
- *Gjensidighet f.eks. i form av Kant's 'kategoriske imperativ' som sier at mennesker skal 'være målet i seg selv' og ikke et middel for andre. Dette krever evnen til å generalisere, "to put oneself in the shoes of the other person", og derfor passer frasen 'du skal behandle andre som du selv gjerne vil behandles' til dette prinsipp.*
- *De-ontologiske plikter som omhandler 'rettferdighets plikter' relatert til universielle prinsipper som "truthfulness, fairness, promise-keeping and not doing harm".*

De forskjellige posisjoner i debatten, og dermed de forskjellige rasjonaliteter som er i spill, viser at det er viktig å diskutere rettferdighet både som et lovområde, et prosedyralt problem, et prosessuelt problem, og som et (politisk og planfaglig) moralsk-etisk problem. De fleste vil hevde at det å gjøre rettferdighet alene til et moralsk spørsmål gjør rettferdigheten svak; den må ha en legal basis. På den andre siden kan det så skje det at det politiske system bygger på de legale rettigheter og negligerer den moralske siden av rettferdighet. Dette kan føre til politiske løsninger som 'passe', cost-benefit argumenter eller 'skjønnsbasert' praksis. Det er også på denne måten det representative demokratis 'logikk' fungerer, dvs det bygger på at når det finnes en 'prosedyral rettferdighet' (muligheter for deltakelse, medvirkning og høring) så har systemet gjort sitt, og det er da opp til den enkelte borger eller byråkrat å utøve sin innflytelse i praksis.

Ifølge Howe vil det være langt vanskeligere – men desto mer prinsipielt nødvendig – å sementere "the idea of equal outcome" i planleggingen, fordi dette vil kreve "a commitment to equality or to improving the lot of those with the fewest advantages" (Howe 1995:132). Det vil gjøre planleggingen langt vanskeligere og øke

antallet interesser og behov som skal involveres og tilgodeses, hvilket ikke er i den teleologiske tenknings interesse. Planleggere ser ikke rettferdighet som et prinsipp som skal guide deres daglige praksis, selv om de nok anser prosedyrell rettferdighet som et viktig etisk forpliktelse i deres arbeid (ibid:133). Med andre ord bygger byplanleggingen på Rawl's prinsipp om 'fair justice', en 'passe' rettferdighet (som den Næss sier), en 'rimelig' rettferdighet (som den norske oversettelsen av hans bok sier), innenfor 'det muligens horisont' kunne man si.

2.4.3 Fellesskapets etiske filosofi - kommunitarismen

På et område finnes det en fundamental etikk innenfor bypolitikk og byplanlegging og det gjelder fellesskapet som idealform. I prinsippet bygger denne ideologi på at 'gode' bomiljøer basert på fellesskapsrelasjoner er viktige, fordi de:

- Kan forebygge sosial utstøtelse, ensomhet og isolasjon.
- Har en stabil kjerne av beboere.
- Kan skape solidaritet mellom beboere, og skape stabile, sosialt sammenhengende og vedvarende bomiljøer.

Dette bomiljø er politisk viktig, fordi det er profylaktisk. Dette 'fellesskap' oppstår av nærheten mellom mennesker, og denne nærhetsbaserte interaksjon mellom kjente produserer en nærhetsetikk.⁶⁴ En nærhetsetikk er, ifølge den filosofiske kommunitarisme, fundert på fordringen om menneskers ansvarlighet overfor hverandre og forpliktetheten på medmenneskene i sitt nærmiljø. Kommunitarismens grunnlag er filosofisk og trekker på inspirasjon fra både Aristoteles og Kant. Den har i mer eller mindre reflekterte utgaver funnet vei til arkitekturteorien og byplanleggingen. Arkitekturbevegelsen *New Urbanism* smelter sammen den kommunitaristiske filosofi og den arkitektoniske praksis (Falconer Al-Hindi & Stoddard 1997).

Kommunitarisme er først og fremst en filosofisk grunnet reaksjon mot det som blir oppfattet som samfunnets de-tradisjonalisering og

---

⁶⁴ *Nærhetsetikken* forbindes i dag først og fremst med filosofen Emmanuel Levinas arbeide. Her er det tatt utgangspunkt i dels Baumans diskusjon av Levinas (1993:86-98) og den kommunitaristiske nærhetsetikk (Vetlesen 1996, Fischer 1998). Kommunitarismen fremhever tilhørighet, tradisjon og forpliktelse og ansvar overfor fellesskapet. Det gir trygghet og dyp tilhørighet, men Bauman hevder heroverfor at "there is nothing really spatial about proximity" (1993:87).

destabiliseringen av fellesskapets sosialt integrerende krefter og ordensskapende normativitet. Det er tapet av det tradisjonsbundne fellesskap, det fellesskap som bygger på substansielle, nedarvde felles normer og tradisjoner som skal motvirkes. Kommunitaristene mener ikke alene at fellesskapets etiske og moralske orden er ødelagt, men også at familien så vel som at det personlige engasjement i sit bomiljø har mistet betydning. Resultatet er at individer ikke lenger 'dannes' gjennom fellesskapet, men via f.eks. abstrakte interesser og verdier (f.eks. konsum). Kommunitarismen argumenterer ikke kun ut fra nærmiljøets indre normative oppløsningstendenser, men argumenterer også med at det er tale om en samfunnsskapt utvikling. Derfor er et av målene å gjenskape det sivile samfunns autonomi i forhold til systemverdens (samfunnets) inntrengen i og ødeleggelse av fellesskaper.

Kommunitarismen kan således ses som en modernitetskritikk (Vetlesen 1996)⁶⁵, men dens kritikk retter sig ikke kun mod modernismens fremskrittsoptimisme og tro på fornuftens progressive rolle. Det handler om en kritikk av det moderne samfunns verdi-frisettelse, en "frisettelse av en nietzschiansk individualitet som ikke kan ha andre guder end seg selv" (Vetlesen 1996:16). Det moderne menneske er blitt verdi-løst og normativ tom, det er blitt 'nihilist' i dette ords ideologiserte betydning - et menneske uten moral, normer og etikk. På denne måten er der skjedd en oppløsning av fellesskapet med stort 'F', fordi dette 'F' fungerer via "kulturel, normativ styring" gjennom tradisjoner (Fischer 1998:263), og – kunne man tilføye – sed og skikk (Hansen 1992).

I det moderne samfunn har mennesket således mistet den "ontologiske forbindelse mellom individ og fellesskap", dvs. mennesket har mistet seg selv som moralsk vesen. Kommunitarismen vil gi fellesskapet ontologisk forrang over individet og derfor blir "solidaritet [ett] nøkkelord i kommunitaristenes vokabular" (Vetlesen:17&23). Et fellesskap betyder hos kommunitaristene simpelthen "værdimæssigt,

---

⁶⁵ Det er som Fischer (1998) og andre påpeker viktig å skille mellom den amerikanske og europeiske utgave av kommunitarismen. Den amerikanske kommunitarisme mener med "community" et "aktivt, politisk-participatorisk og demokratisk" fællesskab, mens den europeiske med begrebet "fellesskab" mere er orienteret mod "en passiv, konservativ, traditionalistisk eller før-moderne og nostalgisk" fællesskabside (Jens Erik Kristensen, her Fischer 1998:262). Tönnies Gemeinschaft-begrep har spillet en betydelig rolle i denne forståelse af fellesskaper. Så hvor den amerikanske tenkning ofte henviser til den politiske sfære, er den europeiske tenkning orinteret mod sivilsamfunnet og lokalsamfunnet.

socialt og moralsk fellesskap" (Fischer 1998:269)⁶⁶, og de argumenterer for at "gjeninnføre 'borgerdyder' som ærlighet, lojalitet, gode manérer, arbeidsomhet og måtehold og gjøre dem til fundamentet for et nytt moralsk fellesskap" (Meyer 1996:37).

Kommunitarismen er politisk interessant som en etisk posisjon fordi den vil revitalisere 'klassiske borgerdyder', vaner og sedvane, fellesskaper baserte på tradisjoner og moral som forutsetninger for at skape vedvarende fellesskaper basert på forpliktetheten overfor hverandre. Grunnleggende bygger kommunitarismen således på den klassiske liberalismes dannelsesidealer (Meyer 1996), idet de forsvare fellesskapet som en forpliktelse og som midlet til å bekjempe samfunnets (utbredte) verdirelativisme. Det er tale om en tenkning som av den polsk-engelske filosof og sosiolog Zygmunt Bauman beskrives således:

... homely cousiness, the promise of mutual support and understanding, the harmony of interests, the unity of desires (Bauman 1997:194).

Kommunitaristene fremhever den homogenitet som oppstår av at man følelsesmessig – mer enn rasjonelt eller interessebestemt begrunnet - deler holdninger og verdier, ønsker gjensidighet og nærhet. Den kommunitaristiske fellesskapsideologi bygger på en rekke apriorier:

- Det forutsettes at beboerne ønsker at nærmiljøets tette sosiale relasjoner og nettverk har en sterk fellesskapskarakter, presist i betydningen at beboerne etterstreber tette, intime, selvregulerende og normaliserende bo- og nærmiljøer.
- Det forutsettes at familien med dens permanente strukturer, og de tette, bostedsorienterte sosiale relasjoner og trege livsfaser, er det alle streber etter.
- Det forutsettes at nærmiljøene er etisk homogene i hvert fall med hensyn til normer og moralsk orden, og at dets medlemmer handler ut fra allment aksepterte sosiale koder og omgangsformer.
- Det forutsettes at beboerne ønsker et følelsesmessig tilhørsforhold til sitt nærmiljø.
- Det forutsettes at beboerne ønsker en gjensidighet i lokale sosiale relasjoner, og at det finnes et felles ønske om at have et tett, intimt naboskap.

---

⁶⁶ Og dermed nærmer kommunitarismen seg moralismen, dvs. 'alle andre må være som meg'.

- Og man formoder at beboerne i nærmiljøene krever og forventer en sammenvevning mellom rettigheter og plikter som en nødvendig forutsetning for at kunne inngå likeverdige i nærmiljøenes sosiale fellesskaper.
- Og man går ut fra der eksisterer et naturlig og harmonisk fellesskap av interesser i et nærmiljø.

Ifølge Bauman står kommunitaristene reelt for at man skal nekte å forandre noe, dvs forbli den man er (Bauman 1997:188), og derfor må man forsvare fellesskapets rett til at begrense den individuelle frihet. Gode fornuftige beslutninger i fellesskapet er tatt ut fra det som allerede er gitt: - Sedvane, tradisjon, moral og etikk er det som skal få folk til at velge det kommunitaristiske fellesskap fremfor det pluralistiske bomiljø. Ifølge Fischer har kommunitaristene ikke noen tro på utviklingen av universelle verdier og menneskerettigheter, og han hevder at lokalsamfunn selv utvikler "partikulære verdier og moral" (Fischer 1998:271). Det er etikken i form av forpliktetheten på hverandre og fellesskapets verdier og moral som er viktig da det skaper identitet, trygghet og stabilitet. Deres mål er at denne resiprositet fører til økt sammenhold og økt sosial velferd nettopp fordi bo- og nærmiljøet da er basert på den etiske forpliktetheten på den Anden.

I Norge er det blitt hevdet at nettopp fellesskapets 'moraliske kapital' spiller en avgjørende rolle for den sosiale integrasjon i nærmiljøene (Kaarhus 1991). Integrasjonen avhenger av om nye beboere er i stand til at innordne seg bostedets formelle og uformelle sosiale koder, om man inngår aktivt i fellesskapet og føler en stedstilhørighet til fellesskapet. For kommunitaristene skal etikk som nevnt være situert i en fellesskapskontekst og praksis, og ikke bare være abstrakte prinsipper. De etiske normer, "they are handed down through linguistic and cultural practices to succeeding generations for which they are fundamental in terms of social identity" (Bridge 2000:525).

Etikkens lokale karakter er grunnlagt gjennom nærmiljøets nærhetsprosesser. Hvis det eksisterer en mangel på fellesskaper, og sosialt integrerende prosesser, forhindrer dette også den kollektive formidling av 'felles' normer og verdier i nærmiljøet, hvilket i sin tur fremmer uorden og uforutsigligheten. Og det besværliggjør den legitime uformelle sosiale kontroll og det kan nedbryte solidariteten mellom beboerne. Etikken skapes gjennom nærmiljøets (fysiske og sosiale)

overskuelige og moralsk overvåkelige⁶⁷ nettverk, den nære forpliktethet og tradisjon (f.eks. generasjonsoverført). Det som skal aktiveres - f.eks. gjennom bygde miljøer og omgivelsesplanlegging - er hverdagsmessige analogier til en nærhets-etikk som forefinnes latent i samfunnet.

... (dvs. regler for hvordan mennesker bør gjøre det gode mod andre mennesker – ansigt til ansigt – i konkrete situationer). En analogi med nærhedsetikken (hvor vi gjennom konkrete og individuelle handlinger nærer omsorg for den anden og legger bånd på os selv) ... (Hansen 1992:11).

I etikken søker vi de bærende prinsipper for 'det gode liv', omgangen med andre, 'sed og skikk' og fordringen om 'ansvarligheten overfor den Andre', men det hender ofte at etikk slår over i en moralisme som bygger på selvrettferdighet og intoleranse (Hansen 1992:9).

Den kommunitaristiske filosofi – med fortalere som f.eks. Michael Walzer, Charles Taylor, John Rawls og Amitai Etzioni – har dog forsøkt å utarbeide en *ethico-political* begrep om rettferdighet, hvor man vil utskifte en ensidig distributiv, økonomisk oppfattelse av rettferdighet, og dermed utilitarismens teleologiske nytteteori, med en "de-ontological conception of justice as fairness" (Smith 1997:20) eller som Næss (2001) definerte det, 'passe' rettferdighet. For kommunitaristene er rettigheters nødvendighet forbundet med "our discharging of our responsibility as community members" (Smith 1997:20).

Kommunitaristene synes at fellesskapet har mistet sin naturlige sentrale posisjon i politikk og planlegging. Man har 'glemt' å planlegge romlig og sosialt for overskuelige og selvregulende fellesskaper, og det er et problem, når man ser fellesskapet som en ontologisk premiss for menneskets liv.⁶⁸ De grunnleggende paradigmer i den kommunitaristiske tenkning er således:

- Fellesskapet er konstitutiv for personers identitet. Det er i fellesskapet man får moralske erfaringer, karakter, viten om seg selv, og utvikler vennskaper (Michael Walzer).

⁶⁷ Den kommunitaristiske etikk innebærer at nærmiljøets medlemmer også "overvåker" lokalsamfunnet og f.eks. "making sure children in our neighbourhood do not abscond from school" (Bridge 2000:525).

⁶⁸ Det følgende bygger på Blanco 1985), Etzioni (1998). Harper & Stein (1985), Vetlesen (1996).

- I mot tidens individualisme vil fellesskaper bringe mennesker til å forstå deres forpliktelser som noe annet enn egeninteresse eller individuelle uttrykk (Robert Bellah).
- Etikk handler om sosiale praksiser, institusjonalisering og karakter, og ikke abstrakt filosofi. Derfor er tradisjon som del av en livsmåte og grunnlagt i institusjoners dyder og verdier, helt sentrale i kommunitariske samfunn (Alasdair MacIntyre).
- Kommunitarismen må også sikre individuelle rettigheter. Personer kan både have moral forpliktelse og egeninteresser, fordi disse forhold ikke behøver å være skapt av samfunn og liberalisme, men er forbundet med fellesskapet og understøttet av ens personlige moralske univers. Personlige valg er influert av verdier og følelser så vel som rasjonell handling (Amitai Etzioni).

Denne 'liste' av grunnsetninger er selvfølgelig ikke uttømmende, men viser hvordan fellesskapet for kommunitaristene er et sted som gir individet både rettigheter innenfor fellesskapets rammer og samtidig tildeler individet en forpliktethet på fellesskapet. Dette nexus av rettigheter og plikter er det som skaper alle medlemmers 'well-being' (livskvalitet). For kommunitaristene skal det 'gode liv' således primært defineres i normative termer (ansvar, forpliktelse, nærhet etc) fremfor i indikatorer, prinsipper og prosedyrer for en rettferdig fordeling av samfunnets goder. Det 'gode' liv er således, kunne man si, før-politisk.

2.5 Byplanlegging og etisk filosofi – oppsummering og perspektivering

Hva har så denne teoretisk-filosofisk utlegging av relevans for prosjektets tema, nemlig byplanleggingens etikk? Først og fremst som en eksplisiering av hva som menes og kan menes med begreper som former idéene, hvor diffuse de enn er, om en byplanleggings etikk som benytter begreper som rettferdighet og likhet.

Noen hevder at i disse årene beveger de skandinaviske samfunn seg fra "velferdsstat til velferdsfellesskaper", dvs. staten i høyere grad forsøker å gjøre de lokale fellesskapene ansvarlige for dele av velferdspolitikken som staten tradisjonelt har stått for. Det er i dette perspektiv man skal forstå den økende politiske appellering til de frivillige organisasjoner og beboerforeninger (Abrahamson 1998). Og det skjer med kommunitaristiske argumenter.

Med en solidarisk politikk bindes verdiene frihet og likhet sammen, ved at alle mennesker har både rettigheter og forpliktelser overfor fellesskapet (FD 2001:16).

En annen relevans er å problematisere de common-sense begreper om det gode byliv som preger bypolitikk og planlegging f.eks. gjennom å utlegge kommunitarismens etikk. Siden 1950-tallet har naboskaps-tanken vært ”en nøkkel til sosial tenkning i byplanleggingen”, og planleggingens oppgave var å være med til å ”hindre negative effekter av en sterk urbanisering og folkeflytting ved å tilby omgivelser som ga sosial trygghet” (Ellefsen 1999:78), underforstått tilbyder et inkluderende fellesskap som skaper trygghet og en følelse av å være del av et større fellesskap.

Det er en politisk-ideologisk oppgave å være med på å sikre at ’nødvendige behov’ som fysiologiske behov (mat, klær, husly etc), psykologiske behov (for vennskap, sosiale relasjoner, nettverk etc) og sosiale behov (forutsigelighet, trygghet, sikkerhet, orden) dekkes hos alle samfunnsborgere. Innenfor både bypolitikk og planlegging skjer det som regel det at disse behov *objektiveres* med henvisning til enten ontologiske forhold (universielle menneskelige behov), psyko-sosiale teorier (fysisk og psykisk helse ut fra f.eks. Maslows behovspyramide)⁶⁹ eller en politisk ideologi om anstendige levekår og demokrati (en politisk bestemmelse av levekårs-behov gjennom regler og statistikk). Reelt arbeider man ut fra ”the notion of human sameness” (Smith 1997:25) med hensyn til disse forhold.

Kommunitaristene har selvfølgelig rett i at ’folk’ (hvem det nå er som individer) har en forestilling om deres bo- og nærmiljøs kvaliteter, og det ’gode’ bomiljø beskrives ofte med ord som omsorg og gjensidighet (’her bryr vi oss om hverandre’), godt naboskap, tillit og fellesskap av de som er spesielt engasjerte i deres bo- og nærmiljø. Det finnes også ofte blant beboerne en forestilling om at man er homogene i livsform, verdier, normer, og at nærmiljøet har forutsigelige hverdagslivsmønstre. Fellesskaper oppfattes som harmoniske entiteter, men gått etter i sømmene viser forskningen at nærmiljøet som regel er karakterisert ved individualitet og ikke-engasjement i nærmiljøet (se f.eks. Hoggett 1997, Philips 1996). Det betyr ikke at bylivet er atomisert eller anomalisk, da alle mennesker er del av forskjellige kollektive betydningsskjemaer, felles normer og sosiale koder. Men de er samfunnsmessige, gruppe og verdirelaterte og ikke bostedsrelaterte.

---

⁶⁹ ”Miljøpsykologien” spiller høyt på denne ”etikken”.

Noen kritikere hevder at dagens bypolitikk og planlegging hviler på en "narrative of loss and nostalgia, and the urge for fusion and harmony with like-minded others" (Sandercock 1998:192). Den politiske bekymring for fragmentering eller oppløsning av byens fellesskaper er ikke primært en bekymring for hvem som faller gjennom (men også det, fordi det kan være kimen til sosial uro), men er en bekymring for de kontroll og styringspolitiske konsekvenser. Det bypolitiske og planfaglige ideal er å kunne arbeide med en sikker og forutsiglig 'empiri', dvs. å skulle forholde seg til stabile, sammenhengende, kontinuitive og selvregulerende bomiljøer.

På den ene siden bygger, som vist, den kommunitaristiske filosofi på politiske idéer om rettferdighet, og den norske by- og velferdspolitikken på at alle mennesker er 'enestående', 'frie' og 'likeverdige', hvilket jo antyder at mennesker bør betraktes som unike individer (FD 2001) fremfor anonyme 'fellesskaper'. På den andre siden må individer utøve ansvar overfor det fellesskap de bor i. Kommunitaristene og Planlovutvalget mener folk i dag fokuserer på egne individuelle behov og interesser fremfor fellesskapets. Men er det en reell problematikk? Er ikke de aller fleste mennesker ansvarsfulle og solidariske (ut fra for eksempel en 'rettferdig fordeling' prinsippet)? Har 'folk flest' (i den politiske jargon) ikke likhet og frihet som grunnleggende personlige verdier?

Problemet ligger ikke her, men dreier seg om hvordan man i det politiske og planfaglige skal utøve respekten for 'det enestående' individ. Å politisere en sådan etikk og moral krever i prinsippet at den politiske aktør og byplanleggeren kan 'sette seg i den annens sted' og forstå 'hvordan tingene ser ut herfra' (fra det levde livs perspektiv), men realiteten er at etiske prinsipper underordnes en administrativ-rasjonell tenkning, hvor det er den politisk mulige rettferdighet som vinner frem. Og den er basert på en økonomisk rasjonalitet vedrørende den 'beste' omfordeling av 'gitte' ressurser.

Det antydes en *rett til forskjellighet* i de politiske utsagn om at mennesker er 'enestående' og 'likeverdige', men det presiseres ikke hvordan man reelt og ikke undertrykkende kan respektere forskjellighet og individualitet. Dette er ellers en særlig aktuell problemstilling ift den verdimesig plurale by. Derfor er et sentralt spørsmål for en bylivs-etikk, hvordan er det mulig å utvikle en politikk og planlegging som hviler på menneskeforståelse som ikke faller for utilitarismens nytteorientering, liberalismens individualisme ('alle har like muligheter, det er opp til deg selv'), og kommunitarismens etiske fordring om kollektivismen (å oppgi individualitet)?

Med andre ord må det utvikles en politisk forståelse av byens etikk der følger egne forutsetninger ('ethvert menneske er enestående' etc). Forståelsen skal kunne romme subjektiviteter og ikke kun individer som er innordnet *under* et på forhånd gitt etisk- verdimesst fellesskap.

2.5.1 Planleggingens politisk filosofiske grunnlag - oppsummering

Såfremt planleggingspraksis bygger på arven fra opplysnings-tenkningen, kommunikativ planleggingsteori og pragmatisk filosofi så er det skapt en for-forståelse om hvilke handlinger som gir rett resultat og hvorfor.

- Når mennesker ses som kognitivistert formodes de å la seg overbevise av det rasjonelle og fornuftsbaserte argument. Det betyr at informasjon, opplysning og kommunikasjon bør bli sentrale praksisformer.
- Den systemiske tenkemåte parret med den de-ontologiske skaper en tenkning som ser planlegging som rettet mot 'det nødvendige og logos'. Handlingens 'riktighet' går før dens eventuelle moralske viktighet.
- Pragmatismens krav om at vi skal handle ut fra 'en nese for det mulige', således at 'alle blir tilfredse', fører til den inkrementelle praksis som den ideale planpraksis.
- Pragmatismens krav om å bygge planlegging på den fornuftsbaserte konsensus fører enkelt til et argument om at medvirkning og høring er ideale redskaper for å skape grobunn for denne konsensus.⁷⁰
- Neo-pragmatismens innsikt i at planlegging er en kontingent og utviklende aktivitet fører til et ønske om å forbedre beslutningsgrunnlaget (f.eks. gjennom konsekvensutredninger) og eksperimentering vedrørende former for borgerdeltakelse. Igjen er opplysning, informasjon og vitensgrunnlagets 'gyldighet' sentrale verdier i denne tenkning.

Neo-rasjonalismens etterlysning av bedre styring og kontroll ('logos', rasjonalitet) fremmer argumenter for å styrke planpolitikken og planpraksisens legal-juridiske midler. Midlene kan være å styrke

---

⁷⁰ Men ikke innsigelse som avgjøres "juridisk"-prosedyrelt utenfor kommunikativ rekkevidde.

administrasjonens legitime rolle via PBL, KU, RPR mv, og det kan skje ved å etablere offentlige høringsprosesser som bygger på en 'vitens-objektiv' og vitenskapelig grunnlagt viten som det kan besluttes ut fra.

Det filosofiske grunnlag som er skissert i dette kapittel gjør at man kan definere planlegging som teleologisk-deontologisk, dvs. 'det rette' (nødvendig formålsrettethet) kommer før 'det gode'. Det fører til en planpolitikk og planprosess hvor man vektlegger prosedyrer, demokratiske spilleregler, kontroll og regulering til å sikre handlingens 'rettferdighet' snarere enn å reflektere over eller stille til diskusjon 'innholdets rettferdighet'. Det siste tas for gitt og problematiseres derfor ikke, og hovedmålet for planleggingen er derfor, såfremt det oppstår konflikter, kun å sikre at rettferdigheten er juridisk legitim. Planlegging som en handling i offentlighetens interesser handler først og fremst om å oppbygge en *moralsk økonomi* ift. offentligheten, dvs. planleggingen er avhengig av å fremstå 'redelig' eller 'objektiv' pba. en vitenskapelig eller juridisk legitimering av planer

Mer vil bli sagt om disse temaer senere. Kap. 2 har vært anvendt til en avspøkning av hvilken filosofisk fundert etikk som er virkende i planleggingens begrep om rettferdighet og fellesskap, og senere demonstreres hvordan denne etikk influerer planpolitikk og byplanlegging. Den etikk som det arbeides ut fra handler om allmenne prinsipper for det gode og rettferdige liv med hverandre og bypolitisk handler etikk i et velferdssamfunn derfor om likhet, solidaritet, kollektiv ansvarlighet og trygghet.

2.5.2 Å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive - perspektiver

De teoretisk-filosofiske problematikker som er fremlagt her i kap.2 angår alle etiske aspekter av problemet om det å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive. Disse synliggjøres (ubevisst, implisitt, common-sense) i begreper og bruk av begreper om rettferdighet, fellesskap og forskjellighet. De er mest synlige som en negasjon, dvs. man vil styre eller kontrollere individuelle interesser og dermed ignorere dem. Påstanden er at by(planleggings)politikk, velferdspolitik og konkret planpraksis bygger på spenningen mellom det kollektive og det individuelle. Problemet er å kunne tenke det individuelle-i-det-kollektive på en reflektert og konsistent måte fremfor å redusere horisonten til det kollektive og ignorere det individuelle.

Noen vil kanskje hevde det er spekulativt å hevde det finnes en kommunitaristisk etikk i spill i en profesjon og i en praksis, hvor kontroll og styring er de politiske mål. Senere vil det fremgå at fellesskapet og nærhetsetikken er viktige verdier i bypolitikken og byplanleggingen. Norsk planleggings legitimitet bygger, ifølge Planlovutvalget, på retten til å prioritere fellesskapet overfor individers frihet og andre individuelle behov (NOU 2001:51). Den rettfærdige byutvikling forstås i relasjon til dette å inkludere:

- Den rettfærdige romlige distribuering av levekår, hvilket bl.a. skjer gjennom boligsubsidiering for å fremme at muligheten for fritt valg av bolig etableres.
- En rettsdimensjon f.eks. de enkelte borgeres rett til subsidiering og skjønnsmessige 'gode' eller behovsprøvde levekår, og når planloven anvendes som redskap til å regulere planprosessen og arealbruken.
- En ideologisk dimensjon, dvs. det forhold at de nordiske landes velferdspolitik er prinsipielt basert på kollektivets solidaritet med de svake grupper i samfunnet.

Den politiske rettfærdighets-diskurs er basert på noen få grunntemaer eller universielle 'moraler' (inspirert av Smith 1997).

- Rettfærdighet er en del av å planlegge for det gode liv, fordi rettfærdighet er en integral del av det gode liv.
- Utfordringen er å finne den felles grunn hvor ut fra rettfærdighet kan defineres med avsett i folks (universielle) behov, levemåter og med likhet som avgjørende forutsetning for et begrep om rettfærdighet.
- Mulighetene for omsorg overfor andre bør være en sentral dimensjon i et begrep om rettfærdighet.
- Rimelig rettfærdighet – det 'passe', 'fairness' – må være basert på arbeidet med å oppnå større likhet i samfunnet, men i praksis diskuteres og praktiseres alene former for differensiert 'rettfærdighet'.

Noen av de sentrale problemer som viser seg i den politiske praksis er vanskeligheten ved å definere og avgrense f.eks. hvem som er 'mest svake' og 'uten muligheter', og hva medfører 'like muligheter' (ift hva)? Hvem skal bedømme hvem som er svakest stilt?

Lovregulerte prosedyrer og prinsipper som basis for skjønn sikrer kun en 'rettfærdiggjort urettfærdighet' og ikke rettfærdighet per se. Med

hensyn til å utvikle en etikk for 'det gode liv', mener Smith (1997:32-3) at denne må utvikles på bakgrunn av følgende problemstillinger:

- Det må skje et forsøk på å konstruere et begrep om rettferdighet som er en integral del av 'det gode liv' og som tar historiske hensyn så vel som hensyn til den konkrete kontekst.
- Utfordringen er å finne en felles etisk grunn som respekterer folks forskjellige måter å leve på, snarere enn å bygge på en allmenn idé om menneskers forskjellighet, fordi dette gjerne virker ekskluderende.
- En moderne etikk skal være orientert mot likhet, men også se på omstendighetene innenfor hvilke denne likhet kan rettferdiggjøres i relasjon til den relevante forskjellighet som det skal legges vekt på (den skal m.a.o være kontekstuell).

Rettferdighet og det 'gode' liv forstås her ikke i et universelt perspektiv f.eks. begrunnet ontologisk (menneskelige værens-behov), men som et politisk-ideologisk begrep for samfunnssolidaritet selvom det skal tas hensyn til stedenes partikulære og historiske kontekst. Det skal være mulig å operere med både en universiell etikk om rettferdighet (likhet) og samtidig skal det tas hensyn til kontekstuell forskjellighet uten at dette undermineres første punkt.

Diskussjonen er ikke særlig klargjørende omkring hva dette innebær er i praksis, men nogle antydninger kan gis. Tar vi et aktuelt byutviklingsprosjekt som det i Bjørvika i Oslo som eksempel, dreier det seg først og fremst om bypolitisk å foreta noen resonnementer omkring rettferdighet og fellesskapets karakter som vedrører spørsmål som:

- Hvem skal bo der? Ut fra hvilke etiske kriterier? Like adgang for alle? Hva vil det kreve å skape disse egalitære rammer og samtidig bevare respekten for forskjellige livsmåter og livsstiler? Kan det tenkes en sosial rettferdig byplanlegging som radikalt respekterer 'måten folk lever på', deres livsstiler, verdi- og normhorisonter mv? Kan det tenkes en planlegging som kan tenke pluralitet?
- Bør utbyggingen bygge på en individualisert sosial rettferdighet, hvor noen 'andres' behov dekkes andre steder i byen? Kan Bjørvika-utbyggingen bli betraktet som sosial rettferdig, om det skjer samtidige tiltak for de som – økonomisk, sosialt og livstilsmessig – utelukkes fra Bjørvika?

- Må utviklingen bygge på 'størst mulig' (en passe) sosial rettferdighet ut fra 'gitte omstendigheter'? Men hvilke er disse (økonomisk, sosialt, politisk & kulturelt)?

Dette er eksplosive politisk-ideologiske problemstillinger som samfunnsutviklingen i stor grad selv har fremprovosert og som nettopp handler om det individuelle-i-det-kollektive. Dagens moderne samfunn bygger på individualitet, mobilitet, omskiftelighet, kontinuerlig forandring av den enkeltes og samfunnets verdier og normer mv., og det stiller helt andre krav til en sosial rettferdig byutvikling enn den hvor den etiske fordring om 'likhet', 'like muligheter' og 'passe' rettferdighet hersker.

Det finnes ikke, som det spesifiseres i neste kapitel, noen refleksjoner over en 'urban etikk' i planlitteraturen eller de politiske notater. Jeg har derfor ikke funnet det formålstjenlig å utlegge den *før* rapportens empiriske avsnitt er fremlagt. Presiseringen av hva som er en urban etikk, og hvilke konsekvenser planleggingen for dette bør få for planleggere, finnes derfor i kap.8 'Planleggingens utfordringer'.

De neste kapitlene vil dreie seg om å kartlegge virkende etikker i bypolitikk og planlegging.

3 Etikk i planlegging og byplanlegging

3.1 Byplanlegging – etikken som problem og utfordring

Norsk planlegging er blitt karakterisert som både teknisk-instrumentell, rasjonell og inkrementell, men meningen med planlegging er før som nå ”å orkestrere det generelle og partikulære” f.eks. gjennom sonering (Rabinow 1994). Byplanlegging er en virksomhet som primært handler om en spatial distribuering av det sosiale livs funksjoner i et gitt område sett i forhold til arbeid, fritid og familieliv. Tenkemåten, kan man si, er å arbeide på ’menneske-materialet’ gjennom romforming og organiseringen av omgivelsene. Derfor kan man si at norsk byplanlegging nærmer seg det sosiale felt gjennom rommet (Pløger 2001b).

Det gir neppe dypde i analysen om man ikke også i tillegg til det filosofiske grunnlag som er skisseret i kap.2 fremstiller arkitekturteorien som den er relatert til arkitekturens og planleggingens arbeide med *rom*, *rom-organisering* og forståelsen av *rommets betydning for det sosiale*. Denne spatiale tenkning kan imidlertid heller ikke isoleres fra det institusjonelle diskurs-regime (diskutert filosofisk-teoretisk i kap.2) og de institusjonelle paradigmer som over tid har formet praksis og tenkemåtene.

Her har ikke kun den spatiale tenkning hatt betydning, men også planleggingen som et politisk redskap for styring, kontroll og administrasjon av samfunns- og byutviklingen. I den sammenheng har det vært arbeidet med ”a universal subject whose needs, potentialities, and norms can be discovered by science” (Rabinow 1994:402).

Denne bakgrunn, denne ‘arv’, diskuteres kun sjeldent innenfor planfaget selv (eksemplet prenseteres senere i kapitlet), og i stedet

synes det å være en vis nostalgi og høystemthet til stede i deler av det faglige miljø, når man skal vurdere profesjonens meritter. Hør hva for eksempel arkitektur-debattøren⁷¹ Jan Carlsen har å si:

Byplanlegging er humanisme. Arkitekturen søker sin mening, sitt mål, gjennom sosiale og økologiske ytelser ... Byplanlegging er demokratiets scenografi. Arkitektur er folkestyrets bunad (Carlsen 1993:forord).

Byplanlegging er menneskevennlig, fordi byplanleggere apriori er humanister. Arkitektur er, sier Carlsen, demokrati omsatt til fysisk form. Og som del av demokratiets institusjonelle scenografi også et resultat av borgernes innflytelse på byplanleggingen? Arkitektur er tradisjonsbærer ("folkestyrets bunad"), og fremfor alt er planprosessen et symbol på et borgerlig-representativt demokrati. Det vil etniske grupper sikkert være u-enig i, og vil homoseksuelle være enig i dette?

I senere artikler er Carlsen mer bekymret, og han synes for eksempel at 1990-tallets planlegging var en skuffelse, og det var især for ham en stor skuffelse at arkitekten Sverre Fehn ("den organiske tradisjonen") ikke har dannet skole. På den ene siden er Carlsen glad for at post-modernismens "etterrapende jåleri" ikke fikk fotfeste, på den andre siden må man også bryte med "modernismens abstraherende dogmer". Tilbake står stadig, ifølge Carlsen, en form for det moderne, nemlig den som er orientert mot "levedyktige uttrykksformer som tross alt vitner om det regionale og nasjoanle i arkitektur-arven og samtids-arkitekturen" (Morgenbladet 21.mai 1999).

Nå er det ofte uklart, hva volumniøs språkbruk som Carlsen presenterer egentlig har av innhold. I det minste krever hans språkbruk at man vet det samme om arkitektfagets filosofi og modernismens historie som Carlsen selv. På den andre siden kjenner Carlsen ikke den filosofiske modernisme, kun arkitekturens (se videre Pløger 2000a). Gjennom å fremstille de sentrale diskursive formasjoner som former norsk arkitekturteori skal der argumenteres for at Carlsen og norsk byplanlegging kanskje befinner seg innenfor et planleggings-

---

⁷¹ Dette prosjekt setter 'planlegger' synonymt med 'arkitekter' med planleggingsutdanning vel vitende at det utover landet finnes en lang rekke forskjellige fag-personer ansatt som planleggere. Denne avgrensning begrunnes i (1) planlegging i Oslo er definitivt et arkitekt-anliggende og (2) arkitektur-teorien synes å være den diskurs som har vunnet frem ift. utdanningen av 'planleggere' og i med etbaleringen av Institutt for urbanisme ved Arkitektskolen i Oslo. Det er også her 'etterutdanningskuser' i 'urbanisme' avholdes. Og (3) det er arkitekter som er intervjuet til dette prosjekt.

paradigme som kan betegnes som 'det moderne', men dette har ikke nødvendigvis noe med det modernes filosofi og tenkning å gjøre.⁷²

I dette kapittel er jeg på sporet av arkitekturteoriens etikk, men det krever en 'omvei' over den arkitekturfilosofi som former planfagets tenkning og en kritisk refleksjon over den spatiale tenkning som former byplanleggingen.

3.2 Arkitekturens filosofi – eksistensialisme og fenomenologi

Arkitekten og filosofen Christian Norberg-Schulz koketterte ofte med at han ikke hadde hatt noen innflytelse innenfor eget fag, iallfall ikke i Norge. Mange arkitekter ser ofte seg selv som en del av 'kunstens' verden snarere enn som filosofer, og en arkitekt er samtidig en person som kreativt utvikler verker og ikke bare huse eller boliger. Arkitekter foretrekker å ta utgangspunkt i verket selv, i den skapende prosess, i den kunstneriske åndfullhet, fremfor å reflektere over de filosofiske betydningsskjemaer og det menneskesyn som uunngåelig også er del av deres praksis. Humanismen vedkjenner man seg gjerne, men hva det er filosofisk sett presiseres ikke.

Gode arkitekter er per definisjon forsvare av og arbeider for en tradisjonsbevisst og profesjonell kompetent arkitektur, byggeri og omgivelsesproduksjon. Den personlige viten og erfaring, den praktiske og dog kreative tradisjonsbevissthet, er bærebjelker som sikrer den fysiske planleggings romkvalitet. Det heter f.eks. et sted:

God byggeskikk er et normativt begrep. Det skal presentere det gode alminnelige ... Nye bygninger kan først bli god byggeskikke når de passer til stedet de står på (Schmidt & Wilhjelm 1998:20).

Dette sitat sier at arkitektur ikke skal forstås som enkelt-verker, men ses i det romlige forhold til omgivelsene. Bygningers byggestile skal være praktiske, men også være varige byggestile og "spille på lag med omgivelsene" før de blir betraktet som vakre 'kunstverk' som taler for

---

⁷² Forsvarene for 'tradisjonisme' og 'en norsk egenart' er heller ikke arvtakere fra de moderne *opplysningstenkere* (f.eks. Horkheimer, Adorno og Göethe) eller modernismen (se f.eks. Berman 1987), hvor det å være moderne innebærer å være i 'opposition' til tradisjon og enhver autoritær vitens- og maktposition.

seg selv. Schmidt & Wilhjelm fastslår med arkitekturteoretikeren Christian Norberg-Schulz:

Det er altså husene som til syvende og sist tolker stedet.
Det er byggverkene som gir bystrukturen substans, og lar dens mening tre frem for os (ibid:13).

Sitatet bygger på en eksistensiell og en fenomenologisk grunntanke som har vært båret frem av Norberg-Schulz (1963, 1994, 1996). Thomas Thiis-Evensen har i en nekrolog over Norberg-Schulz skrevet at han var den som har ”synliggjort sider ved arkitekturen som berørte det eksistensielle, og som man på tvers av kulturgrensene gjenkjente som viktige, ja sogar som riktige” (2000). For Norberg Schulz finner livet sted ved denne ”medlevelse” eller innlevelse i et ”helhetlig arkitektonisk miljø”, og arkitekturens første kriterium må derfor være ”livsnærhet” (Norberg-Schulz 1996:117). I sitt ’faglige testamente’ presiserer Norberg-Schulz at ”arkitekturen tilhører *kroppsverden*”, og derfor ”formidler arkitekturens allmenne former tilstander som vi kan identifiserer oss med fordi vi selv har en kropp”. Og derfor må arkitekturens oppgave være ”å skape steder der livet ”kan finne sted”. Menneskets eksistens er fremfor alt et stedsforhold ...”, dvs. kroppsliggjort ’erkjennelse’ av stedets arkitektoniske kvaliteter.

Norberg-Schulz ønsket gjennom sitt filosofiske arbeid å finne frem til en *eksistensiell stedsforståelse*, dvs. å komme til å forstå hvordan man som individ blir i stand til å ”gripe den mening, den *genius* som gir hvert sted identitet”. Norberg-Schulz mente at som menneske kan man gripe denne mening gjennom ’tilstedeværelse’, ’bruk’, ’forståelse’ og ’iverksettelse’ tilknyttet stedet (Norberg-Schulz 1995:206-7).⁷³ Det skjer gjennom *raumlichkeit* (Martin Heideggers begrep) som ifølge Norberg-Schulz betyr *tilstedeværelse*, dvs. at ”vi ”er” på stedet som erindring, orientering og identifikasjon. Orientering refererer til *rommet*, mens identifikasjon gjelder omgivelsenes konkrete *former* og erindringen de distinkte *figurer* den består av” (Norberg-Schulz 1994:12).

I denne eksistensialisme og fenomenologi er kroppens sansing av omgivelsene utgangspunkt og sluttpunkt. I fenomenologien er avsett *fenomenene selv* (Nefer Olsen 1993:24). Det som har evidens er det som fremtrer som objektivitet i persepsjonen, og det er de kroppslige persepsjonsmåter som skapt stedets objektivitet. Det handler om øyet, sansingen og erindringen av landskaper, fysisk orientering og identifikasjon. Det er arkitektens eller byformingens oppgave å skape

⁷³ Dette avsnitt bygger på Pløger (2001a:141-51).

et rom og en romorganisering som muliggjør blikkets erindring, orientering og gi den identifikasjon som sikrer menneskets trygge væren-i-verden (en tankegang som Kevin Lynch kanskje er mer kjent for).

Disse begrepene spesifiserer menneskets fenomenologisk-kroppslige omgang med den ytre verden, den fysiske verden, vår erfaring med den. Det handler om kroppslig praksis i rom. Norberg-Schulz mener at den tidlige romerfaring (hvis forutsetninger er grunnlagt i barndommen) betyr alt for folks (senere) stedsforståelse. Å 'føle seg hjemme' gjennom å kunne *erindre* lignende arkitektur eller omgivelsesforhold, dvs. det å føle seg hjemme og det å kunne 'gjenkjenne' gjennom erindring og erfaring krever et eksistensielt (levet) og fenomenologisk (kroppslig sansende) regressivt arbeid for den enkelte. Å flytte fra bygda til Oslo indre by vil således by på enorme eksistensielle og fenomenologiske utfordringer og er kanskje umulig, fordi "vi tolker omgivelsene i samsvar med stedet vi opprinnelig kommer fra" (Norberg-Schulz 1995:206-7).

Derfor argumenterer Norberg-Schulz for viktigheten av at byformen og arkitekturen besitter en *tidsløshet*, dvs. alltid er bundet til tradisjonen, og han presiserer at et arkitekturverk:

... først får sin fulle mening som del av et sted, hvis identitet består gjennom alle forandringer (ibid:207).

Det er slike bestemmelser som får David Harvey til å beskrive Norberg-Schulz' 'steds-fenomenologi' som et forsøk på å konstruere "places of permanences" (Harvey 1996:308), og hans mest kjente begrep i den sammenheng er begrepet *genius loci*. En 'genius loci' er stedets 'guardian spirit', og det er den 'stedets ånd' som gjør ting til 'hva ting er', dvs. den definerer et steds karakter og essens.⁷⁴ For å kunne be-bo ('to dwell') et sted er det nødvendig å komme til rette med 'stedets ånd', og mennesket er ikke et fullverdig menneske uten denne typen av romlige identifikasjoner og 'røtter'. Å kunne sanse stedets *genius loci* sikrer ontologisk trygghet og eksistensiell

⁷⁴ Den av Miløverndepartementet utgitte 'Stedsanalyse – innhold og gjennomføring' (MD 1993b) er et forsøk på å omsette Norberg-Schulz' 'stedsfilosofi' til praksis. Her sies det at en analyse bør bygges opp på fire temaer: historisk utvikling, natur & landskap, bebyggelsens organisering & bygninger og andre enkeltelementer" (1993b:11) som grunnleemeter for de menneskelige behov for 'orientering, identifikasjon og erindring'. Disse forhold er forutsetningen for at "vi spontant erkjenner som en helhet" (1993b:8).

forankring, og dette sikrer en mot truslen om forandring som man kanskje opplever i mange andre av livets forhold.

Hvordan så sikre steders tidløshet, hvordan skape eksistensielt trygge og identifiserbare rom? Det skal ifølge Norberg-Schulz skje gjennom å bevare stedets *identitet* gjennom tradisjon og byggeskikk.

Ordet ”skikk” betyr at en ”skikkelse” sendes videre til etterkommere. Byggeskikken er altså konserverende i sitt vesen, enkelt nok fordi den er bestemt av stedet som varig identitet. Det er de foreliggende kvaliteter som kommer til uttrykk, og dette skjer ved en passende grunnform (tunnform, stue, loft, løe) ... og struktur (stav, laft, riesverk). Da en byggeskikk prinsipielt er lokal eller regional, kan den ikke flyttes uten å miste mening. Men nettopp derfor evner den å ”bringe det bebodde landskap i menneskenes nærhet”, for å sitere Heidegger” (Norberg-Schulz 1994:86).

Her argumenterer Norberg-Schulz for at det alltid finnes en eksistensiell sammenheng mellom spacialitet (skikkelse) og etikk (skikk). Denne sammenheng skapes av stedets romlige og arkitektonisk autensitet. Den norske ”folkearkitekturen var en autentisk kunst” (ibid). Det er på den bakgrunn at Norberg-Schulz, følgende sin læremester Sigfried Gideon, kan insistere på at ”arkitekturen bærer et eget betydningsinnhold og gestalter grunnleggende menneskelige behov” (Ellefsen 1999:84). Arkitekturen er ”den *skapende bevaring* av omgivelser som kan gjøre tilstedeværelsen til et meningsfullt fellesskap”, og derfor skal arkitekturen og omgivelsene ”manifestere seg som uttrykk for vår tilværelse” (Norberg-Schulz 1996:119).

Det skulle fremgå at etikk og normativitet er sentral i denne arkitektoniske eksistensialisme, og Norberg-Schulz’ poenger kan gjenfinnes i forskjellige varianter i byplanleggingsdebatten. Norberg-Schulz har selv bidratt til denne debatt

Det som kanskje er et særtegn ved arkitektprofesjonen og planfaget er hvor meget normativitet, ideologi og personlig viten (erfaring) betyr for arkitekter og planleggeres selvforståelse. Norberg-Schulz mente f.eks. at byens rolle som møtested er blitt glemt, hvilket dokumenteres ved at ”helheten er blitt borte. Oslo er blitt en by av fragmenter. Vi har ikke respektert byens personlighet” (Dagbladet 1.mars 1996).⁷⁵ I byen

⁷⁵ Jeg kommer ikke inn på de fundamentale problemer som finnes i Norberg-Schulz arkitekturfilosofi. Det er f.eks. ’representations-problemet’, språk-

kan man sjeldent bli et 'fullverdig menneske', fordi man kan ikke kan identifisere stedets 'genius loci'.

Med Norberg-Schulz, Thiis-Evensen og Norsk Form som eksempler på norsk arkitekturteori og byplanleggingsforståelse er det basis for å hevde at denne tenkning bygger på følgende premisser:

(a) Tradisjon og 'arketyper'

Den manglende stedsforståelse som dagens byplanlegging og arkitektur avspeiler har grunnlag i en manglende respekt for byers *genius loci*, dvs. stedets 'ånd' som den er spatiale og arkitektonisk representert i en for mennesket gjenkjennelig tradisjonalisme som grunnlag for en eksistensiell stedsforståelse. Man skal kunne "kjenne seg igjen", som Norberg-Schulz sier (Carlsen 1995:206), og det kan man kun hvis stedet kan "erindres" fra barndommen av. Stedet må således både inneholde arkitekturs eksistensielle arketyper så vel som de fra barndommen erindrede og følte romlige og arkitektoniske "arketyper".

(b) Spatialisering av mening

Omgivelsenes mening er for de planleggere som løfter denne arv et spørsmål, om hvordan de sanses som form og ting ift. individers estetiske og funksjonelle betydningsskjemaer. Skal spatiale omgivelser virke etter den arkitektoniske intensjon betyr det (1) at mennesket må være eller bli bevisst om "hvilke regler og strukturer som utgjør arkitekturs symbolsystem" (Riesto 2001:19). Mennesket må – om det ikke intuitivt opplever og føler stedets eksistensielle betydning - lære å oppleve stedets eksistensielle verdi gjennom å lære å 'forstå' dets spatiale symboler kroppslig. Men rimer det med et utsagn om at (2) stedets mening er "avhengig av personlig erfaring" (ibid) som må kunne gjenfinnes i arkitekturen? Eller hvordan begriper arkitekten den? Det hevdes også at der må finnes (3) en mening i (de tradisjonelle) formene. Det finnes arketyper i byggekunsten så vel som i bygningstyper. Og mening kan skapes gjennom disse arketyper, fordi deres mening er allmenn (f.eks. som tradisjon). Derfor kan Norberg-Schulz hevde at "arkitekturs kroppsliggjøring minner oss om at ånden er 'overalt'" (Riesto 2001:20). Man skal altså som arkitekt, ifølge Norberg-Schulz, "gripe den mening, den *genius* som gir hvert sted identitet" som konstitueres av "arketypiske steds karakterer" (Carlsen 1995:206).

---

problemet, menings-begrebet og hans fenomenologi i seg selv (se Bengtson 1994).

Norberg-Schulz hevder at tingene – formen, arkitekturen, det bygde miljø, byggeskikken - er ”manifestasjoner av en ’væremåte’” (ibid). Man kan illustrere denne tenkning mer presist gjennom følgende sitat:

Når naboskapet er bundet til en gitt typologi og byggemåte, er det tale om byggeskikk (Riesto:11).

Det er byggeskikken og byggekunsten som gir en ”bolig kvalitativt nærvær” (ibid:10), og det er møtet med dette nærvær som gir muligheten for å sanse det ”opprinnelige”, dvs. stedets eller boligens *genius loci*. Norberg-Schulz kritiserer funksjonalismen og andre senere arkitekturretninger for å ha neglisjert ”boligens forhold til stedet” i denne betydning (ibid). Det er stedet som *topos* og *locus* der kan gi en meningsfylt bosetning, dvs. det er landskapet, tingene og byggeskikken som bringer mennesket nærmere til en ’forståelse’ av dets kvalitative gestaltning. Det er så å si de spatiale og materielle omgivelsene som former menneskenes mulighet for å *be-bo* stedet, men det er samtidig ikke mulig, hevder f.eks. Bengson (1994), å oppnå å *be-bo* stedet uten å innta en refleksiv eller erkjennelsesorientert posisjon. Norberg-Schulz løser aldri denne begreplige- og filosofiske konflikt mellom intuisjon og refleksjon, sansningens primat og erfaringsnødvendighet, *topo-locus* og refleksiv meningsdannelse. Hva han forsøker å unngå er å bli betraktet som en spatial determinist, og derfor taler han om at omgivelse har et objektivt ”preg” (f.eks. som tradisjonell byggeskikk) som gjør at det kan ”tolkes” av ”alle” som lever i den norske kultur.⁷⁶

Diskutere man hva byforming dreier seg om, vil de fleste hevde at det dreier seg om å *skape* steder til å bo og leve i. Hva dette i videre forstand inkluderer er det delte meninger om. Men det å skape steder inkluderer i det minste å designe den fysiske form, å skape offentlige rom og gater, infrastruktur, servicefasiliteter og boliger. Norsk byplanlegging er en steds-planlegging i ovennevnte betydning, men utøves i praksis først og fremst som en *form-planlegging* bygd opp på en rekke krav til den romlige organisering av byen og bomiljøene. Man kan heroverfor hevde at urbanismen, byforming, også må bygge på en forståelse for forandringer i blant annet de sosiale strukturer, kulturer, hverdagslivets livsverdener og fellesskaper, og

⁷⁶ Norberg-Schulz bruker faktisk dette begrep (1996:11), selv om han tidligere har avvist at man kan forstå stedets *genius loci* gjennom tolkning. Vanskeligheten er at om Norberg-Schulz fenomenologi ikke skal ende i determinisme eller etnosentrisk kulturalisme, så må menneskets forståelse av stedet og boligen ’komme til sin rett’, og det skjer gjennom meningsdannelse som bl.a. inkluderer refleksjon.

beboerne til de mennesker som bebor eller skal bebo stedet for å kunne si noe om hva som skaper meningsfulle steder. Imidlertid velger norsk byplanlegging en annen vei, hvilket presist beskrives i en lærebok i fysisk planlegging.

Tesen om at omgivelsene gjenspeiler samfunnsforholdene, har i tillegg en mental og symbolsk side. Omgivelsesproduksjon er forsøk på å gripe inn i dette forholdet ... Bakgrunnen er at menneskets opplevelser og erfaring er knyttet til konkrete fysiske omgivelser ... Vi kan ikke unngå å kople opplevelser til bestemte former for omgivelser hentet fra vår erfaringsverden ... De kan signalisere muligheter for handling og følgelig viljesytringer (Ellefsen & Røsnes 1989:13&12).

Omgivelsesproduksjonen har ifølge forfatterne den hensikt å ”gripe inn i slike skjulte sammenhenger” ved at landskap, arkitektur og bygd miljø uttrykker ”symbolverdier som appellerer til sosiale koder. Dermed foreligger det muligheter til å *påvirke menneskenes måte å tenke på* – og i sin mulige konsekvens også deres atferd” (ibid, Pløger kursiv).

3.3 Verdier i byformingen - mot en forståelse av teori og praksis

Har Norberg-Schulz rett i at han ikke fikk innflytelse på norsk planlegging? Det har han ikke. Som nevnt er Miljøverdepartementets notat om ‘Stedsanalyse’ bygd opp om hans ‘steds-filosofi’, og den planfaglige tenkning er som vist sterkt influert av den fenomenologisk-eksistensielle forståelse av ‘gode’ rom og omgivelser. Beveger vi oss over i byplanleggingens politiske og praktiske sfære er det kanskje vanskeligere å få øye på denne innflytelse, men det er vist at forståelsen av de romlige forholdes sosiale virkning og mening ikke kan begrunnes som det blir gjort uten en referanse til denne arv.

Det vrirler i arkitektur-tekster og politiske tekster med begreper som ‘stedstap’, ‘enkelhet’, ‘stedsbunnethet’, ‘nærhet’, ‘intimitet’, ‘eksistens’, ‘sjel’, ‘forankring’, ‘identitet’ (å være det samme, å være seg lik), og man kan møte ordvalg som den ‘gode’ by og ‘et ekte sted gir tilhørighet’ – for bare å nevne noen få. Disse begreper viser at etikken ligger dypt i arkitektens tenkemåte og i arkitektur-praksisen. Selv om det ser ut til at etikken kun implisitt er til stede f.eks. i ly av fagets fremhevelse av disse verdier og estetikken finnes det også en

arv fra den etiske filosofi som ikke er til at komme uten om (Harris 1998, Pløger 2000,2001a).

Med hensyn til arkitektoniske praksis er det f.eks. tydelig at det i funksjonalismen lå en etisk fordring alene i ”oppgøret med den stilfølelse og stilpluralisme [som dominerte faget] ved udgangen af det 19-århundrede” (Thau 2001:2). Noen av disse oppgjør var oppgjøret med utsmykning og fasadeornamenter og stilhistoriske sitater i arkitekturen. Som Thau uttrykker det: ”Antagelsen [hos funksjonalistene] består i, at sansernes trang til at blive forført af en ekvilibristisk billedannelse må bremses gennem et vist mål af askese, for at den æstetiske erfaring kan nå sig selv i et moment af eftertænksomhed” (ibid).

Også i dag finns det uttalte etiske forventninger og forutsetninger i norsk by- og boligplanlegging. Som tidligere nevnt mener fagfolk at god byggeskikk per se skaper trivsel og at pene steder gir glede og stygge steder skaper tristhet (Schmidt & Wilhjelm 1998:9&12). Det nevnes også mer direkte i en annen planpolitisk publikasjon at ”vår vurdering av estetikk og funksjon vil alltid være verdiladet”, og etikken er en viktig bakgrunn for denne verdisetten. En viktig etisk verdi er å skape rom som fremviser er historisk bevissthet (f.eks. i byggeskikken) således at befolkningen får en idé om tradisjon, kontinuitet og kulturell identitet. I den sammenheng dreier by- og boligplanleggingen seg ideelt sett om:

Å finne balansen mellom å ta vare på verdier og å skape nye, samtidig som særpræg og funksjonalitet ivaretas” (RA 2000:6).

Moderne samfunn står ikke stille, og nye verdier og normer vokser frem. Likevel satses det sterkt på effekten av en tradisjonsbunden spatialisert etikk, når Riksantikvaren tross denne viten kan mene at nye fysiske endringer i boligmassen kan være med på at skape ”svekkede lokale nettverk” (RA 2000:6). Det kunne jo være det var samfunnets sosio-kulturelle utvikling som hadde bidratt til svekkede lokale nettverk? Eller kanskje har de kun eksistert som myte? Hva Riksantikvaren gjør er å signalisere de sentrale verdier for ‘det gode liv’, ‘det normale liv’ eller ‘det norske hverdagsliv’ som denne institusjon skal ivareta i deres vurdering av bevaringsverdige arkitektur og bygd miljø. Det var kanskje en diskusjon verd om filosofen Karsten Harris (1999) har rett i at arkitekturteorien aldri har kunnet

argumentere overbevisende for at arkitekturen kan ha en hermeneutisk funksjon?⁷⁷

I arkitekturteorien og byplanleggingsteorien er etikken som nevnt sjeldent diskutert, verken i forhold til praksis eller i forhold til dens filosofiske referanser, selvom det dog finnes enkelte unntagelser (Harris 1999, Wasserman 2000, Hendler 1995). Men det finnes masser av etikk i spill i byplanleggingen og arkitekturen i seg selv, ikke minst i kraft av planleggingens politisk-institusjonelle funksjon som vi nå beveger oss inn i. Den governmentale politisering av planleggingen har bidratt til fremveksten av (1) en Kantiansk etikk og en vektlegging av dens administrative rolle som styrende for praksis, mens planleggere selv gjerne ser seg selv i (2) kommunikasjonens og fasilitørens rolle.

(ad. 1) Byplanleggingens politiske regime – sett i etikkens perspektiv

Når man leser planleggeres få egne beretninger om deres ‘hverdagsliv’ som planleggere slår det en, hvor praksis-orientert mot ‘hva som er mulig her og nå’ de faktisk er.⁷⁸ De er inkrementalister. De er meget bundet av deres institusjonelle posisjon og ønsker et konfliktfritt forhold til det politiske system. De ser og føler seg som administratorer som implementerer politiske planer og mål, og derfor blir den neo-rasjonelle planleggingstenkning hverdagspraksis (Pløger 2001c).

Denne utvikling skyldes ikke kun at planleggeren må innta en politisk og institusjonell betemt rolle, men det handler også om hvilke funksjoner planleggeren utdannes til, hvilke teorier de har lært gjennom utdanning og i praksis, og hvilken fagkritikk de har vært og er en del av. Men i prinsippet kunne en norsk byplanlegger godt virke på den måte som Mazza beskriver i følgende sitat:

A profession needs the tools useful to pursue moral aims – and it must be able to reproduce and refine its tools – the choice of the aims being a citizens’ choice, in which planners participate only as citizens. Planners have the

⁷⁷ Jan Bengtson (1994) er inne på en noe annerledes kritikk i hans kritikk av Christian Norberg-Schulz’ fenomenologi. For Norberg-Schulz dreier det seg om å la rommet være som det er, for å bevare dets historiske røtter, dets Genius Loci. Den består og må leses adekvat for å kunne bebo stedene. Her dreier det seg om stedets permannes som skal oppfattes følelsesmessig og intuitivt, nettopp uten en hermeneutisk praksis.

⁷⁸ Se *Plan Nr. 6/2001* “*En ganske alminnelig planleggers hverdag*”. De som fungerer som planleggere er lokalt for øvrig både sosionomer, polit’er, arkitekter, ingeniører, jordskifte kandidater mv.

professional duty of knowing how to produce political and technical proposals, to argue and inform citizens about them, and, whenever possible, to construct them with the citizens; they also have the civil duty of accepting citizens' decisions and of not urging the delegation to decide instead of the community (Mazza 2002:15).

De første linjene sier det er viktig for planleggeren å forfølge etiske mål, og en måte å gjøre det på er å la disse mål være basert på borgerens valg. En metode til å oppnå dette kan i prinsippet være offentlig medvirkning. Mazza mener ikke det kan være meningen at planleggere skal forsere valg og beslutninger for 'fellesskapet' igjennom som borgerne ikke kan stå inne for.

Sådanne etiske overveielser er – som vi skal se - sjelne eller fraværende i norsk regi. Teorier om planlegging er her i landet primært et spørsmål om planteoriers (samfunnspolitiske) *nytte* til å utvikle planleggingens styrende rolle i samfunnsutviklingen. Og her er det planleggingen som et redskap til å styre, kontrollere og forme arealbruken som prioriteres. Det synes lenge å ha vært konsensus om dette, og derfor behøver Amdam & Veggeland heller ikke endre forordet (hvor de beskriver målsettingen med boken) i deres 1998-utgave av deres i 1981 skrevne bok *Teorier om samfunnsplanlegging*. Amdam & Veggeland fastslår det er “nødvendig med monitoring av utviklingstendenser, og identifisering av drivkrefter og organisasjonsformer” som planleggingssystemet er oppe mot, og det er nødvendig å se på hvordan man kan utvikle offensive mottrekk mot markedskrefter og globalisering. De advokerer her for tverrsektoriell og tverrpolitisk handling og de krever internaliseringen av økologiske imperativer i samfunnet generelt initiert via skolen (1998:244-5). Styring, samordning og effektivisering er nøkkelord i planleggingsdiskursen og planleggingen ses samfunnspolitisk som “et redskap for folkevalgte organer til å utforme og virkeliggjøre politiske mål” (NOU 2001:39).

Det finnes ingen offentlig formulert kritikk av denne tenkning, og det finnes ingen kritikk av det filosofisk-teoretiske grunnlag som denne politiserte planlegging bygger på. Det finnes heller ingen refleksjoner over hva den betyr for planfagets egen ideologi om å kunne opptre som kommunikative etikere, demokrater og som forsvarer for ‘de svakes røst’. Det som det er planpolitisk mest interesse for er at marked og kapital har for stor innflytelse på den kommunale planlegging og arealbruken. Dette er i øyeblikket et argument for at få til mer planlegging for å få økt styring og kontroll. Til å belyse dette

---

diskursive hegemoni vil jeg her kort fremstille hvilket grunnlag norsk planpolitikk og praksis bør bygge på.⁷⁹

3.4 Norsk moderne byplanlegging – ifølge Planlovutvalget

Planlovutvalget ble nedsatt for å beskrive hvordan man kunne forme det eksisterende plansystem til nye utfordringer samtidig som det skjer en effektiv samordning av planarbeidet og utføres en demokratisk offentlig planlegging. Utvalget definerer de overordnede mål for planleggingsvirksomheten som følger:

- Hovedmålet er å ”oppnå et mest mulig hensiktsmessig og rasjonelt system” (NOU 2001:13).
- Planleggingens oppgave er å gjøre politiske beslutninger rasjonelle og effektivt implementerbare (ibid:11,70,96).
- Planlegging er mest effektiv, hvis den er helthetsorientert og basert på politisk vedtagne overordnede planer. Dette krever styring og samordning ut fra politiske prioriteringer (ibid:19,39,70).
- ”En god planlegging skal være framtidsrettet, nyskapende og *tilretteleggende*” (ibid:22).
- ”Den politiske styringen er i seg selv et viktig formål med plansystemet” (ibid:70).
- ”Planleggingen må kort sagt være nyttig. Den må være målrettet, og den må være relevant i forhold til de utfordringer og oppgaver samfunnet står overfor til enhver tid” (ibid:86).

Effektivitet og rasjonalitet er planleggingens samfunnspolitiske legitimitet og nytteverdi. Men Planlovutvalget understreker planleggingens oppgave som formidler og forsvarer av samfunnets viktigste verdier og nødvendigheten av den politiske styring av planleggingen. Utredningen gjør et bemerkelsesverdig stort nummer ut av å fremheve at plansystemet og planloven faktisk fungerer som det er i dag, og utvalget understreker dessforuten at ”svakheter [ved planloven] kan ofte skyldes måten at loven anvendes på [snarere] enn

---

⁷⁹ Det er dessverre ikke mulig i dette prosjekt å etablere et historisk studie av norsk planlegging i dette perspektiv, så det blir kun tale om den politiske og planfaglige posisjonering som i disse årene fremmes gjennom Planlovutvalgets arbeid (men se Pløger 2002b).

lovens tekst” (ibid:19). Det vil si at både formålet med loven (rasjonell styring og effektivitet) og politisk styring via lover og regler anses som de rette redskaper for (by)planlegging også i fremtiden.

Det er således rimelig klart hvilke interesse en (urban) planlegging skal representere, nemlig å være statens og (by)politikkens forsvarere av samfunnsmessige verdier og hensyn på bakgrunn av nyttige kunnskaper om borgerens behov og interesser. Redskapene for dette arbeid er planloven, arealplaner, kommuneplaner, veiledninger, evalueringer, arkitektkonkurranser, politiske notater, og, bør man tro, vitenskapelig viten. Planlovutvalget mener, uten selv å skrive det, at planleggingen skal være *normativ*.

- Planlegging opererer per definisjon i ”det offentliges interesse” som defineres politisk (ibid:39).
- Planlegging er et styringsredskap til å sikre samfunnsmessige og offentlige interesser, og derfor kreves det om nødvendig en innskrenking av individenes frihet (ibid:51).
- ”... planleggingen etter plan og bygningsloven ivaretar viktige verdier i det norske samfunn” (ibid:18).

Det sies ikke noe presist om, hvilke verdier som skal ivaretas, men utvalget har rett presise meninger om hvilke negative verdier man skal motvirke og er oppe mot. Disse negative krefter benevnes ”utviklingskrefter og utfordringer” og inkluderer f.eks. globaliseringens krefter, individualiseringen av samfunnet, privatisering, kundesamfunnet og risikosamfunnet (ibid:50-2). Motkreftene heroverfor er dels ”troen på felles løsninger og demokratisk styring” samtidig som planleggingens legitimitet som nevnt er samfunnets vilje til å godta innskrenkninger i individenes frihet.

Planlegging for ‘kollektive’ behov og verdier er per definisjon ‘en god ting’, en progressiv praksis, fordi den motvirker negative krefter og utviklingstendenser som f.eks. markedskreftenes frie dominans, liberalismen og særinteresser. Planleggingen representerer per definisjon ‘det felles beste’, og det tas for gitt at den mest effektive planlegging er den som er resultat- og målorientert, rasjonell og styrt. Planleggingen skal ikke være et forum for samfunnsdebatt, refleksjon eller kritisk dialog.

Norsk planlegging representerer en administrativ styring og kontroll gjennom offentlig planlegging og plansystemets forskjellige redskaper. Hvor amerikanene – i kraft av manglende statsplanlegging – ofte kan legge skylden på kapitalinteressenes makt, skulle det således

ikke være mulig – om politikere og planinstitusjoner gjør deres jobb i forhold til planloven – å bli overkjørt av kapitalinteresser i et så gjennomregulert system som det norske. Men likevel hevder politikere og planleggere at for øyeblikket har private interesser for stor innflytelse i den lokale planlegging.

Planlovutvalgets mandat var altså å se på erfaringer med og forbedringer av ”planlegging etter loven” (ibid:11), men hva er etikken i dette?

Nyttens og fornuftens fellesskap – utilitarisme og kantianisme

Planlegging bygger som vist med Planlovutvalget i langt høyere grad enn man er seg det bevisst på etiske teorier, og det gjelder også med hensyn til idéene om offentlig medvirkning. En av de vensentligste etiske teorier som har preget planleggingen er *utilitarismen*. Utilitaristene hevder: “Handl således at du fremmer det gode” (Nielsen 2001:20), dvs. den for planleggingen moralsk riktige handling er den som fremmer den *gode nytte* for flest mulige. En utilitaristisk, nytteorientert handling skal heve personens velferd eller som det blir sagt: “Planlegging må kort sagt være nyttig” (NOU 2001:86).

Begrepet *nyttig* er ikke et nøytralt begrep alle kan være enige om betydningen av, fordi man alltid må spørre ‘nyttig ift. til hva’? Nyttig betyr ikke i Planlovutvalgets kontekst at tiltak eller plan skal fremme individualitet, etniske behov eller de enkelte menneskers eller markedskreftenes frihet. Men det er tale om en nytte som i prinsippet skal fremme ‘alle’ samfunnsborgeres velferd, hvilket betyr at denne utilitarisme i prinsippet er egalitært orientert og setter likhet meget høyt. Man vil finne denne utilitarisme i mange planleggingsrelaterte uttrykk og vendinger som f.eks. de følgende.

Det er ingen særinteresser som skal få lov til å sette seg inn og ta plass, det vil jeg også legge inn under etikk ... At det skal være plass til alle (I4:12).

[Planleggingens rolle er] å bidra til å få noen strategier som også ivaretar fellesskapsinteresser (I6:1).

I vid forstand skal planlegging bidra, direkte og indirekte, til en bedre fordeling av goder mellom ulike grupper (NOU 2001:69).

Individualiseringens motkrefter, representert ved troen på felles løsninger og demokratisk styring, er fremdeles sterke (NOU 2001:51).

Planlegging er også utilitaristisk ved det at det er konsekvensene som teller (konsekvensialistisk tenkning) i politikk og planlegging, og dette sikres best gjennom å utvikle “regler der samlet set giver de bedste konsekvenser” (Nielsen 2001:21). KU⁸⁰ (konsekvensutredninger) er selvfølgelig et opplagt eksempel på denne tankegang, men hele det system av veiledere, stedsanalyser mv. som er ved å bli bygd opp innen plansystemet er ledd i denne tankegang, så vel som den politiske idé om å forbedre samordningen mellom sektorene.

Loven [Plan- og bygningsloven] legger til rette for samordning ... Gjennom planlegging og ved særskilte krav til det enkelte byggetiltak skal det legges til rette for at arealbruk og bebyggelse blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet (NOU 2001:39).

Juridisk binding av planer og tiltak er sett som en viktig forutsetning for å skape en styrbar utvikling, og i den sammenheng er også en stedsanalyse viktig fordi den gir et bedre beslutningsgrunnlag (MD 1993b). Planlegging som følger overordnede retningslinjer og politisk vedtakne planer skal rasjonalisere og effektivisere planprosessen, og ha den ’forventede konsekvens’ at det blir skapt en høyere grad av forutsigbarhet i planprosessen og mellom politisk definerte mål, tiltakets intensjon og resultat.

Planlegging er et redskap til å sikre at samfunnet alltid kan handle således at det “maksimerer den samlede velferd” (Nielsen 2001:24), og derfor er det viktig å flytte fokus fra enkeltpersoner til kollektivet eller “det gode overhovedet” (ibid:25). Det er derfor det tales så meget om styring, samordning av interesser, å verne viktige miljø- og kulturverdier i samfunnet, og at planlegging skal være til “størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet” (NOU 2001:39). Den ’riktige’ beslutning og handling er den som fremmer det ’felles’ gode, det gode liv og det gode samfunn.

Man må heller ikke overse den virksomme *Kantiansk etikk* i planleggingen, og her tenkes det på den filosofiske idé om at mennesket apriori er et fornuftsvesen som lader seg underlegge “fornuftens love

---

⁸⁰ “Formålet med bestemmelsene om konsekvensutredninger er å klargjøre virkningene av tiltak som kan ha vesentlige konsekvenser for miljø, naturressurser og samfunn”, og utredningsprogrammet for konsekvensutredningen skal sikre at kun beslutningsrelevante forhold inngår og gi grunnlag for at “beslutningen om tiltaket kan gjennomføres, valg mellom alternativer og avgjørelse om vilkår for eventuell gjennomføring, og premisser for det videre planarbeidet og gjennomføringen” (Konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven, Rundskriv, T-1/97).

og bud” (Nielsen 2001:28). Mennesket handler ut fra at det som et fritt og rasjonelt vesen *kan ville* bestemte handlinger, nettopp fordi de rasjonelt-autoritativt kan betraktes som fornuftige handlinger. Nettopp denne fornuft og handlekraft gir mennesket en *verdighet* i handlingen, da de som tenkende vesener er i stand til å handle fritt under det ansvar som fornuften krever av dem.

Planleggingen er jo, som det er hevdet av Holsen & Moltumyr (2001:322), et barn av opplysningstidens tenkning som var basert på idéen om fornuftens og vitenskapens herredømme. Og den nye interesse for kommunikativ planlegging er også sett som en mulighet for å skape en “kollektiv viljesdanning” som er basert på fornuftens herredømme i kommunikasjonen (Amdam & Amdam 2001:141). Dette er eksempler på hvordan en kantiansk opplysningstenkning stadig er i bruk. Den ’kollektive viljesdanning’ er viktig i planleggingen, fordi den er midlet til å unngå konfliktskapende vedtak og løsninger ved å la ’fornuften råde’. Men denne form for kollektiv viljesdanning har ikke gode nok vilkår i planprosessen. Ihverfall heter det bl.a.:

Det bør komme klart frem [i planloven] at planforvaltningen har plikt til å gå aktivt ut for å skape engasjement i befolkningen ... (NOU 2001:99).

En annen sentral kantiansk etisk tankegang er at vi “aldrig bør behandle andre som blot midler” (Nielsen 2001:29). I den norske konteksten er dette etiske prinsipp bl.a. hevdet ved å tale om den enkeltes rettigheter som individ, bl.a. gjennom å ha en rettsikkerhet for som enkeltperson å kunne virke som offentlige deltaker. Å motvirke at den enkelte blott blir et middel for andres mål sikres også gjennom opplysning, nemlig ved å sikre den enkelte “informasjon, innsyn og offentlighet slik at alle som blir berørt skal kunne delta i planprosessen” (NOU 2001:12). Planleggingen skal ikke utøves bare for planleggingens skyld, men alltid fordi den er til nytte for samfunnet eller grupper av borgere. Planlegging “er ikke et mål i seg selv, men et virkemiddel” (ibid:18) som kun kan fungere gjennom opplysning. Denne opplysning og planleggingens virke skal bygge på å fremme “nærhet” (avgjørelser på lavest mulige nivå) og “gjensidighet” (krever utveksling av synspunkter) (ibid:23). Det særlige ved kantianismen er at ‘det gode’ ikke innholdsbestemmes, men foreligger som *plikt* (for planarbeidet). Det ‘gode’ kan virkeliggjøres dels pba. at mennesket handler som fornuftig vesen, og dels pba. at andre mennesker ikke kan ses som et middel, men er et mål i seg selv.

Målet for Kant var å grunnlegge noen universielle etiske 'love' eller eller maksimer for det å være et 'godt' menneske. Begrepet universiell henviser ikke nødvendigvis til maksimer som gjelder til 'alle tider og for alle mennesker' (ontologier), men 'lover' som har gyldighet for 'alle' i en gitt kultur, samfunn, tid og kontekst. Det skal være tale om *foreskrivende normer*.

Problemet i kantianismen er at den 'riktige' handling får absolut forrang frem for den gode handling, hvilket illustreres for eksempel i John Rawls tale om "fair justice" (som jeg annetsteds har 'oversatt' med 'rettferdig urettferdighet', Pløger 2002a) eller når politikere og planleggere taler om at deres handlinger må komme 'flest mulig' til gode ut fra de og de overveielser. Omvendt vil en kantianer ikke akseptere en handling som kun tilgodeser genuint partikulære interesser og behov, fordi den strider mot universaliseringsprinsippet.

Det kan nemt stilles en kritikk opp av kantianismens etikk, og den forefinnes selvfølgelig heller aldri i ren form (virkelig universalisering), men jeg har her forsøkt å illustrere hvordan Kants etiske fordringer legger til grunn for den allmenne planleggingsetikk kanskje i høyere grad enn dette lille avsnitt her kan gi inntrykk av.

Planlovutvalget ønsker å gjenninstallere plan- og bygningsloven som "en generell lov om samfunnsplanlegging" (NOU 2001:111), dvs. planloven skal virke som en *foreskrivende norm* eller maksime for all samfunnsplanlegging. Planloven skal i høyere grad enn nå forme 'de riktige handlinger' og sikre de politisk-ideologiske fordringer i planarbeidet:

Foruten å fortelle hva loven i hovedsak gjelder, skal en lovs formålsbestemmelse vise hvilke verdier, hensyn og mål loven er ment å fremme (NOU 2001:71).

Her nevner utvalget selv verdier som gode oppveksvilkår, verdiskaping, vern om natur og kultur, hensynet til fremtidige generasjoner. Dessuten mener utvalget at planloven skal nevne at planleggingen skal være åpen, forutsigbar og med medvirkning fra alle berørte interesser. Disse presiseringer av planloven som Planlovutvalget ønsker - for eksempel finnes krav om medvirkning allerede i planloven - er et uttrykk for at utvalget vil styrke kravet om den kollektive viljesdanning i planprosessen uten å miste den politiske styring. Disse allmenne prinsipper for planlegging i kantianske forstand er at de fungerer på følgende måte:

De prinsipper, der er gældende i vores handling, [er noen som] altid skal kunne villes af os som universelt gyldige for alle rationelle væsener ... (Nielsen 2001:33).

Dette skal ifølge Planlovutvalget så å si være planlovens 'ånd', og Kant's tenkning rommer de handlings-etiske forutsetningene som enhver rasjonalitetsintendert prosess streber etter. Planlegging skal være "nyttig. Den må være målrettet, og den må være relevant .." (NOU 2001:86). Planleggeren er agent for rasjonelle handlinger, og å se mennesket som et mål og ikke blot som middel, betyder at plansystemet skal sørge at det politiske system møter det opplyste menneske som hurtig kan treffe sine avgjørelser, at planleggeren rasjonaliserer prosessens strukturer og beslutningskompetanser, og at plansprosessen er lagt således an at den kan forme de diskursive rammer hvorinnenfor dialogen og beslutningene må foregå.

Planlovens demokratiske rett til medvirkning og høring er selvfølgelig også politisk sett å betrakte som en *kontrakt* i etisk forstand, dvs. når den først er der er vi alle moralsk forpliktet til å overholde den og dens 'ånd' som er fornuften og fellesskapet. En kontrakt er samfunnets måte å utforme en etisk standard på, dvs. en felles aksept av 'den riktige' måte å gjøre tingene på, hvordan vi skal oppføre oss overfor hverandre, og hvilke rettigheter og plikter vi som borger har og som planmyndighetene har.

Å følge loven bliver oppfattet som en fordel for alle, men det innebærer også at vi alle skal kunne ha like gode grunner til å kunne tilslutte oss dens universielle etikk, orden og premisser. Og kantianismens utgangspunkt i at vi er rasjonelle agenter medfører en tankegang om at en person, for eksempel en planlegger, både kan og skal være impartial og uten egeninteresse i handlingen med den modifikasjon at det er i betydningen at de representerer statslige og/eller kommunale politiske interesser, og ikke egen-interesser eller andre former for partikulære interesser. Planlegging er "et redskap for folkevalgte organer til å stimulere, påvirke og styre viktige utviklings-trekk i lokalsamfunnet og storsamfunnet" (NOU 2001:69). Den politiske styring som uttrykk for den kollektive vilje er hovedmålet med plansystemet. Men:

I planleggingssammenheng dreier deltakelse seg om formalisert deltakelse. En planprosess skal ha en regi. Hvis den ikke er styrt, kan den bli en trussel mot det etablerte, mot det ordinære forvaltningsapparat og det representative demokrati (Nyseth 2001:100).

Dette er en viktig innsikt. I praksis kan kantianismen nemt føre til byråkratisme og pliktetik, dvs. til en arbeidsform og tenkemåte, en ånd, hvor den rette avgjørelse og plikthandlingen er viktigere enn den gode. Den juridiske legitimering av styring er at jussen er akseptert som et demokratisk og impartialt middel for en effektiv og rasjonell planlegging som er innrettet på de 'felles' samfunnsmessige interesser. Vi får hele tiden servert eksempler på dette som når for eksempel byråkratiet fastholder at alle prosesser, regler og forordninger er overholdt selv om det kan være tale om at det har ført til en 'dårlig' beslutning som savner legitimitet i fellesskapet eller blant 'vanlige folk'. Et eksempel på dette kunne være kontrakttenkningen. En kontrakttenknings 'fordel' for utøveren, og ulempen for de som den 'går ut over', er at den baseres på en beslutningsprosedyre som gjør handlingen 'riktig' unner alle omstendigheter (dvs. ikke mulig å kritisere, fordi den er juridisk legitim eller 'godkjent' av deltakerne). Hvis handlingen er 'riktig', dvs. legalt korrekt, så følger at resultatet er 'riktig'. En sådan kantianisme vil forveksle eller være likegyldig over forskjellen mellom *legalitet* og *legitimitet*.

Planleggere ønsker, må man formode, dog primært å se seg selv som *dydsetikere*, dvs. som en som besitter den kvalitet å kunne handle pba. "klogskap", "indlevelsesevne", "loyalitet", "ydmykt" eller ut fra "det fælles gode". Dydsetikken setter den moralske person i sentrum, og prosessene, samtalenene og dialogen må dreie seg om å "fremelske gode personer" (Nielsen 2001:38). Det kan for eksempel være å fremelske det som folk er gode til eller få personer til å se deres handlinger i relasjon til hvilke konsekvenser handlingen har for dem selv.

Når Amdam & Amdam mener det er et behov for pragmatiske diskurser i planleggingen så er det en handlingsform som kan være dydsetisk, også når den som hos dem er knyttet til "nyttekalkuleringar og kollektive prioriteringar" (Amdam & Amdam 2001:221), for nyttekalkuleringene er relatert til det 'felles gode'. Poenget med dette avsnitt er imidlertid å demonstrere hvordan den kantianske etikk siden opplysningstiden har innfluert idealforestillingen om nødvendigheten av å ha en byråkratisk, administrativ og managementvirksomhet til å regissere offentlig virksomhet.

(ad.2) En planleggers hverdag – en norsk fortelling

I kap.6 fremstilles byplanleggeres egne utsagn om deres funksjon og praksis og de etikker som de forteller dette innenfor. I de senere år har den kommunikative planleggerrolle vært debattert og teoretisert intenst, ikke minst av John Forester, men også av Amdam & Amdam

(2002). Man man som nevnt ikke si at den planteoretiske diskusjon står sterkt her i landet, og kanskje er årsaken den at den norske og europeiske byplantradisjon er handlingsorientert og ikke teoriorientert (Ellefsen 1999). I praksis har langt de fleste planleggere nok selv fornemmet at en av de viktigste funksjonene de har er den kommunikative. Ikke kun i forhold til offentligheten, men også ift politikere, eierinteresser og aktører representerende det sivile samfunn (populært 'NGO'ere').

John Forester (Forester 1999) besøkte på starten av 1990-tallet Oslo og gjorde et intervju med daværende Byplanleggingsdirektør Rolf Jensen. Forester var da som nå interessert i planlegging som en deliberativ prosess som fungerer som en situasjon der inkluderer forhandlinger, mediering, fasilitering og konsensus-oppbygging, dvs. det er – eller bør være - en prosess hvor handling og læring er gjensidig forbundne. Men det er også en situasjon og prosess hvor det skapes relasjoner og en "world-making" (ibid:116).

Rolf Jensen forteller om Aker Brygge og planleggingen ift. skipstrafikken der. I dette arbeid anvendte Jensen "smågrupper til å løse spesialoppgaver", og rett presist skulle disse grupper fungere som "mediators to manage" planprosessen og det etablerte gruppearbeid (ibid:125). Jensen gir følgende beskrivelse av intensjonene med plangruppene (ibid:125-26).

- Planleggerne skulle være formidlere og la de involverte partene argumentere og prøve å finne løsninger.
- Planleggerens fremste oppgave var å få aktørene til å forstå hverandre, fremfor som vanlig å presentere en plan – og legge den frem som "take my demand or not!".
- Planleggeren skulle kun legge frem skisser og gjøre det tydelig at de (som planleggere) var der for å lytte og gjennom skissene "fortelle en historie" om visse forhold de var bekymret for.
- Jensen anser dette for å være en "klassisk forhandling, dvs. man forteller om sine interesser og krav". Fordelen ved kun å tale om 'skisser' og ikke planer er (1) man blir oppfattet som part i saken fremfor å være den som bestemmer, har makten. Og (2) skisser får kanskje andre til å fremsette deres krav.
- Det var med andre ord intensjonene og planens 'karakter' som var viktig, ikke skissene i seg selv.

Forester (1999:126) mener Jensen forteller om en suksessful planleggings "micro-cosmos", og han mener Jensen forteller en historie

som hjelper til "to reimagining planners' role when power is ever-present", dvs. hvordan man unngår å gjøre makt til et problem eller spørsmål i seg selv. Planleggerens rolle var bevisst designet til dette, samtidig som målet selvfølgelig var en plan.

Når man skulle 'forstå hverandre' var det selvfølgelig for å få 'det praktiske arbeide gjort'. Planleggerens rolle var således som "a mediator with a mission" (ibid:126), men på bakgrunn av en bevisst oppfordring til argumentasjon. Den 'formidlende' planlegger skal søke og finne løsninger, men det kan best gjøres ved å kjenne motpartens interesser og underliggende motiver. Ifølge Forester (ibid:127) er det man får frem her en forståelse for "reasonable differences", dvs. at man har en rekke grunner bak sitt engasjement i spørsmålet. Så det å fortelle og forstå er også en måte å utøve *kontroll* over prosessen på.

Forester (ibid:128) anerkjenner at planlegging er mer konfliktfylt enn Jensens fortelling kanskje viser, og derfor er formidling, fasiliering og kollaborasjon mer nødvendig. Det viktige er imidlertid at planleggeren ikke kun skal "manage process rules, but to foster arguments" (ibid), og det krever at man forstår hva som har betydning for folk og hvilke interesser og motiver som er i spill. Det må skapes tillit og troverdige relasjoner som gir bedre rammer for å presentere (planfaglig og politisk) relevant informasjon og for å kunne være 'eksperten'. Tillit og troverdighet er også nødvendig for å kunne konsentrere prosessen om de 'praktiske løsninger'.

Forester er som forsvarer av en deliberativ planlegging begeistret for Jensens erfaringer, fordi de viser det er mulig gjennom 'metoden' er mulig å overskride sedvanlige problemer som aktørens manglende viten og informasjon, mistillit og manglende forståelse av andres synspunkter. Jensens strategi kunne også beskrives som et eksempel på, hvordan *retorisk makt* iscenesettes. Gjennom bruk av skisser, gjennom spørsmål, gjennom diskusjonsformen kontrollerer planleggeren samtalens diskursive utvikling og relevante vitensformasjoner. Når Forester mener planleggerens rolle primært i dette tilfelle var å "describe events, establish debating points, or clarifying underlying interests" (ibid:127) så overser han dette poeng. Planleggeren utøver diskursiv makt gjennom sin dirigering av den 'world-making' prosessen og deliberasjonen fører frem til. Intervjuet viser også at det er grenser for planleggerens åpenhet, idet det foreligger en rammeplan for det pågjeldende område. At det allerede finnes en agenda viser Jensen også tydelig når han sier det for planleggeren handler om å "kontrollere spørsmålene" (ibid:127).

Denne foretelling synes kanskje ikke umiddelbart å romme noen etiske problemstillinger eller praksiser, men den er et eksempel på den demokratiske etikk som teorier om den kommunikative planlegging etterlyser. Forester ønsker å vise en ideal-typisk planlegger hvor den demokratiske, lyttende, tillitsvekkende, troverdige, reflekterende og styrende planlegger er idealet. Som det fremgår er dialog viktig for Jensen, og Forester etterlyser respekt, anerkjennelse og moral i omangen med 'de svake røster' og i face-to-face dialoger. I sådanne situasjoner skal planleggeren ikke kun lytte, men også presentere argumenter som er forståelige, gyldige og legitime. Jensen synes imidlertid mest å se den omtalte dialog som et redskap til styring og administrasjon av potensielle konflikter som kan forstyrre planprosessen. Fortellingen illustrerer at det i den konkrete sakt er politisk-institusjonelle forutsetninger for denne rolle fremfor etiske, og det er kanskje det største problem?

3.5 Byplanlegging, arkitektur og etikk – en ukomfortabel relasjon

Man kan kanskje formode at planleggerne oppfatter seg som nøytrale i etiske spørsmål, men det er ikke sikkert såfremt man oppfatter "prosjektet, prosjektets legitimering og prosjektkritikken som er arkitekturdisiplinens fokus" (Ellefsen 1999:76). Kanskje foretrekker man å tenke etikk som normativitet?

Nettopp for Ann Markussens handler planlegging om politikk og ideologi og fagets *normativitet*. Det er som nevnt sjeldent man ser på den filosofiske bakgrunn for troen på den fysiske planleggings sosiale effekt som planlegging bygger på, og det er sjeldent man ser en fremstilling av hvilket hverdagsliv det planlegges og bygges for. Unntakelsen er idéen om funksjonalitet. Det bygde miljøes hverdagslige meningsfulhet er det funksjonelle rom som per se representerer et gode i hverdagslivet. Dog har som nevnt en enkelt person innenfor faget banet veien for også å se på det bygde miljø og arkitekturens eksistensielle betydning og mening, nemlig Christian Norberg-Schulz.

Men verdispørsmålet trenger seg ikke på og dermed ikke det etiske. Byplanfaget er dog ikke, og her synes de fleste enige, ikke verdimelessig nøytrall, og prosjektet vil senere vise, heller ikke etisk nøytral. Den siterte artikkelen viser at Ellefsen selvfølgelig vet at faget bygger på "en historisk akkumulert tradisjon" som "forsvarer en rekke normer" og henter inspirasjon fra andre fagtradisjoner herunder humanistiske og samfunnsvitenskapelige. Men han tenker ikke på etiske normer,

snarere allmenne sosiale normer? Ellefsen skriver nemlig at en av de vesentligste oppgavene for byplanleggere og arkitekter er evnen til ”å lese byens fysiske form som samfunnsuttrykk” (Ellefsen 1999:76).

Så faget er ikke verdi-nøytralt, det er normativt, men hvordan er det etisk orientert?

Her finnes ikke en klar empiri, så vi er nødt til å gå veien over den tenkemåte og de inspirasjonskilder som har formet den moderne byplanlegging. Ifølge Ellefsen (1999:81-82) fikk særlig Kevin Lynch og Christopher Alexander stor betydning for 1960-tallets planleggingstenkning.

- Kevin Lynch viste hvordan *persepsjonen* av rommet har avgjørende betydning for hvordan folk orienterer seg og ”memorerte” i storbyen. Derfor er det viktig med en ”tydelig og ordnet urban struktur”, hvorfor man i byformingen må legge vekt på ”byens visuelle ordensprinsipper”.
- Christopher Alexander mente man skulle se byen som ”et nettverk av fleksible og overlappende *strukturer*”, hvorfor byen må beså av et ”hierarki av soner der individet kan tilfredsstille behov for ulik grad av privathet og ulik grad av offentlighet”. Man må derfor bryte ned byen til de ”hverdagssituasjoner” som inneholder denne problematikk.

Ellefsen ser disse tanker fullt utfoldet i 1970-tallets tett-lav byggeri, men prinsippene lever godt den dag i dag (Husbanken 2000). Så man kan kanskje si 1960-tallets modernisme også fremmer fagets hegemoniske diskurs i dag?

Ellefsen insisterer som vist på at *formgivningen* – ”det å ordne og gi form” – er fagets legitimering. Verdivalg uttrykkes således ifølge Ellefsen først og fremst i tradisjonens fysiske idealer. Det er med andre ord de spatiale forholds symbolske referanser til samfunnsessige verdier (som alle kjenner innholdet av?) som viser et eventuelt etisk innhold. Eller det er det forhold at det tross alt finnes ”et sett av etiske og estetiske normer og regler knyttet til bystruktur, romlige sammenenger, bygningstypologi og symbolbruk” (Ellefsen 1999:77). Kan vi tale om en etisk bevissthet er den således knyttet til det spatiale eller fysiske, dvs. rommets organisering, form og arkitektur. Det arbeides ut fra at det finnes en form for etikk i allmennhet, og denne må i den spatiale abstrakte form være knyttet til den felles kulturarv, historien og/eller tradisjoner som ‘alle’ kjenner og gjenkjenner. Det er i formen, i funksjonen og i estetikken man skal finne fagets etiske univers.

Arkitektene hevder imidlertid at arkitekturen tilpasses både teoretisk og praktisk til samfunnsmessige forandringer og i etterkrigstiden ble det utviklet ”nye livsformsidealene” innenfor arkitekturteorien. Disse nye idealer handler om at ”sosiale intensjoner og arkitektonisk form” skal koples sammen for å gi rom for en ”ny organisering av sosialt liv og nye kulturelle uttrykk” (ibid:78). Hva det konkret menes med dette fremgår ikke av artikkelen, men i den anvendte artikkel har Ellefsen (1999) forsøkt å skrive sin versjon av arkitekt- og planleggingsfagets idealer fra 1930 til i dag. Følgende figur er et forsøk på å systematisere den beskrevne utviklingen, og skal tjene som illustrasjon av hvilke idealer som har dominert når.⁸¹

Figur 3.1 *Paradigmer i norsk byplanlegging historisk sett*

	Paradigme	Problemstilling	Idéer	Metoder & mål	Hvordan ser faget seg selv?	Eksempler
1950	<i>Modernisme Vitenskapelighet Rasjonalitet</i>	➤ Hvordan skape en organisasjon som kan håndtere samfunnets transformasjon?	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Organisasjon. ◆ Administrativ kontroll av byutvikling. ◆ Idealtypiske løsninger: ”senteret”, ”boligområdet” & ”boligen”. ◆ Livsform er fellesskapet ◆ Målet er trygghet 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Styre areabruk, teknisk og sosial infrastruktur ➤ Fremhever arbeidsmåten: synoptisk planlegging ➤ Fysisk ramme skulle gi ny organisering av sosiale liv og nye kulturelle uttrykk 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ Planlegging og arkitektfaget er: ⊖ Handlingsorientert. ⊖ Etablere handlingsalternativer ⊖ Forsvare normer, har ”taus” viten og håndverksferdigheter 	<ul style="list-style-type: none"> Havebyer Lambertseter

⁸¹ Jeg stiller altså ikke spørsmålsteget ved Ellefsens beskrivelse i seg selv, og henviser her til at nettopp Ellefsen nok er den som har skrevet mest om arkitektfagets og byplanleggingens normative, faglige og ideologiske tenkemåter (se litt. listen).

	Paradigme	Problemstilling	Idéer	Metoder & mål	Hvordan ser faget seg selv?	Eksempler
1960	<i>Ultramodernisme</i> - troen på det planlagte samfunn og det offentliges ledende rolle i omgivelsesproduksjon	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rendyrke modernistiske idealer. ➤ Samordne og styre. ➤ Lokalisere, ordne og forme vekst. ➤ Oppgjør med modernismen formspråk ➤ Kritikk av at politisk-økonomisk pragmatikk overskygget hensynet til klarhet i boligbyggeri. ➤ Arkitektur skal være lesbar og tilgjengelig. ➤ Historisk kontinuitet. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Storskalaproduksjon. ◆ God offentlig kommunikasjon. ◆ Bygge nær sentrum. ◆ Innvevd i byens vev. ◆ Programbasert styring. ◆ Helhetlig kunnskapsinnhenting. ◆ Naturkontakt. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Effektivitet. ➤ Kvalitative mål. ➤ Mål-resultat samsvarer (resultater slik planer forutså). ➤ Industrialisert byggeprosess. ➤ Bygningslov 1965 gav konsensus om langsiktig arealbruk og bygningsmønstre. ➤ Fysisk planlegging del av planøkonomien. 	<ul style="list-style-type: none"> ≡ Ferdigheter i visuell observasjon. ≡ Lese byens form som samfunnsuttrykk. ≡ Fagets legitimitet er at å ”ordne” og gi form. ≡ Sterkt bundne til etiske spørsmål, sosiale intensjoner og politiske programmer. ≡ Gi fysiske svar på ”det gode liv”. ≡ Bygger på livsformsidealene. 	Drabantbyen
1970	<i>Strukturalisme</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Finne byens ikke-regulerbare struktur som likevel virker ordnende og bestemmende. ➤ En formgiving som kunne tilpasses en verden i hurtig forandring, i vekst og med høy mobilitet. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Byen sammensatt av systemer, finne styrende geometri. ◆ Åpen for forandring – forandring er byens regel. ◆ Funksjonell arkitektur også tilfredsstillende sosial-psykologiske behov. ◆ Verdisetting av byen som historisk produkt. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Lav bebyggelse. ➤ Høy utnyttelse. ➤ Systematisk bruk av ferdighuse. 		Milton Keynes Heimdal Skjetten byen

	Paradigme	Problemstilling	Idéer	Metoder & mål	Hvordan ser faget seg selv?	Eksempler
1 9 8 0	<i>Kultur- radikalisme</i>		<ul style="list-style-type: none"> ◆ Arkitektur et stabilt kultur uttrykk. ◆ Byform ses uavhengig av endringer i produksjon og livsform. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bevaring. ➤ Byen er klart avgrenset, enhetlig arkitektur (smalt sett av bygningstyper). ➤ Høy tetthet. ➤ Varierte offentlige rom. 		Trebyen
	<i>Postmoder- nismen</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gjenvinne den komplekse by. ➤ Kontekstualisme. ➤ Samarbeid med eiendomsutviklere nødvendig – men hvordan? 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Byform diskuteres for seg ift. byforming og fagets egne begrepsdannelser. ◆ Historisk forankring. ◆ Formalistisk betraktningssmåte, dvs. former ses som ”et språk” med etablert symbol og meningsinnhold. ◆ Kontekstualisme – byen sammensatt av fragmenter. ◆ Byen som kompleks, flertydig og ikke-elitær arkitektur. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Funksjonsintegrering, dvs. blandet boliger, arbeidsfunksjoner og service. ➤ Kartlegge topologi og bebyggelsesstruktur. ➤ Bevaring – ”det gamle gitt egenverdi”. ➤ Nye bygninger skulle ”ligne” naboen og tilpasse seg. ➤ Kombinere det figurative og assosiationskappende kombinert med organisasjonsprinsipper fra tradisjonelle byen (gaten, stredet, plassen, promenaden). ➤ Punktvis byutvikling. ➤ Transformasjon av eksisterende bebyggelse. 		Aker Brygge

	Paradigme	Problemstilling	Idéer	Metoder & mål	Hvordan ser faget seg selv?	Eksempler
1990	Regionalisering		<ul style="list-style-type: none"> ◆ Regionlisering ◆ "Sprawl" 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utvidelse av byens funksjonelle områder: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Noder. ➤ Nettverk i en regional orden. 	<ul style="list-style-type: none"> Ξ Problematiserer arkitekturen ift. dens samfunnsmessige innhold. Ξ Ny byforståelse. Ξ Programskisser mer sentrale i prosjektutviklingen. Ξ Politisering av faget gjennom disk. av arkitekturens sosiale intensjon; ift. bærekraftsbegrepet; ift. byens form som ramme for fremtidige livsformer. 	<ul style="list-style-type: none"> Regionalisme Gentrifikasjon

Som det ses har det *ikke* vært diskusjon av verdier, etikk eller samfunnssyn som har preget paradigmen, men snarere en spatial tilgang til forandringene. Ellefsen gjør det annetsteds klart: "...at arkitektur kun kan diskuteres normativt som estetikk" (1993:456), hvilket understreker den spatiale tilgang, den (kvalifiserte) sansende, følelsesmessige omgang med omgivelsene og blikket sentrale betydning som sanseorgan.

Å påstå den spatiale tenknings hegemoni kan synes feil i og med at det som i figuren er betegnet som *kulturalismen* er høyst levende innen arkitekturteori også i dag. Denne insisterer på at "byen må formes for opplevelse" samtidig med at arkitekturen skal være "et stabilt kulturelt uttrykk" (Ellefsen 1999:83). Ellefsen er kritisk til kulturalismens manglende interesse for endringer i samfunnets produksjon og livsformer, og han er personlig mer fascinert av idéer om å "gjenvinne den komplekse byen" (ibid:84).⁸² Men samtidig skal det som jeg vil betegne som 'arkitektur-verkets etikk' holdes i hevd ved å fastholde "arkitektens tradisjonelle prinsipper for orden, ærlighet og harmoni"

⁸² Først og sist er Ellefsen dog i dag inspirert av den "regionale arkitektur" og byteori. Bjørvika skal utvikles som et nodal-punkt for "region Oslo" med hensyn til næring, kollektiv transport, kultur og fritid

(Ellefsen 1993:457), og det er denne tankegang som viser at arkitekturens prinsipper bygger på at mennesker per se ønsker ro, orden og harmoni i omgivelsesstrukturen, i rommet, såvel som i livet.

Man leter, ifølge Ellefsen, stadig etter *formsvar* som kan tilpasses nye livsformer i byen (1999:86), og derfor er det kanskje ganske passende at Ellefsens artikkel avsluttes med et bilde av Bjørvika ledsaget av setningen:

Bjørvika i Oslo – et laboratorium for det 21. århundres
byutvikling og urbane livsform?

Nettopp på det punkt – byplanlegging som ‘laboratorium’ for urbane livsformer - er det lite å hente i arkitekturteorien og byforsøk (også om vi inkluderer ‘miljøbyprosjektet’) med hensyn til å få en forestilling om hvilke urbane livsformer det er tale om. Internasjonalt er livsformsbegrepet i noen grad utrangsjert til fordel for diskusjonen av kronkrete bylivsformer tilknyttet f.eks. etnisitet, ‘gentrification’, livsstiler og en ‘sense of place’. Bruken av livsformsbegrepet antyder heroverfor et funksjonelt perspektiv, et romorganiserende perspektiv, relatert til strukturelle forhold som familieliv og arbeid. Veien frem er nok en teoretisk og empirisk forståelse av det byliv som faktisk leveres i de ‘livsformbaserte’ boligområdene. Det er ikke sannsynlig at ro, orden og harmoni dekker dagens bylivsformer, da snart utallige analyser fremhever mobilitet, individualitet og fleksibilitet som dominerende livsformer, særlig for middelklassen (se Lash & Urry 1994, Amin & Thrift 2002, Aschér 2002).

Arkitekturteorien beveger seg imidlertid ikke ad den samfunnsvitenskapelige vei for å begrunne, hvem de bygger for, men (indirekte) den filosofiske og fenomenologiske og iallfall den normative. Det er historisk sett tydelig med funksjonalismen, hvor samfunnet, politikken og arkitekturen fant sammen i en felles normativitet (se Schjerup Hansen & Bech-Danielsen 2001). *Form følger funksjon* var funksjonalismens *credo*, men neppe mange vil i dag se deres tenkning som en arv fra denne. La oss se nærmere på dette.

For Ellefsen er en by ”en opphopning of fortetning av mennesker, kapital og fysiske anlegg” (1998:8). Han sier videre:

Byens ordensprinsipper og arkitektur er redskaper til å ordne nye samfunnsmessige behov og svare på nye rammebetingelser (Ellefsen 1998:9).

I dag - som eksakt i den tidlige funksjonalisme - legges det vekt på at i romorganiseringen skal bygningers bruk, form og konstruksjon gjensidig påvirke hverandre. Som kjent fremhever diverse politiske notater og veiledere at en god bolig og et godt bomiljø er forutsetninger for gode oppvekstvilkår, deltakelse og for sosial kontakt (se f.eks. KAD 1995:46). Like muligheter for bolig og gode levekår er sentral i planleggingsarbeidet, men lokale møtesteder er også avgjørende for å trives og føle en stedstilhørighet (se f.eks. MD 2000b).⁸³

På tross av Ellefsens utlegninger synes det sett i historiens lys heller ikke å ha vært noen politisk eller planfaglig stimulering til at arkitekter og planleggere skulle interessere seg for hverdagslivsforhold og spesifikke byforhold. Ifølge Ellefsen (1993) er 1900-tallet beskrevet som ”planleggenes århundred” karakterisert ved:

- At planleggeren ble en ”urbantekniker” med spesialie i å ”kontrollere masseproduksjon av bygninger, og med kunnskap til å stå i spissen for administrasjon av byutvikling” (ibid:459). Planleggeren fikk med andre ord legitimitet som administrativ ekspert, og arkitekten fikk legitimitet som formgiver.
- Ellefsen hevder enn videre at den arkitektdominerte byplantradisjon i både Europa og Norge er handlingsorientert, dvs. den ikke har hatt som oppgave å ”hente ny kunnskap, forske, utrede og skape ny forståelse, men å etablere handlingsalternativer” (Ellefsen 1999:76). Teori er ikke viktig, derimot er den erfaringsbaserte kunnskapen og den kreative idéen særdeles viktig.
- Det utviklet seg over tid en idé om en entydig sammenheng mellom fysisk planlegging og samfunnsmessige mål, med den konsekvens at det skjedde en ”forankring av arkitektenes formidealer i samfunnsmessige mål” (Ellefsen 1993:450).
- Og arkitekturvirksomheten ble sett på som tradisjonsbærer, dvs. ”den spesifikke arkitekturkunnskapen akkumulerer tradisjonen og gir ferdigheter i å tolke og formgi omgivelsene” (ibid).

---

⁸³ Det er for øvrig påfallende at de enkelte fagrapporter fra ”miljøbyarbeidet” sjeldent begrunner *hvorfor* rapportene gir anbefalinger på de forskjellige områder. En årsak er kanskje at rapportene viser det ikke har vært anvendt samfunnsfaglig viten som bakgrunn for evalueringer og anbefalinger. En annen årsak er kanskje at det eksisterer en gitt forforståelse for arbeidet, konklusjonene og evalueringene. Det avspeiles f.eks. i følgende utsagn: ”Uavhengig av endringer i folks sosiale preferanser ...” (MD 2000b:11). Paradigmet er gitt, uansett ‘virkeligheten’.

Denne beskrivelse faller i tråd med den ovenstående analyse av faget. Når faget utråpes til å være tradisjonsbærer og en forankrer av samfunnsmessige verdier, signaliserer det en aksept av en politisering av faget og byformingspraksisen. Denne posisjon kan illustreres med følgende sitat.

... de fysiske idealene ... konkretiserer komplekse tankestrukturer med mangesidig praktisk og teoretisk begrunnelse ... De blir satt ut i livet fordi de svarer på kulturelle og materielle behov i samfunnet (Ellefsen 1993:453).

Enten kan man tolke dette som at faget er samfunnets ukritiske tjener eller at fagets utøvere selv representerer samfunnets ideologi, politikk og samfunnsidealene. Men under ingen omstendigheter kan faget som vist løpe fra også å ha verdimeslige, atferdsmessige og ideologiske intensjoner eller motiver bak praksis. De færreste byplanleggere og arkitekter er spatiale determinister, men på den andre siden er den norske arkitekturteoretiske diskurs som nevnt også ambivalent overfor spørsmålet om hvordan arkitektur har mening og hvordan det får mening. På den ene siden forsøker de fleste utøvere som er referert her å redusere arkitektfagets praksis til å være et spørsmål om 'å tolke samfunnet gjennom omgivelsenes fysiske form', men da underspilles det forhold at:

Spørsmålet om arkitekturens meningsinnhold ... dreier seg om egenskaper som ikke ligger i objektet sjøl, men som blir tillagt det. Av den som skaper det. Av den som erfarer det. Av den som tolker det (Ellefsen 1993:454).

Skulle arkitekten unngå å legge den spatiale tenkning til grunn for sitt arbeid, så måtte der av dette sitat følge at faget orienterte seg mod det levde liv, betydningsskjemaene i hverdagslivet, den subjektive tolkning og erfaring, og ikke forlate seg på arkitektens 'fornemmelse' for disse forhold, eller de tas som gitt som tilhørende samfunnets sosio-kulturelle tradisjon eller kollektive betydningsskjemaer. Både arkitekten og brukeren gir meningsinnhold til omgivelsene, men det er kun arkitekten der knytter denne mening til "konkrete valg av ordensprinsipper" (Ellefsen 1993:455).

3.5.1 Byplangrepet – bylivets 'orden'

Et aktuelt eksempel på denne tankegang er Bjørvika-planleggingen. En slags 'forarbeid' var arkitektkonkurransen "Byen og fjorden", og her fastholdes, ifølge Ellefsen, "en grov funksjonsfordeling, bestem-

mer bevaringsformål og gir enkelte retningslinjer for bebyggelsestruktur" (Ellefsen 1998:18-20). Utredningen vedrørende Oslo havne- og sjøfront vektlegger behovet for å ha et attraktivt havneområde og sjøfront for å tiltrekke investeringer for "en fremtidsrettet nærings- og boligutvikling" i en internasjonal konkurransesituasjon, og som kan tilby attraktive rekreasjonsområder. Og det var viktig å se på hvordan disse forhold kunne bidra positivt til byens økonomi (PBE 1997:72-3).

Også i diskusjonen av hvor den nye Operaen skal lokaliseres, ble bydelsutviklingen i Oslo indre øst et viktig argument for dens lokalisering til Bjørvika. Etter dette vedtak, og da utviklingen av Bjørvika ble et selvstendig planområde, forsvandt denne diskusjonen til fordel for formgivningsdiskusjonen som kulminerte med evaluering av og vedtak omkring "parallelloppdragenes" (OK 2000a) funksjonelle sonering av området og Byrådets vedtak av 'forslag til reguleringsplan' 27. august 2003.

Det betyr ikke at argumenter omkring byutviklingskrefter har vært fraværende (de Vibe 1999, Ellefsen 2000), men det er ikke viet spesiell planpolitisk oppmerksomhet med hensyn til næringspolitikk og utvikling selvom generelle utsagn om de globale og regionale krefter hadde betydning for vinnerforslagets idé om Bjørvika som et 'regionalt møtested'. Å konkretisere en bydelsutviklingsstrategi for hele Oslo indre øst er ikke et mål som har vært innarbeidet ift de krav som stilles til den arkitektoniske og byplanmessige Bjørvika-utbygning og byforming. Her dreier det seg om byform, arkitekturtypologier og funksjonell sonering av området.

Man har lagt hele vekten på et overordnet 'byplangrep'. Etatsdirektør i Plan- og bygningsetaten i Oslo Ellen de Vibe, Oslo kommune sier om dette:

Slik jeg ser det, er det viktig å ta seg tid til å utvikle et bredere idétilfang på hvordan vi ønsker selv byplangrepet, dvs. den romlige utformingen av bydelen. Hovedutfordringen blir i parallelloppdraget å illustrere (1) hvilken identitet og bebyggelsesstruktur den nye bydelen skal ha og hvordan den skal knytte sammen de tilgrensende bydelene, (2) hvilke struktur og romlig utforming de ulike gater og byrom skal ha slik at disse blir egnede oppholdsarealer for de fremtidige brukerne av bydelen, og (3) hvordan sjøfronten med tilhørende byrom og offentlige arealer skal utformes (de Vibe 1999).

Ellefsen, som representant for arkitektkonkurransens vinnerforslag, supplerer denne tankegang med følgende argumentasjon:

Gode byplangrep i Bjørvika/Bispevika må veve den nye bydelen sammen med de omkransende byområder, utfordre og utbytte endringskreftene og fremkalle det lokale potensialet for å skape fornyende arkitektur og skjønnhet ... En god byplan for Bjørvika må både tilføre ny orden og fungere kontekstuel (Morgenbladet 15.12.00, s.10).

Det spatiale imperativ er tydelig, og der er ingen overveielser over (1) identitet og bebyggelsesstruktur i forhold til hva? (2) egnede oppholdsarealer for hvem og til hvilket bruk? eller (3) hva sjøfronten skal brukes til av publikum og hvem publikum er?

Spørsmålet er, når det for så vidt i prinsippet ikke mangler en forståelse for nødvendigheten av å medtenke byutvikling i planleggingen av området, hvorfor de sosio-kulturelle og urbane spørsmål ikke kom inn som et krav til det arkitektoniske parallelloppdrag eller i evalueringen av konkurransebidragene? Hvorfor underordnes byutviklingsproblemet formgivningsaspektet?

Ellefsen og andre sier ikke direkte, og tar faktisk avstand fra, utsagn om at "funksjon betyr intet, form betyr alt" (ibid), men de sier at relasjonen form og funksjon betyr alt. I forhold til Bjørvika skjer det også en sonering, stilles krav til byformen og boligene ut fra funksjonelle betraktninger, og det skjer også uten relasjon til avklaringer av hva urbanitet, livsverdener eller livsformer er for størrelser. Eivind Hartmann, Plan- og bygningsetaten, Oslo kommune, hevder likevel at urbane kvaliteter har vært "et overordnet emne i programmet for parallelloppdraget" vedrørende arkitektkonkurransen om Bjørvika-utbyggingen (Almaas 2000). Hva er det så?

Det dreier seg om siktlinjer, kvaliteten i rommene mellom husene osv. (ibid).

Journalisten Almaas spør samme sted undrende, "men hvordan defineres disse kvalitene, og hvordan oppnår man dem eller legger til rette for dem?" I programnotatet for parallelloppdraget er det nærmeste man kommer dette spørsmål følgende krav til deltakerne:

The Nyland area shall be developed as a living and attractive urban area for shops/offices, residential areas, culture and recreational activities, in accordance with the unique location by the sea and the most central function for public transport (OK 2000b:4).

De urbane kvalitetene, det urbane, er det romlige og det fysiske-funksjonelle, butikker, kontorer, boliger, service, kultur og fritidsaktiviteter, og ”en bedre fysisk og visuell sammenknytning” (PBE 1998) af stedet. Der skal også være tale om et attraktivt rekreasjonsområde ”with a high proportion of pedestrians” (OK 2000b:10), men ikke minst skal det tenkes på Bjørvikas stedsidentitet, da området er ”brobygger mellom middelalderby og renessanseby” og den moderne storby (PBE 1998:4).

Da evalueringen av prosjektforslagene var gjort avholdt PBE et seminar med statlige og kommunale organisasjoner, ’fagfolk’, politikere, utbyggere og interessegrupper, hvorfra det oppremses en rekke stikkord som har ”vært av særlig betydning for det videre evalueringsarbeidet” (PBE 2001). Her omtales ikke forhold som kunne ha å gjøre med det hverdagsliv som skal leves av de som skal bo i Bjørvika, hvilket bør inkludere en faglig interesse for hvem som skal bo der. Utviklingen av urbane kvaliteter i Bjørvika er et spørsmål om funksjonell formgivning som bl.a. skal kunne sikre at bydelen kan ”kombinere hovedstadsfunksjoner og områdets regionale rolle med en lokal bydel med egen identitet” (PBE 2001:9).

Fokuseringen på viktigheten av å ha et overordnet planbegrep kan spores langt tilbake. I dette avsnitt og forrige avsnitt er det forsøkt vist, hvordan det allerede på 1970-tallet ble formulert noen helt grunnleggende paradigmer for (by)planlegging og de arkitektur-teoretiske tenkemåter som disponerer for et ’helhetsgrep’. Disse er:

- Tradisjonsbevissthet og stedsidentitet som grunnlag for at byplanlegging, byarkitektur og byggestil.
- Byen ses som et *nettverk* av overlappende materiell-strukturer. I byen og boligområdene må det utvikles et hierarki av soner der individer kan få tilfredsstillt ulike behov funksjonelt og rasjonelt.
- Byen og bydelen må fysisk sett formes som *sammensatte systemer* gjennom en styrende geometri grunnlagt i f.eks. kvadratur, boligbygging, infrastruktur eller sonering av funksjoner.
- Det skal samtidig være en ’åpen’ geometri som kan sikre forandringsmuligheter. Forandring er byens regel, og byformen skal kunne tilpasses nye behov og utviklingstendenser innenfor rammene av det overordnede plangrep.
- Identifiseringen av byens historiske verdi er grunnleggende for bestrebelsene å skape den humane by, dvs. byplanleggingen

skal respektere byen som et materielt-kulturelle uttrykk for samfunnsidealologier, livsformer og livsmåter.

- Det er nødvendig med en kontekstuell planlegging som basis for en prosjektbasert og situasjonstilpasset byplanlegging.

Om man ikke finner en etisk diskusjon eller etisk diskurs i dette, kan man hevde det finnes en idé om det *spatial-etiske dispositiv*. De verdier som ligger i tradisjonen, stedsidentiteten og den humane by er bl.a. etiske for her gjemmer seg idéer om kommunitaristiske fellesskaper (ansvar og forpliktelse på nærmiljøet) og at den fysiske form kan bidra til å skape en inkluderende interaksjon og møter mellom mennesker. Det formodes å føre til produksjonen av en felles 'habitat' (normer og verdier for måten å bo på).

3.6 Oppsummering og perspektivering

Det er verdier i spill i byplanleggingen og herunder etiske. Etikken er ofte ikke åpenlys, men dukker indirekte frem i arkitekturteorien, arkitekturens og byplanleggingens intensjoner, den spatiale tenkning og praksis. Dette vil bli utdypet i de kommande avsnitt, men en oppsummering av den foreløpige diskusjon er som følger.

(1) Praksis

Som Campbell & Marshall og andre viser bygger planleggeres praksis på både pragmatisme og rasjonalisme som impliserer spesifikke normativiteter. Det finnes en *anvendt* etikk på spill i planfaget og arkitekturen. En *anvendt* etikk defineres f.eks. som "explorations of the application of ethical moral concepts and reasoning to everyday concerns and choices" (Wasserman 2000:11). Planleggere stilles overfor disse i praksisens mange valgsituasjoner og beslutninger. Som sagt finnes den *anvendte* etikk ikke ofte i praksis som en distinkt diskusjon av dens innhold, men de følgende utsagn illustrerer at den finnes.

.. samordning framstår som fornuftig og rasjonell strategi i situasjoner hvor alle vil bli vinnere (Terje Kleven & Petter Næss, her Amdam 1998:39).

Bærekraftig utvikling handler om rettferdighet i tid og rom ... Alt vi gjør (og ikke gjør) påvirker den globale, evige utviklingen (MGO 2000b:94).

Hovedhensikten [med nærmiljøpolitikken og planleggingen] er at folk skal ta ansvar for seg og sitt nærmiljø og dermed gis mulighet til å påvirke sitt eget livsmiljø gjennom aktiv medvirkning (MD 1993:10).

Sitatene viser det forventes det finnes en virksom etikk som handler om demokrati, idet man må skape planprosesser som skaper ”win-win” situasjoner (’alle blir vinnere’). For det annet er rettferdighet den etiske norm som legitimerer planleggingen, og endelig er ansvarlighetens etikk sentral for planleggingsvirksomheten, men det finnes også etisk fordring relatert til spørsmålet om rettferdighet og bærekraftig planlegging.

(2) Det spatiale dispositiv

Man kan med Sjaastad (2001) hevde at det instrumentel-spatiale regime dominerer planleggingen gjennom den utbredte bruk av ’normer’. I boligplanleggingen er det de funksjonelle boligområder som er i fokus, og som stedsplanleggingen er det en spatial etikk til stede, idet målet er å skape sosio-materielle handlingsfelter som kan stimulere til og forme fellesskaper, integrasjon, stedsidentitet og trygghet. Derfor har Sjaastad rett i at man i byplanleggingen ignorerer den ”bymessige byen” (ibid:50) og blir ”blind for kvaliteter som er særegne for byen, er lite villig til å erkjenne dem hvis de dukker opp” (2001:51).

Etikk er således innenfor arkitekturen noe som impliseres på bakgrunn av troen på det spatiale dispositiv, eller kanskje mer populært formulert, ”kulissenes regi”.⁸⁴ Det er også sådan at det offentlige rom er formet i hel- og halvoffentlige soner, og byrommet inndeles i en rekke kontekster som har forskjellige komplementære og overlappende funksjonaliteter. Den arkitektoniske virksomhet forsøker å flytte den kontroll og makt som ligger i samfunnets kollektive verdier og normativitet til ’kulissene’, og i denne regi skal det signaliseres gode etiske verdier som kulturelt og sosialt fellesskap, stedsidentitet gjennom materiell-kulturelle arv og, som jeg har påvist tidligere, mytologiseringen av det ’gode nærmiljø’ med diskursive midler (Pløger 2001b).

⁸⁴ Sosiologen Tom Johansen (1985) har ’popularisert’ Østerbergs materialitets-begrep gjennom begrepet ”kulissenes regi” ut fra følgende definisjon: ” ’Kulisserna’ har en dubbel betydelse. De er synliga men utgör samtidigt en ram kring spelet. De *antyder* för åskådarna vilken sorts stämning som råder, vilket slags miljö de har framför sig, samtidigt som det försiggår en *osynlig dirigering* i kulisserna, där regissören viskar sina order och där inspicient og ljustekniker regerar i det dolda” (Johansen 1985:27).

Det interessante spørsmål er dermed, hvordan norske arkitekter og planleggere forholder seg til den etikk som faktisk er virksom eller til det forhold at deres praksis er "to shape our habitat" (Wasserman 2000:14). Eller det er interessant å finne ut av, hvorfor de eventuelt ikke gjør det. Perspektivet er viktig når noen aktører mener at "god byggeskikk ... skaper trivsel og tilhørighet. Byggeskikken påvirker vår allmenntilstand selv om vi ikke alltid er klar over det" (Schmidt & Wilhelm 1998:9). Å definere hva som er trivsel og tilhørighet er en individuell oppgave og svaret bærer bl.a. på individuelle etiske forutsetninger. Når arkitekter derfor taler om 'god byggeskikk' sosiale, og herunder etiske, rolle burde det være en soleklar rett å vite, hvilken etiske intensjoner, hvilke normer og moral, hvilke etiske rammer, som arkitekturen og byggeriet representerer. Arkitekter og planleggere bør ikke kunne slippe uten om denne diskusjonen i og med at de uttaler at omgivelsesforhold uttrykker intensjoner og mening, og det må være arkitekten og politikken intensjoner og mening. Kravet om disse avklaringer bør fremsettes med enda sterkere røst, når det heter at "mennesket står i et materielt og mentalt avhengighetsforhold til sine omgivelser" (Ellefsen & Røsnes 1989:13). Når de materielle omgivelsene skal gi mulighet for "å oppbevare minner og vedlikeholde håp", gi muligheter for "å reagere på et følelsesmessig grunnlag", og når det hevdes at de kan "signalisere muligheter for handling og følgelig viljesytringer" (ibid), så er det nødvendig å be om en utredning av, hvilke erfaringer, følelser såvel som etiske viljesytringer omgivelsene skal fremme. Er det denne?

Whether people are planning dwellings or schools, libraries, offices, markets, or factories, buildings are proposed to bring some type of order or benefit to society. They form the physical manifestation of social order. They also then define what is "improper" or "out of order"...Buildings are physical, built, material cultural artifacts that are an expression of cultural values. We create them, inhabit them, and are shaped by them (Wasserman 2000:33).

Det må være et utgangspunkt for avklaringene at arkitekter og planleggere anerkjenner at deres:

... embedded ethics evolves from their human purposes, the motives and values of the person and society that design and build them, and the interpretation of them by subsequent generations (Wasserman 2000:7).

Fokuseringen på etikk er ikke kun viktig av faglig-politisk-ideologiske grunner, nemlig vedrørende det forhold at plandokumenter og planpraksis er basert på 'intensjoner og valg', og denne 'mening bak planene' innebærer overveielser over hva som er 'riktige valg og løsninger'. Selvom dette kanskje fremstår som faglig baserte valg og løsninger, er det også tale om at det også alltid finnes bakenforliggende normative og etiske valg som vedrører forståelse av, krav og forventninger til bymennesker i deres bymessige hverdagsliv.

Det viser sitatene, og det er viktig at profesjonen gjør seg det klart, som Wasserman (2000:13) presiserer, at etisk resonneren er en del av arkitektens og planleggerens posisjon og et delaspekt av de valg som blir gjort. Noen hevder mer radikalt at arkitektur faktisk er en "ethical discipline before it is an aesthetic one" (Mario Botta, Wasserman 2000:14).⁸⁵

(3) Analytiske perspektiver

De følgende analyser vil spore den spatialiserte etikk i byplanleggingens diskurser og praksis samt fremstille hvordan det abonneres på spesifikke etiske filosofier. Teoriavsnittene her og andre byplanleggingsstudier (Rabinow 1989, Joyce 2003, Osborne & Rose 1999) kan gi en formodning om at de i figuren viste etiske diskurser og tennemåter er i spill også i byplanleggingen generelt og i Oslo.

---

⁸⁵ Som vist i Pløger (2000) er nettopp dette poenget veldig tydelig i den estetiske planleggings nåværende sterke posisjon i byplanleggingen.

Etiske diskurser i spill	Tema
<p>Etikk som:</p> <p>✓ <i>Sosial rettferdighet</i></p> <p>✓ <i>Fellesskapet og kollektivismens etikk</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☒ Likhet ☒ Ansvar for de svake ☒ Solidaritet ☒ Levekår ☒ Ansvaret for den Andre ☒ Forpliktelse på sitt nærmiljø ☒ Engasjement og involvering, deltakelse
<p>Planlegging kan bidra til:</p> <p>✓ <i>En nærhetsetikk</i></p> <p>✓ <i>Å produsere de sosio-materielle handlingsfelters etikk</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☒ Fælles aktiviteter ☒ Nettverk ☒ Ansvarlighet ☒ Forpliktethet ☒ 'Legge til rette' for å skape nettverk, fellesskaper ☒ 'Livet mellom husene' ☒ Arkitektonisk og i omgivelsene signalisere fellesskapets betydning (historisk, kulturelt, normativt og moralsk).

I den videre analyse skal det fremstilles, hvordan bydelsplanleggingen i bydel Gamle Oslo og Bjørvika bærer på disse prinsipper. Selvom flere av disse begreper - der som tenkemåter faktisk inkorporerer troen på det spatiale dispositiv og en teleologisk tenkning - ofte kan leses i planfaglige tekster, så er denne arvs eks- eller implisitte etiske ontologier og fordringer ikke reflektert verken i den planfaglige eller planpolitiske debatt.

4 Byplanlegging i Oslo – Bjørvika som case

4.1 Innledning

Dette avsnitt har vært vanskelig å skrive, fordi det omhandler et prosjekt som på mange måter stadig er i prosjektfasen på vei mot implementering. Idéen med å medta prosjektet var at utbyggingen av Bjørvika handlet om å planlegge for en helt ny bydel, og forventningen var at dette da ville gi en prosess hvor sentrale spørsmål omkring hvem som skulle bo der, hvilke liv som kan leves der, urbane kvaliteter, bylivskvalitetet og dermed – i det minste implisitt – antydninger av hvilke 'normale' bylivsformer som skulle utvikles der, kom på banen. Det har ikke vært tilfellet, og de antydninger det har vært så i si 'mellom linjene' har ikke bidratt til noen konkret debatt om temaet.

Mange relevante spørsmål som toucher etiske problematikker har i det minste indirekte vært på banen, men det er primært skjedd fra et byformings perspektiv og dermed fra et arkitekturfaglig perspektiv. Det bypolitiske nivå har inntil videre vært observatører mer enn deltakere i debatten, og det er primært gjennom lesningen av en del utredninger, debatter og politisk vedtak, og ved å se på prosjektets byplanhistoriske og byplanleggingsteoretiske bakgrunn, det kan gis ett godt innblikk i hvilke *tenkemåter* og *forestillinger* som er i spill og som har behersket planarbeidet og tenkningen omkring det nye Bjørvika.

Avsnittet bygger på at Bjørvika-planleggingen – som presisert i kap. 1-3 - abonnerer på følgende idéer, om hvordan man skaper den 'gode' by:

- Det *spatiale dispositiv*, en *eudaemonic'sk* tenkning (som beskrevet i kap.1), dvs. overbevisningen om at det er mulig å

legge fysisk til rette for sosio-spatiale prosesser og omgivelser som fremmer sosial glede og følelsen av tilhørighet gjennom en utbredt bruk av vakre, nytelses- og opplevelsesorienterte offentlige rom. Det 'gode' liv i bomiljøene fremmes av at vakre, funksjonelle omgivelser gir lyst til å ta ansvar og å møte andre i nærområdet (dvs. i kraft av det gode estetiske design er det mulig i form av plassdannelser, knutepunkter, kvalitet i omgivelsene og arkitektur å skape 'en nytelse og opplevelse for øye og øre').

- Den *spatiale etikk*, dvs. idéen om at legger man godt til rette for sosial interaksjon, aktiviteter og nettverk fremmes sosial inkludering, integrasjon og en ansvarsfull og forpliktende fellesskapsånd.

Avsnittet skal vise hvordan det finnes grunnleggende idéer om den sosiale by og dens etikk i spill innenfor den byformningstenkning for behersker Bjørvika-prosjektet, og avsnittet avsluttes med en kritikk av intensjonene og tenkningen.

4.2 Urbanismens forståelsesperspektiv: ideal, teori og form

Ser man på Bjørvika-prosjektets⁸⁶ hjemmeside (www.bjorvika-info.no) fremgår det tydelig at det er byformen, arealdisponeringen, de arkitektoniske retningslinjene, geometrien og diagramatiseringen av relasjonen mellom de enkelte planområder som er i fokus. Prosjektet bærer således først og fremst på en klassiske spatial urbanismetenkning. Denne byplanleggingens este-etiske arv finnes kanskje mest tydelig i arkitekturteorien om 'havebyen' og funksjonalismen (se senere i avsnittet), men man har ikke diskutert denne arv eller f.eks. teorier om 'den organiske by' eller den 'humanøkologiske by' (Raymond Unwin, Chicago-skolen) ift Bjørvika-prosjektet eller ift andre byformingsprosjekter i nyere tid. Og nettopp disse teorier bygger i høy grad på troen på det spatiale dispositiv, dvs. rommets sosiale, estetiske og etisk virkende signifikativitet. Det store spørsmål som burde vært diskutert er om den romlige signifikativitet er et

---

⁸⁶ Det som omtales som 'Bjørvika' består arealmessig av fire planområder: Bjørvika, Bispevika, Middelalderparken og Lohavnen.

resultat av praksis, romforståelse/-fortolkning, situasjon og handling eller de materielle omgivelsers kvalitet i seg selv.⁸⁷

Aktørene vil sannsynligvis ha vansker med å anerkjenne eller blott akseptere at de i realiteten arbeider etter disse tenkemåter. Vi vender tilbake til dette. Det hevdes insisterende at Bjørvika-planleggingen uttrykker en ny tenkning innenfor norsk byplanlegging, og det har som vist i den forbindelse vært noen få teoretiske ansatser til en definisjon av hvilke by man planlegger for og ut fra hvilke byutviklingskrefter innenfor det nye perspektiv.

Når det tales om byplanlegging og byutvikling anvendes som oftest ordet 'urbanisme'. Dette begrep henviser i bypolitikk og planlegging ikke til 'bymessig liv', men til formgivningen av det sosiale liv gjennom rommet. Ellefsen (2003) hevder at byform *ikke* "legitimeres gjennom det man i streng forstand kan kalle teori". Formen er sjeldent begrunnet i "antagelser om hvordan forhold henger sammen slik idealerne tilsier". Han mener derfor prosjekter må ses som uttrykk for 'ismer': "En 'isme' kan ses som en diskurs, et rom fylt av tekster, manifeste og konseptuelle prosjekter" og disse diskurser "gir begrunnelser for valg av form" således at man kan si 'teorien' bliver konkretisert i "fysiske idealer" som er "en syntese av argumentasjon med mangesidig praktisk og teoretisk legitimering" (Ellefsen 2003:9).

Ellefsen ser her rommet og arkitekturen som en fysisk 'tekst' som har signifikativitet i kraft av den fysiske forms 'egen logikk'. Ellefsen antyder, men underspiller, her to viktige forhold. For det første at arkitekturens intensjonalitet og i formens 'tekst' ligger idéer om sosial bruk og funksjonalitet og dermed hvilke former for liv som gjerne skal utfoldes dér. For det andre at denne intensjonalitet henter viten og intensjonsforståelse fra en 'isme'. Der er derfor ikke kun tale om en teori (ifølge Finn Werne (1998) er det faktisk sjeldent tale om teori innenfor arkitektfaget), men snarere betydningsskjemaer, ideologier, allmenne menneskesyn mv. Werne taler om "en mängd hopplockade tankefragment från olika vetenskapliga og konstnärliga diskurser" (Werne 1998:123). I prinsippet kan en 'isme' således også representere etikk, normativitet og idealer om hvilket liv som skal leves der. Werne åpner således for dels å si at formen ifølge arkitekturens 'ismer' kan tale for seg selv (i henhold til arkitekturens egne diskurser,

---

⁸⁷ Det er ikke tale om 'naive' eller 'deterministiske' tenkemåter hos noen få 'romantiske' arkitekter og planleggere. Disse tenkemåter kan dokumenteres gjennom studier av byplanleggingens historie (Joyce 2003, Rabinow 1987, Sennett 1991) og i nåtidig arkitektur og romteoretiske studier (Aspen & Pløger 1997, Østerberg 1998).

egne sosio-fysiske 'ismer'), men en 'isme' er også alltid betydningsladet og derfor impliserende viten om at fysisk form har sosial effekt og hvilken sosial effekt den har. 'Teorien' blir ikke kun konkretisert i 'fysiske idealer', men også i idealer om sosial effekt (ikonografisk-symbolsk, geometrisk-diagrammatisk tilrettelagte bruksmåter og praksisformer, som 'safe space', som 'stedsidentitet' etc).

Det spatiale dispositiv er således, vil jeg hevde, en avgjørende dimensjon i enhver arkitektur og byplanleggings 'isme', og dispositivet – rommets intenderte sosiale effekt - er alltid ønsket politisk hvilket er tydelig demonstrert i den estetiske planlegging og den kriminalpreventive planlegging. De tilgjengelige plannotater vedrørende Bjørvika planleggingen antyder at dette er et viktig perspektiv for en analyse av denne planleggings bypolitiske og planfaglige grunnlag frem til nå. I allfall har PBE i deres 'foreløpige vurdering og konklusjon'⁸⁸ av reguleringsplanen for Bjørvika poengtert at etaten har "vurdert svært mange sider av denne saken" og nevner så f.eks. 'byform og landskap', 'arealbruk og utnyttelse, funksjonsfordeling og tilrettelegging for en levende bydel', 'tilgjengelighet og åpenhet, dimensjonering av de offentlige rom' og 'vannets rolle i byutviklingen, mulighet for maritime aktiviteter og god estetikk'.

Temaet 'arealbruk, utnyttelse og funksjonsdeling' "handler om å finne den beste balansen mellom bolig, næring, kultur og rekreasjon, som både tar hensyn til det fysiske miljøet og det levende byliv". Det levende byliv handler om "kultur og publikumsattraksjoner og et aktivt kulturliv på mange nivåer i den nye bydelen" og gateliv som skal styrkes gjennom etablering av næring i første etasjene (ibid).

Det er således romorganiseringen, lokalisering av funksjoner og aktiviteter, dvs. den fysiske funksjonalitet, som former planetatens tenkemåten. I planen for utbyggingen av Bjørvika-området fremgår det dog også at stedet skal bli et urbant bo- og nærmiljø, og først og fremst skal det være "et godt sted å bo" og "en levende bydel" i nærheten av sentrum og med sentrums kvaliteter (OK 2000:10). Det nærmere sosiale og bylivsmessige innhold i disse visjoner er det vanskelig å få hold på, men man taler om et "levende byliv i tradisjonelle bygater", "en byromsstruktur rik på opplevelser", en offentlig sjøfront, "ett synlig og lesbar" bylandskap og en "flerfunksjonell bydel med egen identitet". Det politisk nivå – dvs. Byrådet – har gitt "fysiske føringer og rammer for utarbeidelsen av

---

⁸⁸ www.bjorvika-info.no (22.05.03) "Kapittel 3: Plan- og bygningsetatens foreløpige vurdering og konklusjon".

reguleringsplan i Bjørvika-Bispevika” (se f.eks. BS 2001:2), hvor de nevnte ord anvendes. Allerede i disse sitater er det tydelig at byplanleggingen nærmer seg det sosiale felt gjennom rommet.

Kan man så kreve at byplanleggingen i denne initiale fase som f.eks Bjørvika-planleggingen befinner seg i (2003), hvor det av mange grunner handler om en nødvendig fysisk formgivning av byen, også skal ha overveielser om en bylivets etikk?

Som Wasserman (2000:1) gjør klart betinger arkitektur vår eksistens og det finnes *alltid* etiske og normative betydningsskjemaer bak byplanleggingen, enten de finnes i PBL som ramme for byformingen eller i konkrete planer for prosjekter som det i Bjørvika.

Bygningene selv, og andre landskapsmodifikasjoner og intervensjoner i stor eller lille skala, har en innbygget etikk som utvikles fra deres menneskelige formål, motivene og verdiene hos de personer og samfunn som designer og bygger dem, og fortolkningen av dem av følgende generasjoner (Wasserman 2000:7, egen oversettelse).

En vesentlig etisk dimensjon i byplanleggingen er allerede nevnt i og med det som regel understrekes at 'det gode byliv' er en av motivkreftene i den nåværende bypolitikk og planleggings-ideologi. Og her finnes det etiske betydninger i spill allerede i og med at formgivningen handler om å distribuere funksjoner, praksiser, samhandlinger og relasjoner ut over et gitt areal. Man velger hvor boligene skal plasseres, hvor møteplassene kan være (f.eks. for handel og sport), hvor benkene må være, hvor barna må leke, og man velger trafikkstruktur. Alt dette enten former eller signaliserer en bestemt bruk av stedet. Romorganiseringen er i Bjørvika, ifølge planleggere, også gitt med den eksisterende bystruktur og det landskap som nye tiltak skal tilpasses.

4.3 Tenkemåter i spill i Bjørvika-prosjektet – historisk sett

I den planpolitiske debatt fremheves det ofte av de offentlige aktører (f.eks. Byrådet og Plan- og bygningsetaten) at Bjørvika-prosjektet representerer et bypolitisk ønske om å legge til rette for en offentlig dialog om, hvilke visjoner som skal prege denne bydelsutbygging så vel som utbyggingen av resten av den frigjorte havnefront. Dette betyder at politikerne og planleggere ønsker å bevege seg ut i et

offentlig rom hvor mange interesser (økonomisk, kulturelle, politiske og nasjonalistiske) og verdisympunkter kan være aktive og konflikttuelle.

Proessen omkring Bjørvika beskrives fra planmyndighetenes side som et velplanlagt forløp med strategisk premissleverende⁸⁹ milepæler så som parallelloppdrag og arkitektkonkurranser. Men Bjørvika-planleggingen har en lengre forhistorie, idet det har vært planer om å endre havneområdet til en 'fjordby' siden midten på 1980-tallet. Derfor introduseres først de viktigste elementene i (1) de tidlige Bjørvika-planer og dernest skisseres hovedinnholdet i de aktuelle (2) krav til arkitektkonkurransen og begrunnelse for valg av planløsning for det fremtidige Bjørvika.

(ad 1) Tidlige Bjørvika-planer

En av de første Bjørvika-planer er fra 1986-87 (INBY 1995), og den hadde som målsetting et "blandet bybruk konsentrert om attraksjoner (kultur, underholdning), næring (service, handel) og bolig" (INBY 1995:K-07). Denne plan krevde også at den eksisterende "kvartalsstrukturen" fra Kvadraturen (Christiania-byen) skulle videreføres.⁹⁰ Kommunedelplanen for Oslo indre by 1991 betegner ifølge INBY en nyskapende tenkning i byplanleggingen i Oslo, idet det i denne planen legges:

... mer vekt på byarkitektur, kvalitative aspekter og mindre mekanisk registrering. Den analyserer og gir retningslinjer for byform, fra bylandskapet ned til gaterom og bygninger. Retningslinjene bygger på bl.a. visuelle analyser av bylandskapet, topologi og områdeavgrensing for bebyggelse (ibid:K-14).

Planmålene var dengang (ibid):

- Bjørvika skal utbygges som sentrums avslutning mot øst.
- Fortetting, fjordkontakt og bevaring av kulturelt viktige bylandskap.

⁸⁹ De som ønsker en kort oversikt over premissene for Bjørvika-utbyggingen kan se KAA (2002).

⁹⁰ Det finns en lang rekke planer utviklet for området, som mer eller mindre har hatt innflytelse på diskusjonen av, reguleringsplaner for eller politiske vedtak omkring utviklingen av området. INBY (1995) nevner bl.a. "Byen og fjorden – Oslo år 2000" (1983), kommunedelplan sjøsiden (1987), "Hovedvegssystem Bjørvika/Bispevika" (1989), Oslo kommuneplan (1991).

- Rådhusgata skal forlenges som øst-vest forbindelse mellom Kvadraturen og Bjørvika.
- ”Forandringsområder” bør legges til rette for boliger, men i form av en blanding av næring og boliger.
- Det skal tilrettelegges for publikumsattraksjoner ”ved bruk av dagens sjøfront, kulturminnesmerker, gater og parker”.
- Siktlinjer skal bevares mot fjorden.
- Bevaring av ”Middelalderbyen” bør være sentral for den videre planlegging.

Denne plan argumenterte således for det som senere ble omtalt som ’Fjordby-alternativet’, dvs. en plan hvor havnevirksomheten er flyttet og hvor det satses på å utvikle en ny beboelig bydel (se PBE 1997). Denne tidlige Bjørvika plan beskrives som et ”miljømessig total-konsept” og dette henviser til at det var tale om en ”helhetlig og fra bunden av planlagt bydel med sterk funksjonsblanding av arbeidsplasser, bolig, kultur og bymiljø” (INBY 1995:A-19). INBY argumenterer for at denne Bjørvika-plan representerer en fagkritikk på følgende områder:

- Den er en kritikk av funksjonalismen og den funksjonsdelte byen til fordel for den tette by. Planen er en kritikk av arkitektens rolle som ”urban sampler”, dvs. at ”man bygger opp nye bydeler fra bunnen av ved å iscenesette et ”tapt” byliv” (ibid).
- Den er enn videre en plan som tar avsett i fremveksten av fritidssamfunnet og dets nye forbrukskultur (handel, opplevelser, kultur og bymessig rekreasjon).
- Den ser kultur og turisme som ”lønnsomme” næringer.
- Den ser at kultur og arkitektur skal gi konkurransefortrinn og gi byen en symbolsk tyngde.
- Den vil satse på en vitalisering av urban kultur og uteliv.

I prinsippet er det ingen forskjell mellom dette målet om ’å iscenesette et fortapt byliv’, og f.eks. Rob Kriers visjon om en ’urban renaissance’ (se Pløger 2001b). Uenigheten er alene relatert til form-språket, hvor Krier argumenterer for den tette, ’ustrukturerte’ renessanse-byens morfologi, og norske arkitekter for den struktur-funksjonalistiske by. De andre nevnte forhold – fritidssamfunnets fremvekst, kulturnæringsstrategien og byliv som konkurransefaktor - var allerede ved starten av 1980-tallet veletablerte strategier i den hastig voksende ’waterfront-

planlegging' og i den 'gentrifikasjons-planlegging' som pågår i de fleste vestlige storbyer.

INBY har tidligere kritisert Bjørvika-planer for å tendere en "formalisme" i formspråket (gatestruktur, siktlinjer og akser), men de innrømmer nå i denne rapport de tok feil, når de hevdet "at Bjørvika prosjektet slik det den gang ble lansert aldri vil bli realisert" (INBY 1995:A-21). Jeg er usikker på hva som menes med dette, men datidens formalisme synes i høy grad å være levende også i den aktuelle Bjørvika-planlegging, hvor bl.a. arkitektur professor Thiis Evensen har argumentert sterkt for siktlinjer og akser som grunnbetingelse for arealdisponeringen i området. Plan- og bygningsetaten fremsendelse av det endelige planforslag til politisk behandling 24.03.2003 bygger bl.a. på dette (INFO 2003:13).

(ad 2) Parallelløpdrag, arkitektkonkurranse og reguleringsplanen

Etter at det ble politisk vedtatt å bygge Operaen i Bjørvika var en av de første planpolitiske handlinger ønsket om å få til en funksjonsbasert formgivning av eller arealbruksplan for hele området, og dette skulle skje fordi plasseringen av Operaen politisk ble begrunnet i at den og andre tiltak skulle stimulere til byutvikling i Oslo indre øst. For å få til et "hovedgrep" for denne funksjonelle formgivning av området ble det etablert en arkitektkonkurranse, det såkalte "parallelløpdraget" (OK 2000a). Målsettingen med parallelløpdraget var "å få en bredere faglig debatt og et større fokus på selve byutviklingen av området" (ibid:4). Spørsmålet her er selvfølgelig, hva som menes med "en bredere faglig debatt" og "byutvikling", når det er tale om en arkitektkonkurranse?

Kravene til deltakerne i parallelløpdraget ble:

- Nyland området på Bjørvikas syd-øst side skal være et attraktivt byområde med forretninger, kontorer, boliger, kultur og rekreative områder.
- Området skal være multifunktionelt og ha en funksjonel og fysisk relasjon til Oslo sentrum.
- Man skal gi forslag til hvordan man kan skape et grønt område i et område med stor trafikkbelastning.
- Man skal komme med et "waterfront" forslag fra Havnelageret til Sørenga.
- Og der skal skapes gode bomiljøer både funksjonelt og miljømessig.

- Det skal legges til rette for en grunnskole og 1-2 barnehager i området.
- Stedet skal ha en egen identitet.
- Gatene, offentlige rom og den offentlige sjøsiden skal designes som et urbant område.
- Og siktlinene fra Middelalderparken, Chr. IV torv og Kvadraturen skal bevares (OK 2002b).

Dessuten er det i notatet nevnt at:

- Forslaget skulle medføre utviklingen av et "levende urbant byområde".
- Man skulle ta hensyn til bydelens nye "funksjonelle og fysiske relasjoner til Oslo som hovedstad".
- Det skulle etableres "et bymessig, trafiksikkert hovedveg-system".
- Og man skulle skape en "byromsstruktur rik på opplevelser og offentlig sjøfront".
- Det var viktig å se på en muligheten for en "forbedret tilgjengelighet til fjorden og naboområdene".
- Man skulle legge vekt på kulturplanleggingen i form av lokaliseringen av "operahuset, middelalderparken og et nytt kulturhistorisk museum" i området.
- Og det skulle etableres mellom 500-1500 boliger i Bjørvika (OK 2000a).

I forbindelse med bedømmelsen av de fire forslag ble det lagt vekt på at bydelen skal bli

... en utvidelse av den representative delen av Oslos sentrum, med vekt på kulturelle og rekreative funksjoner med høy estetisk kvalitet (ibid:10).

Det er derved klart at det er bydelens fysiske funksjonalitet og funksjonalitet i forhold til Oslos sentrumsområder som kommer først, dernest byrommets organisering og endelig bevaringen av og fortellingen om den betydningsskapende kulturarv som forefinnes i området. Antall boliger og dermed beboere i området skal være relativt begrenset, men den estetiske og romlige formgivning av området står sentralt.

Byutviklingsarbeidet handler på dette stadiet først og fremst om å gjøre bydelen funksjonell og om å gjøre bydelen til et attraktiv representasjonsrom bl.a. gjennom å fremheve byens arkitektoniske historie og formgivning. Evalueringsgruppen som skulle vurdere de innsendte arkitekturbidrag konstaterer at ”ingen av de foreliggende forslagene kan sies å ha noen klar nasjonal profil” (ibid). Hvilken profil det skulle være omtales ikke, men at tolkningen av en nasjonal profil skulle være fraværende i kravene til prosjektforslagene er vanskelig å forstå. Man etterlyser og forventer at bidragene legger stor vekt på den historiske profil, kulturarven, kravet om politisk-administrativ institusjonsbygging relatert til byens funksjon som hovedstad, sikringen av nasjonale kulturbygg og nasjonal kulturhistorie (Bjørsvika som ”inngangsporten” til Norge og landets moderne historie)? Og hva menes med at den historiske arv (Middelalderparken, kulturhistorisk museum) er stilt som sentrale elementer i bydelsformingen?

Det er neppe tvil om at rekonstruksjon av bydelens spatiale forhistorie er ensbetydende med å fremheve nasjonal arkitektur i byggestillen og stedsidentitet (omtalt som ”kulturlagene”), og ikke for eksempel å signalisere den kulturelt sett nye multikulturelle by eller den globaliserte by. Det er heller ikke reservert plass for ny, eksperimenterende og grensebrytende arkitekturverker eller et oppgjør med funksjonalismens hegemoni. Dette er ’valg’ som nettopp er begrunnet i faglige og politiske diskursive hegemonier som bygger på idéer om en særlig norsk arkitektur.

Det er tydelig at programmet forventer at konkurransen gir muligheter for å utvikle et overordnet *byplangrep* (et hovedgrep som det ble sitert tidligere), dvs. prinsipper for den romlige utforming av bydelen i forhold til de skisserte krav og eksisterende romforhold. Byplandirektør Ellen de Vibe mener mer presist at parallelloppdraget skal illustrere:

... 1) hvilken identitet og bebyggelsesstruktur den nye bydelen skal ha og hvordan denne skal knytte sammen de tilgrensende bydelene, 2) hvilket struktur og romlig utforming de ulike gater og byrom skal ha slik at disse blir egnede oppholdsarealer for de fremtidige brukerne av bydelen og 3) hvordan sjøfronten med tilhørende byrom og offentlige arealer skal utformes (de Vibe 1999:8).

Ellefsen sier at tidligere tiders dyrkelse av ”arkitekturens relative autonomi” førte til en idé om at ”funksjon betyr intet, form betyr alt” (2000:1). Det er ikke form som er viktigst, hevder Ellefsen, og det er en annen funksjonalitet som det skal planlegges i forhold til i dag.

Bjørvika er i noen grad allerede utviklet som, og skal som nevnt ifølge Ellefsen fortsatt utvikles som, nodal i det regionale bysystemet omkring Oslofjorden. Derfor kan man ikke kun operere med en øst-vest akse som i de tidligere forslagene, man må også tenke på nord-sør forbindelser. Ellefsen fastslår at en moderne byplan både skal "tilføre ny orden og fungere kontekstuel" (ibid:10), dvs. den må i stor grad være fleksibel og kunne tilpasses nye omstendigheter. Planen for Bjørvika:

...må i dag være en kombinasjon av klare arkitektoniske ideer, et sett av strategiske prinsipper som styrer utbyggingprosessen, og et åpent forhold til at de konkrete prosjektene både kan fornye og forbedre planene
...[Planen] må åpne for kontinuerlig fornyelse av eget konsept og for prosjekter som kan løfte og raffinere den kommende bydel (ibid:10).

Flere grunnprinsipper for området fastholdes, nemlig som nevnt øst-vestaksen, soneringen av området med to kulturinstitusjoner som aksepunkter (Operaen og universitetets 'Kulturhistorisk Museum'), og det åpne rom mot sjøen.

Byrådet ønsker per juli 2001 i tråd med Plan- og bygningsetatens anbefalinger en funksjonell bydel med tre byområder: "Bjørvika som en utvidelse av sentrum med hovedstadsfunksjoner, Bispevika som en kompakt og multifunksjonell bydel og Middelalderbyen med park, kulturinstitusjoner og boliger" (Byrådet 2001:1). August 2003 er det fremsatt reguleringsplaner til politisk behandling, hvor bydelens identitet er blitt som følger:

- *Bjørvika* skal bli et representativt hovedstadsområde som skal preges av Operaens plassering og 'boulevarden' i forlengelse av kvadraturen. Her skal det bli åpne rom og få boliger.
- *Bispevika* skal bli et tett byområde med et betydelig antall boliger. Det skal bli en kompakt bydel med mange byfunksjoner. I tillegg skal det bygges et akvarium og en 'gondolbane' som skal tiltrekke turister og byens borgere til området.
- *Middelalderparken* skal dels formidle Oslos tidlige byhistorie og bli et eget rekreativt område. Universitets kulturhistoriske museum skal bygges i utkanten av parken.
- *Lohavn* skal bli en boligbydel med egen sosial infrastruktur (skole mv) og andre lokale servicefunksjoner.

Denne funksjonsoppdeling og sonering av området skal skape et levende byliv og gjør at det skal stilles strenge estetiske krav til utformingen av arkitektonisk forskjellige og historisk spesifikke områder. Samtidig skal bydelen som nevnt være et *representasjonsrom* for hovedstaden, hvilket kunne signalisere muligheten for å bygge arkitektonisk monumentalt, symbolsk eller utfordrende. Reelt tenkes det på bevaringen av middelalderparken og ruinene og at sentrale symbolsk viktige nasjonale kulturinstitusjoner (museer) lokaliseres i Bjørvika. Bispevika skal dog først og fremmest være opplevelses- og rekreasjonsrommet (men også inneholde arkitektonisk attraktive boliger), og Middelalderparken skal også representere bydelens identitet og fungere som et aktivt kulturelt og historisk dannelsessted.

Planen er først og fremst utviklet for å finne en 'balanse' mellom forskjellige funksjonaliteter som bolig, næring, kultur, rekreasjon og bymessig attraktivitet. Spørsmålet om arealbruk, arealutnyttelse og arkitektonisk form har i betydelig grad dominert den 'offentlige' diskusjonen primært mellom arkitekter. 'Høyhus' har vært et hett tema her, og resultatet er blitt en bydel hvor byggevolumen blir moderat ift de opprinnelige planer (gjenstår forslag om to høyhuse á 16 etasjer, mot 6-8 i de første planene). Dette ble politisk vedtatt 22.august 2003.

4.4 Flere tenkemåter i spill – bypolitikk, arkitekturteori og byteori

Med denne beskrivelse av hovedelementene i den hittidige planlegging for Bjørvika- området er det basis for å skissere de dominerende tenkemåter i spill. Først og fremst ses det at det er den spatiale diskurs som har et nesten fullstendig hegemoni, og den handler primært om arealdisponering for bestemte funksjoner, sonering og geometri (siktlinjer), og ikke det levde byliv. Det har som nevnt også vært f.eks. politiske og 'byteoretiske' innspill i prosessen⁹¹, og her fremstilles det bydelspolitiske, det arkitektoniske (parallellkonkurransen 'vinner') perspektiv, og et innspill fra Plan- og bygningsetatens side til å begrunne prosjektet byteoretisk.

(1) Den bydelspolitiske tenkemåte

Byrådspolitikere i Oslo har kun i moderat grad deltatt i debatten, mens bydelsadministrasjonen og bydelsutvalget i bydel Gamle Oslo

⁹¹ Det vil føre for vidt å skissere andre som f.eks. entreprnørens 'økonomiske' tenkemåte, miljø-folkets perspektiv, kulturminne-interesser eller borgerinteresser.

selvfølgelig har forholdt seg til planer for den nye bydel, fordi Bjørvika er del av denne bydel. Bydelsadministrasjonen mente 2001 at følgende problemstillinger for den politiske debatt gjensto:

Bydelsutvalget i Gamle Oslo gikk inn for lokalisering av operaen i Bjørvika 1994, med blant annet begrunnelse om dens positive synergieffekt for resten av bydelen. Operaen er i så måte et av mange tiltak, men foreløpig det eneste konkrete, som skal transformere havnearealene i Bjørvika/Bispevika til byutvikling.⁹²

Bydelsutvalget etterlyser her en konkretisering av byutviklingsargumentet som kom med 'vinnerforslaget' (se neste punkt), men etterlyser ikke i den forbindelse f.eks. refleksjoner over det hverdagsliv som skal leves i området, eller refleksjoner over den nye bydelen som en by-i-byen, som et storbyområde. Bydelsadministrasjonen og lokale beboerorganisasjoner frykter imidlertid at Bjørvika vil true utviklingen av bydel Gamle Oslo ved f.eks. at leilighetsprisene vil øke og kanskje vil jobb forsvinde. Det fremføres også en bydelskritikk av at planen for Opera-bygget ble vedtatt før parallellkonkurransen, fordi Operaen derved er blitt definert som "eneste faste og naturgitte holddepunktet [for] selve sjøfronten" (ibid) i den videre utvikling av området. I tillegg nevnes det problematiske i å gjøre Operaen sentral i bydelsutviklingen og byidentiteten, og man betviler også påstanden om at planen vil få "positive konsekvenser for barn og unge". Dette er påstande som ikke er dokumentert fra bypolitisk og planfaglig hold, men det etterlyses refleksjoner over hvordan prosjektet skal løse de dårlige trafikkforhold som er dokumenterte.

Bydelsutvalget kommenterer også de konkrete reguleringsplaner for Bjørvika, og markerer ikke her noen større innsigelse mot funksjonsplanen for området, men utvalget ønsker å rive Nylandsbruen og har et ønske om å plassere det kulturhistoriske museum utenfor middelalderparken fremfor innenfor som planen bygger på. Utvalget mener dog også at det må bygges en 'tettere' bystruktur med mindre fortauer og færre byrom enn de seks som er skissert i planene. Man ønsker:

...at Bjørvikaplanen må forankres i den eksisterende bebyggelse på en måte som gjør at byen oppleves som en helhet. Byens borgere skal på en logisk og enkel måte kunne gå gjennom byen, samtidig som man oppfatter overgangen mellom de ulike bydeler, og således opplever

---

⁹² Bydelsutvalget BU-sak 5/01 (side 198).

byens mangfold (sak 187/02, 'Reguleringsplaner for Bjørvika').

Samtidig ønsker utvalget en "reel medvirkning" i plan- og byggeprosessen for både beboere og bydelen, og at bydelen skal "være for alle" også funksjonelt sett. Dette viser tilsammen at Byudvalget i praksis primært forholder seg til Bjørvikas funksjonelle og romlige organisering, og f.eks. ikke fremlegger egne analyser eller scenarier for den fremtidige bydelsutvikling. Derfor er funksjonalitet rett besett også måten hvorpå reguleringsplaner bliver diskutert på i offentligheten.⁹³

Bydelspolitisk finner man dog det planlegges for lite bymessig. Ved dette forstår man:

Bydelsutvalget synes hovedgrepet; en sammenhengende sjøfront og byrom som forankring til eksisterende er en god ide, og vil i sin uttalelse forsøke å synliggjøre grepet. I de foreliggende planene er planens hovedgrep utydelig på grunn av andre elementer i planen som har fått alt for stor oppmerksomhet, samtidig som hovedgrepet ikke er gitt den betydningen som er nødvendig verken som fysisk form eller funksjon... Planleggerne har vært opptatt av å bygge parker og byrom, ikke by. En tett bykjerne, synliggjør hovedgrepet. Gode byrom og parker er viktigere enn antallet (Bydelsutvalget 187/02, 311002).

Bydelsutvalget og administrasjonen velger således i hovedsak å gå med på formgivingsperspektivet, og noe av kritikken er imøtekommet i de planer som f.eks. tilføyer et kulturhistorisk museum som det andre 'fixpunktet' i byformningen. Bydelsadministrasjonen har ikke gjort egne analyser av de mulige sosio-økonomiske, sosio-kulturelle og næringsmessige konsekvenser av Bjørvika-utbyggingen, eller utviklet en strategidokument for hvordan bydelen skal forholde seg kort og langsiktig til den nye bydel som en 'trussel' eller en 'mulighet'.

(2) Den arkitektfaglige tenkemåte omkring Bjørvika

I en artikkel utdyper 'vinnergruppen'⁹⁴ deres syn på byområdet rolle, og det skjer her en presisering av hvilke retningslinjer for byformingen som bør gjelde i arbeidet (AHO 2001:90). For det første

⁹³ Et folkemøte avholdt 15.10.02 støtter i hovedsak de bydelspolitiske fremsatte krav (Bydel Gamle Oslo 'Notat' av 22.10.2002)(finnes på hjemmesiden).

⁹⁴ Vinnerprosjektet er utført av *Institutt for Urbanisme*, Arkitekthøgskolen i Oslo, se f.eks. AHO (2002)..

skal området være flerfunksjonelt og likevel ikke stramt strukturert eller sonedelt. Det skal være plass til den føromtalte fleksible byforming. Bjørvikas bymessige roller skal for det andre være:

- Å være *knutepunkt* for transport til byens arbeidsplasser med Oslo S som det sentrale knutepunktet. Området som helhet skal være et regionalt nodal-punkt.
- Inneholde *byfunksjoner og institusjoner* som viser og styrker Oslos rolle som hovedstad. Derfor skal det prioriteres at hovedstadsfunksjoner og regionale funksjoner plasseres i området.
- Området skal kunne fungere som et *mangfoldets* sted, et sted hvor det både er byliv, byboliger og byfunksjoner som støtter opp om det hverdagsliv som skal leves der.
- Å bli en Fjordby som skal komme offentligheten til gode.

Gjennom formgivningen skal det sikres fysiske og romlig perspektivistiske ”sammenhenger til viktige punkter innenfor området”, hvorfor bl.a. de viktigste siktlinjer skal bevares (ibid). De enkelte områder skal veves romlig sammen gjennom ”et system av parker og byrom” som skal sikre en romstruktur som binder nord-sør strukturene funksjonelt sammen med de østlige bydeler (ibid:91).

I byplanen for Bjørvika er en opptatt av funksjonelt mangfold, og en vil i liten grad drive eksakt styring av hvordan funksjoner blir lokalisert. Men områdene vil likevel få ulik funksjonell pregning (ibid:92).

Som sådan går man både med ’seler og livrem’. Man vil ikke drive ’eksakt’ styring, men likevel fastholdes en funksjonell sonering av bydelen. Det foreligger et krav om en funksjonell sonering av bydelen i form av ønsket om å reserverer høyhus-bygging og arbeidsplass-intensive næringsfunksjoner til området langs banelinjene. Bevaring av ’Middelalderbyen’, infrastruktur for barn og barnefamilier til Gamlebyen, og boliger sør for Nylansallé og rundt Bispevika er andre krav som vil styre den romlige forming av området.

Når det flere steder hevdes at ’en visjon’ er nødvendig for å skape en robust plan som tåler motstand, og som kan holde til en arbeidsprosess som strekker seg over en del år (ibid:93), så kan det foranstående kun tolkes dithen at denne visjons robusthet avhenger av soneringens ’robusthet’ og derved av hva som forstås som en moderat sonering. En funksjonell sonering av hverdagslivet som f.eks. forholdet mellom boligområder og byfunksjonelle områder impliserer at planarbeidet og

visjonene også bygger på idéer om hvilket liv som skal leves og utfoldes der. Her forholder planen seg primært til bydelen som et arbeidssted for offentlig service, handel og konkurransedyktige bynæringer og lokalisering av byboliger. Dernest skal det være et rekreasjons- og opplevelsesområde for byen, dvs. både for de som arbeider og bor der og for turistene som skal strømme til.

I og med det er hovedstadsfunksjoner og serviceervert som er relatert til enten rekreasjon, hovedstadsfunksjoner (herunder kultur i relasjon til Operaen), finans, kreative yrker og IKT-virksomheter som prioriteres, vil det sannsynligvis bli skapt en bydel for de økonomisk, sosialt og kulturelt ressurssterke byboere. Tanken om at det også skal være en visuell attraktiv bydel med kvalitetsarkitektur og en bydel som samtidig symbolsk-materielt fremhever hovedstadens arkitektur- og byplanhistoriske linjer, er også idéer som henvender seg til de historisk, kulturelt og estetisk dannede byboere – og selvfølgelig turister.

Vinnergruppen hevder de med forslaget ville provosere en rekke etablerte forestillinger som har dominert byplanleggingen (IFU 2001). Denne provokasjon er blitt uttrykt i følgende prinsipper som grunnlag for planforslaget (IFU 2001:101-2):

- Å dyrke stedslige kontekster og muligheter og samtidig åpne for globale organisasjonsprinsipper og uttrykk.
- Å skape et sett av separate verdener hver med spesifikke ordensprinsipper og arkitektoniske uttrykk.
- ... utfordre den tradisjonelle byens kontinuerlige romlige sammenheng, men samtidig etablere offentlige rom med høy bruksverdi og arkitektonisk kvalitet.
- Kompleksitet i utbygging og program peker mot hybride løsninger mer enn i retning av collage av etablerte bygningstyper.

De nye perspektiver kan kanskje beskrives med ordene *kontekstualitet*, *fleksibilitet* og *kompleksitet* som eksempler på provoserende nytenkning, men det er ikke spesifisert hva som er konsekvensen av eller innholdet i dette. Men de 'nye' prinsippene skal tilsynelatende utvikles uten å bryte med tradisjonelle krav om sonering av området ('moderat' sonering er også sonering pba idéer om funksjonalitet), helhetsplanlegging, spatial formharmonisering (med resten av sentrum) og arkitektonisk harmoni. Man skal f.eks. ikke bryte med den etablerte øst-vest bystruktur (kvadraturen, fjorden, landskapet og institusjonsaksen). Så målet synes å være å arbeide med de enkelte

områder som relativ selvstendige romlige entiteter (funksjonelle kontekster) i forhold til en overordnet funksjonsoppdeling og formgivningskrav?

(3) Byteori i prosjektet

Det har vært meget få samfunns- og byanalytiske innspill i tilknytning til Bjørvika-diskusjonen, og et av de få utspill fra en sentral aktør i prosessen er en kort artikkel om byutvikling av Ellen de Vibe (Etatsdirektør i Plan- & bygningsetaten, Oslo kommune) i *Morgenbladet* 15.oktober 1999, og andre bidra er konsentert til Karl Otto Ellefsens forskjellige bidrag i *Byggekunst* (delvis som representant for 'vinder-utkastet').

I Bjørvika og de globale krefter

Ellen de Vibe mener det er viktig "bevisst [å] ta stilling til hvilke av dem [krefter i byutviklingen] som bør oppmuntres og hvilke som bør tøyles og korrigeres". Med utgangspunkt i en av Saskia Sassens geografisk-økonomiske analyser av global bykonkurranse fremhever de Vibe fire sentrale faktorer som bør medtenkes i utviklingen av Bjørvika området.

- Den "globale næringsstruktur" som formes av "veksten i kunnskapsbaserte virksomheter", hvilket i særlig grad har betydning at disse virksomheter lokaliserer deres hovedkontorer i de attraktive storbyene.
- De nye næringsvirksomheter etablerer seg "helst i urbane omgivelser med nærhet til andre tilsvarende virksomheter". Derfor blir en "stedstilknytning" basert på nærhet til service, innovative miljøer og muligheter for møtevirksomhet med andre viktig for disse virksomheter.
- De konkurranseorienterte storbyene preges også av en "kommersiell og boligmessig gentrifisering", dvs. at disse virksomheters arbeidstakere søker til arkitektonisk, historisk, kulturell, og konsum- og fritidsrelaterte attraktive boligområder i byenes sentrumsområder og indre by.
- Denne utvikling og disse kreftene gjør det nødvendig å planlegge for en "world class culture" og dette krever en "waterfront" planlegging, etableringen av attraktive møtesteder for denne klasse (caféer, restauranter, kulturarrangementer, festivaler, sport mv) og byggingen av attraktive boliger for det globalt orienterte individ.

Denne byanalysen er ikke nevnt i notatet *Urban Development in Bjørvika-Bispevika (The Nyland Area) in Oslo* (OK 2000b) utferdiget av Byplankontoret. Det er ellers det notat som er sendt ut til de inviterte arkitektgruppene i parallellkonkurransen, og hvor man etterlyser ”alternative proposals for a architectural and functional scheme for this urban development as a total, based on those conditions for functionality, transport system og economy” (ibid:2) som bl.a. globaliseringens krefter representerer.

Det har således ikke vært lagt til grunn noen samfunns- eller byanalyser ift arkitektkonkurransen eller Bjørvika-planen som medtar f.eks. spørsmålet om bykonkurransens betingelser, byutviklingens dominerte krefter (unntatt den generelle artikkel av de Vibe), hvilke krefter som skal tøyles og hvilke som skal fremmes, eller analytiske begrunnede argumenter for *hvorfor* noen spesifikke mennesker skal finne på å bosette seg nettopp i Bjørvika ut fra f.eks. deres livsform eller livsstil. Dermed er prosjektet og den mulige offentlige debatt sustansløs, og redusert til å omhandle tradisjonelt arkitektfaglig byformings- og romformingsplaner uten byanalytisk referanse. Det blir ikke stilt spørsmål som:

- Hvilken arkitektur etterspør transnasjonale og globale firmaer for deres hovedkontorer? Hvilke livsstile og preferanser representerer deres medarbeidere?
- Hvem er disse mennesker? Hva er deres verdier og hvilke er deres hverdagsliv?
- Hvem skal bo i bydelen? Hva er deres livsformer og livsstile?

Uten å stille seg disse spørsmål blir det retorisk å hevde at ”byplanbegrepet vil gi mangfold, variasjon og gode rom for menneskers møte med seg selv og hverandre” (de Vibe 2001:17).

For det første finnes det ikke nøytrale byrom, og det nye Bjørvika skal like så lite som Oslo sentrum være stedet for de hjemløse, tiggerne, fattige og andre marginaliserte grupper. Det skal heller ikke være et etnisk ghetto område, og det blir ikke en bydel med en ’balansert’ befolkningssammensetning uten klar strategisk planlegging som inkluderer sosial- og velferdspolitik.

For det andre, når bydelens rolle skal være ”blandede funksjoner knyttet til bolig, rekreasjon og næring” så er det viktig å bestemme hvem som skal bebo boligene, hvilke verdier, normer og livsstile de forventes å ha, hvilke krav til rekreasjonstilbud de kan ha, hvilke næringsvirksomhet som skal virke der og overveie hvor deres

medarbeidere formodes å bo. Å planlegge en bydel for den urbane single, mobile og karriereorienterte beboer er noe helt annet enn å planlegge for et klassisk familieorientert nærmiljø (Pløger 2002).

II Bjørvika som nodalitet

Som nevnt ble en av Bjørvikas bymessige roller definert til å være knutepunkt for transport til og fra arbeidsplassene i Oslo sentrum. Kart Otto Ellefsen og vinnerutkastet ser med andre ord Bjørvika som knutepunktet for den 'regionale byen', og synspunktet er komprimert summert opp i det følgende sitatet:

Funksjonelt blir det sammenvevde byområdet større og større. Formmessig består ikke byen lenger som et sammenhengende romlig system. Den kan heller ikke sammenlignes med en collage av knutepunkter, bebygde felt og områder med ulike funksjonelle eller arkitektoniske karakteristikk. Og for det tredje, de vesentlige økonomiske, funksjonelle, sosiale og kulturelle forskjellene finnes sjelden ved bygrensene, men er bundet til økonomiske, sosiale, kulturelle og etniske segmenter innenfor hele det urbane komplekset (Ellefsen 1999:6).

Byutvikling bør derfor, ifølge Ellefsen, skje ved hjelp av å utpeke punktvisse 'noder' i bydelen, hvor de enkelte bydeler i Bjørvika tildeles forskjellige roller i det regionale bysystem. Og derved blir regionens infrastrukturelle funksjonalitet en avgjørende faktor for om man lykkes å tilføre Bjørvika-området dynamikk og utvikling. Bjørvika skal – i det minste mht næring og service - utvikles i relasjon til det regionale (primært kollektive) transportsystem, og bydelen skal, ifølge Ellefsen, på denne måten bli en node for store deler av arbeidslivets mobile masser i Oslo området (primært deres bevegelse til og fra jobb).

Ellefsen påstår på tross av dette at det ikke lenger er funksjon i seg selv som er i fokus i den planfaglige diskusjon, men "et områdes program, funksjonelle profil eller rolle" (Ellefsen 2000:1&10). Derfor må byplanleggingen bli kontekstuell, hvilket i dette tilfelle betyr at "alle omkransende byområder [til Bjørvika] bør veves inn i den nye bydelen", og det medfører at den nye bydel må "bygges med funksjonell og arkitektonisk kompleksitet der flere ulike systemer og lag legges over hverandre og samvirker" (ibid:10). Denne tankegang har som konsekvens at bydelens formmessige ordensprinsipper må samspille med spesifikt kontekstuelle forhold, hvilket kanskje gjør at f.eks. siktlinjer ikke kan bli et overordnet prinsipp for forming av byrommet, fordi dette reduserer byformningen til et formspørsmål,

hvilket ignorerer f.eks. spørsmålet om bydelens transportfunksjonelle sammenhenger? Ifølge Ellefsen skal byplanen være åpen overfor ”at de konkrete prosjektene både kan fornye og forbedre planen”, og derfor må planen og planarbeidet som tidligere nevnt være ”åpen for kontinuerlig fornyelse av eget prosjekt” (ibid).

III 'Ekspert-konsulentens' urbanisme

Det levde byliv er ikke helt 'glemt', idet det skal tenkes på boliger, utearealer og rekreative tilbud, men dette liv er tenkt ut fra stedets romlige funksjonalitet og dets design og ikke fra et sosialt eller kulturelt perspektiv. Med valget av den danske arkitekt Jan Gehl som rådgiver for prosjektet - både for Plan- og bygningsetaten og for den største privat-offentlige aktør i prosessen - er det tydelig at romforming *forblir* det sentrale styringsinstrument for denne byutvikling og for bylivsplanleggingen. I følge et intervju (Jåsund 2001c) mener Gehl at følgende prinsipper for byformingen skal være gjeldende i Bjørvika:

- Husene skal åpne seg mot gaten og fellesrommene.
- Man skal lage byer som tar hensyn til ”hvordan mennesker går, føler og beveger seg”.
- Man må først bestemme hvilke byrom man ønsker og hvilke aktiviteter man ønsker i byrommene før man begynner å bygge husene.
- En ”ordentlig bydel ”har gater og torv”, og det skal være aktiviteter i de sentrale byroms første etasjer.
- Politikere og planleggere må holde fast ved ”visjonen og [ikke la] seg ikke overtale til annet av utbyggerne”.

Man har altså ikke hentet en rådgiver inn som skulle kunne si noe om byliv/urbanitet, livsstile og livsfaser, bylivets sentrale betydnings-skjemaer, byutviklingskreftene eller globalisering og bymessig næringsutvikling, men en som planlegger for 'livet mellom husene', å legge spatiale til rette for at 'liv' kan utfoldes, dvs. som arbeider ut fra at arkitekten kan designe det sosiale liv gjennom organiseringen av rommet.

Som det ses, har Oslo kommune gjennom arkitektkonkurransen hatt intensjoner om å skape et visjonært grunnlag for planarbeidet førende til en arealbruks-ramme for utbyggingen av området. Kanskje for å imøtekomme kritikk har Plan- & bygningsetaten og de samarbeidende

planfaglige og økonomiske interesser⁹⁵ engasjert en 'ekspert-konsulent' for prosjektet. Som vist gir han legitimitet til 'vinnerforslagets' hovedintensjoner (selvom Gehl ikke taler om 'nodal' planlegging) samt til kravet om at 'visjonen' som ligger i planforslaget skal være så 'robust' at den kan motstå utbyggerinteresser som vil en hurtig profitt.

Diskursens aktører er således grunnleggende enige om at den avgjørende forutsetning for å skape 'et levende, urbant byområde' er designingen av plasser, gater og byrom. Uenigheten andler primært om arealbruken og rom-formningen illustrert f.eks. med diskusjonen om siktlinjene og høyden på husene der. Uenigheten handler således om geometri og bydiagrammet, dvs. den strukturelle fordeling av funksjoner og bruk i området og det arkitektoniske landskaps form, volum og estetikk. Det er ikke en uenighet som berører de grunnleggende prinsippene for 'god' byforming som er arealdisponering og arkitektoniske formprinsipper, dvs. idéen om at god byromsforming skaper gode liv.

4.5 Kritikken av Bjørvika-planen

Selvfølgelig har det vært fremsatt kritikk av planene, og det har vært en arkitekturfaglig dominert diskusjon. Det finnes her noen spesifikke diskurs-formasjoner i spill. Den spatiale diskurs hegemoni er allerede demonstrert, men det skal nevnes at når man bruker begreper som "Oslo's egenart", "levende byvev" og "det urbane" så tales det fra et spatialt perspektiv. Formodningen kan derfor være at det også i kritikken er tale om en kritikk der er 'uten sosiale individer og livsverdener', fordi det også her tales fra et form(givnings)perspektiv.

Med fare for å forenkle kritikken innhold er det imidlertid frem til våren 2003 mulig å identifisere to dominerende kritikk-perspektiver i debatten:

- (1) *Den politiske kritikk* av planene har vært relativ avventende, og der har vel ikke på noe tidspunkt vært en offentlig politisk debatt om Bjørvika planleggingen.

---

⁹⁵ Her tenkes det på PBE og Linstow Eiendom AS/ROM eiendomsutvikling as.

Det vi kan si er at bypolitikk og byplanlegging siden starten av det forrige århundre har bygd på tre idealer, nemlig hagebyen, funksjonalismen og naboskapet.⁹⁶ Følgende sitat kan illustrere dette.

En god by å leve i er en by der beboerne føler fellesskap og møteplassene benyttes. Oslo er en liten by i utkanten av Europa. Den er preget av lav arkitektur, mye grønt, Marka og fjorden, og kan oppleves som en samling av små landsbyer med hvert sitt særpreg, hver sin stil og med sine lokale samlingssteder ... Oslo må ha en politikk som tar vare på menneskene som bor i byen. Til det trenger vi politikere som tør ta ansvar for en helhetlig plantenkning i samspill med fagfolk, politikere som gir investorer tydelige råd og rammer å forholde seg til ... Byen skal fremstå med et tydelig sentrum og med møteplasser knyttet til fellesopplevelser (Nielsen & Fossum, Arbeiderpartiets Kulturforum, Aftenposten Aften 21.01.03).

Derfor oppstår det en hissig debatt om høyhus, og derfor er det vanskelig å se, hvordan planlegging for byliv kan bli satt på dagsordenen. I denne tenkning får man ikke øye på bylivets karakter, og man ser stadig byen som et konglomerat av 'landsbyer'. Tilsynelatende har dette politiske synspunkt mer allmenn relevans. Hjorthols (1998:21) egne analyser viser at det i dag stadig er den tette by som foretrekkes av byboerne selv bla. fordi den gir mulighet for et "varierte tilbud av butikker, arbeidsplasser og boliger .... og trygghet" (ibid). Dette 'byideal' kan ifølge Hjorthol gi assosiasjoner til både landet, småbyen og byen, så tilsynelatende vil byboerne 'ha det hele'. På den andre siden rimer det ikke med at forskningen har vist at gode nabo-forhold ikke vektet av mange, men det kan rime med at mange mener

---

⁹⁶ *Hagebyen* representere en visjon om å flytte "landet inn i byen", dvs. det skulle bygges boligområder med landlige kvaliteter for familier. Boligstandarden skulle være høy, men økonomisk rimelig. Ullevål Hageby er det kjente eksempel på dette ideal. *Funksjonalismen* ville gi folk sunne og hygieniske, naturvennlige, funksjonelle og rasjonelle, standardiserte boliger i boligområder hvor man kunne både bo, arbeide og rekreere seg. De første drabantbyene er eksempel på denne tankegang. *Naboskapet* skulle være et motsvar på storbyens anonymitet og destruktivitet. Naboskapet skulle sikre inkluderende prosesser for nye beboere, og motvirke sosial eksklusjon. Det skulle også forhindre at noen levde sosialt isolerte eller følte seg ensomme, men det skulle også sikre den uformelle sosiale kontroll i bomiljøet. For en dypere diskusjon av disse forhold kan henvises til McKenzie (1982), Pløger (2001a,b) og Ellefsen (1992).

sosial trygghet er viktig (her tenkes det som regel på kriminalitet) (Klæboe & Kolbenstvedt 1994:12-13).⁹⁷

Det har også fra sosialdemokratisk hold vært reist krav om at:

Vi ønsker at Bjørvika skal kunne brukes av hele byens befolkning, og at det legges til rette for et mangfoldig og yrende folkeliv. Bjørvika må ikke bli en ny kaksebydel som Aker Brygge. Boligene må tilrettelegges for vanlige folks inntekter slik at det blir en bred sammensetning av beboere. Det må være et variert arbeidsliv...Boområdene må allerede fra innflytningen ha et godt tilbygd service-tilbud, tilbud til barn, og friområder for uorganisert idrett og andre aktiviteter (Inger Lise Husøy, leder av Gamle Oslo Arbeiderparti, Aftenposten Aften 230301).

Politikere som Husøy fremsetter politiske signaler som ikke er kontekstuellet relatert. Artikkelen kunne være skrevet av noen fra Meland eller Snåsa uten at innholdet behøver å bli endret i stort. Disse innspill viser således at Hjorthols beskrivelse også rommer de sosialistiske innspill til en byutviklingsdebatt.

I avisdebatten er det, på tross av at Byrådet inntil videre forholder seg avventende til debatten, fremkommet noen synspunkter fra det liberal-konservative byråd som forventes å ville markedskreftenes frie spill. Det liberal-konservative styre i Oslo ønsker dog først og fremst å styre for å ta vare på 'allmennvellets' interesser. Høyres byrådsleder Erling Lae har f.eks. uttalt følgende vedørende Bjørvika-utbyggingen.

- Byrådspolitisk regner man med at det blir en "estetisk kamp" om Bjørvika ift utbyggingsinteresser. Denne kamp gjelder f.eks. arealutnyttelse, byggevolum, fasader og romforming. Her kjemper man byrådspolitisk, sier Høyres Byrådsleder Erling Lae (Aftenposten 290601), mot planer som "kun baseres på økonomi".
- Man vil også tillegge det "menneskelige aspekt" større vekt enn plan- og bygningsetatens forslag, ifølge Lae, har gjort. Her tenker byrådslederen på den andel boliger som er foreslått, at man må tenke mer på de infrastrukturelle behov (skoler mv) og trafikkredusering, rekreasjon og at "førsteetasjer skal ha utadrettet virksomhet" (Aftenposten 290601).

---

⁹⁷ Det bør vel her nevnes at frykten for kriminalitet og vold sjeldent stemmer overens med faktisk kriminalitet eller truende atferd i området.

Byråden tar altså, som sosialistene, borgerens parti overfor de spatiale esteter og vil sikre funksjonelle steder så å si fysisk sett i 'en menneskelig skala'.⁹⁸ Men det skal også sikres bydels-liv gjennom handel og annen næringsvirksomhet. Det er som sådan tale om aspekter som ikke i prinsippet er i motsetning til vinner-prosjektet, og utsagnene fremsettes kanskje mer for å sende et politisk signal om at man nå går inn i den neste fase i prosessen? Det er en fase hvor politikerne må bli mer aktive, og en fase hvor politikerne forventer at den overordnede plan skal konkretiseres mer spesifikt for bl.a. å imøtekomme noen av de problemer byrådslederen taler om. Uttalelsene antyder også et ønske om en stram politisk styring og kontroll over denne spesifikke byutvikling. Om det også gjelder, som det antydes, overfor de økonomiske interesser som især private entreprenører og offentlige utbyggere representerer må tiden vise.

(2) *Den arkitektoniske kritikk* rommer primært en faglig uenighet vedrørende, hvordan man skaper en by gjennom rom og form. Det er ikke uenighet om grunnprinsippene, nemlig funksjonalitet, sonering og hensynet til den nåværende byform. Men:

- Noen mener det må legges større vekt på *siktlinjene* (Thomas Thiis Evensen, Aftenposten 01.03.01).
- Noen mener Bjørvika-planen mangler gaterom og byrom (Torp 2001, Jånsrud 2001b).
- Andre hevder planen mangler helhet og det gir et rotete byrom. Man kritiserer vinnerutkastet for å ville inndeke bydelen i bydeler med ulike roller og dermed gjøre den fragmentert (Hembre & Reinhardsen 2001).

Alle – kritikere, politikere og vinneren av parallelloppdraget (Institutt for urbanisme) – er imidlertid enige om at Bjørvika skal være en bydel for byliv og med urbane kvaliteter. Likevel kritiserer en av de maktfulle arkitekter i byen, Niels Torp, forslaget for ikke å vite "hva by er".⁹⁹ Men hva mener Torp selv en by er?

- Det er gatene og plassene som skal være utgangspunktet for å tale om hva en by er. Det "urbane" er for Torp "den *dialog* mellom bygninger og deres innhold som kan finne sted tvers over gater og plasser" (Torp 2001:107). Man skal kunne overskue rommene, og kunne se på den andre side av gaten, hva

⁹⁸ Hva som menes med begrepet 'en menneskelig skala' er fysisk sett diffust, men det inkluderer begreper som 'oversiktighet' og 'gjenkjennelighet'.

⁹⁹ Torp's arkitektfirma vant den senere konkurransen om Tjuvholmen ved Aker Brygge, men dette forslag var ikke den faglige juryens førstevalg.

bygningenes innhold og funksjon er. Bygningene skal i seg selv – arkitektonisk, formmessig og romlig – være i dialog, dvs. ikke bryte med stedets dominerende arkitektoniske form, byens identitet i formuttrykket eller den dominerende arkitektonisk stil. Plasser, gater og gårdsrom skal være stimulerende å besøke i seg selv.

- Det er ”byggningsfasadene og deres innhold som former og gir liv til gater og plasser”, de skal signalisere funksjonalitet og bruk. Likevel kan f.eks. ikke butikker og caféer plasseres vilkårlig, fordi ”de stiller krav for å trives” (ibid:106). De kan, som jeg leser det, plasseres romligt så de ikke tiltrekker mennesker og derved ikke skaper byliv og ikke kan ’overleve’.
- ’Boulevarden’ – en øst-vest akse i forlengelse av kvadraturen, ifølge Torp, det beste eksempel på denne ’romløse’ og ’byvevsløse’ byforming, idet ”du kan handle der, du kan flanere der, du kan (i verste fall) bo der” (ibid:108).¹⁰⁰ Torp synes her å mene at en boulevard ikke genererer ’byliv’ og ikke kan skape et bomiljø.

Med andre ord, man skal ifølge Torp designe bylivet gjennom den romlige formgivning og gjennom denne også sikre hvor rekreative steder kan plasseres så de genererer liv. Når arkitekter krever at ”vi må få frem hvilken idé bydelen skal bygge på”, så er der nettopp for å kunne se dette i relasjon til det romlig ”byvev” (Jåsund 2001b). Ingen arkitekt eller planlegger har imidlertid ennå (sommere 2003) forsøkt å skissere eller presisere, hvilke livsrom, livsstile, sosiale former, verdier og etikker mv. det skal planlegges og bygges for i de nevnte byrom, i det nevnte byvev, men man sier i arkitekturdebatten en del om hva som det ikke kan være tale om.

4.6 Planlegging for byliv?

Bjørvika er et unikt eksempel for et studie av byplanlegging og planleggingsprosesser, fordi det er et av de meget få tilfeller i nyere tid, hvor det skal planlegges en ny bydel fra grunnen av. Til nå (sommere 2003) har prosjektet som nevnt vært orientert mot romformningen, geometrien og diagrammene for det fremtidige byrom. Man kunne ha valgt andre tilganger til prosjektet, men man

---

¹⁰⁰ Parantesen ”i verste fall” viser sannsynligvis at for Torp er det umulig som ’menneske’ å bo i sentrum.

valgte først å få til et “helhetlig byplangrep” for den nye bydel som blant annet skal inkludere:

- avklare balansen mellom nasjonale, regionale og lokale funksjoners plassering, tetthet og volumoppbygging samt utforming av de offentlige arealer særlig sett i lyset av nærheten til fjorden,
- utforming av gater, deriblant hovedadkomsten Nyland Allé, med hensyn til trafikkfunksjon og annen bruk bl.a. for fotgjengere og uteopphold,
- lokalisering, omfang og utforming av boliger med tilhørende servicetilbud hvor også hensyn til luftforurensning og støv ivaretas (de Vibe 1999:9).

Man fastholder her en minst 150 års byplantenkning som sier at først kommer den spatiale orden og soneringen av funksjoner, dernest kommer livet som skal leves der. Det ’levde’ liv er implisert i formen og soneringen. Helhetsgrepet for Bjørvika skal kunne innordnes byens eksisterende bymønstre, men også kunne fremheve området egenart. Det betyr bla. at sett som en del av en byutviklingsprosess kan man ikke nøye seg med å betrakte området som et:

... arkitektonisk verk som i detalj kan forhåndsbestemmes ved hjelp av en plan ... En byplan må i dag være en kombinasjon av klare arkitektoniske ideer, et sett av strategiske prinsipper som styrer utbyggingsprosessen, og et åpent forhold til at de konkrete prosjektene både kan fornye og forbedre planen (Ellefsen 2000:10).

Tankegangen er at helhetsgrepet er det strategiske verktøy som skal styre og kontrollere prosessen og implementeringen av prosjekter kontekstuell selvom man må være åpne overfor enkeltprosjektene innenfor konteksten, og derfor er Bjørvika-planene og debatten så godt som kjemisk fri for en kritisk diskusjon av “de sosiale intensjoner, i forhold til bærekraftbegrepet og i forhold til byens form som ramme for framtidig livsform” (Ellefsen 1999:86), som aktørene mener planen faktisk også forholder seg til. Bjørvika-planen viser man er på leting etter *formsvar* i forhold til de former for byliv og de livsformer som skal utfoldes der. Og man får dermed ikke en diskusjon av hvilke hverdagsliv og livsformer man planlegger for ut over de generaliserte ’typologier’ (i mangel av bedre ord, for det er ikke definert ’typologier’ eller annet) at det skal være plass også til familier og andre ’særlige’ grupper.

Bjørvika-planen skal ha en "robusthet" som også sikrer at den samme struktur kan "tåle at hverdagslivet vil variere over tid" (ibid). Hva som mer presist menes med dette begrep 'robusthet', som ofte brukes i den arkitekturfaglige diskurs og ift. hverdagsliv, er ikke klart. En struktur som for eksempel et hus skal være en robust struktur som kan 'tåle' nye tider, dvs. nye måter å bruke rommene på? Da må robustheten vel nærmest være relatert til det arkitektoniske design som skal gi boligen en fleksibilitet som kan 'omstilles' til nye bruksmåter og beboere? Det skal anvendes arkitektoniske former og rom som er fleksible ift. endringer i bruk, men likevel være en arkitektur som er robust i kraft av å representere arkitekturens tradisjoner og hva som anses for å være 'god' arkitektur?

Det man er nådd frem til er å fordele de sosio-materielle handlingsfelter i området, og her skal den kommende Opera i Bjørvika og et planlagt nytt kunstmuseum som nevnt utgjøre de romorganiserende fixpunkter som all annen bylivs-planlegging i området skal forholde seg til. Dessuten har det vært en felles politisk forståelse for at området skulle være multifunksjonelt med en blanding av næringsvirksomhet, boliger og service. Det har også fra starten vært tale om at det skulle være en blandet befolkningssammensetning bosatt i området.

Man har således intensjonelt definert bydelens funksjonalitet og sonering ift at det skal utvikles et byliv, men prosessen og arkitekturkonkurransen har ikke forholdt seg til spørsmål som:- Hvilke former for byliv? Man har sagt det skal utvikles en bydel med urbane kvaliteter og for en befolkning som søker disse kvalitetene. Men hvem er det? Og hvilke krav stiller disse til bydelen og deres hverdagsliv i denne bydel?

Prosjektet har et problem ved ikke å ha konkretisert noen idé om hvem man planlegger for, hvilke former for byliv, hvilke livsverdier, verdier og normer man planlegger for. Det finnes ikke meget forskning vedrørende den "bløde by" (Raban 1974) i Norge, men da hadde det vært mulig å få frem en systematisk fremstilling og analyse av tilgjengelig kvantitativ empiri vedrørende bylivets sosiale karakteristika, hvilket fremstår som enda mer relevant, når man i prosjektnotater faktisk taler om levekår, å planlegge for urbane livsformer, og å planlegge for "en levende bydel". Det finnes en del levekårsstudier i Oslo, og det finnes noen få studier som vedrører, hvordan man omgås hverandre i byens bomiljøer og om krav til fritid og boliger. Med hensyn til spørsmålet om de urbane kvaliteter kan politikere og

planleggere ta utgangspunkt i den forskning omkring bydelsliv som finnes.¹⁰¹

Når man ser på de notater som har formet kravene til arkitektkonkurransen, og søker informasjon om hvilke krav det stilles til byplanleggingen her, viser det seg som nevnt at planene for et urbant design for området inkluderer en moderat sonering og foreløpige antegninger vedrørende skala, tetthet, høyde, romorganisering, landskap, tilgjengelighet, syns- og siktlinjer, geometri og krav om estetisk kvalitet. Det nærmeste f.eks. parallelloppdraget for Bjørvika kommer til å si noe om det byliv som skal leves der er å tale om "en levende bydel", at det skal være "godt å bo" der, at det må planlegges for "publikumsattraktive funksjoner" og "fotgjenger- og sykkelvennlige forbindelser" (OK 2000a:10-1).

Det var fra starten mulig å ha satset på å ta noen arkitektoniske 'friheter' og friheter i byformingen, og på forskjellig måte utfordre kjente planleggingsparadigmer innenfor urbanismeteori og bypolitiske tradisjoner. Det hadde også vært mulig å la prosjektet bygge på en kritisk analyse av den eksisterende by- og boligplanlegging. Byutviklingsspørsmål har en tendens til å bli redusert til enten som et byformings-spørsmål med arkitekter som ivrig debattører, et sosialpolitisk spørsmål med lokale bydels- og bypolitikere som aktører, eller i den offentlige debatt en diffus diskusjon hvor det frem for alt gjelder å huske-å-nevne-alle-mulige-forhold-som-kan-få-politisk-betydning.

Man kunne også her ha valgt utradisjonelle perspektiver som f.eks. å sette den *imaginære by* som perspektiv for planleggingen. Den imaginære by er viktig for de fleste enten man bor i byen eller besøker den både gjennom den stimulans av forestillingsevnen man får ved å "observere mennesker" i byens offentlige rom og "fantasere om hvilket liv de lever og hvilke drømme de har" (Hougen 1998:166), og gjennom stimulansen ved å føle bymessigheten i form av de mange tilbud det finns rundt en, uten at man nødvendigvis behøver å benytte dem særlig meget.¹⁰²

---

¹⁰¹ Det finnes ikke særlig mange systematiske kvalitative studier av attraherede bylivskvaliteter, men en del surveys som delvis handler om byens sosiale liv. Avsnittet presenterer kun den empiri som kan sies å handle spesifikt om "byliv som byliv", dvs. sosiale forhold som betegner genuint urbane forhold (se videre Pløger 2001b: kap.6). Se også Hougen (1998) og kvantitativt empirisk Klæboe & Kolbenstvedt (1994).

¹⁰² Denne er utfoldet i Pløger (2002a).

4.7 Kritikk av byplanleggingstenkningen i Oslo

Bjørvika-prosjektet er som nevnt unik i nyere tid, fordi man her skal utvikle en ny bydel helt fra grunnen av. Samtidig har det vært politiske ambisjoner om at prosjektet også skulle gi en bedre og bredere offentlig medvirkning. Som nevnt har det vært noen få forsøk på å si noe om, hvilken samfunnsutvikling prosjektet blir planlagt inn i, men disse innsikter har ikke funnet vei i vurderingen av prosjektene eller i utformingen av byplangrepet. Det gjelder f.eks. når man taler om internasjonal kapital eller når det tales om en sosial profil for området.

(I) Ytre krefters betydning

De ytre krefters innvirkning er selvfølgelig vanskelig å presisere, men man kan dog forsøke å utvikle mulige scenarier, eller man kunne ha involvert byforskningen for å få større klarhet og teori- og empiri-status på området. Inspirert av f.eks. Beauregard & Haila (1997:328) kunne man hevde at følgende forhold, i tillegg til de Vibes korte introduksjon til Saskia Sassen, også må gjelde med hensyn til planleggingen i Bjørvika-området om det globale perspektiv skal settes i sentrum:

- Byplanleggingen befinner seg i en mer kompleks situasjon end tidligere. Økonomiens og kapitalstrukturenes tendensielle globalisering redusere mulighetene for å forutsi markeds-kreftenes innflytelse og interesse i området.
- På den andre siden har disse urbane kreftene sannsynligvis mindre innflytelse på byens form end det ofte antas. De økonomiske og globale krefters spatiale innflytelsen er ofte redusert til en intensivert konsentrasjon av kontorfunksjoner i de mest sentrale byområder snarere end at de vil dominere bosettingsmønsteret i et kvartal eller bydel.
- De av byformingens aktører som i praksis kontrollerer utviklingen av det bygde miljø (form, arkitektur, estetikk mv) – f.eks. entreprenører, boligspekulanter, finans og arkitekter – ”danser” ikke kun etter markedskreftenes sosio-økonomiske og politiske logikk, men agerer også som relativt autonome aktører i byplanleggingen.
- Planvedtak for utviklingen av bydelens form (sonering) og krav til den arkitektoniske kvaliteten påvirker nåværende og frem-

tidig investering såvel som levemåtene og stedets mening og betydning for de som bor, arbeider og besøker området.

Det har som nevnt vært tale om et arkitekturfaglig hegemoni mht. å diskutere og utforme Bjørvika. Det ser ut til at den lokale kapital i Oslo betraktes som arkitektonisk ukvalifiserte (jf. diskusjonen av Thons Hotel Opera), men det viser seg på den andre siden at (især internasjonal) kapital ofte tiltrekkes av muligheten for å oppføre unike arkitektur-verk og presentasjonsrom. Noen spørsmål man burde stille er: - Vil den globale kapital overhodet involvere seg i prosjektet? Hvorfor? Hvordan? Vil det f.eks. innebære fremkomsten av (ukjente) økonomiske agglomerasjoner? Hvilken betydning har et skift i de dominerende urbane livsstilene og forandringer i boligpreferanser hos målgruppene konsekvenser for visjoner og planer?

Dette er politisk-ideologisk sentrale spørsmål ift den sosialt rettfærdige byutvikling som er satt som en viktig betingelse for Bjørvika-prosjektet. Sett i dette perspektiver lider Bjørvika-prosjektet under flere problemer:

- Det finnes ingen politisk visjon om byens og bydelens fremtid som inkluderer spørsmål som migrasjon og etnisk mangfold, urbanitet, fremtidens boligvalg og boligkvalitet eller fornyelse av arkitekturen.
- Det finnes ingen visjon om byen som stedet for kapitalens, turismens og den vitensbaserte og innovative næringene, når det gjelder deres vilkår og utviklingsbetingelser i Oslo. Ingen stiller ennå spørsmålet om hva disse krefter vil kreve av bypolitikken og byplanleggingen mht. infrastruktur, attraktive byrom, 24-timers byen, uformelle nettverksbygging eller boligkvalitet.
- Det finnes ingen diskusjon av mulighetene for og utvikling av et implementeringssystem, et forhandlingssystem og en planprosess som er orientert mot permanent næringsomstilling, foranderlige byer, kontekstuell planlegging eller hvordan man kan forhandle med kapitalsterke krefter samtidig med at det skjer innenfor demokratiske prosesser.
- Det finnes tilsynelatende ingen politisk og planfaglig vilje til å matche "the economies of signs and space" som er en utvikling kjennetegnet ved at viten og informasjon blir viktigere for økonomien, at flere arbeider med symbolproduksjon (f.eks. reklame, soft-ware, film, konsum mv), og at service, kommunikasjon og informasjon blir alt viktigere økonomiske faktorer (Lash & Urry 1994).

Man står helt presist i en situasjon, hvor mange relevante forhold er tatt frem i debatten, men ikke i bypolitikken, i prosjektutviklingen eller planarbeidet. I særlig grad synes det problematisk at politikere, myndigheter og planfolks satser på å få et grep om hvordan bydelen skal formes arkitektonisk, byforms- og næringsmessig uten å debattere det byliv som formodes å skulle leves der, hvilket hverdagsliv det skal leves der, av hvem og hvordan, og hvilket næringsliv som skal komme til å dominere bruken av bydelen.

Etisk sett er alle kjente paradigmer for Bjørvika utbyggingen hentet fra ideologien om en egalitær byutvikling ('alle skal kunne bo alle steder'), nærhet, sammenheng, kontinuitet, overskuelighet og funksjonalitet. Man unngår derved også å ta en diskusjon av om det er nødvendig å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive. Et etisk spørsmål som man kunne stille er om det er tale om sosial ekskludering, hvis noen befolkningsgrupper *ikke* har råd til å bo i Bjørvika? Eller er sosial ekskludering ikke snarere at man ikke har råd til en kvalitetsbolig overhodet, og at det således blir et samfunnspolitisk spørsmål?

(II) Byutvikling og etikk

Som det er antydnet har det vært flere politiske etikker i spill i Bjørvika-planleggingen og prosessen. En er den ift. demokratiet ('alle' skal ha mulighet for å delta), en annen er den politisk-ideologiske ('alle' skal kunne bo der) og en tredje er det man kunne omtale som en egalitær etikk ('alle' skal ha adgang til de offentlige rom i området).

Man taler bredt om en sosial rettferdig bydelsutvikling, men det følges ikke opp av politiske utmeldinger om hvordan det kan la seg gjøre. Alene dette bør føre til at en rekke plan-etiske og etiske overveielser trenger seg på:

- Skal de fremtidige beboere inndras i planarbeidet? Hvordan og hvem er de?
- Kan bydelen utvikles ut fra en egalitær etikk ('plass til alle' uansett økonomi og status) som også inkluderer en multi-kulturell etikk ('plass til alle' uansett kulturell, etnisk og religiøs bakgrunn, verdier og livsmåter)?
- Kan bydelen, når den skal legge til rette for bylivsformer, utvikles ut fra en fellesskaps-etikk (nærhet, omsorg, tette sosiale konfigurasjoner) eller må man planlegge ut fra en urban etikk (individualitet, svake sosiale nettverk, mobilitet, anonymitet, fremmedhet etc)?

- De to siste spørsmål kan samles i spørsmålet om bydelen skal utvikles ut fra en urban etikk som legger vekt på 'forskjellighetens etikk', der som sagt krever genuin respekt for inkomensurabel kulturell og annen form for forskjellighet, og aksept av det man ikke forstår?

Spørsmålene krever overveielser over hvilke økonomiske, politisk-ideologiske, finansielle, normative og etiske krefter man vil slippe løs i Bjørvika. Alle krefter og forhold som slippes løs vil forsøke å determinere planleggingen og utviklingen av bydelen. Her hjelper neppe en Ole Brumm holdning ('Ja, tak – begge deler!'), fordi det handler om å planlegge for radikalt forskjellige livsmåter, verdier, kanskje forskjellige arkitekturformer, offentlige rom, karakteren av de urbane tilbud etc.

Det finnes heller ikke refleksjoner over f.eks. Wassermans insistering på at det alltid finnes etiske og normative betydningsskjemaer i spill i arkitektur og byplanlegging¹⁰³, og derved kan det ikke bli en debatt om hvilke liv og former for liv som det planlegges for.

Urban planlegging og restrukturering inkluderer i dag ikke kun den suburbane planleggings ensidige sonering av områdene. Det er i praksis tale om å måtte arbeide med en rekke innbyrdes konfliktuelle byutviklingsprosesser som mer skal administreres enn at de kan styres. Man kan således sonere både for næringsvirksomhet alene såvel som for et mix av næring, bolig, konsum og fritid, men i realiteten står man overfor en kompleks byutviklings situasjon preget av f.eks. sterke økonomiske aktører (internasjonale og globale), fremveksten av ressurssterke (økonomiske, politiske, juridiske og faglige) særinteresser, et labilt kapitalmarked, migrasjon, økende segregering og sosial polarisering i byene og en mer mobil bybefolkning som mer eller mindre kontingente faktorer i bypolitikk og planlegging.

Å planlegge under disse forhold krever en fleksibel bypolitikk, og en administrasjon og planlegging som hele tiden arbeider *med* prosessene snarere enn ensidig å forsøke å styre og kontrollere disse via loven, via planmyndigheten som godkjenningsinstitusjon av planer eller gjennom areal- og bebyggelsesplaner eller et 'helhetsgrep'.¹⁰⁴

¹⁰³ Joyce (2003) gir en fremragende introduksjon til den sosial-liberale 'governmentalitet', den styrings-, administrativ og disiplinierende ambisjon, som finnes i bypolitikk og byplanlegging.

¹⁰⁴ Nytten av kompleks byplanlegging fremgår av Wigmans (2001) og nødvendigheten av komplekse planleggingskapasiteter fremgår av Healey (1997).

Det har så langt i prosessen ikke vært noe maktfull motspill til den spatiale tenknings hegemoni, og heller ikke noen krefter som kunne fremme en debatt om og research på hva som er bylivets konstitusjonsbetingelser. Det er ikke nok å ta avsett i at det 'gode' byliv oppstår ut av den estetiske, arkitektonisk og formmessig 'gode' byforming rettet mot å 'legge til rette' for bylivets forskjellige handlings- og samhandlingsformer. Det krever også, og kanskje særlig i den multikulturelle og segregerte by, etiske refleksjoner over, hvilke former for byliv det bør og skal planlegges for og hvordan.

Kapitlet har vist, hvordan det som det ble antydnet i avsnitt 3.6 og figuren 'etiske diskurser i spill' finnes spesifikke etiske diskurser i spill i bypolitikken og byplanleggingen. Disse er som vist formet av både samfunnspolitikken, byplanleggingens ideologi og aktørens egen etiske horisont, og det handler om:

- Sosial rettferdighet.
- Fellesskapets etikk.
- Nærhetsetikken.
- Og å spatialisere etikken gjennom å produsere sosio-materielle handlingsfelter.

De materielle omgivelsene signaliserer hvordan vi skal leve, hva som er det 'gode liv', hva som er den korrekte atferd etc, hvilket betyr man ser omgivelsesproduksjon som en form for sosial design basert på de spatiale forholds dispositivitet og signifikativitet.

Man diskuterer altså ikke hvilken som er byformens eller bygningens etikk. Den profesjonelle etikk handler om at arkitektens og planleggerens rolle er å bidra til å skape det *gode liv* og hva som er 'den riktige ting å gjøre' i en gitt situasjon. Dette etiske mandat er så å si å betrakte som arkitektens og planleggerens *dyd*. En dyd man ikke stiller spørsmålsteget ved.

5 Etikk og byplanlegging – intervju

5.1 Innledning

Prosjektets primære mål er å fremstille noen av de viktigste virkende etiske tenkemåter i byplanleggingen i dag. I det minste i Oslo er det arkitekter som bemanner de fleste ledende stillingen innenfor byplanleggingen, og dermed er det arkitektur-teorien som behersker vitensfeltet og som produserer de herskende vitensformasjoner. En rekke arkitekt-planleggere i kommunal eller statslig tjeneste er blitt intervjuet samt politikere (som de egentlige makthavere) og andre relevante aktører i byplanleggingen som entreprenører/eiendomsutviklere og borgerne. Å komme bak om hvilke etiske betydnings-skjemaer som er med på å forme bypolitikk og planlegging for 'det gode liv' krever at intervjuene kommer inn på forståelsen av bylivet og etikken i byplanleggingen.¹⁰⁶

Tidligere har der vært fokusert på hvilke planleggingsteorier som former planleggingen og dens verdihorisonter, og samtidig finnes det som diskutert en politisk tilgang til hva planlegging skal være. Hoveddimensjonene i forhold til norsk byplanlegging synes å være (se f.eks. NOU 2001):

---

¹⁰⁶ Ved valg av kapital-aktør (investeringsselskap) hadde jeg forut for intervju forventet en kritisk holdning til bypolitikk og den politiserte byplanlegging. Den kom i noen grad frem, men mest med hensyn til f.eks. administrative forhold som 'saksbehandlingstid'. Intervju med borgerne er nødvendig for at få et kritisk motspill til politikens og planleggingens ideer om hvem man faktisk planlegger for. For å få til dette måtte intervjuet innkretse hvilke behov og verdier som utleveres hos de man planlegger for (se videre avsn.5.5).

- Planlegging oppfattes som et styringsredskap basert på en spesifikk politisk planleggingstenkning som bygger på helhetsgrepet, funksjonalitet og en 'menneskelig skala' som de viktigste styringsredskaper for fysisk planlegging og arealbruk.
- Planlegging dreier seg sosialt sett om å produsere (disiplinerte) sosio-materielle handlingsfelter.
- Planleggingsinstitusjonene skal overfor offentligheten primært påta seg prosedyrale roller, administrere politiske vedtak og planloven, og rådgivning overfor politikere og offentlighet.

Det betyr at det ikke bypolitisk blir lagt vekt på å la planetaten utvikle en selvstendig faglig diskurs eller å etablere byutviklings-analytiske enheter. Den romlige tenkning – romorganisering for funksjonelle og 'trygge' boligområder – er både politikens og planfagets utgangspunkt for å tenke omkring det sosiale byliv. Og som Planlovutvalget viser er planlegging betraktet som et redskap for styring av arealbruk og fysisk planlegging. Plansystemet og planprosessen rommer for tiden ikke et fora hvorfra offentligheten kan kritisere byplanleggingen eller diskutere andre subjektive krav til 'det gode byliv'.

Planlegging er praksis-orientert, og det finnes en rekke etiske plikter ift f.eks. planprosessen og de roller som planetatene skal spille i kommunikasjonen med offentligheten. Internasjonale studier viser imidlertid at etiske verdier stort sett ikke er reflektert blant planleggere, og det gjelder især når det kommer til spørsmålet om by- og hverdagslivets etikk (Campbell & Marshall 2000b).

Såfremt man leser planteoretiske tekster her i landet får man også det inntrykk at etikk ikke har noen posisjon i det norske planfaget eller utdanning. Dog finnes det en spirende interesse for den kommunikative planlegging og dermed en interesse for Habermas' diskurs-etikk (Amdam & Amdam 2001). Men etiske prinsipper og verdier utfoldes (uerkjent) i praksis hver dag og diskursivt i diverse politiske notater, PBL og fagbøker. Som det vil fremgå senere tas etikk ofte for gitt blant planleggere, og det oppstår derfor en diskrepans mellom prinsipper og praksis. Jeg vender tilbake til dette problem løpende i dette kapittel og i kap.6, hvor dette studie sammenlignes med engelske erfaringer.

Etikk uttrykkes selvfølgelig på mange måter som når man engagerer seg i sitt bo- og nærmiljø eller når det f.eks. finnes en idealforestilling om den "gode" planlegger som kan beskrives som følger:

Den ideelle planleggeren etter norske planleggingsnormen synes å være en tålmodig person som møysommelig bygger stein på stein, for å etablere samordning og sammenheng. Bare gjennom et langsiktig arbeid kan det etableres et velfungerende system med overordnede og underordnede planer. Operativ kortsiktige planer må henge logisk sammen med mer langsiktige strategiske planer (Harvold 2001:41).

Helhet og samordning er blitt tidens trendy ord, men som Harvold påpeker, er det kanskje også denne ambisjon som er problemet. Det er iallfall en idealforestilling som planleggeres argumentasjoner og praksis er preget av og i forskjellig grad determinert av. Teorier om kommunikativ og diskursiv planlegging vil overfor dette idealbilde hevde at problemet er at man verken kan operere nøytralt eller arbeide ensidig ut fra en faglig eller politisk diktert diskursiv formasjon. Det følger herav at det er et problem om planmyndigheter og politiske instanser ikke forstår, eller prøver å forstå, de diskurser som er i spill i offentligheten, fordi dette kan svekke deres legitime posisjon som forsvarer for at 'alles' legitime interesser blir registrert og hørt. Det kan således være et problem når planinstitusjonene besitter en på forhånd gitt og utbredt skepsis til kapitalens motiver og hensikter (ensidige profit-motiver). Derved mister man f.eks. ofte de felles interesser som finnes mellom kapitalens og bypolitikens mål og interesser til fordel for å fastholde "den fysiske plan", kommunedelplanen som "felles" referanse (I5:1).

Helhetlig samordning representerer også arven fra idealet om synoptisk og rasjonell planleggingsteori som har fulgt norsk planlegging de siste 50-60 år, men kan også anvendes som et virkemiddel til å fastholde planmyndighetenes suverene posisjon ift. å legge rammene for byutvikling gjennom regulerings-, bygge- og arealplaner. Det planpolitiske krav om helhet fordrer et institusjonelt nivå som sikrer at helhetskravet blir omsat til praksis gjennom kontroll, styring og administrasjon av planer og prosjekter. Vi vender tilbake til dette i kap. 7 & 8.

Som det fremgår av de forrige avsnitt har bylivets etikk, eller spørsmålet om å planlegge for det individuelle i det kollektive, ikke noen sentral posisjon i bypolitikken eller planfagets diskusjoner. Derfor kunne jeg heller ikke forvente det er temaer som respondentene har et presist og reflektert forhold til. Ut fra disse overveielser har intervjuene vært sentrert om følgende temaer (se bilag 1):

- Byutviklingsforståelsen, herunder i særlig grad vedrørende byens utviklingskrefter. Hvilke skal styres og tøjles? Hvilke skal stimuleres?
- Forholdet mellom politik, planlegging og etikk.
- Spørsmålet om planlegging for et hverdagsliv i byen.
- Spørsmålet om sosial rettferdighet.
- Og om hva som er byplanlegging i praksis med Miljøbyen Gamle Oslo eller Bjørvika som eksempler.

Metodisk ble det som nevnt lagt vekt på 'snøball-metoden', således at det også i høy grad er respondentenes svar på innledende spørsmål som styrer resten av samtalen. Samtalen har også vært formet av den posisjon respondenten har i.f.t. bypolitikk og planlegging, dvs. alle har fått lov å tale fra deres posisjon innenfor plansystemet i Oslo (se figur 2).

Konteksten er, kort rekapitulert, at den som er *institusjonelt* forankret ser spørsmålet i relasjon til f.eks. bypolitikken, politiske signaler, og den institusjonelle diskurs som den for eksempel tegnes av PBL, faglig kompetanse og veiledere. *Beboeren* vil tenke mer på egne interesser og se spørsmålet ut fra erfaringer og situasjoner. *Politikeren* vil se det fra et partisynspunkt og ift. en prioritert politisk dagsorden, og *entreprenøren* fra et sosio-økonomisk perspektiv.

Det kvalitative intervjuets styrke er at de gir mulighet for å fremstille en stor nyanserikdom i svarene. Og rapporten viser dette. Nyanserikdommen illustrerer – og det er et viktig poeng – kompleksiteten i spørsmålet. For den planfaglige leser kan det forhåpentlig føre til en refleksjon over at byplanlegging i realiteten handler om kompleksitet og mangfoldighet, og det handler om å kunne arbeide med denne realitet fremfor å utelate den.

Kapitlet består på den bakgrunn av to dele: Først følger intervju med planleggere om planleggings innhold, betydning og formål i relasjon til prosjektets etiske tema, og dernest følger intervju med beboere i bydel Gamlebyen om deres syn på bypolitikk og byplanlegging i Oslo. Begrunnelsen for å medta beboerperspektivet er som sagt å få innspill til en forståelse av hva som er det levde bylivets etikk som byplanleggingen sies å være fokusert på.

5.2 Planleggerroller - selvfortalt

5.2.1 Innledning

La det være sagt med det samme: - Respondentene¹⁰⁷ var ikke særlig tilbøyelige til å tale om etikk, verken direkte eller indirekte. Det turde kanskje være forventelig da etikk som nevnt ikke har noen sterk posisjon i utdanning, planpolitikk og i praksis, men likevel var det bemerkelsesverdig hvor insisterende planleggerne var på i stedet for å fremheve deres rolle i plansystemet og innenfor de politiske rammer, det er lagt for de konkrete prosjekter man er involvert i. Det ser ut som om man først og fremst påtar seg en administrativ og planpolitisk implementerende rolle. Formelt sett skulle det ikke være noen forhindringer for etiske debatter, men reelt kan det jo være mange uformelle politiske forhindringer for dette.

Den rolle planinstitusjonene påtar seg er selvfølgelig delvist styrt av de føringer som ligger i plan- og bygningsloven, regulativer, forvaltningslov og veiledninger.¹⁰⁸ Sentrale byrådspolitikere mener likevel at ”det som stort sett skjer av utvikling hos oss er initiert av plan- og bygningsetaten ... Plan- og bygningsetaten sitter med al makt, egentlig” (I2:17). Fra planetatens perspektiv er deres virksomhet politisk rammestyrte, men sitatet viser det finnes et planpolitisk råderum. Det er ikke en oppgave her å analysere, hvorfor dette råderum ikke utnyttes eller hvordan det utnyttes, ifølge planleggerne selv.

Avsnitt er helliget det ovennevnte temaer, men av hensyn til de forskjellige posisjoner respondentene taler fra, har dette kapittel følgende struktur:

---

¹⁰⁷ Intervjuene inkluderer 6 plansjefer og planleggere i Oslo kommune og statlig virksomhet, 2 bypolitikere, en direktør for et næringsutviklingsselskap og 4 beboere i bydel Gamle Oslo.

¹⁰⁸ Analysen bliver ikke styrt av de forskjellige posisjoner som de planfaglige respondenter har innenfor plansystemet, nasjonalt og kommunalt. I intervjuet ble de spurt om deres institusjons rolle i byutviklingen, men materialet gir ikke grunnlag for å hevde at denne rolle har signifikant betydning for deres oppfattelse av hva som f.eks. er ’det gode byliv’ eller bylivets etikk. Her mener jeg det spiller en større rolle at man har samme faglige bakgrunn (arkitekter) og dermed felles diskursive formationer hvorinnenfor man tenker. Den lovde anonymitet forhindrer i seg selv at den institusjonelle rolle kunne bli styrende for analysen. I den grad det ble fremstilt selvstendige refleksjoner over den institusjonelle rolle er den selvfølgelig vesentlig og fremstilt.

- (a) Førsts innkredses bypolitikenes syn på by- og boligplanleggingens rolle for å angi planleggingens politiske rolle og spillerom.

Derneft vil det bli fokusert på planleggernes egne oppfattelser av byplanleggingen og dens etikk. Det skjer ved å fokusere på:

- (b) Planleggernes syn på planleggingens formale rolle.
 (c) Planleggerens syn på planlegging som fysisk planlegging og det etiske spørsmål.
 (d) Planleggingens etiske rolle sett fra et planleggersynspunkt.
 (e) Spørsmålet om byliv og bylivets etikk.

Kapitlet avsluttes i avsnitt 5.4 med beboerperspektivet, hvor det spesielt fokuseres på deres syn på byplanleggingens rolle og hvilke former for byliv den planlegger for.

(ad a) Planlegging sett fra politisk hold – planlegging som administrasjon og styring

Byplanlegging må som nevnt grunnleggende ses som en del av byens 'government' (styringsstruktur), dvs. som en del av de institusjonelle systemer som er utviklet som redskaper til å styre og kontrollere byutviklingen og implementere politisk vedtatte planforslag. Til å legitimere disse praksiser og konkrete planer utvikles det løpende en rekke diskurser som legitimerer den spesifikke og ofte særlige måte å tenke og utøve praksis på.

Planlegging er således et redskap i samfunns og byers politiske styring av utviklingen, men samtidig er det ved å utvikle seg nye tendenser som i den internasjonale litteratur er omtalt som 'governance'. 'Governance' betyr i og for seg også styring, men på et annet nivå og på en annen måte. Begrepet henviser til nødvendigheten av å utvikle nye former for hvordan man kan administrere og styre et komplekst lokalt felt, og i praksis dreier det seg ofte om å tenke nye styreformer via nye former for samarbeid, koordinering og dialog.¹⁰⁹ Den offentlige medvirkning er et aspekt ved den (by)politiske regulerings- og styringsform, og 'god' styring, god 'governance' som formodes å føre frem til konsensus og den 'metode' som best sikrer politisk legitimitet og kan sikre oppbakning bak langsiktige politiske og samfunnsmessige interesser.

¹⁰⁹ "Governance" er ikke et entydig begrep. En kort definisjon er: "Governance refers to self-organizing, interorganizational networks (Rhodes 1997:53). For en diskusjon av "by-governance" se f.eks. (Sehested, 2002 #166}).

Hvilke former for 'governance' er så utviklet i Oslo? Politikene i Oslo erkjenner at de i den praktisk planpolitikk primært forholder seg til "de fysiske bitene" (I2:18), fordi de definerer at deres planpolitiske rolle er relatert til kommuneplaner, kommunedelplaner, bebyggelsesplaner og reguleringsplaner (I1:1). Deres oppgave er "tilrettelegging" eller arealdisponering for at ting kan skje (I1:6) f.eks. ved som gjennom vedtak av arealdisponering for Bjørvika-ormådet å "legge grunnsteinen for hvordan vi vil at byutviklingen skal være" dér (I2). Men rollen er ifølge denne respondent for sjeldent utnyttet fullt ut i det politiske arbeidet. Hva som menes med dette er uklart, men helhetsgrepet blir stadig i hovedsak grunnlagt gjennom kommuneplaner, og reguleringsplanene er en av de viktigste oppgavene for bypolitikerne. Styringsformen er således styring gjennom rammeplanen.

Bjørvika-planen viser at de politiske forestillinger om planleggingens funksjon motsvarer planmyndighetenes. For begge er byplangrepet – f.eks. at form skal være sammenvevd med funksjon - et fundament for planprosessen og det er styringsformen for den praktiske implementering av planpraksis. Idéen bak arkitektkonkurransen eller parallell-opdraget for Bjørvika 2000 var nettopp å få et *helhetlig byplangrep* som kan virke som et styringsredskap for planmyndighetene. Et byplangrep handler om "den romlige utforming av bydelen" (de Vibe 1999) og parallelloppdragene skulle bl.a. gi et grep for (ibid):

- Stedsidentitet og bebyggelsesstruktur for bydelen.
- Strukturen og den romlige utforming av de ulike gater og byrom, herunder oppholdsarealer.
- Og hvordan sjøfronten i Bjørvika med tilhørende offentlige arealer skal utformes.
- Avklare "balansen mellom nasjonale, regionale og lokale funksjoners plassering, tetthet og volumoppbygging".
- Lokalisering, omfang og utforming av boliger med tilhørende servicetilbud.

Det 'helhetlige byplangrep' er også den oppgave som er tildelt Plankontoret for Groruddalen (I7). Planleggingens oppgave er å fremme en god styring av arealbruken i forhold til politisk vedtatte planer og mål. Det er den profesjons-etikk som politikere forventer av deres planmyndigheter. Det uttrykkes for eksempel som at:

... politisk sett så legger vi rammene og utviklingsretningene. Så tilrettelegger vi for at ting kan bli gjennomført, i henhold til våre retningslinjer, men der

stopper på en måte engasjementet også ... Vårt ansvar som politikere i dagens situasjon går ikke lenger enn til tilrettelegging for at det kan skje (I1:6).

Etter det treder planmyndighetene inn på arenaen og sørger for at intensjoner, mål og verdier blir omsatt til praktisk handling og fysiske strukturer. Med andre ord forventer denne politiker primært en teleologisk orientert planlegger som arbeider rasjonelt ift politiske vedtak og innenfor de rammer som det er satt i forhold til det politiske system. Politikens ideal er å tilgodese 'alles' interesser, og planleggingsidealet er å ha en planinstitusjon som foretar rasjonelle valg på bakgrunn av den informasjon, de (politiske) mål og midler som forefinnes tilgjengelig.

Sitatet viser en politiker som selv definerer sin oppgave i byutviklingen som politisk-administrativ frem for det å være visjonsskapende. Oppgavene i Byutviklingskommiteen i Oslo byråd er for eksempel definert til å være utviklingsoppgaver via kommuneplaner og delplaner, reguleringsplaner og byggesaksbehandling og bebyggelsessaker, klagesaker. Det primære arbeide i denne kommitte er "reguleringssaker og klagesaker" (I1:1) og det er sjeldent man tar seg muligheten til "å legge grunnsteinen for hvordan vi vil at byutviklingen skal være" (I2:1).

Politikerrollen er snarere 'å passe på' at byrådspolitiske vedtak, planer, lover og reguleringer overholdes. Holdningene til hvilke rolle eller hvilke visjoner man politisk skal ha til byutviklingen er selvfølgelig politisk-ideologisk farget. En sosialistisk politiker definerer følgende visjoner for byutvikling (med Bjørvika som eksempel):

- "Vi lagde veldig mye vekt ... på den menneskelige skalaen" (I2:2).
- "Jeg tror kanskje den største utfordringen er hvordan man skal få til den gode byutviklingen sett i forhold til det kapitalmessige" (ibid) og "hvor mye skal en tillate at markedskrefter, kapital, kan styre byutviklingen" (ibid:7).
- "Man vil gjerne ha en blandet befolkningssammensetning" (ibid:4).

Her vil en som tilhører høyresiden i politikken anføre at det er viktig å planlegge for det som folk etterlyser og de behov som de uttrykker. Det uttrykkes for eksempel således:

...jeg synes det er trist at storsamfunnet, at de som gjør seg til talsmenn for storsamfunnet, forteller de menneskene som prøver å finne sin daglige spenning og hygge i

livet på et kjøpesenter, at det de driver med er mindre-verdig (I1:2).

By- og bydelsutvikling må i høyere grad være basert på *initiativet* fra entreprenører, iverksettere eller i det hele tatt de som ønsker å skape noe. Det vil si "... at her skal det være så mange butikker som de orker, som de som driver butikker orker, de må gjerne konkurrere hverandre i hjel i tilbud, så får det lov å gro frem" (I1:3).

Det er således klart at selv om begge disse politikere vokter kontroll, fremhever at det er politikere som beslutter, og fremhever den prosedyrelle planlegging som noen av de viktigste politisk-administrative oppgaver de har fått tildelt og som de har akseptert å arbeide med, så er det forskjell i forståelsen av hva som er planleggingens politiske rolle. Eller kanskje bedre, en forskjell i synet på hvor detaljert planleggingen skal være i styringen av samfunnsutviklingen. Denne forskjellen er også tydelig illustrert i det følgende utsagn.

Etikk? Ja, hvis det skal være rent byutviklingsmessig, så vil jeg jo tenkt øyeblikkelig i retning av hvor mye vi skal tillate at markedskrefter, kapital kan styre byutviklingen når man ikke har noen rammer for hvor langt de kan gå ... Sosial rettferdighet er kanskje mer, hvordan er det man kan få del at flere enn private utbyggere, og i dette tilfelle også kommunen som utbygger, kan være med på å bestemme hvordan det skal bli som en utvikling (I2:7).

Her vil høyresiden melde fra, og kanskje holde med entreprenøren som sier at først og fremst må man skape nye arbeidsplasser og å ta vare på bedriftslivet (I5:12). I praksis vil politikere og entreprenører måtte praktisere byutvikling i en gjensidig avhengighet bl.a. i kraft av kravene i PBL.

Det er enighet om den offentlige medvirknings betydning. Politisk prioriteres bevisst offentlighet, deltakelse og medvirkning som demokratiets grunnformer. Og her begynner kanskje den politiske pragmatisme å slå igjennom og medføre at liberale og sosialister kommer nærmere hverandre. Det ble bla. i et av intervjuene sagt at ift:

...parlamentarismen og hva bydelen har ansvaret for, hvor et av diskusjonstemaene er hvor reelt skal en bydel ha ansvar for hva de faktisk har som felt? Men det blir igjen på et rent forvaltningsmessig nivå, så på den måte litt begrenset for hva du egentlig er ute etter. Men det er en viktig diskusjon allikevel, fordi man flytter noe av

ansvaret nærmere folk, og dermed kan man mye lettere få et samspill med befolkning og politikere (I2:16).

Denne sosialistiske politiker ønsker å legge “grunnsteinene for hvordan vi vil at byutviklingen skal være” (I2:1), men de får det sjeldent til, fordi det kan være “ymse” hvor mye det blir fulgt opp nedover i systemet. Senere er vurderingen at “man [politikere] kan egentlig styre ganske mye, men poenget er:

Hvor sterk er viljen?” (ibid:3).

Et presserende etisk spørsmål som desentralisering og demokrati innebærer jo det prekære politiske spørsmål om, hvordan avgjør man ’hvem som har rett’ eller hvordan arbeider man med uenighet. Den nevnte politiker sier for eksempel:

... vi opplever i hvert fall at det er stor forskjell mellom arkitekter og folk flest [i estetiske vurderinger]. For folk flest liker noe annet enn det arktiektene gjør, og arkitekter liker ikke de folk flest liker (I2:16).

Som det hevdes kan “stammespråk” selvfølgelig være en hindring her, men det som politikeren her etterlyser er “noen diskusjoner på” det problem (ibid). Dette kan imidlertid ikke bare handle om diskusjoner av ’hva estetikk er’ eller ’hva god estetikk er’, for da oppstiller man bare noen klassifikasjonsrammer som innskrenker den estetiske forståelse og følger de bestemmelser som er presisert i den estetiske veileder, stedsanalysen og klassifikasjoner av hva som er bevaringsverdige kulturminner. Svaret er formal-juridiske rammer for avgjøring av uenighet og ikke prosesser for dialog om uenighet. Denne tenkning inkluderer ikke å lære å arbeide med det plurale samfunn og akseptere retten til kulturell egenart, også selv om denne kultur er uforståelig for en selv. Man reflekterer ikke over spørsmål som: Hvor setter man grensen, og hvem skal sette den? Vi vet nå alle at den arabiske og muslimske estetikk ikke er som den nordiske, og vi vet at ’god estetikk’ som det formuleres gjennom Norsk Forms arbeid og veiledere også er et nasjonalt oppdragelsesprosjekt. Den diskursive kamp på feltet er et viktig eksempel på hvordan et agonistisk felt utvikler seg i praksis, særlig i det plurale samfunn, samtidig som det ligger en oppgave i å la det plurale samfunn komme til uttrykk i den estetiske planlegging. Dette er et etisk spørsmål som krever refleksjon over bl.a. representativitet som demokratiets form, medvirkning som plandemokratisk form, og hva som er ansett som ’svake røster’ i det politiske system og plansystemet.

(ad b) Planleggingens rolle – det institusjonelle perspektiv

Valg av intervju-personer avspeiler at det har vært viktig å finne personer som har 'maktposisjon' (uten å definere maktens innhold og grenser), samt at de representerer en rekke offentlige institusjoner som er involvert i planleggingen, enten det er som høringsinstans, planutvikler eller interessent. I Oslo kan det som i tilfellet med Bjørvika-utbyggingen eller Vestbanen være tale om interessenter som Statsbygg, Bydelsadministrasjonen i Gamle Oslo, Plan- & bygningsetaten, Riksantikvaren, Havnevesenet, Vegvesenet, Miljøverndepartementet, Kulturdepartementet, Norsk Form og entreprenører. En sentral faktor er også Husbanken.

Disse instanser vil ha forskjellige formale roller ift de konkrete prosjekter, og de representerer hver deres oppfattelser av 'det gode byliv', men er sannsynligvis mer enige mht. forståelsen av det fysiske miljøes sosiale rolle og hva som er god omgivelsesproduksjon. Med hensyn til de offentlige myndigheter er det, som belyst, den arkitektur-teoretiske diskurs som behersker feltet. De offentlige institusjoner er således spesifikke vitensbærere, selv om de har forskjellige planpolitiske roller, og de representerer alle faglig sett spesifikke normer, verdier, betydningsskjemaer og faglige diskurser.

En del av intervjuet gikk ut på å få respondentene til dels å beskrive den institusjonelle rolle og dels å beskrive hvilke verdi-univers som formet deres arbeid ift. konkrete problematikker som f.eks. etiske spørsmål om rettferdighet og forholdet til markedet.

I Styring - mest styring av marked

Som nevnt oppfattes planleggingens rolle som værende politisk, dvs. som et politisk redskap for implementering av planvedtak, og blant fagets utøvere er det også en viktig oppgave å være den kunnskapsbærende part i prosessen og å være 'faciliator' for en 'god' og demokratisk planprosess. Planpolitisk – f.eks. uttrykt i Planlovutvalget – så vi at planleggingens formale rolle skal være å styre og kontrollere planprosesser og prosjekter. Dermed er det planpolitisk definert to oppgaver: en romorganiserende oppgave og en administrativ.

Med hensyn til den (1) romorganiserende oppgave er arbeidsområdet den romlig-fysiske planlegging. Som nevnt legges det her som regel en rekke politiske føringer ned over planavdelingenes arbeid knyttet til krav om for eksempel helhetsplanlegging eller i form av arealplaner, krav til fasader, næringsvirksomhet i første etasje i nybygg eller miljø. Som nevnt mener bypolitikene at de faktisk har for lite innflytelse på byplanleggingen. Som sagt nevnte en at 'al makt lå hos

planetaten', og en annen mener politikkerens ansvar "ikke [går] lenger enn til tilrettelegging for at det kan skje ... vi har ikke noen midler til å tvinge utbyggerne til å gjennomføre planene sine" (I1:6).

Med hensyn til (2) den administrative oppgave er det som nevnt å kontrollere at politisk vedtatte planer og de nasjonalpolitiske direktiver blir omsatt til praksis, men det inkluderer også plikten til å etablere en demokratisk planprosess. Det er en demokratisk forpliktelse at offentligheten – 'de som berøres av tiltaket' – høres og medvirker i planprosessen.

Det er nok den siste dimensjon som av de fleste planleggere vil bli oppfattet som planleggerens viktigste etiske oppgave. Planlegging er et redskap for politisk styring, men samtidig er den offentlige planlegging nødt til å være en kommunikativ virksomhet i kraft av kravet om offentlig medvirkning og høring. Derfor kunne man kanskje forvente at det fantes resonnementer omkring *samarbeidets etikk* eller den kommunikative etikk, hvilket kunne inkludere overveielser over hvordan planleggere i den offentlige samtalen kan opptre med tillit og verdighet. Andre kritiske refleksjoner kunne være vedrørende i hvor høy grad planleggeren kan opptre som verdi-nøytral (planleggeren skal representere den politiske vilje og de samfunnspolitiske verdier, men de institusjonelle eller personlige verdier rammer kanskje et annet rettferdighetsbegrep eller demokratiforståelse).

Som nevnt legger Planlovutvalget mest vekt på planlegging som et redskap for styring, dvs. på den administrative funksjon. Det er selvfølgelig ikke en nøytral styring, men en styring som bygger på de samfunnsmessige bærende verdier og de politiske interesser og mål. I et av intervjuene (med en sjefplanlegger) ble denne planpolitisk selvklarhet imidlertid problematisert:

Og i hvilken grad skal vi styre over andre? Der kommer det altså sånne etiske spørsmål hele tiden. Hva skal vi legge til rette for, og hva betyr det jeg mener i forhold til hva andre mener? (I7:14).

Det kommer frem at det kanskje er blitt sånn at politikere er blitt for "prosjektorienterte", og det har betydd at det for planleggerne er oppstått et problem med "hvordan skal vi få med lokalbefolkningen" når de møter en sådan "dette bestemmer vi-for-dig holdning" (I7:14). Det er ikke kun et styrings og samarbeidsproblem, men betyr også at planleggere gjør feil, fordi de ikke får konfrontert planene og de politiske og planfaglige tenkemåter med lokal viten.

Styring og samarbeid i den offentlige planprosess handler også om å få med sektorer og organisasjoner, det handler om samarbeid, forutsigelighet og troverdighet. I prinsippet er det sådan at man henvender seg til 'alle' og "kanskje helt ned til enkeltemennesker", men samtidig er man godt klar over at "du kommer aldri ned til enkeltemennesker, ikke sant, på det nivået vi ligger" (I7:14). Ikke fordi man ikke gjerne vil, men simpelthen fordi systemstrukturen og oppgavene ikke er rettet mot enkeltemennesker. Man henvender seg til dels det organiserte samfunn, enten det er i interessegrupper eller næringer, eller de som har en 'sterk røst' (økonomisk, politisk og organisatorisk fundert) og som er i stand til at sette den igjennom på de premisser som er satt.

Planlegging er en maktutøving i seg selv, fordi man med f.eks. Plan- og bygningsloven som ramme "tildeler rettigheter" for bruk og anvendelse og til hvem (I6:5). Og en annen planlegger er da også presis med å si at planleggere arbeider etter eller ut fra en "juridisk måte å styre" på (I3:6). Respondenten presiserer også at man ikke skal styre for meget via det juridiske, for det å planlegge på denne måten er "kanskje en sånn litt passiv måte å planlegge på" (ibid:14).

De utøvende planleggere som er intervjuet til dette prosjektet er bevisste på at nettopp den systemiske posisjon, at planer og prosjekter er gitt som planer og prosjekter, gjør det å tenke seg og utvikle demokratisk-kommunikative prosesser blir enda viktigere. Det er også sådan at både planloven, miljøbyprogrammet og planleggingen for Grorud-dalen har pålagt plankontorene å 'søke nærheten' til beboerne, til de som vet hvor 'skoen trykker'. Og i dette oppstår det også noen viktige etiske spørsmål om den mellommenneskelige respekt:

Hvordan behandler man hverandre? Hvilken respekt har vi for hverandre, som mennesker? (ibid:19).

Respondenten gir her to eksempler på denne problematikk: Den klassiske (1) at "mange føler at næringslivet har null respekt for de som jobber lokalt" (ibid), og det kan føre til at man lokalt "dyrker" konfliktene litt for meget. Og (2) når man får lov til å dyrke konfliktene "så får vi den veldig inngrodde mistenksomheten" (ibid) til hverandre og kanskje særlig de offentlige myndighetene som forhindrer at man kan dyrke likhetene.

Respondenten uttrykker her et etisk spørsmål som har å gjøre med holdninger til hverandre i praksis (ibid:20) i en maktsituasjon, hvor en rekke maktforhold på forhånd gjør seg gjeldende. I en prosess hvor det man representerer blir forskjellige maktposisjoner, strategier og interesser fremfor f.eks. 'fornuft', 'visdom' eller 'erfaring', dvs. i det

'lille' fellesskap kan det kanskje være vanskelig å få til 'gjensidig respekt', 'tillit' til hverandre og hverandres hensikter og mål, eller respekt for hverandre 'som mennesker'?

Disse spørsmål er sentrale i den Habermas inspirerte kommunikative planlegging, og John Forester har om noen forsøkt å avdekke, hvordan denne manglende respekt uttrykkes i praksis i kommunikasjonen. Andre – som James Throghmorton (2000) og Raphaél Fischler (1995) - har fremstillet, hvordan språket og retorikken også blir en maktform i seg selv, hvorved man ikke alene kan utøve makt, men også demonstrerer en manglende respekt for andre. Dette maktspråk finnes også i notater og kart.

II Rettferdighet er fellesskapets rettferdighet

Byplanlegging handler om rettferdighet. Man kan si det er en av de viktigste begrunnelser for å ha en planlov. Gjennom planloven tildeles rettigheter og det sikres (offentlige) 'interesser'. Gjennom planloven avgjøres det hvem som kan bygge hvor, hvordan områdene kan reguleres og hva de skal anvendes til. Det kan uttrykkes således:

Altså, det er jo et etisk virke fordi du tildeler på en måte rettigheter, da. Du tegner en strek, og på en måte setter skillet mellom hvem som får og ikke får, gjennom å tegne streken. Så det er jo en etisk virksomhet (16:5).

Denne respondent uttrykker det man kunne omtale som en *administrativ etikk*. Her antydes at det etiske spørsmål er knyttet til en rettferdig fordeling av ressurser og arealer og til hvilke formål. Det er en ganske viktig sak å ha posisjonen til å sette denne strek blant annet fordi "jeg tror presset – altså det økonomiske potensialet – er så stort, at hvis vi ikke på en måte definerer de offentlige rommene, så blir det ikke noe igjen, tror jeg" (ibid). Det er planinstitusjonenes oppgave å ivareta og sikre de kollektive behov for offentlige rom og andre kollektive (praksis)behov. Planleggingen skal representere offentlighetens interesse og ikke de økonomiske kreftenes interesser, og som sådan er institusjonene tildelt en ganske særlig maktposisjon for, som Sandercock hevder, skal planinstitusjonene beslutte hvem som skal kunne anvende byens rom og hvor, og de skal kontrollere produksjon og bruk av rommet (Sandercock 1998).

Planlovutvalget forutsetter, og de fleste intervju og notater anvendt her, viser at det å sikre offentlighetens interesser er et viktig kjennetegn ved en rettferdig planlegging. 'Virkeligheten' er selvfølgelig i praksis mer nyansert, hvilket også viste seg i intervjuene. Planleggere hevdet både "at idealet om kontroll og orden er fiktivt" (16:7) og at

“ingen særinteresser skal få lov til å sette seg inn og ta plass” (I4:12) i planlegging, hvor den pågjeldende institusjon og dens planleggere har fått pålagt en oppgave. En tredje respondent mener det er “veldig farlig å høre på disse ildsjelene i beboerforeningene, fordi de ofte vil skjermes sitt nærmiljø, og har en veldig sånn bestemt oppfatning av hvordan ting skal være” (I4:6). Hvilke interesser man egentlig skal forsvare er derfor “et dilemma” (I6:7), men man jobber i egen selvforståelse for at det er det konkrete “fellesskapet” planen omhandler (I6:1) som alltid er utgangspunkt og mål.

Planleggingen oppfattes således grunnleggende som en god ting, fordi den, som Sandercock hevder, oppfattes som progressiv, dvs. den arbeider i storsamfunnets og de kollektive behovs interesser. Målet er “å ivareta interesser som andre ikke ivaretar, altså fellesskapsinteresser rett og slett”. Planleggerens rolle er “å tolke interessene” (I6:1), og her er det, som nevnt ovenfor, at ildsjelene jo ikke nødvendigvis representerer ‘fellesskapets’ interesser. Men særinteresser skal også ha sin plass, men “bak alt vi gjør, så har vi også liggende det som også går på mer tause majoriteter, eller uskyldige interesser” (I6:2).

Respondentene får det her til å lyde som om at såfremt de ikke gjør den jobben, om de ikke tenker på de kollektive behov, de svakes behov, så er det neppe noen som gjør det. Her mer enn antydes en kritikk av politikere og den politiske praksis. Fellesskapets interesser er horisonten for arbeidet, og plan- og bygningsloven er sett som et juridisk redskap til å sikre fellesskapets interesser. En planlegger uttalte:

De [byggherrene] er veldig opptatt av at man kan bygge takterrasser, og det er ikke måte på hvor flott det kan bli. Men det er jo kun for den enkelte. Altså utfordringen blir jo nå at de som flytter inn, at de møter de som allerede er i byen, og at du har integrasjon ... (I3:6-7).

Når man taler om at beboerne også har krav på en “privat bakgård” (I3:14) eller privat område, så skal det også ses under kollektivets horisont, nemlig at det er et privat område for et kvartal eller liknende. Blant de av plansystemets aktører som er intervjuet her finnes det en felles holdning om at ingen særinteresser skal vinne frem. Disse særinteresser dekker som nevnt markedsaktører, men som nevnt også ildsjele eller beboerorganisasjoner der dyrker deres særinteresser. Planmyndighetene skal se og forsvare, fortolke og sikre, at man ivaretar de interesser som andre ikke ivaretar.

Men hvilke er de? Når f.eks. ildsjeles interesser og (noen) beboerorganisasjoners interesser kan være illegitime så opererer plan-

leggerne med et ganske snævert begrep for hva som er legitime 'kollektive' interesser. Det er så å si enten de som planleggere involverer i en sak eller hva de og politikere kan definere som legitime interesser i situasjonen. I begge tilfeller velges der side fremfor å si – som den kommunikative planleggingsteori vil si – at alle synspunkter og behov er legitime i plandialogen.

Intervjuene viser da også at fellesskapet er en diffus størrelse, som defineres som enten "de som jobber og bor i byen" (I6:1), 'de tause' eller de 'svake' grupper i byen. Man bygger ikke sin praksis og refleksjoner på substanskunnskap om hvem disse 'fellesskaper' er og deres spesifikke behov. De er ikke definert analytisk, men nok geografisk-romlig. Man har ikke ofte kontaktet dem med de mennesker og grupper hvis behov man sier man ivaretar, og man har ikke teoretisk eller analytisk viten om 'hvem de er', men arbeider ut fra en antagelse om at man vet hva ders behov og krav er. Denne behovsforståelse foreligger i form av politisk definerte behov, common-sense eller som en etikk ('vi er alle like', 'passe rettferdighet', 'alle har noen felles behov'). Det vil si at det er planleggerens oppgave å tolke mer eller mindre uttalte behov, men først og fremst formulerte behov i tekst eller samtale.

Vi ser vår rolle som å tolke interessene, men de interessene kan jo altså være i form av bydelsuttalelser, det kan være i form av skoleetaten, når de skal sikre tilstrekkelige bygg eller det kan være naboprotester. Det er mange måter interessene kan bli kanalisert på (I6:1).

Igjen kan man kanskje si at det også her er et administrativt forhold til de formulerte beboernes rettferdighet som preger tenkningen. Det er ikke de etiske prinsipper eller verdi-valg som preger arbeidet, men en administrativ fordeling av rettferdighet etter interesstilkjennegivelse. 'Fellesskapets behov' er således de behov som på en eller annen måte er blitt *artikulert* i det offentlige rom, i de kommunikasjonssystemer politikere og plansystem har stilt til rådighet for 'folket' og andre med legitime interesser. Men hvem kan så representere de 'de tause' eller 'svakes' behov på et mer substantielt og begrunnet nivå? Det kan tilsynelatende kun forskningen eller statistikken som kan opplyse om levekår, boligforhold, sosiale problemkomplekser mv.?

(ad c) Planleggingen som fysisk planlegging for et hverdagsliv

Byplanlegging handler dog primært om fysisk planlegging, å regulere det fysiske landskap intensjonelt ift definerte funksjonelle behov og bruk, i en spesifikk skala under hensyntagen til kultur og tradisjon. Den fysiske-arkitektoniske diskurs er som vist i høy grad preget av

idéen om en spatialisert etikk, men uten at idéen om materiell-formenes etiske betydninger tematiseres eller problematiseres. Utgangspunktet er som regel funksjon. Funksjonalitet er noe 'alle' etterlyser ift konkrete bruksmåter (huse, bygde omgivelser, offentlige rom). Det "å ordne og gi form" til omgivelsene er som nevnt oppfattet som selve grunnlaget for planfagets legitimitet (Ellefsen 1999:76). Å ordne og gi form, å lete etter formsvar, på praktiske spørsmål ift. det hverdagsliv man planlegger for, betyr at oppgaven er, som Ellefsen (1999:86) tolker det, å lete etter formsvar med utgangspunkt i (nye) livsformer. Arkitekturens sosiale intensjoner har med dette beveget seg hen mot å ta i betraktning byens form som en ramme for spesifikke livsformer (og fremtidige sådanne) som noe mer og kanskje annet enn den rene funksjonalitet. Også denne tankegang, hvor fornuftig, rasjonell og common-sens den virker, rommer verdivalg med hensyn til 'gode' bruksmåter.

I Romligheten, funksjonaliteten, tilgjengeligheten

'Livsform' forstås i hovedsak som en levemåte eller et hverdagsliv tilpasset noen nødvendige handlinger og deres nødvendige og rasjonelle (materiell) strukturer. Planleggingens oppgave er å "planlegge noen rammer" (I6:6) hvorinnenfor hverdagslivet kan (og må) utfolde seg. Den romlige funksjonalitet er således sentral, men det er også fellesskapets råderett over de offentlige rom. Det handler om en demokratisk tilgjengelighet til byens rom for 'alle'.

Jeg mener at fellesskapets interesser i Bjørvika, blir mye mer i forhold til å sikre tilgangen, altså fysisk tilgang ... [Vår oppgave som planleggere blir å] sikre at det viktigste du gjør i Bjørvika, blir å sikre de [offentlige] arenaene der mer (I6:4).

Byplanlegging handler imidlertid ikke kun om å sikre adgangen til det offentlige rom, men om en formgivning av livet og liv som kan utfoldes på stedet.

Altså plan- og bygningsloven er i utgangpunktet en bra lov, og den er fleksibel hvis du tar i bruk mulighetene du har, men uansett så ser vi jo at det først og fremst dreier seg om form på en måte. Det skal legges til rette. Du skal på en måte forberede utforming av et område, så er det den utformingen igjen som legger til rette for livet, kan du si (I4:2).

Fagets legitimitet er som nevnt formgivningen, dvs. det 'å legge til rette' for det sosiale livet, og i denne romlighetstenkning er det sådan

at selv “veggen har noe med fellesskapet å gjøre” (I7:29). Tankegangen er således at alle omgivelsesforhold skal materialisere ’fellesskapets’ behov, det felles hverdagslivets verdier og normer, atferd og omgangsformer. Det handler om å skape fysiske rammer for fellesskapet, både at det kan oppstå og at de som deltar i det kan føle de er en del av et fellesskap. En viktig oppgave er derfor å legge til rette for interaksjon og nærhet mellom mennesker gjennom “å tilrettelegge for møtesplasser for alle” (I3:12).

Fellesskapet er tradisjonelt forstått som et nærmiljøorientert og inkluderende fellesskap, men dette å legge til rette for ’livet mellom husene’ må i Bjørvika tenkes litt annerledes.

I utgangspunktet så skal det [Bjørvika] bli det vil kaller for by, hvor folk lever og oppholder seg og trives, og det er livet mellom husene på en måte. [Det er viktig] at det er et område som faktisk fungerer i forhold til at folk faktisk skal trives der (I4:5).

Det betyr man ikke kan tenke rom, romlighet eller byrom statisk.

For det første er det jo sånn at individer forandrer seg over tid hele tiden, de er jo sånn en strikk på en måte både i behov og i livssyklus. Jeg tenker at det er mer at man må planlegge noen rammer som gir mulighet for opphold da, som på en måte er skjermet for farer, utnytting av klimatiske forhold, mulighet for opplevelse av både naturgitte og andre anlegg (I6:6).

Og når man spør til hva som er den gode bybolig er svaret for eksempel som følger:

Ja, da er der mange faktorer, men altså det med god tilgjengelighet [blant annet] i forhold til det med kollektive [tjenester], at du bare kan gå til alle gjøremål, altså til jobb og handle og det å gå på café eller i parken og sånne ting ... det skal være gåavstand (I3:14).

Det ’gode’ formsvar er således stadig den spatialiserte bekvemmeligheten som ligger i en funksjonell tilgjengelighet i form av å ha geometriske og diagrammatisk-rasjonelle “forbindelseslinjer til viktige funksjoner og møtesteder”, og disse skal skal være steder som er “tilgjengelige for alle” (I3:6).

Disse sitater illustrerer arkitekt- og planleggerfunksjonens egentlige regime, nemlig at “... det ligger i arkitektutdanningen at vi på en måte vil ha en struktur og et system, og ja litt sånn orden”, men samtidig er

erkjennelsen som vist også at dette ideal om at formen skaper en idé om kontroll og orden i bruken, men denne er, vet man godt, fiktiv (I6:7). Denne *ambivalens* – man vil tro på den spatiale virkning, men vet godt det er en problematisk forutsetning forsøkes imøtekommet ved insisterende å fastholde en formmessig orden som det regulative mål for ens praksis. Som det blir sagt:

Altså jeg mener, vi kan ikke planlegge for det gode liv, men vi kan legge til rette for det, så godt vi kan. Og vi kan forhindre det gode liv (ibid:6).

Siste setning signaliserer en erkjennelse av den spatiale tenknings begrensninger. Man kan romligt legge til rette, men predikabiliteten og konsekvensen av dette er uforutsigelig. Men denne erkjennelse overleires i praksis av den unisone tro på den gode virkning av en funksjonell fysisk geometrisering og diagramatisering av det sosiale felt. For eksempel, som fremstilt tidligere, så argumenteres det i dag med at når individer forandrer seg hele tiden er den 'trygge' havn den gjenkjennelige funksjonaliteten og kjente omgivelsesforhold. Byformingens oppgave er å skape disiplinerte sosio-romlige handlingsfelter, og dette forblir utgangspunkt og endemål for den byplanfaglige praksisen.

II Stedsidentitet – spatialitetens 'subjektivering'

I disse årene er stedsidentitet blitt en faktor som man bypolitisk og byplanfaglig mener kan forbedre beboernes følelse av stedstilhørighet f.eks. ved å gi en følelse av å bo et sted med en særlig arkitektur-historisk verdi. Denne tankegang ble sementert i og med notatet om 'Stedsanalyse' (MD 1993b) og at det siden er blitt en maktfull diskurs bekreftes for eksempel i den senere stortingsmelding om 'Bedre miljø i byer og tettsteder' (MD 2002).

Det hevdes også av de fleste planfaglige respondenter i denne undersøkelsen at en av de viktigste oppgavene i dag er å "ivareta identiteten" (I3:4) i området. Den identitet det tenkes på er som regel i første hand den historiske (I3:2) som for eksempel Middelalderparken i bydel Gamle Oslo (I4:7), men man registrerer også de små lokale steder som kan ha identitetspotensiale som for eksempel det område som "på slang" heter "Lillebyen" i Gamlebyen i Oslo. Dette er steder, hvor man gjerne vil bevare både arkitekturen som et historisk monument og den symbolisering av et historisk signifikant bo- og nærmiljø som stedets arkitektur og omgivelser representerer. Disse bygde miljøer symboliserer et hverdagsliv i form av det tette, nære og fellesskapsbaserte livsform som er byplanleggingens etiske ideal, fordi

dette sted har de ”nærmøteplasser som har litt sånn lokalt tilhør” (I4:6).

I nyere byggeri arbeider man bevisst med å forme og symbolsk produsere en stedsidentitet. Det skjer f.eks. når man i de suburbane områdene arbeider med å gi T-banestasjonen en steds-identitet lokalbefolkningen kan bli oppmerksom på. Her er det sjeldent den arkitektur-historiske kvalitet som er sentral, men å skape en steds-identitet for en felles møtesplass f.eks. ved å lokalisere lokale sentre der. Målet er å utvikle disse stedene til lokale steder med kollektiv symbolsk verdi f.eks. ved å være det sted, hvor man ønsker å komme for å se fremmede og møte kjente. Og dette kan i seg selv bidra til at man får en bedre følelse av en slags stedstilhørighet, fordi man da har et felles referansepunkt i et område som ellers ikke har noen ’felles’ historie eller arkitekturhistorie å henvise til. Mange av de suburbane møtesplassene som f.eks. T-baneområdene er nedslidte og dette forfald er en fare for følelsen av den felles oppfattelse av å tilhøre et ’sted’ med en stedsidentitet.

Og ser det ut som Grorud stasjon liksom, bare lurvete og fælt, så er det veldig negativt for din identitetsfølelse i forhold til området du kommer til (I7:4).

Det er som antydning viktig at stedsidentiteten berører ’alle’ og kan ”holde over tid”. Ordet *generalitet* blir anvendt i et av intervjuene, og her henvises det til at “plassen i seg selv har en generalitet” (I6:9) i funksjon, arkitektur og form som kan holde over tid og en bruksverdi som varer over tid. Her behøver det ikke være tale om kjøpesentre eller T-bane stasjoner. Det kan være tale om identitetsgenererende verker som museer (Pompidou-senteret blir nevnt som eksempel) som har en så fleksibel struktur at det kan holde til nye betydninger og funksjoner over tid. Et annet eksempel er at det er “bra å ha variasjon innen husstrukturen”, fordi det “gir en generalitet som er bra over tid” (ibid:13). Generaliteten synes altså å være den fleksible funksjonalitet således at stedets eller materiellformen funksjon kan endres om nødvendig.

Alt i alt en maktfull posisjon som her tildeles omgivelsesforhold, bygninger og rom. De er ikke bare midler til å tilfredsstille funksjonelle behov, men midler til å skape stedstilhørighet f.eks. ved å være møtesteder som forbindes med en kollektiv atmosfære. I byen vil disse møteplassene fremme anonymitet og uformelle ’fellesskaper’ som fremmer det uforpliktende samvær eller interaksjoner, men det tematiseres ikke. Planleggere har stor erfaring med å skape *formelle-uformelle* møtesteder i form av f.eks. kjøpesentre, lekeplasser,

gårdsrom, plassdannelser og gågater. De skal gjerne fremstå som spontane møtesteder, men de er plassert strategisk og det finnes en rekke (u)formelle regler for bruk av disse stedene. De uformelle og anonyme rom må ikke dominere lokalmiljøet, fordi de ikke fremmer fellesskaps- og nærhetsetikken. Det er derfor viktig å planlegge for en spesifikk funksjon som 'man kjenner', dvs. har viten om og erfaring med. Det finnes ikke en politisk og planfaglig aksept av at noen søker de anonyme og uforpliktende møtesteder i bomiljøene. Det finnes ikke uttalelser vedrørende muligheten for, og kanskje nødvendigheten av, å planlegge også ift steder som oppstår tilfeldig (f.eks. når ungdom tilkjemper seg en spesiell plass i bomiljøet), behovet for en rekke distinkverende uformelle møtesteder (som caféer) eller å skape kulturhuse tilpasset spontan, uformell og uforpliktende bruk.

III Estetikk – alltid viktig, men kanskje problematisk

Estetikk er historisk sett en særdeles viktig etisk faktor i planleggingens etiske diskurs. Det er helt klart en este-etikk på spill i arkitekturteorien, dvs. en oppfattelse av at estetisk pene og vakre omgivelser er etisk anvisende (Se Ellin 1991, Sennett 1996). Når jeg stilte spørsmålet om arkitektfagets sterke binding til etiske spørsmål, ble denne estetiske sammenheng direkte fremhevet i et av intervjuene.

Ja, det stemmer i alle sammenhenger [at arkitektfaget er sterkt bundet til etiske spørsmål], altså hvis du tenker på etikk mye knyttet mot at ting skal være vakkert og funksjonelt, som også kan være etikk, så er det knytt opp mot det. Men det er også knyttet opp til å legge til rette for at folk skal ha det bra (I4:11).

Denne sammenheng er sjeldent erkjent eller diskutert selv om den er tydelig innenfor arkitekturteorien, som i sitatet, eksponeres gjennom diskursen eller den arkitektoniske samtalen selv. Det er en utbredt oppfatning at 'pene steder skaper snille mennesker' og at 'stygge steder produserer angst og frykt' selv om det kanskje ikke formuleres så direkte. Estetikk er selvfølgelig så mye mer. Det er som vist en følelse (f.eks. det sublime), men det er også uttrykk for smak, atmosfære, stemning eller et distinksjonsverktøy. Det er selvfølgelig også sådan at planleggere, som flere av respondentene selv uttrykker det, kan ta grunnlig feil i deres 'fortolkning' av fellesskapets estetiske behov og interesser. Det fortelles for eksempel om en erfaring fra miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo følgende:

Vi fikk en bevegelse nede i Gamlebyen som gikk imot at vi skulle oppruste noe mer. Hvorfor pusser dere opp i disse gatene? Hvorfor gjør dere pent her? På en måte

strider det mot en sånn grunnholdning hos oss, følte vi, fordi alle ... vi trodde at alle gjerne ville ha det pent rundt seg (I7:9).

Denne holdning er vanskelig å takle for en arkitekt. Respondenten avviser tankegangen ved å si at uansett sosio-kulturelle forskjeller "så har du lyst til at det skal være pent. Og jeg tror også at de som betaler den billige leia, og som bor der litt sånn lurvete, de vil nok gjerne ha det pent, de også" (ibid). Dermed beveger respondente seg fra faglig begrunnede argumenter til å uttrykke hva som formodes å være en allmenn *normativitet*. Det uttrykkes for eksempel som følger:

Jeg tror de fleste vil ha det pent rundt seg. Jeg kan ikke tenke meg at noen sier at "jeg liker at søpla flyter". Kan du tenke deg det? (ibid)

Den estetiske dimensjon er et maktfull og formende perspektiv i byplanleggingen og i det institusjonelle regime. Man taler gjerne om verdien av *opplevelsen* av stedet, at gode steder er de "steder hvor det oppleves *behagelig å være*" (I8:2), hvilket er en etisk tenkning. I denne estetiske opplevelse, i det sanset behagelige, inngår selvfølgelig ikke kun fysiske forhold, men også distinkte sosiale forhold som at der "er folk der", at der "foregår ting der". Og den sansede "romfølelse" inkluderer også f.eks. lysforhold (sol) (ibid:3). Her som andre steder overses at disse estetiske forhold ikke er objektive, men at denne 'følelse', og vurderingen av om det er 'pent der' er en verdi-setting og kategorisering på linje med å oppleve steder som stygge. Hva som er pent er subjektivt og kontektuelt betinget. Poenget er at man ikke kan si enten-eller, det finnes grader av penhet og det finnes grader av 'søpla' i rommet.

I virkeligheten leter man febrilt etter de forhold som kan skape en følelse av stedstilhørighet og fellesskap, men problemet er at de spatiale forhold kun spiller en marginell rolle i dette. Det tas heller ikke kontekstuelle hensyn, dvs. det tas ikke hensyn til at det finnes ulike verdier og normer i spill i enhver bydel og i ethvert kvartal også er med til å forme hva som blir oppfattet som pent og stygt. I verdispørsmål kan man ikke representere 'et fellesskap', og man kan især ikke generalisere egen normativitet ned over byen, et sted, et nærmiljø eller lokalsamfunn.

(ad d) Planleggingens etiske rolle

Det kan se ut som en gjentakelse av allerede diskuterte problematikker å reservere et avsnitt her til å fremstille planleggingens etiske roller. Og avsnittet må selvfølgelig ses som sammenvevd med de forrige

temaer. Det er sett fra det planpolitiske perspektiv en av planleggingens fremste etiske roller å fremme gode og ansvarlige bo- og nærmiljøfellesskaper. Og som det er vist handler planlegging i planleggernes egen selvforståelse også om en rettferdig fordeling av samfunnets goder. Og derfor handler planlegging også – om det er erkjent eller ei - om mer overordnede etiske spørsmål som visjoner om 'det gode byliv' og 'sosial rettferdighet'.

I dette avsnitt handler det om å spesifisere hva som menes med disse etiske verdier om det gode byliv og en sosial rettferdig planlegging. Det letes etter både de personlige, institusjonelle og fysiske referanser, og dette blir satt i relasjon til hvilken (politisk) etikk de offentlige aktører som er intervjuet må arbeide innenfor.

I Sosial rettferdighet

Den politiserte etikk former de offentlige institusjoner. En av Husbankens etiske roller er f.eks. politisk sett å sørge for "at alle skal kunne disponere en bolig i et godt bomiljø" (Husbanken 2001). Denne oppgave handler etisk sett om sosial rettferdighet, men denne rettferdighet handler ikke kun om å disponere en egnet bolig. Det finnes også en *verdighet* i det å kunne bo i gode boliger og på steder av rimelig kvalitet, dvs. Boligkvaliteten ikke skal synliggjøre store klasseskiller eller andre sosiale skiller i samfunnet.

Etikken for meg, det er jo at du skal ikke ha områder i byen som er nedtursområder ... det skal ikke være veldig tydelig at her bor det mennesker med veldig lav sosial status. Det synes jeg er en viktig etikk (I8:8).

Her tenkes det ikke kun på den etikk som ligger i å sørge for sosial rettferdighet i bypolitikken og planleggingen, men også den 'verdighet' som kan uttrykkes gjennom bolig og omgivelseskvalitet. Og her skal områdene uttrykke at planleggingen fungerer i et samfunn, hvor den egalitære ideologi står sterkt. Det betyr ikke at man ikke kan akseptere sosio-økonomiske skiller mellom folk, men at disse skiller ikke skal være åpenlyst spatialt synlige (f.eks. ved å 'akseptere' nedslitt bebyggelse).

... du skal på en måte ha en relativt jevn sosial status, vi skal alle være like. Noen kan godt være rike, men ingen skal helt tydelig være veldig mye mer utslåtte enn andre (ibid:9).

Det egalitære samfunn fordrer i den politiske praksis som oftest pragmatisme og relativisme, og sitatet viser at i praksis er det tale om å akseptere det som John Rawls begrepsliggjør som en 'fair justice',

en 'passe' eller rimelig rettferdighet, eller som det også kunne defineres: - en 'rettferdig urettferdighet' (Pløger 2002b). Kanskje nettopp som en konsekvens av å måtte akseptere den sosio-økonomiske ulikhet som en samfunnsmessig realitet, transformeres 'verdighet' for planleggere til et spørsmål om bolig- og områdekvalitet?

II Planlegging for det gode liv

I dag synes det å planlegge for 'det gode liv' stille og roligt å bli ført inn under planleggingens formale rolle. Nesten uansett hvilket politisk notat man åpner i disse årene blir det fremhevd at en av byplanleggingens viktigste oppgaver er å planlegge for 'det gode byliv' (se for eksempel MD 2002). Allerede miljøbyprogrammet og LA 21 satte for så vidt det gode liv på den kommunale planpolitiske dagsorden. Beskrivelsen av hva som er 'det gode byliv' politisk sett favner både det fysiske miljø, estetikk, funksjonell tilgjengelighet, sosiale nettverk, velfungerende byrom og nærmiljøer og generelt velferden til den enkelte. Det gode liv inkluderer stadig fellesskapet som den vesenligste enkelt faktor og det er det som er det nasjonalpolitiske orienteringspunkt, hvilket f.eks. LA 21 viser. I bypolitikken inkluderer 'det gode byliv' i disse årene også tilgang til urbane kvaliteter i form av konsumsteder, rekreasjonsrom og kultur. Politisk finnes det ingen refleksjon over, hvordan den urbane livsmåde kanskje antaster de politiske idéer om nærmiljø-fellesskapets primat for alle.¹¹⁰

Svaret på, hva som er det gode byliv, viste intervjuene, var til en stor grad et spørsmål om fra hvilken posisjon respondenten talte fra jevnfør skissen i kapittel 1. De som jobbet i en statslig institusjon ville se spørsmålet i en større helhet, dvs. byliv som en del av Oslo by eller regional og nasjonal planlegging. Jobbet respondenten i Oslo kommune var det tale om mer konkrete utsagn som for eksempel at det gode byliv er "det trygge, og det å bli sett og bli observert" (I6:6) eller "jeg synes det er veldig mye trivsel i Grorudalen" (I7:23).

Som det også korrekt sies av en, så kan en "heller ikke gi noe ensidig svar på hva som er det gode byliv for menneskene som er her" (I4:5), og en stiller spørsmålet om "hvorfor skal de [etniske grupper] ikke få lov til å dyrke sin egenart" f.eks. i bydel Grønland i Gamle Oslo (I7:7). I praksis – også politisk-ideologisk – blir nettopp det synspunkt hurtig problematisk, fordi å favorisere etnisk grupper av befolkningen kan gå på bekostning av norsk kultur og det kan gå på bekostning av dagens lovverk.

¹¹⁰ Et tema som er sentral i byteorien hos Georg Simmel (1981) og Zygmunt Bauman (2002).

Selv om dette tyder på det knapt nok finnes en hegemonisk tenkning om 'det gode liv' i bypolitikk og planlegging, så finnes det likevel en hegemonisk diskurs om *hvordan* planleggingen kan bidra til å forme det gode byliv og hvilket innhold det får (se tidligere avsnitt for utdypning).

- Man er bevisst om at det planlegges for et hverdagsliv, hvor de "mentale bildene" tradisjonelt er knyttet til "jobb og hjem og familie" (16:8).
- Man forutsetter funksjonalitet som et gode uansett livsmåte og individuelle betydningsskjemaer.
- Man forutsetter det store fellesskap som et gode uansett at bylivet består av mikro-sosiale og uformelle relasjoner og nettverk.
- Man forutsetter nærmiljøet som et gode selvom det ikke prioriteres av de mange.
- Man forutsetter at det finnes et ønske om stabilitet og verdimesig homogenitet i bomiljøet selvom mobilitet, konfliktualitet og sosial heterogenitet er normen.

Og sånn kunne man bli ved om man tar forskningen som utgangspunkt i sin vurdering av hva som er det gode byliv sett fra et byplanfaglig perspektiv. Men som jeg har påpekt tidligere (Pløger 2002b) så er arkitekter og planleggeres perspektiv det spatiale og ikke det levde og foranderlige hverdagslivet eller livsverden. Det savnes en kvalitativ kunnskap om de man planlegger for som mennesker, deres hverdagsliv, livsfase eller livsform. Det advokeres alene for at det å 'legge spatiale rammer for' de sosiale handlingsfelter er 'veien å gå'.

Det synspunkt kan være legitimt såfremt det argumenteres med at den spatiale planlegging kun kan skape rom og fysisk legge til rette for spesifikke *handlingsrasjonaler*, men tenkingen må begrenses til dette, fordi livet i disse rammer alltid er menneskenes eget produkt og ansvar. Man skal dog ikke ignorere den etikk, de normer og verdier, den kodning, som formgivningen rommer, fordi disse forutsetninger viser at politikere og planleggere i praksis (se Campbell & Marshall litt.liste), og planlegginges-diskursen historisk (se Pløger 2001), er langt mindre nøytrale og åpne, og langt mindre bymessige, enn de ofte selv tror.

Intervjuene ga ikke noen presise definisjoner for eller rammer for å forstå hva byliv er, heller ikke med hensyn til hvilke verdier og normer det 'gode' byliv besto av. Henvisningen var enten til hva som

har vært fremført av forskere i den offentlige debatten (I6:6) eller en rekursjon til idéen om det klassiske (anti-urbane) nærmiljø og fellesskap.

III Demokrati i praksis – kritiske terksler

En av planleggingens viktigste politiske roller er den demokratiske. Planleggingsprosessen er det forum hvor det politiske liv tillater befolkningen å få en form for innflytelse på spørsmål som berører den enkelte. Man kan så diskutere om dette er det samme som å få innflytelse på egne forhold og hvilken demokrati-forståelsen offentlig medvirkning representerer. Det er en rettighet, men er det også demokrati (se Pløger 2001d)? Offentlig medvirkning er en viktig kilde til for politikere og administrasjon å få viten om hvilke behov borgerne til enhver tid etterlyser oppfylt og hvilke konfliktpotensialer som kan finnes i planforslag.

Planleggingsdemokrati er i praksis, sett fra borgerens side, et spørsmål om å forholde seg til konkrete og politisk vedtatte planer, og offentligheten blir sjeldent inndratt for å utvikle visjoner eller tale om hverdagslivsforhold som berører dem verdimesst, politisk eller utfra konkrete erfaringer. Det er for offentligheten et spørsmål om å forholde seg til et innhold som er gitt i form av planer og planpolitiske eller planfaglige begrunnelser for planene. Disse begrunnelser kan være vitenskapelige, ideologiske eller strategiske, men om de omhandler bylivsforhold eller bymessige bomiljøer er de ikke basert på f.eks. byteori, byanalyser eller informasjon fra borgere. Borgerne, de berørte (eller rettere de som involverer seg), kommer inn i bildet via høringer og innsigelsesrett til forslag. Det er dog skjedd at særlige interessenter har vært inndratt tidligere i fasen for å kommentere politiske planer før de går til høring.

Men en av de etiske roller som fremheves gang på gang i plan-dokumenter og intervju er den *demokratiske etikk*, dvs. planinstitusjonenes rolle med å sikre berørte parter informasjon og faglig viten som kan styrke deres posisjon i medvirkningsprosessen. Man vil gjerne se det sånn at mer opplysning betyr mer viten som betyr at det gis mer og bedre innflytelse til borgerne. I et demokrati er alle i prinsippet 'like' og har krav på samme forhold, herunder like adgang til (relevant) informasjon, men som vist viser det seg jo ofte ikke å være tilfellet i praksis. Offentlig medvirkning har også det problem innebygd at man ikke kan betrakte befolkningen som 'et fellesskap' eller som homogene. Men det gjør man ofte i praksis. Et eksempel:

Sp: - Hva vil du si er de viktigste poenger fra [miljøby] Gamle Oslo [prosjektet] på sånne spørsmål [hvilken befolkning har man med å gjøre]?

Sv: - Jeg synes noe av det viktigste vi sa i hvert fall i forhold til innvandrere var: Det som er bra for nordmenn, er i hvertfall bra for innvandrere. Altså vi prøvde ikke å skille gruppene. Vi sa at vi gjør det bra for den befolkningen vi har, uten å sette inn spesialtiltak der (I7:7).

I Miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo fikk sekretariatet ikke aktivert innvandrere ift. prosjektene og planleggingen, og det var gjennom hele prosjektperioden årsak til mange interne diskusjoner og utviklingen av forskjellige metoder til å komme i kontakt med denne gruppe. Problemet er kanskje nettopp den likhetstankegang som sitatet uttrykker, hvor prosjektet definerer behov som et felles behov utfra en form for kulturell etnosentrisme ('hva som er godt for nordmenn, er ihvertfall bra for innvandrene'). Man tenker ikke på og kan sannsynligvis ikke arbeide med inkommensurabel kulturell forskjellighet.

Det er for planinstitusjonene og planleggere i det offentlige system en viktig demokratisk handling å arbeide så tett på de berørte parter som overhodet mulig. I praksis blir det som regel det samme som å arbeide i forhold til de organiserte beboere i deres beboerorganisasjoner, velle eller lokale interessegrupper (f.eks. omkring miljø), og derfor i praksis som oftest ildsjelene. Kanskje var Miljøby-programmet en start på en bredere planetisk interesse for å tenke prosessplanlegging, hvor det som i disse årene diskuteres som kommunikativ planlegging og diskursetikk kom mer i sentrum for planprosessen (MGO 2000b). Intervjuene viste en oppriktig og reflektert interesse for etiske spørsmål tilknyttet nettopp kontakten med borgerne, men også ift de mellommenneskelige relasjoner som etableres i planprosessen.

Hvordan behandler man hverandre? Hvilken respekt har vi for hverandre, som mennesker? ... Hvor kan vi treffes henne? Hva kan vi gjøre sammen? (I7:19).

Det er klart at selv om en samhandlingsprosess er tenkt som demokratisk og etisk orientert kan prosessen som nevnt enkelt ende opp i mistenksomhet mellom partene, og at det på den bakgrunn skapes et miljø som "dyrker konfliktene" (ibid). Erfaringen er at det finnes organisasjoner som nettopp dyrker konfliktene, og det finnes også ofte en inngrodd mistenksomhet mot næringslivet fra planmyndighets side, da de ikke formodes å ha respekt for de lokale forhold og ønsker (se 'ad a').

I miljøbyprosjektet i Gamle Oslo forsøkte man med dialogmøter hvor beboerne fortalte hva de følte omkring forskjellige planleggingsforhold, ut fra den tankegang at “det er veldig viktig at de også får sagt noe til de som planlegger” (17:21). Denne tankegang ble i reglen uttrykt i form av selektivt demokrati, hvor miljøbysekretariatet inviterte de aktører som man mente hadde en interesse i oppgaven eller som kunne hjelpe med synspunkter på dens løsning. Men den åpne demokratiske prosess er som allerede antydning langt ifra enkel. Tanken i miljøbyprosjektet var å imøtekomme en ofte fremsatt kritikk mot planprosessen, nemlig at konflikter ikke tas ’alvorlig’, men overstyres. I miljøbyprosjektet ville man forsøke å imøtekomme kritikken om at “når det er konflikter, hvorfor kunne de [Planmyndighetene] [så] ikke ha en prosess på det” (17:22). Planmyndigheter finner at det ofte vokser en massiv lokal motstand frem mot endringer. Det skjer bl.a. fordi beboerorganisasjonene og vellene ofte mener det er viktigere å forsvare nåværende forhold enn å forandre tingene. De kan derfor av planmyndighetene ofte bli betraktet som ’konservative’ eller ’forandringsfientlige’. Et eksempel:

.. altså disse vellene ... det er jo kjent at når folk har til en plass selv og skal bo der, kanskje en lang periode .. så vil de konservere området sånn som det var når du flyttet inn selv. Da skal det ikke skje noen endringer, for da har du funnet din plett ... Og den veldige motstand mot endring i sine boligområder, den kan være veldig generende i forhold til utvikling. Og altså det er jo også en utfordring å ivareta deres interesse samtidig som at byen skal utvikles, det er sånn en balanse som er spennende (13:1).

I bydel Gamle Oslo er beboerforeningene veldig sterke og engasjerte, og “det er de som kommer på banen” i planleggings spørsmål. Og dette kan reise et demokratisk etisk dilemma fordi “det er ikke sikkert de representerer flertallet likevel”. Derfor står man som planlegger i et dilemma for “det å få tak i denne massen og det å kvalitetssikre at de opplysningene du får ut [av ’de som kommer på banen’] er de riktige, det er fryktelig vanskelig” (13:5).

Her antydes at de lokale aktører i planprosessen inngår i eller iscenesetter taktiske og strategiske spill, hvor de ikke nødvendigvis representerer de allmenne interesser i lokalområdet. Det overveies ikke om det ikke er selve planprosessens problem at dens institusjonalisering og system ikke selv gir mulighet for at allmennheten kan komme i (en kritisk og fortløpende) dialog med institusjonene, såfremt de ikke enten er invitert eller deltar i den formelle planprosess ’tilbud’ om høring eller innsigelse. Medvirkning i form av en høring fremmer – og

skal fremme – deltakelse de organiserte grupper i samfunnet. Det krever ressurser, viten og plankompetanse å delta på like fot med det administrative apparat som har mange faglige og politiske ressurser innen rekkevidde. Det var den problematikk miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo såvit berørte som et problem, men som de ikke tok konsekvensene av.

Det ble i noen grad vært eksperimentert med deltakelsesformen i miljøbyprosjektet ved at det ble satses mer på direkte kommunikasjon med befolkningen, men hverken intervju eller evalueringer av prosjektet gir eksempler på at byplanlegging i Oslo foregår innenfor rammer og prosesser som bare tilnærmet kunne hevdes å være basert på, eller forsøkt basert på andre demokratiske dialog-former som f.eks. den av Habermas og den kommunikative planleggings diskurs-etikk. Man får inntrykk av at *makt-spill* forventes og spiller den primære rolle i arbeidet.

(ad e) Byliv og bylivets etikk

Å tale om hva byliv er 'som levet' er et vanskelig tema for alle respondentene. Politikere, planleggere og entreprenører registrerer at byliv og urbanitet er blitt et viktig tema, men samtidig er de fleste ambivalente til dets innhold og usikker på hvordan planleggingen overhovedet kan bidra til dets utvikling. Det kan uttrykkes således:

For tiden er jo dette med urbanitet et kriterium for det gode liv, har jeg inntrykk av. Mangfoldet og intensiteten og alle de fine ordene. Opplevelser og tilbud er en ny dimensjon som vi ikke har vært så veldig opptatt av tidligere, dette vet vi jo egentlig lite om. Hva er det egentlig, hva er trender og myter og hva er folk egentlig på jakt etter? Og hva må vi, fordi vi ikke har råd til noe annet? Så det er flere dimensjoner her (I8:1).

Ambivalensen er påtaklig her. I det planpolitiske system og i de politiske institusjoner har man ikke noen "særlig oppfatning" av hva byliv er for noe (I2:8), men i intervjuene gir respondentene likevel ofte uttrykk for en personlig forståelse som rommer mange av de uttrykk og forståelser som er oppe i tiden. Men man er, som sitatet antyder, skeptisk til om man overhovedet kan bruke begrepene urban og urbanist til noe, dvs. om de har noe konkret innhold eller bare er en "myte" eller et trendord. I de fleste intervju har respondentene dog på oppfordring forsøkt å konkretisere, hva de mente urbanitet kunne være.

Nei, om det nettopp er ustabiliteten som er urbaniteten, ja det er en del av det, men altså hvorfor søker mennesker i sin fritid en fortauskafe for eksempel. Jo, de kan sitte der i fullstendig ensomhet og alenehet, men allikevel observere et spulserende liv rundt seg, studere mennesker som går forbi, og se at det er denne fysiske ustabiliteten rundt dem ... de som går på Vålerengas fanclubs stampub, de går jo der for å søke et fellesskap hele tiden, de vil at de er urbanister, ja men altså det er fordi puben ligger i sentrum (I1:1).

Mangfoldet i byens offentlige rom er nok tiltrekkende, men grunnleggende søker byboerne fellesskaper. Og det antydes her at det å sitte på fortauscafé mer er en slags kompensasjon eller erstatning for fellesskapet, enn det egentlig er en del av en urban livsstil. Det at det urbane betyr at ”jeg skal bruke byen som mitt liv, på en måte” (I2:8) er en livsstil, livsmåte eller holdning som synes litt fremmed for politikere og planleggere. Derimot kan man sannsynligvis samles om følgende byetikkk:

... jeg mente at de menneskelige verdiene i hvert fall skulle komme frem på den måten at det skulle være mulig å bevege seg i Bjørvika, uten å føle seg fremmedgjort (I2:18).

Å hindre at det bygges ’fremmedgjørende rom’ er i det politiske og planfaglige vokabular ofte et spørsmål om å bygge huse i en ’menneskelig skala’, oversiktlige rom og gjenkjennelig arkitekturstile. En ’menneskelig skala’ er ’små-skala’ byggestil og arkitektur (max.6-8 etasjer) og en romutforming som gjør at beboerne enkelt kan orientere seg, overskue og sanse stedets fysiske grenser. Respondenten tenker på å sikre at det produseres byrom som sikrer menneskelige verdier i romutformingen som er relatert til omfanget av grønne områder, ”hvordan gatene skal se ut, om det skal være mye aktivitet på gatenivå, det skal ikke være mye trafikk, fasadene skal ikke være lange” (ibid).

En tredje dimensjon er forpliktetheten på å skape ’demokratiske rom’, dvs. Rom for fellesskaper og aktiviteter hvor alle har adgang.

Det skal være sådan at bylivet skal kunne brukes av alle, det skal ikke være ekskluderende (ibid:19).

Det politisk-etiske ansvar med hensyn til å planlegge byrommet er således å sikre det ikke-ekskluderende rom. Så her ligger det en etikk om den sosialt rettferdige bruken av byrommet til grunn for hva som

kunne bli det gode byliv. Dette er og har i det minste siden 1950-tallet vært en viktig politisk og ideologisk posisjon, men samtidig er der en – for å si det forsiktig – politisk ambivalens overfor marginaliserte gruppers erobring av 'det felles' og demokratiske byrom (hjemløse, tiggere, narkomane, etniske grupper).

5.3 Beboerperspektivet

Byplanlegging handler meget om beboerne, ihvert fall i prinsippet. Ideelt sett handler bypolitikk og planlegging om å planlegge for det gode liv, og dette inkluderer alltid eks- eller implisitt idéer om hvilke mennesker og hvilke liv man planlegger for. Beboerne konsulteres gjennom høringer og innsigelsesretten, og beboerne eller beboerorganisasjoner er ofte selv aktive i forhold til den bypolitikk som nettopp omhandler deres bosted. Især mobiliseres det om det er tale om forslag som kan få negativ virkning på livskvaliteten.

De meget aktive beboere er neppe representative for bydelen (men hvem er det?), men representerer likevel et reflektert motspill til bypolitikk og planlegging som representerer sterke følelser for og engasjement i å være del av og utvikle 'det gode bomiljø'. Disse beboere (ofte omtalt som ildsjele) kan selvfølgelig representerer egne meninger, men som regel mener de selv å representerer en kollektiv mening om tingene. Disse beboere er betydningsfulle 'referanser' for det bypolitiske nivå, og de inngår i dette prosjekt som aktive beboeraktører på det planpolitiske felt.¹¹¹

Senhøsten 2002 ble det foretatt et gruppe intervju med 4 beboere i bydel Gamlebyen som var blitt kontaktet gjennom beboerforeningen der. Tre av disse er aktive i beboerforeningen og en var tidligere aktiv i beboerforeningen. Alle hadde sterke meninger om og erfaringer med bypolitikk og byplanlegging. Samtalen skulle ikke dreie seg om en kritikk av byplanleggingen som sådan, men målet var gjennom samtalen om det 'gode' byliv å finne noen spor til hvordan den faktiske bypolitikk og planlegging overhodet handlede om disse forhold (se vedlegg 1). Målet er å kunne si noe om beboernes holdning til spørsmål som: - *Hva er det 'gode' byliv? Hva er bylivets etikk?*

---

¹¹¹ Det finnes til dels omfattende litteratur om 'hvem' disse aktive beboere er, hva deres holdninger, verdier og mål er, hvordan de jobber i planprosessen og hvor representative de er for bomiljøet samt hvordan de kan være et problem for andre aktive medborgere. Denne litteratur diskuteres ikke i dette prosjekt.

Det skulle skje med utgangspunkt i et intervju om hva som bør være byplanleggingens etikk med hensyn til å planlegge for byliv og hverdagsliv, og med en særlig fokus hva som er det meningsfulle byliv for respondentene. Holdningene til disse spørsmål avhenger som beskrevet av, hvorfra respondentene vurderer bypolitikk, planlegging og bydelens kvaliteter og mangler dvs. hvilket perspektiv de setter på spørsmålet. Svaret vil avhenge av om det er et fellesskapsperspektiv, et by- eller bylivsperspektiv, og det er den sammenheng det er sett på her. Sett i et individ-perspektiv har det også betydning om man oppfatter seg selv som urbanist eller bor i byen av nødvendighet, hvilke livsfase er man i og hvilken erfaringsbakgrunn man har, dog uten at disse bakgrunnsvariabler er spesifisert her utover hva som fremgikk av samtalen.

Gruppen viste seg å representere en sterk fellesskapsorientert perspektiv i kommunitaristisk retning, og kun en av personene hadde sine primære livserfaringer fra storbyen. De var alle tilflyttere til Gamlebyen. Betydningen av disse bakgrunnsvariabler kom, som det vil bli illustrert, til syne på forskjellig måte.

5.3.1 Miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo

Det har også betydning at det å bo i Gamlebyen på mange måter er å bo i en noe spesiell bydel. For det første bor man i bydel Gamle Oslo som betraktes som en aktiv og politisk bevisst bydel, hvor de aktive beboere har vært involvert i utallige møter og konflikter med kommunens planleggere, dels i forbindelse med beboernes krav til forbedring av deres miljø, levekårene og boligforholdene, og dels i forbindelse med at bydelen var del av det nasjonale miljøbyprogram. Denne bakgrunn er en erfaringsbakgrunn hos mange i bydelen og særlig aktive beboere, selv om mange kanskje primært har forholdt seg til denne gjennom mytene, historien og fortellingen. Det kan derfor kanskje være betimelig å gi en kort skisse av den transformasjon bydelen har gjennomgått ikke minst i forbindelse med miljøbyprosjektet.

Hvis vi ser på hvilke satsingsområder miljøbyprosjektet hadde, var det med hensyn til bo- og nærmiljø stilt følgende mål:¹¹²

(1) Bomiljø

- Å skape en mer variert boligmasse, især flere familieboliger.
- Å få boliger med livsforløp-standard.

---

¹¹² Bygger på MGO (1998,1999,2000a,2000b).

- Å styrke den ”funksjonelle tettheten”, dvs. å styrke de funksjonelle omgivelser også mht. å reduserer trafikk, og med kort vei til handel og service etc.
- Å få en variert beboersammensetning, herunder især flere familier.
- Trygge boligområder og å utvikle gårdsrum som viktige møtesteder.
- Å få stabilitet i beboermassen, og derfor skal det være mulighet for å ha en ’boligkarriere i nabolaget’.

(2) Nærmiljø

- Å skape et godt urbant nærmiljø, et attraktivt sentrumsnært nærmiljø med bl.a. gode institusjonstilbud.
- Å ha gode lokale sentre for daglig service og handel.
- Et bærekraftig bysamfunn.
- Skape en følelse av stedstilhørighet bl.a. gjennom fritids- og utetiltbud.
- Gode kollektivtilbud i nærmiljøet.
- Å gjøre hverdagens omgivelser mer innbydende.
- Å stimulere til aktiv deltakelse og inkludering.
- Å motvirke at det utvikles svake sosiale nettverk, isolasjon og ensomhet i bomiljøene.

Disse målsetningene viser at man i miljøbyprosjektet har hatt en del etiske premisser i prosjektintensjonene relatert til nærmiljøet, levekårene, inkludering og demokratiet.

Disse intensjoner og mål må utlegges dithen at det i særlig grad var ønsket å få de resurssterke beboere til å påta seg et større sosialt ansvar i bomiljøene. Når man anvender begrepene trygghet, stabilitet, stedstilhørighet, inkludering, nettverk og deltakelse (for å motvirke isolasjon og ensomhet) så er det høyere etiske mål nettopp å fremelske det forpliktende fellesskapet. Hele denne tenkningen bygger politisk-ideologisk på den etiske norm at folk i seg selv søker og etterlyser regularitet, orden og forutsigelighet i deres hverdagsliv og i miljøet, selv i indre by i Oslo.

Miljøbyprosjektet bygger i hele tenkningen overordnet på tre sosio-spatiale strategier.

- *Røtter og stedsidentitet.* Oslo Middelalderby skal synliggjøres for 'i Oslos befolkning sterkere røtter og identitet knyttet til byens elste historie'. Gjennom å realisere middelalderparken som byområde og museum skal det skapes en stedsidentitet og historiske røtter som bydelsbefolkningen kan identifisere seg med, og bybefolkningen ha glede av.
- *Funksjonelle og trygge boligområder.* Man vil forbedre bo- og nærmiljø ved "å stimulere til felles innsats for funksjonelle og trygge omgivelser, og derved skape gode og trygge oppvekst- og levevilkår. Økologisk boligbygging skal utprøves, og andelen familieboliger økes". Man mener tilsynelatende at bydel Gamle Oslo oppfattes som et utryggt sted å bo, og at dette bl.a. – og kanskje især – skyldes omfanget av mennesker med dårlige levekår som er konsentrert i området. Derfor er målet å skape triveligere bomiljøer bl.k.a. gjennom en annen romlig distribuering av sosialt belastede beboere.
- *Integrasjon og inkludering.* Man vil styrke den sosiale integrasjon ved (1) å styrke kulturlivet "ved å utvikle og støtte forebyggende og styrkende tiltak, som også skal inkludere bydelens flerkulturelle mangfold". Kulturlivet er sett som en av de vesentligste faktorene til å skape sosial integrasjon, også på tvers av kulturelle forskjell. I tillegg vil man (2) forebygge helse- og sosiale problemer skal bl.a. skje ved "og styrke sosiale nettverk, og derved bedre levekårene i bydelen", og her er lokal integrasjon viktig som et forebyggende tiltak både i forhold til folks psykiske sunnhet og sosiale problemer.

Hovedmålet er å få etablert en mer differensiert boligmasse og:

... å stabilisere bomiljøet for å fremme utvikling av positive bomiljøer og sosiale nettverk. Bydelen satser på tiltak som forbedrer både det fysiske og psykososiale miljøet (BGO 1997:9).

Det må også igjen nevnes at hvor det kanskje tidligere har utviklet seg politiske kamper om utviklingen i bydelen, satset miljøby-sekretariatet på dialog og prosjekter som (så vidt mulig) var formulert i dialog med beboerne. Nærmiljøsatsningen, levekårsforbedringene, byfornyelsen og innsatsen for å skape en stedsidentitet er således tiltak som det har vært bred oppslutning omkring. Miljøbyprogrammet har betydd at man har utviklet en bydelsplanlegging som legger stor vekt på kommunikasjon og på å skape gode bo- og nærmiljøer inkluderende utviklingen av befolkningens historiske bevissthet, fellesskaps skapende aktiviteter og inkluderende bomiljøer.

5.3.2 Hvorfor bo i Gamlebyen? Det attraktive bomiljø i bydelen

Fire mennesker representerer til sammen riktig mange gode begrunnelser for å bosette seg nettopp i Gamlebyen, og forskjellige meninger om hva som er det gode liv og det gode byliv nettopp dér. Ikke bare bydel Gamle Oslo, men også Gamlebyen, er en beboerprofilert bydel, hvor beboerorganisasjonen de siste 10-15 år har vært meget aktive ift bydelens sosiale og fysiske problemer, bypolitikken og bydelsplanleggingen. Og bydelen kan faktisk fremvise en del gode resultater av beboerkampen f.eks. på miljøområdet. Den ”sivile motstanden” (I9:3) er således sterk i bydelen og for noen en vesentlig grunn til at Gamlebyen er et godt sted å bo, fordi deltakelse skaper nettverk, relasjoner og et tilhørsforhold. For noen er det ikke nødvendigvis et spørsmål om den sivile motstanden som også historisk sett finnes i Gamlebyen, men en grunnleggende holdning om at ”det er naturlig at der man bor, der gjør man sine ting” (I9:4). Det forventes aktive og lokalpolitisk bevisste beboere.

Ellers har den senere tids forskning pekt på et par forhold som i særlig grad har betydning for vurderingen av bostedets kvaliteter. Det er de bygde omgivelsene, herunder landskap og arkitektur samt bomiljøet. Ifølge en undersøkelse fra 1998 trives et stort flertal av beboerne i Gamle Oslo, men det fremgår også at ca hver fjerde i undersøkelsen kun føler en svak tilknytning til området (Gallup 1998:9).¹¹³ Det fremgår av samme undersøkelse at respondentene er mest tilfredse med nærmiljøet og minst med de kulturelle tilbudene (ibid). Man skal alltid være forsiktig med å tolke spørreskjemaundersøkelser, når man ikke kjenner forutsetningene, og dataene er her alene brukt som en illustrasjon av at befolkningens forhold til bydelen er komplekst. Men både undersøkelsens spørsmål og miljøbyprosjektets innsatsområder og mål viser at nærmiljø og fellesskapets kvaliteter politisk anses som viktige sosiale faktorer for å trives og føle trygghet der hvor man bor. Det å ha et bevisst nærmiljøorientert forhold til bydel Gamle Oslo sto også sterkt hos flere av de som ble intervjudd til dette prosjekt. Men de var mer fokusert på det sosiale innhold, den ’mentalitet’ eller ’ånd’ som de følte herskede i bydelen. Noen sitater kan illustrere hvordan. På spørsmålet om ”hva som deres synes er de største kvaliteter ved å bo i Gamlebyen?” ble det bl.a. svart:

¹¹³ Det oppgis at det er menn, de mellom 15-24 år og de under høyere utdanning som føler minst tilknytning til bydelen. Trivselsfaktoren og tilknytning er noe under den nasjonale skåre og ift resten av Oslo (Gallup 1998:10).

Når jeg valgte å flytte til Gamlebyen og bosette meg i Gamlebyen, så var det fordi at det var lidt større takhøyde i Gamlebyen ift andre bydele (I9:1).

Denne respondent fremhever toleransen, aksepten av forskjelligheten og det er man kan 'si sin mening' som vesentlige kvaliteter. Utsagnet tyder på at respondenten på forhånd viste om disse kvaliteter og foretok et reflektert valg av bosted. En annen uttalte:

Jeg flyttet vel egentlig inn hit uten helt å vite hvor det var jeg kom hen, men det som slo meg først var en voldsom ærlighet fra alle fra pensjonister til barn og unge (I9:1-2).

Denne respondent er blitt glad i bydelen fordi man sier sin mening direkte og uten omsvøp. Som sådan bekrefter denne respondent forrige sitat om at "takhøyden" er høy i bydelen, men sitatet presiserer også at man må kunne tåle kritikk fra naboer og mer eller mindre kjente medborgere, og at folk er flinke til å si fra om det er noe de er utilfredse med.

Det er noe særegent over denne bydelen som gjør at man blir glad i den (I9:2).

Dette sitat peker på at bydeler kan ha en stemning, en 'ånd', en atmosfære, kanskje en flyt og kompleksitet i de sosio-materielle handlingsfelter som kan skyldes de kvaliteter som de forrige sitater fremhever, men som også kan skyldes at bydelen representerer et offentlig rom som er formet av dels multikulturell beboersammensetning, den sosiale forskjellighet og at det likevel er en ikke-konfliktuell bydel. Sitatene synes å peke på eksistensen av en etikk der bygger på toleranse, åpenhet og ærlighet, hvilket faktisk er å peke på noen sentrale dimensjoner i en urban etikk.

For en av respondentene er det en kvalitet i seg selv å bo mitt i byens historiske grunn og mitt i storbyen.

Alt det jeg kan finne her, det liker jeg. Gamlebyen speiler jo en by fra århundret skiftet. Jeg liker de gamle ruinene, og jeg liker museum, jeg liker byen og jeg er vant til at bo i byen. Jeg har bodd hele livet i byen. Og også med barna (I9:1).

Denne respondent verdsetter kvaliteter som bydelens arkitekturhistorie, middelalderhistorie og eksistensen av århundreskiftets byboliger og samtidig attraktiviteten i (stor)byens kulturelle valgmuligheter (Gamlebyen er lokalisert få kilometer fra byens store teatre, museer, gallerier, operaen). Dessuten legger denne respondent

gjennom intervjuet sterk vekt på at det er mulig å leve i byen selv med barn, hvilket er et innlegg i den løpende debatt om manglen på steder for barn og den økende frykt for byens offentlige rom, narkomane etc som fremforalt mediene og politikere fremmaner.

Det var imidlertid den 'nære' by, 'småbyen-i-byen', som de fleste fokuserte på. De anså bydel Gamlebyen som nok i seg selv, og som en uttrykker det er det "litt voldsomt å dra til byen" (I9:5), dvs. til Oslo sentrum ca. en kilometer vekk. Blant respondentene fremhevd de fleste gjennom intervjuet mer Gamlebyens nærmiljøkvaliteter enn stedets urbane kvaliteter. I løpet av intervjuet kom det utsagn som lå tett på de kommunitaristiske verdier om ansvarlighet og forpliktende engasjement ift. den bydel man bor i, og at man vil bo og bor et sted hvor solidaritet og likhet er sentrale verdier.

Det gode liv for meg det er jo et bomiljø hvor mennesker, uansett sosial status har et trygt, fast sted å bo. [Det er et sted] hvor det er muligheter for alternative krefter til å sette i sving ideer og drømmer og interesser, som igjen da vil kunne bidra til å kunne deles av naboer og andre som ferdes i og besøker dette boområdet, ikke sant (I9:23).

For de som hylder disse verdier er "byliv kort og godt det miljøet som er i bydelen ... Menneskene som bor der" (ibid), og ikke den 'store' byens mangfold og tilbud. Det man leter etter er et bomiljø, fellesskaper og relasjoner hvor du kan "være den du er" (I9:27).

Nærmiljøorienteringen er således sterk for flertallet av beboerne her. Den aktive kamp for å skjerme og forbedre bydelen mot det man oppfatter som planpolitiske overgrep, eller dårlige planer som ikke tar hensyn til beboernes ønsker eller behov, fremmer sikkert en sterk nærmiljø-ånd som bygger på at det er 'oss mot dem'. Flere av respondentene synes dog også bevisst å ha valgt nettopp muligheten for å leve mitt i et nærmiljø-i-by, dvs. selv om man prioriterer nærmiljøet ønsker man av forskjellige grunner bymiljøets nærhet også. For flertallet av dette prosjekts respondenter (også politikere og planleggere) er det sånn at de har oppbygd et lokalt nettverk og relasjoner og det er disse som danner horisonten for deres oppfattelse av det gode 'byliv'. Intervjuet tok ikke opp, hvordan de kanskje overså hvordan konfliktene, forskjellene og undertrykkelsesformer overfor den fremmede, den annerledes, finnes selvom de kanskje ikke er så synlige. Flertallet av respondentene var imidlertid forpliktet på fellesskapet og nærmiljøet, og som de innledende sitater antyder forventet man også i noen grad at det var andre beboeres naturlige innstilling til å bo i bydelen. Det fremkom kun få vage uttalelser om at

en så sterk nærmiljøorientering også kunne føre med seg at man skal kunne innordne seg de kollektive koder, verdier og normer for å bli virkelig akseptert. Som Bauman (2002) sier krever et kommunitaristisk fellesskap at man oppgir sin individuelle frihet, men det er denne som er sentral i modernismens og byens etikk.

5.3.3 Bjørvika, byplanlegging – den ytre trusselen er kanskje planpolitisk?

I den tid hvor det har eksistert konkrete planer for Bjørvika-utbyggingen har beboerorganisasjonene i Gamle Oslo debattert planene. I hovedsak har man sett denne utbygging som et eksempel på at det finnes ytre krefter som beboerne føler kan true deres bydels utviklingsmuligheter, og kanskje forandre den til noe verre f.eks. ved at husprisene øker og lokalbefolkningen tvinges til å flytte. Truslen fra Bjørvika-planene fremsto i intervjuet ennå som noe diffuse, men respondentene var desto mer klar på at nettopp disse planene bevisste at det ikke fantes en demokratisk planlegging i Oslo. Det finnes, kunne man si, ikke en demokratisk etikk som tilsier at man lytter eller spør om råd fra befolkningen *før* planene presenteres. Og beboerne vet det er vanskelig å kjempe mot den politiske overmakten når den først er etablert via konkrete politiske beslutninger, rammer og planer. Politikere og planleggere overser blant annet, som det uttrykkes, at det:

... å utvikle en bydel, så må man ha god tid, man må ha gode utredninger. Hva finnes egentlig og hva må vi ta hensyn til?" (I9:13).

Ifølge en respondent virker det hele omkring Bjørvika-prosessen og planen *provisorisk*, og det hevdes av en respondent at Plan- og bygningsetaten ved et møte 15.oktober 2002 innrømmet de ikke har oversikt over konsekvensene av Bjørvika utbyggingen når det gjelder trafikk, sosial og miljømessige konsekvenser (I9:12). Politikk og planlegging settes av flere respondenter lik "penger", og det er bred enighet om at det er kapitalen og utbyggerne som bestemmer over lokalpolitikken og lokalplanleggingen (I9:10). Dette uttrykkes flere ganger i klartekst f.eks. som følger:

Planen [med Gamle Oslo og Gamlebyen] burde være – trodde jeg – at man ruster opp en bydel, for at det skulle bli bedre for de som bodde der. Ikke for å kaste dem ut for å få en ny gruppe inn (I9:7).

Her hentydes til den boligpris-utvikling som byfornyelsen har ført med seg. Man frykter Bjørvika-utbyggingen kan føre det samme med

seg. Det gjør bydelen mer attraktiv å bo i for de som gjerne vil bo nær den nye bydels tilbud og muligheter, men det er en prosess som samtidig kan føre til at de som bor der ikke har råd til å bli boende. Bjørvika-utbyggingen forventes å føre til et prispress på Gamlebyen.

Beboerne er kritiske til at man bypolitisk ikke når frem til å stille grunnleggende spørsmål som: "Hvem er det de bygger for?", fordi "vanlige folk har ikke råd" til å bo i den nye bydel (I9:17). De sterkeste kreftene i byutviklingen er sett som å være alliansen mellom politikk og kapital, men det antydes også at det kanskje er et enda større problem at det i den politiske tenkning er en tendens til å favorisere kapital fremfor mennesker. For beboerne er det grunnleggende tale om at de er oppe og kjempe mot en forkjært *planpolitisk etikk* sett demokratisk og sett med hensyn til den innflytelse man har som beboer. Og i den nåværende bypolitikk er det i realiteten et "spørsmål om at man blir overkjørt av politiske, maktpolitiske avgjørelser" (I9:16).

5.3.4 Hva er byliv og hva er bylivets etikk?

Av gode grunner, nemlig den at de fleste beboere i dette intervju tenkte fra og på nærmiljølivet som deres hverdagsliv og horisont, så var det vanskelig å få frem en diskusjon av hva som kunne være en bylivets etikk. Byliv var for flertallet av beboerne synonymt med nærmiljøliv, og kun den ene respondent uttrykte at en vesentlig årsak til at vedkommende bodde i Gamlebyen var nærheten til storbyens sosio-kulturelle tilbud. Ikke fordi storbylivet i seg selv var så viktig i denne respondents nåværende livsfase (små barn mv), men fordi det var her de kulturelle tilbud er konsentrert.

Samme respondent nyanserte flere gange bildet av forholdet mellom nærmiljølivet i Gamlebyen og det å leve i byen som sådan. Denne beboer har bodd hele livet i byen og har kun storbyerfaringer, og som allerede nevnt mente denne beboer at f.eks. barna saktens kan lære å leve mitt i byen, og at problemet er at man har fjernet mange av deres muligheter for å leve som barn mitt i byen også i dag. Her tenker respondenten sannsynligvis på at man lukker gårdsmiljøer, at barn ikke kan leke i gatene, at de ikke kan gjemme seg i kjelleren eller på loftet og også er underlagt voknes kontroll og regler i gårdsmiljøet. Beboeren beskrev sitt forhold til byen således:

Jeg tror mye har med livsplanlegging å gjøre, og også med holdninger og slikt ... i skolen blir det hele tiden fokusert på at barna må komme seg ut av byen og inn i skogen. Jeg sier nei, fordi vi bor inne i byen og barna skal

gå på museum, de skal gå rundt og leke i baggårde ...
(I9:26& 27).

Den siterte respondenten fremhevd også Aker Brygge som et godt sted å være, hvor barn sagtens kunne leke. En annen deltaker repliserte: ”Så du lot han [barna] leke med de andre fra Aker Brygge altså?” (I9:28). Svaret spiller på at Aker Brygge er for ’kapitalitisk’ og dermed ikke ’det rette’ selskap for Gamlebyens barn. Spørsmålet ble fremsatt med et glimt i øyet, men rommer også den avgrensning ift ’de andre’ som er resultatet av de personlige holdninger, verdier og normer og gjennom den kommunitariske etikk som respondenten i realiteten formulerer.

Både i bypolitikken og blant flertallet av disse beboere synes det gitt at bylivets etikk bør være den som formes av nærmiljøets etikk, dvs. det at man lever i tette, ansvarlige, forpliktende, inkluderende og trygge bomiljøer, hvor man engasjerer seg i bydelens og bomiljøets liv og utvikling. Den personlige ’livs-politiske’ etikk er å engasjere seg og utøve ”sivil motstand” (I9:3), dvs. å yte motstand mot overgrep mot miljø og nærmiljø fra politisk hold. Det etterlyses i løpet av intervjuet et lokalt demokrati med hensyn til den konkrete byplanlegging, for som det blir uttrykt:

Jeg tror folk sjøl skaper den byen jeg, hvis de får lov.
Hvis ikke for mange hindre blir lagt i veien så skjer det
(I9:27).

Denne beboer uttrykker her et synspunkt som er uforenlig med det herskende politiske planparadigme som ønsker mer kontroll og styring. Samtidig rommer sitatet den kjerne av byutviklingens virkelighet at det i praksis ofte er ’folk sjøl som skaper byen’, nemlig både de som skaper allianser, nettverk, de som er innovative og entreprenøriske, og der hvor fellesskaperne og engasjementet i fellesskapet tjener bylivets ’gode’ etikk.

5.4 Oppsummering – bylivets etikk

Bypolitisk handler det om å *styre* og den medfølgende *government-ality* man bygger på er å planlegge for et nærmiljø i tilknytning til bostedet. Det finnes også en etikk om ’sosial rettferdighet’ i spill, dvs. en holdning om at man alltid først tenker på hvilke interesser og behov de sosialt svake borgere har, og at det skal bygges gode, rimelige, og økonomisk forsvarlige boliger for alle. Man kan derfor si at byplanleggere og andre politisk-institusjonelle aktører som f.eks.

Husbanden føler seg best til rette, når deres funksjon er å planlegge for klassiske nærmiljøorienterte fellesskaper gjennom å legge romlig til rette for lokal interaksjon, møter og samhandling i miljøvennlige omgivelser. Som nevnt finner både politikere og arkitekter at det finnes en 'verdighets-etikk' i det å gi folk kvalitetsboliger, gode levekår og omgivelser en menneskelig skala.

Det var fra starten hensikten at dette kapittel skulle være temaorientert, og intervjuene var av samme grunn bygd opp over en felles sett av spørsmål f.eks. 'sosial rettferdighet' og 'bylivets etikk'. Likevel viste det seg hurtig i praksis at selv om det nok er en rekke felles holdninger og verdier til stede blant planaktørene, er deres perspektiver og forståelse av byplanlegging og etikk så forskjellig at den opprinnelige plan måtte oppgis. I stedet er kapitlet bygd opp med avsnitt om politikere, planleggere og beboeres synspunkter og refleksjoner over hva som er byutvikling, byplanlegging og bylivets etikk. Materialet viser at det er et sammenfall i synspunkter mellom den offisielle holdning til hva som er god planlegging (representert ved Planlovutvalget) og planleggerne, men beboerne har et mikroperspektiv hvor bydelslivet er viktigere enn den overordnede planpolitikk (og disse nivåer er derfor i praksis ofte i konflikt).

Intervjuene har vist at det kan finnes spor av en virkende deskriptiv (tradisjon), de-ontologisk (korrekt handling) og teleologisk (formålsrettet) etikk blant intervju-personene, men det finnes ikke blant dem refleksjoner over hvordan deres normative etikk formes av deres politisk-ideologiske og planfaglige posisjon og funksjon ift bypolitikken. Det synes å finnes et planpolitisk hegemoni som ser planleggingens legitimitet i følgende perspektiver:

- Plansystemets oppgave er å se til at *ingen særinteresser* vinner frem og heroverfor å ivareta fellesskapets interesser.
- Planlegging skal fremmen *sosial rettferdighet*:
(1) Planleggingens formål er å bidra til en bedre fordeling av samfunnets goder og arbeide for bedre levekår især mht. boligkvalitet. (2) En sosial rettferdig by- og boligpolitikk er således en sentral etisk verdi, men det er den mulige rettferdighet som vinner frem i praksis.
- Planleggingen har *etiske* intensjoner: (1) Planleggingen er etisk allerede i kraft av første punkt, men også fordi den er nyttig og utillitaristisk orientert. (2) Man ønsker en nærhetsetikk satt i spill, dvs. å planlegge for det ansvarlige nærmiljø som 'villet' og at beboerne i dette ser andre mennesker som mål i seg selv og ikke som et middel for egne interesser (Kantianisme).

- Planlegging som en demokratisk og egalitær *deliberativ og argumentativ prosess*: Offentlig deltakelse er en viktig demokratisk foranstaltning, og i de siste årene har vi sett forsøk på å popularisere planleggingen gjennom å la 'folk flest' få lov til å ta stilling til arkitekturforslag (f.eks. Tjuvholmen prosjektet).

Planleggerne selv – alle arkitekter av profesjon i dette prosjekt – var vage i sine forestillinger om det etiske i sosialpolitisk eller moralsk forstand. Det var helt klart ikke en problematikk som blir diskutert eller reflektert. De etiske forestillinger som ble brakt på banen var som regel de allerede nevnte, men også *este-etikken* ble antydd, dvs. det er en forventning om at pene og vakre steder er ettertraktet og et selvfølgelig mål for al planvirksomhet. Et par etiske forhold ble i særlig grad fremhevd. Det var:

- Det skal planlegges for ikke-ekskluderende offentlige rom. Allmennhetens adgang til det offentlige rommet skal sikres uansett hvilke type prosjekter det er tale om.
- Det skal bygges i en menneskelig skala, dvs. stedet skal være oversiktlig og bygd i en menneskevennlig skala (hva det er ble ikke konkretisert men en byggestil på max. 4-6 etasjer nevnes som regel i andre sammenhenger, Christensen 1991).

Troen på det spatiale dispositiv er således usvekket. De sosio-materielle handlingsfelter 'legger til rette for' – former og designer – det gode liv i det offentlige rommet, og målet er å produsere egalitære og inkluderende fellesskaper gjennom å legge til rette for interaksjon og møter. Det ble som nevnt klart uttrykt av en planlegger som sagde at "hvor mye fellesskap det blir ut av det, uforpliktende fellesskap det blir ut av det, det er faktisk avhengig av hvor godt det planlegges" (I8:7).

Planleggerne oppgir ikke idéen om at det er mulig å forme det sosiale felt ved å designe rommet, selvom man samtidig erkjenner man faktisk ikke har noen sikker viten om 'det virker'. Faktisk antydes det gang på gang, man godt vet det kan være en problematisk forutsetning for arbeidet, og da etterlyses det mer viten om hverdagslivet i dets mange fasetter. Imidlertid er det vanskelig å se at denne 'selvkritikk' fører til en dialog med de som vet noe om hverdagslivet, det være seg beboere eller fag-'eksperter' som sosiologer, antropologer eller bygeografer.

Planleggerne befinner seg i praksis i en vanskelig posisjon hvor de dels skal fungere innenfor det politiske hegemoni vedrørende byutvikling og byliv som finnes, og dels skal de vedvarende fastholde velferdssamfunnets grunnleggende fundament som er 'en rimelig bolig til alle' og motvirke sosial ekskludering i samfunnet, hvilket samfunns- og bypolitikken ofte vanskeliggjør.

Det er imidlertid sådan at spørsmålet om bylivets karakter provoserer mange av de nevnte forutsetninger, idet byliv handler om individualitet, mobilitet, anonymitet, fremmedhet og ambivalens som sosiale grunnvilkår. Dette prosjekt viser at de institusjonelle tenkemåter har vanskelig ved å omstille seg til disse forhold, og det finnes et bypolitisk og planfaglig behov for å stille spørsmålet om det er mulig "å skape de byer vi vil" (Fainstein 1999) under nye betingelser som f.eks. multikulturalisme og partikularitet i valg av livsmåter og livsstiler.

Det er alltid vanskelig å finne vei og styre i et komplekst og forandrende samfunn, og de offentlige aktører skulle sikkert også ofte "ønske et politisk system hvor man ikke kunne snu hver gang det var et politisk skifte" (18:15). Selv om de politiske og planfaglige aktører anerkjenner at byutviklingen og bylivet er konstituert ved den sosiale, kulturelle og politiske kompleksitets mange krefter og sammenvevninger, er 'løsningen' stadig at det systemisk utvikles helhetsplaner og hegemoniske diskurser som skal motvirke kompleksiteten og uforutsigeligheten. Oppgaven blir da ekstra vanskelig når det skal planlegges for byliv. Problematikken er hvordan man arbeide med å kunne imøtekomme krav fra både de som vil ha et nærmiljøforpliktende eller et funksjonelt hverdagsliv og de som vil dyrke urbaniteten i tillegg til at man skal opprettholde målet om en sosial rettferdig byutvikling? Byplanleggingen må lære å 'gå på to ben' og kunne holde flere strategier og visjoner i luften samtidig. Det som savnes er at man forholder seg til forskjellighetens by uten å se den som den egoistiske, sosial segregerte og ekskluderende by.

6 Etikk i norsk planlegging ift internasjonale erfaringer

Har den anførte analysen holdbarhet? Utsier den noe om en norsk planvirkelighet? Som nevnt har jeg foretatt intervju med representanter for de sentrale aktørene i Oslos offentlige planlegging, inkludert entreprenører og beboere. Om de representerer en 'majoritetsvirkelighet' er uinteressant, fordi de i seg selv representerer virkende tanker, normer og verdier i og med at aktørene alle er aktive i sentrale posisjoner i forhold til plansystemet og byplanlegging generelt. De representerer en informasjonskilde som kanskje er den beste av alle, fordi de alle fra deres posisjon er premissleverandører for deres felt i og med deres posisjoner og aktivitet ift den offentlige planlegging.

Dessuten har jeg både her og tidligere vist, hvordan disse respondenter reflekterer innenfor planteoriens, plandebattens og planpolitikken diskursive formasjoner. For ytterligere å vise det er tale om mer allment virkende problematikker og virkende planfaglige betydningsrammer vil dette kapittel inneholde en sammenligning mellom dette studies innsikter og så noen engelske studier. Disse studier – foretatt av Heather Campbell & Robert Marshall – er noen av de få studier som har endret planforskningens tradisjonelle fokus på planleggingens institusjonelle og profesjonelle etiker og etiske praksiser (som hos John Forester) til å se på etikk som et spørsmål om hvilket etisk rammeverk, diskurser og etiske tenkemåter som planleggere favoriserer og vil arbeide innenfor.

I denne komparasjon tas det ikke hensyn til forskjellen i de enkelte plansystemer, fordi spørsmålet om etikk i byplanlegging handler om hvilke planleggingsteorier, politiske ideologier, forståelse av planleggingens funksjon og hegemoniske verdier og normer den enkelte arbeider innenfor, prefererer og reflekterer over. I den sammenheng vil det være sådan at både engelske og norske planleggere arbeider innenfor et plansystem som hyller offentlig medvirkning, legal ansvarlighet, institusjonell ansvarlighet og legitimitet. I begge land

arbeides det også innenfor planparadigmer som hyller effektivitet, rasjonelle planprosesser og synoptisk tenkning.¹¹⁴

Dette kapittel skal imidlertid fokusere på den etiske planleggings-tenkning i de to land med utgangspunkt i Campbell & Marshall's studier.¹¹⁵ Så igjen, analysen er av eksplorative karakter og det som finnes er gjensidige problemstillinger som er virkende i de kontekster som dette studie og Campbell & Marshall's studier har sett på.

6.1 Planlegging er entydig et gode

Både i UK og her er planleggere overbevist om at planlegging entydig er et gode og en progressiv handling (Campbell & Marshall 1998:120). Det er især den progressive planleggerrolle i forhold til styringen av markedet som fremheves begge steder, og planleggings-systemets sterke side er nettopp at det bidrar til å legitimere styring av markedet. Når det skal argumenteres for denne styrings nødvendighet henvises det i disse år mest til nødvendigheten av å forsvare (det fysiske) miljøet og å sikre en bærekraftig utvikling.

¹¹⁴ Man kunne også henvise til f.eks. APA's (American Planning Association) "ethical principle for planning" som sier: "Serve the public interest", "support citizen participation in planning", "recognize the comprehensive and long-range of planning decisions", "expand choice and opportunity for all persons", "facilitate coordination through the planning process", "avoid conflict interest", "render through and diligent planning service", "not seek or offer favors", "not disclose or improperly use confidential information for financial gain", "ensure access to public reports and studies on an equal basis", "ensure full disclosure at public hearings", "maintain public confidence" og "respect professional codes on ethics and conduct" (Lucy 1996:483-4). Disse "bud" former også norsk planleggings prinsipielle selvforståelse.

¹¹⁵ Som nevnt er etikk ikke en eksklusiv europeisk diskurs. Det meste av John Forester's forskning forholder seg til etiske aspekter ved den kommunikative planleggingspraksis, men hans perspektiv er ofte begrenset til enten diskurs etikken eller den profesjonelle rolles etikk i samtalen. Forester og Healey har ikke som Campbell & Marshall sett på virkende verdier, normer og moraler som former planleggerens tenkemåter, handlemåter, diskursive praksiser eller tekster. Campbell & Marshall beskriver Foresters approach på følgende måte: "Forester's approach is still set very much within a Rawlsian tradition, in that it is not so much concerned with substantive ends but with how planners can intervene to counteract imbalances in power and to create a fairer planning process" (Campbell & Marshall 2000b:306).

To andre forhold som også ofte fremheves er at det er plansystemets og planleggerens oppgave dels å ”balansere behovene til nåværende og fremtidige generasjoner” og dels å balansere hensynet til naturen med hensynet til menneskets livskvalitet og velferd (ibid:121).

Det nevnes ofte i plandebatten (f.eks. NOU 2001) at de private interesser har fått større innflytelse på planleggingen og planarbeidet, og i UK er oppfattelsen at man snarere ”works in harness with the private market rather than intervening in it” (Campbell & Marshall 1998:123). Det er en felles diskusjon om planlegging skal være en *intervensjonistisk* praksis eller ikke, og denne diskusjon aktualiseres når det finnes grunn til å kunne styre spesifikke krefter i samfunnet. Det er enklere å tale om å intervensere til fordel for de svake og deres interesser enn å argumentere for en sterk sentral offentlig styring av planlegging, idet dette ikke alene berører markedsinteresser men også f.eks. allmenne eierinteresser (f.eks. på boligsiden) og ofte vil føre til politiske konfrontasjoner.

6.2 Demokrati og makt

De fleste diskusjoner av planleggeres forhold til makt og demokrati kunne ende med en konstatering av at der er ”a distinction between what the law allows us to do and what policy allow us to do”. Dette kan sikkert mange skrive under på, selv om ikke alle som den siterte planlegger kanskje vil legge til, ”which is lunacy” (Campbell 2000).

Et etisk aspekt ved planleggingen er, hvordan man tenker forholdet mellom demokrati og den maktposisjon som profesjonen har (dette aspekt kunne selvfølgelig også vært diskutert under temaet ’sosial rettferdighet’). Studiene viser at det for begge plansystemer er en viktig legitim kraft at alle samfunnsmedlemmer har mulighet for å artikulere deres synspunkter vedrørende planleggingsspørsmål (7c:5, Campbell & Marshall 2002:101). Og her er det en viktig oppgave for planleggere ”to give everyone a say” (Campbell & Marshall 1998:126).

Med hensyn til *interesser* er det i UK studiene ingen som, ifølge artiklene, har uttrykt det så sterkt at ”ingen særinteresser” skal få dominere planprosessen, som en av dette studies respondenter gjorde (14:12). Det blir i begge land hevdet at ’ilsjelene’ kan være et problem, da de ofte påstår de taler i fellesskapets interesser men i realiteten dyrker særinteresser (7c:6). De engelske studier viser at for ilsjelene blir deltakelse i f.eks. planleggingsspørsmål ofte til et spørsmål om selvutvikling, personlige makt-relasjoner og særinteresser uten å

registrere det felles gode som mål. Det finner engelske planleggere er et problem, men de finner også at det ofte dannes lokale gruppefellesskaper som ekskluderer andres synspunkter (Campbell og Marshall 2000a:330). Denne erfaring gjorde at man reflekterte over representationsproblemet, og i UK-materialet er man mer rett på og sier at "the disadvantaged remained economically and socially excluded if not always politically ignored" (ibid:334). En respondent i dette studie peker også på at lokale beboerforeninger kan tilta seg en rolle som "fellesskapets" forkjempere, men ikke er representative (16:7).¹¹⁶

En planlegger uttrykte også at man ikke nådde ned til enkeltindividet i planprosessen i Oslo, og i UK er erfaringen at det ofte ender med å bli "oss" mot "dem" (Campbell & Marshall 2000a:330). På den andre siden viser UK studiet at flere planleggere oppfordrer til at planleggerne gjør deres røst gjeldende hva angår planleggingsprinsipper og de oppfordrer til at planleggere tar mer ansvar for etikken i deres valg (Campbell & Marshall 2002:106).

Det skapes f.eks. dårlige planprosesser om man lokalt dyrker konflikten, fordi det som regel fører til mistenksomhet mot planleggerne (17:6), og her kan man følge John Forester's etikk når han hevder at planleggere skal:

... foster participatory processes to expand democratic rights and access to those rights, to support citizens voices (her Tewdwr-Jones 2002:66).

Det vil si det er et etisk valg å dirigere makt-resurser til de som har behov for det, det er en viktig del av å utligne maktpillet for de 'tause majoriteter' og de med svak eller uten stemme.

Planleggere har således i en betydning en meget maktfull posisjon, nemlig den som omhandler *fortolkning* av interesser (17:6-7). Denne rolle gjelder selvfølgelig både med hensyn til tolkning av politikeres, kapitalkrefters og borgernes interesser. I nærmiljøet er det som nevnt ofte et problem for planleggerne at de som taler for dette kanskje ikke er representative for 'fellesskapet'. Og mht de svakes røst må disse som regel tolkes uten at det finnes en røst å tolke ut fra.

Det finnes i UK som i Norge ingen institusjonell forpliktelse til eller politisk prioritering av å oppsøke de tause røster, man nøyes med å

¹¹⁶ Et særdeles interessant spørsmål som ikke ble reist i den norske undersøkelsen er, hva man gjør om man møter "moralsk uakseptable" synspunkter i forbindelse med den offentlige planlegging som f.eks. rasistiske synspunkter (Campbell & Marshall 2000a:336).

henvise til at alle borgere har en rett til å gjøre seg representert. De svakes røster er av samme grunn vanskelig å mobilisere (Campbell & Marshall 2000a:333). Det er demokratisk og etisk viktig at alle samfunnsborgere har mulighet til å artikulere deres synspunkter i planleggingsspørsmål (Campbell & Marshall 2002:101), men det sikres ikke at de kan benytte denne mulighet som 'tause' eller marginaliserte borgere. Så når det hele tiden oppfordres til offentlig deltakelse, så er det ifølge Campbell & Marshall et uttrykk for et ønske om å forbedre planleggingens "respektabilitet" (ibid), og det betyr ikke at det avsettes ressurser eller utvikles inkluderende prosesser for å nå målet. Som her i landet er det også sådan at borgerne i UK fastholdes i en relativ fiksert posisjon på tross av intensjonen om mer åpenhet og innsikt (Campbell & Marshall 2000a:338), nemlig den fiksering av offentlig innflytelse til høringer, innsigelser og medvirkning på spesifikke punkter i prosessen. Denne holdning til offentlig medvirkning tenderer å se dette som en *instrumentell deltakelse*, dvs. det anses som en "basic right" for individer å kunne uttrykke og fremføre deres "self-interests", og det politiske felt skal sikre denne frihet "but not intervene on behalf of any particular interests" (Campbell & Marshall 2000a:324-5).

Planleggere i UK ser planlegging som en nøytral eller *ikke-politisk* praksis, "a non-partisan" planlegging (Campbell & Marshall 2000b:307). Dette skyldes at planleggerne ikke har en legitim basis for politiske handlinger, dvs. for å kunne politisere prosjekter og planer. Denne problematikken ble ikke diskutert i nærværende prosjekt, men det er enighet om at 'planlegging er politikk' og det er nok vanskelig å finne eksempler på partisk handling fra planleggerens side som går mot ens politiske ledelse.¹¹⁷ Det største problem under den nåværende situasjon er kanskje at planleggere ofte mangler "verktøy" til å fortolke innspill og behov (Campbell & Marshall 2000a:338).

6.3 Offentlig medvirkning

Offentlig medvirkning er således ett sentralt begrep i begge land, og det er en sentral dimensjon i det som i virkeligheten er en uttalt etisk plandiskurs selv om den ikke er reflektert som en sådan. I alle intervju

¹¹⁷ Der kan også være et sammenfall mellom "egne" (planleggerens) synspunkter og politiske planer eller vedtak, men vi møter ikke en profesjonell opposisjon ift. den førte planpolitikk i Oslo. Kommuneplaner mv. inneholder også en lang rekke etiske problematikker f.eks. den relatert til "bærekraft", "nærmiljø", "felles beste" eller forholdet økonomi og arbeidsplasser.

med planleggere i dette prosjekt er hensynet og det positive i offentlig medvirkning fremhevd som en viktig dimensjon i demokratiet (f.eks. I7:5), men medvirkningsformen problematiseres ikke. Det gjør den heller ikke i de engelske undersøkelser som er nevnt her, og i begge land handler diskusjonen ikke om den offentlige medvirknings innhold og diskursive praksiser. Både den politiske og planfaglige diskusjon er konsentrert om:

... the how, who, where and when of public involvement, that is to say the operationalization and refinement of the process, rather than the why of public participation, more particular the underlying rationales and consequences of the adoption of such an approach. In part this probably reflects the ambiguity associated with the concept (Campbell & Marshall 2000a:323).

Når norske planleggere sterkt understreker den offentlige medvirknings betydning, så ignorers disse kritiske forhold ved offentlig medvirkning. Men det fines ikke her i landet samme insistering på ekspert-posisjonen som blant Campbell & Marshall's planleggere. Denne forskjell kan skyldes flere forhold og bl.a. at det finnes (1) en dyptfølt demokratisk etikk hos den enkelte, hvor ekspert-makt bør reduseres til et minimum, (2) at det å sette ekspertisen i bakgrunnen er en måte å fremføre opposisjonelle synspunkter på overfor de folkevalgte som ville kunne gi den enkelte planlegger problemer ellers, eller (3) det er en måte å legge valg og prioriteringer 'over til andre', nemlig politikerne, og dermed unngå å miste legitimitet i befolkningen og unngå å måtte foreta 'politiske' eller 'personlige' valg og prioriteringer.

En fjerde mulighet, som jeg anser for mest sannsynlig, er at det som i UK-studiene (Campbell & Marshall 1998:127) dreier seg om at det er en tendens til at etiske prinsipper – og spørsmålet om offentlig medvirkning og dens form er et etisk-demokratisk spørsmål om rettferdighet og likhet – blir sett i relasjon til offentlighetens *prosedyrelle rettigheter*, og det er denne juridiske formalisering av medvirkning som vurderes høyt og som planfaget aktivt kjemper for.

I den forbindelse viser det seg at man i UK er oppmerksom på at denne tankegang kan føre til at man kommer til å se på 'offentlige interesser' som "kunde-interesser" (ibid:126), dvs. man forholder seg til 'kundens' rettigheter innenfor planprosessen og 'glemmer' å reflektere over eller forholde seg til f.eks. de behovs-argumenter som følger 'kundens' henvendelse, anmodning eller søknad. Planlegging

blir en service man tilbyr 'kundene' fremfor å bli en dialog om behov, interesser, behov eller problemer.

Det er imidlertid bemerkelsesverdig at selv om planleggere støtter offentlig medvirkning i prinsippet, så finnes det lite forpliktelse på det i praksis (Campbell & Marshall 2000b:307). Med andre ord er offentlig medvirkning ikke en kampsak i planleggerens hverdag. Det er nettopp sådan at man her nøyes med å ta for gitt at dette er en legitim rettighet grunnlagt i PBL. Der er heller ikke noen som tar opp diskusjonen om hvordan plansystemet og planleggere kan påta seg å være 'de svakes røst' eller spørsmålet om de i virkeligheten er i stand til å representere disse. Man vet at det å involvere offentligheten, og særlig den offentlighet som ikke er kjent med politikk og planprosesser, tar tid og krever mange resurser, og det er i motsetning til tidens krav om å effektivisere planleggingen og forkorte saksbehandlingstiden.

6.4 Rettferdighets-etikk

Derfor er det lite forpliktelse på disse spørsmål i praksis. Og derfor blir det – blant de engelske planleggere – også stilt spørsmål ved om de *sosiale* spørsmål er dratt inn i planprosessen og plandiskusjonen i stor nok grad. Der er tydelige vanskeligheter med i praksis å tilgodese de fattiges behov for bare å ta et eksempel. Og de unge planleggere (25-35 år) i Campbell & Marshalls (1998:121) undersøkelse stiller direkte spørsmålstegn ved om sosial rettferdighet overhodet var forhold som plansystemet skal, kan og bør adressere.

I begge land er man som nevnt enig om at det er "money, relationships and deals" som vinner frem (Campbell & Marshall 2000a:330), og det er viktig å kunne styre kapitalkreftene og kunne administrere markedet. Planlegging handler om å sikre kollektivets interesser overfor disse kreftene. Som de blir sagt av en av respondentene så jobber planleggerne for fellesskapet (17:6), og i Campbell & Marshall's undersøkelser er det også en veldig positiv holdning blant planleggere til nærmiljøinvolvering. De hadde dog ofte vanskelig ved å rettferdiggjøre dette annet enn ved å si "at det er en god ting" (Campbell & Marshall 2000a:330). Og kanskje er det en felles erfaring i UK og her, som Campbell & Marshall foreslår, at denne holdning blir tatt for gitt og derfor er det ikke lengre noe som skal forklares eller begrunnes.

Kollektivets interesser må sammen med en spesiell oppmerksomhet overfor de svake røster være det omdreiningspunkt planvirksomheten

har (17:7), fordi som det uttrykkes i UK: "If we don't who else will" (Campbell & Marshall 2000a:333). I praksis stilles planleggere ofte overfor situasjoner, hvor de må foreta valg som ikke er i 'de svakes' interesse. Det dilemma ser man ofte når planetatene eller politikere foreslår plasseringen av f.eks. behandlingsinstitusjoner for narkomaner i boligområder. Da reiser beboerne seg og taler om nettopp kollektive interesser fremfor f.eks. enkelt-narkomanes behov

Hvordan kan man ta hensyn til disse former for etiske konflikter? Campbell & Marshalls undersøkelser viser at de fleste planleggere mener *deliberasjon* er veien frem, fordi denne kommunikasjon baner veien for å endre forståelse og aspirasjoner hos borgerne som ikke passer inn i de politiske og planfaglige intensjoner og forståelse av problematikken. Idéen er at med god nok informasjon kan man unnslipe misfortolkninger og nyansert fremstille saksforholdene, men her glemmer man så at den tolkning og konklusjon som individer foretar om det samme spørsmål og ut fra de samme informasjoner ofte "ikke vil være identiske" (Campbell & Marshall 2000a:339).

Det gode ved å ha et system som arbeider for kollektiv sosial rettferdighet, og at det blir folkets 'stemme' som 'avgjør' problematikken gjennom medvirkning, kan de fleste se er en progressiv funksjon. Men som det ble nevnt ovenfor kan man likevel stille spørsmålstegn ved om det sosiale spørsmål er godt nok ivaretatt i plansystemet og planprosessen. Det kan være langt fra etiske prinsipper til praktisk handling, fordi et forsvar for de svake ikke kun inkludere f.eks. å motvirke sosial eksklusjon ved å legge til rette for lokale fellesskaper, å forbedre levekårene gjennom å forbedre boligforholdene for de svake grupper i samfunnet, eller å prøve å ta hensyn til beboere som er sterkt belastet av trafikk eller støy. Å kjempe på de svakes side vil (sannsynligvis ofte) inkludere politiske konfrontasjoner, prioriteringer og valg som kanskje medfører sanksjoner av en eller annen art.

6.5 Noen avsluttende bemerkninger om felles problematikker

Denne komparasjon viser at selv om det kanskje ikke arbeides innenfor samme plansystemer, så er de hegemoniske diskurser, de institusjonelle tenkemåtene og forståelsen av sentrale planleggingsforhold som demokrati og profesjonelle roller forbausende ens. Det kan ha sammenheng med den amerikanske planleggingsteoris dominans i begge land, og mangelen på selvstendig teoriutvikling og

refleksjon. Denne homogenisering av planfagets tenkemåter gjelder ikke kun de etiske forhold som diskuteres her, men generelt teoretiseringen av og tenkemåtene innenfor planleggingen.¹¹⁸

Det er verd å bemerke seg følgende forhold:

- Etikk står svakt innen planleggingsteori og praksis. Det reflekteres ikke over etiske spørsmål, selv om de fleste mener de handler etisk på de fleste områder.
- Hva som er etisk praksis er svakt fundert og begrenses til allmenne 'gittheter' som f.eks. at man (per definsjon) er demokratisk og skal sikre folk innflytelse og informasjon, at sosial rettferdighet er en viktig arbeidsoppgave, og man skal sikre at de svake grupper i samfunnet sikres en stemme.
- Ingen synes å se den fysiske planlegging, arkitektur og omgivelsesproduksjon som en praksis med etiske pretensjoner. Man tenker ikke over den spatialiserte etikk som underliggende tenkemåte for planlegging av bo- og nærmiljøer.
- Når man ikke reflekterer over hva etikk er, kommer man heller ikke inn på å diskutere hva en bylivets etikk er eller kunne være. Det betyr også man ikke har noe beredskap for kritisk å diskutere hvordan man forholder seg demokratisk, sosialt rettferdig eller dialogisk i en by karakterisert ved kulturell pluralisme, mobilitet, relativisme eller nye former for segregering.
- Etikk blir til et spørsmål om prosedyrell etikk, hvor det ikke handler om planleggerens personlige eller politiske etiske involvering, men om å sikre borgerne de rettigheter de har i henhold til plan- og bygningsloven.
- Man kan således si plansystemene er av-politisert, fordi planleggerens legitime rolle alene er denne sikring av formale rettigheter som inkluderer retten til å gi informasjon og råd til borgerne. Planleggere kan ikke intervensere til fordel for en bestemt sak eller aktør-interesser. Funksjonen er den administrative og koordinerende og ikke den etisk forpliktende.

Kapitel 8 inneholder innspill til denne diskusjon. Det vil selvfølgelig lokalt kunne finnes planleggere som formår å utøve en advokatrolle

---

¹¹⁸ De dominerende 'lærebøkene' i planleggingsteori er da også en introduksjon til primært amerikansk teori (Amdam & Veggeland (1991), selv om det på det seneste kan spores en interesse for Habermas kommunikative handlingsteori (Amdam & Amdam 2001).

eller å bli fasilitør av prosesser som kan føre til lokal mobilisering, men det vil være ett unntak og generelt påtar man seg av forskjellige årsaker den prosedyrelle rolle. Det er berettiget å spørre om den nåværende planpraksis, dens tenkemåter og system, er kapabel til å håndtere den nåværende bysituasjon? Må det utvikles annerledes demokratiske og dialogiske planleggingsformer for byen? Hvilke?

Analysen viste at den prosedyrelle tenkning står sterkt i fagets bevissthet. Prosedyrer er ikke kun en arv fra det teknokratisk-instrumentelle, rasjonelle planleggingsparadigme (sikre effektivitet og rasjonalitetsbaserte beslutninger), men er også en del av reformismens demokratisk tenking, hvor prosedyrer (loven, systemer for beslutninger mv) sikrer forutsigelighet, konsistente og demokratiske avgjørelser, og dermed sikring af offentlighetens interesser fremfor f.eks. markedets interesser. Kanskje kan planleggerens forhold til etikken på bakgrunn av å analysene beskrives som følger:

... those who act on behalf of the state necessarily serve the public interest through the consistent, fair, and impartial way in which they uphold the rules and procedures of the bureaucracy (Campbell & Marshall 1999:470).

Den prosedyrelle planlegging virker demokratisk ved det at det forutsettes at 'alle er like for loven', og dermed vil prosedyrene være det beste middel til å sikre at alles rett til å bli inndratt i prosessen imøtekommes. Prosedyrell rettferdighet forutsettes å være det politiske systems og plansystemets *rasjonalitet*, og man sikrer gjennom dette rasjonale at politiske beslutninger uunngåelig er i 'kollektivets' interesse. Denne forutsetning står og faller selvfølgelig med om rettferdighetens 'fornuft' eller 'rasjonalitet' (f.eks. John Rawls) hersker og om man aksepterer det representative demokrati som garanti for at 'alles' interesser blir hørt eller får en stemme.

Det er problematisk at etikk ikke har noen plassering i planleggeres bevissthet eller i utdanningen, fordi fagets utøvere, som John Forester hevder, hele tiden må agere som *praktiske etikere*. De må hele tiden – bevisst eller ubevisst - foreta prioriteringer, ta avgjørelser, foreta verdivurderinger, om hva som er viktig og ikke-viktig, rett og galt, god og dårlig løsning. Man foretar alltid, uansett om det er erkjent eller ei:

Ethical judgements of good and bad, more valued or less valued, more significant or less – again and again in their work (Forester, Campbell & Marshall 1999:470).

Det at det er den prosedyrelle rettferdighet som voktes fremfor den sosio-økonomiske eller politisk-ideologiske, jo mer man later den planfaglige eller politiske 'fornuften' råde i seg selv, jo mer risikerer man å foreta valg og bedømmelser som ikke er basert på en forståelse av de svake gruppers og andre gruppers reelle behov. Når den etiske refleksjon mangler er det grunnleggende et uttrykk for en mangel på engasjement i verdier og verdispørsmål (Campbell & Marshall 1999:476).

Campbell & Marshall (1998:121, 2002:98) nevner at deres respondenter følte et vist ubehag ved å tale om *verdier* i planlegging og planleggingens *objektiver*. Det var ikke vanskelig for den enkelte planlegger å fremsette verdistandpunkter, men de var ikke villige til å definere mange av disse substansielt og operasjonalisere dem til en praksis. Om planleggere fremhever deres profesjonelle kompetanse, autonomi og uavhengige bedømmelse av planforhold, og om de vil arbeide ut fra dette grunnlag, er konsekvensen at de enten kan kritiseres for et teknokratisk syn på planlegging (at de er ekspertene) eller de styrer mot en politisk konfrontasjon, fordi politiske vedtak på planspørsmål ikke (nødvendigvis) har grunnlag i 'faglige' eller 'etiske' overveielser eller hensyn.

7 Generell oppsummering

7.1 Innledning

Norsk fysisk planlegging var frem til 1980-tallet ”til de grader en integrert del av planøkonomien”, men det endret seg da markedsøkonomien erstattet planøkonomien (Ellefsen 2003:4). Planlovutvalgets arbeid representerer et forsøk på å revitalisere planleggingens samfunnspolitiske funksjon som er kontroll, regulering og styring. Det presiseres som nevnt av Planlovutvalget at planleggingen etter PBL ”ivaretar viktige verdier i det norske samfunn” (NOU 2001:18), og nettopp den politiske binding og bindingen til samfunnspolitiske diskurser og ideologier er viktige for planfagets selvforståelse, betydningskjemaer og normativitet. Og det er de etiske verdier og betydningskjemaer, som har vært i fokus i analysene her.

Mange vil sikkert hevde at det som virkelig har betydning for den praktiske utfoldelse av en etisk planleggingspraksis er de systemiske – politiske og institusjonelle – betingelser som planleggere må arbeide under hver dag. Det er rett snevre grenser for hvordan og hvor lenge en planlegger kan være kritisk til og i opposisjon til den politiske og faglige ledeelse. Plan- og bygningsloven foreskriver da også et meget spesifikt handlerom for planpraksis, nemlig ”å utforme og virkeliggjøre politiske mål” (NOU 2001:39) (gjennom bl.a. arealforvaltning, saksbehandling, samordning). Så rommet for kritikk er veldig liten. Planlegging utvikles således ikke i et vakuum, og som Allmendinger presiserer (2001:244) er byplanleggingen primært et resultat av følgende faktorer:

- Politisk vilje og interesse for byplanlegging, og herunder det forhold om det finnes visjoner for fremtiden.
- Den nedarvde massen av idéer og idealer som former stabiliteten og handlingskraften i det politiske system og den planfaglige praksis.

- Eksistensen av formelle og uformelle innflytelseskanaler som er gitt makten til å eksekutere den politiske vilje (eller andre uformelle interesser).

Dette prosjekt har i kap.3 fokusert på den politiske og arkitektur-teoretiske 'nedarvde massen av idéer og idelaer' for å forsøke å bestemme det etiske spørsmåls posisjon i planpolitikk og planfaget. På bakgrunn av internasjonale studier var forventningen at det nok fantes noen profesjonelle etiske atferdsregler eller 'vær varsom' regler, men at det etiske spørsmål ellers ikke var særlig reflektert. Den antagelse var som vist i kap. 5 & 6 korrekt, men likevel var forventningen også at etikk i realiteten influerte tenkningen og praksis ganske meget, og at etiske verdier og normer f.eks. kunne fremanalyseres ved å se på planfagets herskende tenkemåte, nemlig den spatiale, så vel som etiske verdier kan gjenfinnes i de herskende politisk-ideologiske verdiskjemaer planfaget som sådan og den enkelte planlegger bærer med seg i arbeidet.

7.2 Byplanlegging mellom politikk og urban-teknik?

Man kan spekulere på, hvorfor en etisk diskurs ikke har funnet vei til planfaget. Ellefsens artikkel *Arkitektur og planlegging* (1993) kan kanskje tjene som en av de få kritiske artikler om norsk byplanlegging, og den viser en rekke særtrekk ved fagets utvikling som kanskje kan antyde et svar. Disse er:

- Plan- og bygningsloven formaliserer arkitektfagets funksjon som er kontroll og styring med hensyn til omgivelsesendring, herunder utbyggingskontroll. Planlegging skal først og fremst sikre samordning, styring og beslutningsdyktighet.
- Oppgaven er å "ta vare på funksjonelle og sosiale behov. Grunnstrukturen – eller i praksis geometrien - ble også et middel til formal kontroll over resultatet" (ibid:451).
- Den arkitektoniske byplanlegger vil se formvalg som et resultat av abstrakte prinsipper for forming og ordning av 'virkeligheten' valgt på bakgrunn av "praktiske samfunnsmessige og arkitektoniske intensjoner", som både tar hensyn til tradisjonen så vel som at de er et svar på "kulturelle og materielle behov i samfunnet" (ibid:453).

- I byplanfaget fokuseres det ikke på verket-i-seg-selv, men ”arkitekturen som kollektivt uttrykk” (ibid). Det vil si arkitekturen skal ”tolke samfunnet gjennom omgivelsenes fysiske form”, og dette gjør de fysiske omgivelser til ”fagets objekt” og ”fremste kunnskapskilde” (ibid:454).
- Arkitektfagets og byplanleggingens kritiske terskel er ”arkitekturens meningsinnhold”, idet denne ikke nødvendigvis kan reduseres til ”egenskaper som ligger i objektet sjøl, men [er noe] som blir tillagt den. Av den som erfarer det, av den som tolker det. Objektets meningsinnhold kan endre seg over tid, det er flyktig og vanskelig å fange” (ibid:454-5).
- Og ”omgivelsene formes i stor grad av systemer som har sin egen logikk” (ibid).

Byplanlegging handler altså i praksis primært om formgivning og det betyr planlegging er et redskap i et sosio-materielt ordensprosjekt. Omgivelsene skal med Dag Østerbergs (1998, 1998b) ord også ha signifikativitet, de skal signalisere normativ betydning. Den hegemoniske tenkemåten er således det som i prosjektet er beskrevet med begrepet ’det spatiale dispositiv’. Et spatialt dispositiv er å forutsette at de fysiske omgivelsene, rommets geometri og diagrammer dels signaliserer en spesifikk normativitet, og dels at de romlige forhold disponerer for en bestemt bruk eller former bestemte relasjonsformer mellom mennesker. Det vil med andre ord si at man velger en teknososial løsning ift å skape sosiale forhold som ’liv’, ’hverdagliv’, ’relasjoner’ og ’fellesskap’. Målet er en:

Disposition denoting the spatial and strategic arrangements of things and humans within a particular territory (Joyce 2003:3).

Planleggingspraksis handler om at de fysiske formene og omgivelsene skal rekonstruere og symbolisere samfunnets kollektive normativitet og funksjonelle og sosiale behov i et fysisk uttrykk. Når Ellefsen skriver at omgivelsene formes av systemer som har sin egen logikk er dette kun delvis sant. Han tenker kanskje her på de til den fysiske planlegging hørende systemer, hvilket kan være det politiske system (f.eks. gjennom godkjenning av planer) og planavdelingene (areal- og reguleringsplaner mv) eller som et resultat av forskjellige samfunns-politiske etaters innflytelse på planleggingen (landbruk, samferdsel, fiskeri, kultur etc). Men disse systemer formes i seg selv av politiske ideologier, verdihorisonter og betydningskjemaer, personlige normer og fordommer og ambisjoner også selv om deres ’rasjonale’ er f.eks. trafikkplanlegging.

Ifølge Ellefsen er byplanfagets rolle i prinsippet tenkt å være nøytral og objektiviserende. Byplanfaget skal akkumulere ”kunnskap om forholdet mellom fysisk form og samfunnsmessige prosesser; tolking av omgivelsene, syntese på grunnlag av en kompleks kunnskapsmengde fra mange fagtradisjoner og viten og strategier og prosesser for å sette syntesen ut i livet” (Ellefsen 1993:451). Det er interessant at byplanleggingen derved mister muligheten for å få en kritisk innsikt i at dens egen praksis og funksjon er plassert i en prekær posisjon mitt mellom politikk og hverdagslivsforming. Det ’å bygge huse’ er samtidig å ’forme livet mellom husene’ for det ’normale’ byliv, samfunnet eller det politiske felt ønsker eller forventer. Byformning og planlegging skjer under inntrykk av og påtrykk fra samfunnets hegemoniske diskurser vedrørende den ’gode smak’ og det ’normale’ liv.

Byplantradisjonen er faglig sett ikke nøytral, og den er uvergelig også en etisk praksis fordi både fag og politikk har sin for-forståelse, formidling og moralitet vedrørende det gode liv.¹¹⁹

7.3 Fysisk form og det sosiale spørsmål?

Det er Ellefsen sikkert enig i, hvilket bl.a. innledningssitatet til prosjektet antyder. Man kan så spørre om den fysiske byplanlegging skal bekymre seg om det sosiale spørsmål? Svaret er at det gjør den under alle omstendigheter ved ’å legge til rette’ for det ’normale’ eller ’ønskverdige’ hverdagsliv. Fysisk planlegging ekskluderer praksisformer, livsformer, livsverdener og kulturelle uttrykk og favoriserer og planlegger for spesifikke andre.

Når Ellefsen som sitert ovenfor hevder at arkitekturen skal representere et ”kollektivt uttrykk” for å kunne legitimere seg selv, så er det nettopp å representere en bestemt ’normalitet’ som bygger på prinsippene om ”orden, ærlighet og harmoni” (Ellefsen 1993:457). Den normative intensjon i byplanleggingen er dermed tydelig. De romlige uttrykk signaliserer etiske verdier for det ’normale’ og ’gode’ sosiale livet, hvor nettopp orden, harmoni og ansvarlighet er sentrale etiske verdier i samfunnet og arkitektfaget. Ellefsen bemerker imidlertid:

---

¹¹⁹ Det finns ikke – meg bekjent – noen kritiske analyser av norsk byplanlegging fra fagmiljøet selv. En rekke artikler diskuterer epokale trekk i utviklingen (f.eks. Mc Kenzie 1983, Ellefsen 1992, 1993, Jensen 1980), men en substantiell kritisk analyse av fagets epistemologi, filosofi, teori og praksis, finns ikke innenfor faget selv og heller ikke i stor utstrekning fra andre (se dog Pløger 2001a).

En har overvurdert mulighetene for å styre sosiale prosesser gjennom fysisk form og naivt trodd på planfagets evne til å forstå kompleksiteten i – og jeg tillater meg å si det – ”livet sjøl” (1993:454).

Hvilke konsekvenser bør da dras av dette? Det er vanskelig å se at faget selv har dratt de store konsekvenser. Tilgangen til det sosiale livet og ‘livet sjøl’ skjer i Bjørvika gjennom formen, materiellet og rommets organisering. Men når man ikke kan forstå kompleksiteten i ‘livet sjøl’ fra det arkitektoniske perspektiv – fagets teori og erfaring – da er det desto mer problematisk at teorier om, kunnskap om eller analyser av ‘livet sjøl’ som andre fag bedre kunne bidra med ikke innopptas i byplanleggingens vitenshorisont eller praksis. I stedet for videreføres forestillingen om de fysiske omgivelers signifikativitet kan romme både atferdsmessige signaler såvel som etisk betydning. Det kan uttrykkes således:

Arkitekturen er ikke bare et praktisk ”verktøy”, men også et symbolsystem (Norberg-Schulz 1967:184).

Man har selvfølgelig heller ikke bruk for samfunnsvitenskapen, når man kan nøyes med sosial-ontologiske og psykologiske argumenter.

Byggeskikken påvirker vår allmenntilstand selv om vi ikke alltid er klar over det ... samtidig disponerer stedets utforming for bestemt atferd og aktivitet ... Ingen er upåvirket av måten omgivelsene signaliserer til oss på. Vår personlighet preges, og vi formes psykologisk av stedet (siste setninger ved Arnulf Kolstad, her Schmidt & Wilhjelm 1998:12).

På et generelt nivå argumenteres det her for det spatiale dispositiv, problemet er når det tilsettes en psykologisme (nærmeste en ontogenese) om at mennesker ‘formes psykologisk’ og at ‘vår allmenntilstand’ påvirkes ‘selvom vi ikke er klar over det’. Da tilskrives en ikke-sosial, fysisk form mulige patologiserende krefter, og derved skjer det at symbolske representasjoners imaginære kraft forveksles med sosial-psykologiske prosesser mellom mennesker.¹²⁰ Her objektiveres et subjektivt og sosialt forhold. De spatiale forhold har effekt, men det må studeres konkret og i forhold til praksis, og ikke allmenngjøres med henvisning til psykologi eller ontologi.

¹²⁰ Selvfølgelig kan man alltid henvise til ekstremtilfelle som ‘isolasjonsrom’, ‘mørke rom’ eller andre former for ekstreme sosio-spatiale forhold, men de siterte påstande kan ikke allmenngjøres.

Norberg-Schulz tar på den andre siden også feil, når han hevder at arkitekturen ”ikke [er] evaluerende (moralsk), fordi den ikke stiller opp normer for vår atferd” (1967:184). Den romlige organisering og den arkitektoniske form skal og vil representere verdier og normer, hvilket arkitekter som Norberg-Schulz også aksepterer når de taler om at arkitekturen ”gjenspeiler sosiale og kulturelle normer” (ibid). Han opprettholder, som de fleste andre arkitekter, imidlertid illusjonen om at arkitektur har som intensjon alene å ”tilpasse seg livsformen som helhet” (ibid), metaforisert f.eks. i utsagnet ’form follow function’, og underkommuniserer at arkitekturen og formgivningen nettopp representerer arkitektens for-forståelse av ’livsformens’ innhold, normer, verdier og representerer krav til funksjonalitet og det sosiale livets rasjonalitet. Han objektiviserer den arkitektoniske praksis til en subjektløs praksis, en *menings-løs* praksis, og ønsker å redusere arkitektur til nøytral ’gestalt’-bygging eller form-i-seg-selv, hvor rommet og arkitekturen per se representerer objektive eller generaliserte mellom-menneskelig erfaring og verdier. Hans utgangspunkt er at mennesker vil forstå rommet intuitivt og følelsesmessig uten nødvendigvis å måtte ’lese’ stedet fra et arkitektonisk eller andre perspektiver. Med andre ord representerer arkitekten, eller andre som former bylandskapet, per se mennesket-i-allmennhet, hvilket er umulig. Norberg-Schulz ontologiserer og kroppsliggjør det sosiale felt.

Jan Bengtson (1994) har i en kritikk av Norberg-Schulz¹²¹ påpekt at Norberg-Schulz’ rom og plassforståelse – *genius loci* - og hans forståelse av arkitekturens sosiale virkning, bygger på en sosial ontologi som sier, at identifikasjon av rommet krever at man kan ”identifisere den egne kroppen med rummets form” (Bengtson 1994:28). Kan man ikke det, skapes stedstap. Bengtson hevder at stedstap er umulig sosialt sett, men nok mulig historisk sett. Fremmegjøring i form av ”förlust av tilhørighet” og at mennesker enn ikke er ”enn fullvärdig människa utan konkreta rötter” (ibid:29), som Norberg-Schulz argumenterer for, motbevises av at folk faktisk identifiserer seg med steder og rom som Norberg-Schulz vil definere som fremmedgjørende eller som stedstap. Det som konstituerer menneskers identitet, selvforståelse, stedstilhørighet og kultur er rom og stedsoverskridende, og derfor sier Bengtson, at ”ju mer platsen betyder för identiteten, och ju mindre andra faktorer betyder, desto inskränkta person” (ibid:30).

Det er således viktig å understreke at arkitektonisk praksis og planpraksis er resultatet av en tosidig og gjensidig prosess. Først vil

¹²¹ En kritikk Norberg-Schulz, tross oppfordringer og lovning om spalteplass, ikke svarte på.

den arkitektens praksis forme omgivelsenes betydning, hvilket betyr at denne del av prosessen er formet av byplanleggerens og arkitektens refleksivitet og hermeneutisk praksis. Arkitekten og planleggeren må bygge på sin viten om, forståelse vedrørende og faktiske erfaringer med, hvilke verdier, normer og behov det bygges for. Derneft må det enkelte individ forholde seg *lesende* til de bygde omgivelsene, dels for å kunne anvende disse funksjonelt (etter 'intensjonen') og dels for å kunne utlese steder og arkitekturs mening og betydning for en selv. Å se på den arkitektoniske praksis og byplanlegging i et annet perspektiv reduserer i siste instans spørsmålet til en aksept av en spatal determinisme.¹²²

7.4 Urban design og sosial planlegging - intervjuer

Gjennom intervjuene og gjennom å studere arkitekturteoretiske og byplanleggingsteoretiske tekster ble det tydelig for meg at de planfaglige aktørene mer eller mindre bevisst skilte mellom *design* av byen og *planlegging* av byen. Et skille som i utgangspunktet motsvarer skillet mellom fysisk planlegging og sosial planlegging, mellom å 'legge fysisk til rette for hverdagslivet i byen' og etisk å ville planlegge for fellesskapet og en sosial rettferdig planlegging. Planleggingens vesen er å forene det sosiale og materielle samspill gjennom produksjonen av sosio-materielle handlingsfelter. Det er tale om en idé om at man kan forme det sosiale liv gjennom å designe rommet, og at designet skal representere den politisk-ideologiske normativitet som den forefinnes i form av idéer om likhet, solidaritet, like muligheter for alle, like gode levekår for alle i samfunnet, eller alles adgang til det offentlige rom.

Det finnes som nevnt en betydelig interasjonal litteratur om planleggings-praksisens normative paradigmer, og det finnes noe

---

¹²² Også Dunin-Woyseth (1988:33) viser til at arkitektur-praksis og formingen av det bygde miljø dreier seg om å legge til rette for brukernes eller beboernes identifikasjon av byen, bostedets og husenes fysiske skala, funksjoner, arkitektur-stil, og estetikk. Men når hun mener at plan- og bygningsloven er et viktig redskap til å forme de mulige identifikasjoner med de romlige dimensjoner gjennom soneplaner, funksjonalitetskrav og krav til det offentlige rommets estetiske uttrykk, så er hun tilbake i sporet med at plan- og bygningsloven representerer samfunnets kollektive behov og verdier. Og det gjør den ikke, men nok noen spesifikke politiske og planfaglige hegemoniske betydningsskjemaer.

litteratur om den este-etikk som ligger i bunn av arkitekters og planleggeres tenkemåte. Men det finnes lite om den normativitet (verdier, normer, for-domme, fordomme og common-sense) som planleggere bærer på som subjekter og som de planfaglige diskurser uttrykker. Når det f.eks. i et av intervjuene fremføres et argument om at 'alle liker det pent', så forener man her en design-normativitet med påstanden om eksistensen av en felles normativitet, men den er kamouflert som common-sense som når man sier: 'Kan du tenke deg det?' når noen synes det er *for* pent planlagt. Planleggere blir synlig overrasket hvis de møter beboere som sier at 'man gjorde det for pent' og protesterer mot dette. Men det får ingen større virkning, fordi man tror stadig at 'alle andre' liker det pent rundt seg.

Når man arbeider ensidig ut fra at det finnes en 'felles' mening og betydning planleggeren kan bygge sitt arbeid på, hviler dette ofte på en spesifikk sammenvevning av apriorier (sådan er verden), ontologier (sådan er mennesket) og common-sense (det er noe vi alle vet). Og de som tar avsett i dette må nødvendigvis bli overrasket hver gang de møter det partikulære standpunkt eller avvikelsen fra dette 'forestilte fellesskap'. Møter man disse motargumenter er veien kort til å *moralisere*, dvs. en forventning om at 'alle' har de samme normer og verdier som én selv ('Jeg kan ikke tenke meg at noen sier "jeg liker at søpla flyter"'). De fleste vil ha det pent rundt seg").

Man kan på bakgrunn av intervjuene forsiktig fremkomme med en tre-fire generelle observasjoner. Det er:

- Planleggere i makt-posisjon er lojale mot og bundet til det politiske grunnlag de er satt til å forvalte.
- Etikk er ikke det første det tenkes på i plankretsene, men når det blir spurt til det refereres det meget til den politisk legitime etikk om f.eks. en sosial rettferdig boligpolitikk og det by-politiske ønske om en blandet befolkningssammensetting, selv om man innser og vet dette politiske mål er en umulighet å innfri under den nåværende økonomiske politikk og bolig-politikk.
- Etikk inngår ikke – som f.eks. estetikk – som et krav til byplanleggingspraksis og politikktutvikling, og dette er kanskje en av grunnene til at det etiske spørsmål heller ikke ofte reflekteres av den enkelte.
- Når det tales om etikk er det ikke et filosofisk spørsmål, men et spørsmål om f.eks. 'menneskeverd', 'omsorg for hverandre' og 'solidaritet' i relasjon til spørsmålet om sosial rettferdighet,

eller alles rett til en rimelig bolig innenfor en økonomi de kan klare.

Konklusjonen er at innenfor arkitektur og byplanlegging har det etiske spørsmål ikke noe vitensgrunnlag eller en diskursiv ramme på samme måte som f.eks. estetikk og bærekraft. Noe annet er så at etikken som vist er et tydelig underliggende grunnlag som former synet på sosiale forhold i byen og byplanleggingens roller. Ved ikke å reflektere over etikken, og i særlig grad en bylivets etikk, mister byplanleggingens aktører muligheten for (1) å unngå moralisme og moralisering omkring bylivet, (2) å nyansere deres praktiske forhold til bylivets sosio-kulturelle forskjellighet, (3) å utvikle en bylivets etikk som kunne være bærende for fremtidens byplanlegging, og (4) planleggere og politikere mister muligheten for å skape en debatt om bylivets etikk som grunnlag for det politiske og planfaglige arbeid. Men ikke minst får manglen på en tydelig etisk diskurs byplanleggingen til å fremstå som (5) verdinøytral, og det gir ikke offentligheten mulighet for å debattere de erkjente og ikke-erkjente etiske overveielser som alltid bærer praksis.

Man må med Henri Lefebvre's ord holde fast i at 'enhver plan inneholder et program for et hverdagsliv' (Franzen & Sandstedt 1982:6), herunder idéer og intensjoner om hvilke omgangsformer, sosiale koder og betydningsskjemaer som skal forme hverdagslivet i bomiljøet. Det bygde miljø skal "shape our habitat" (Wasserman 2001:14), vår vanemessige non-refleksive, bruk av stedet, og derfor er det bygde miljø, omgivelsene og arkitekturen også en 'forestilling'¹²³, et symbolsk uttrykk, for en ønsket etikk som skal beherske det sosiale felt.

Etikk som *praksisanvisninger* – både de som er skrevet i tekst og de som man personlig arbeider ut fra – er få og indirekte. I den grad etikk uttrykkes i klartekst i bypolitikk og byplanlegging er det innenfor samfunnets allmenne etikk (solidaritet, være de svakes stemme, alle skal kunne bo alle steder etc.) eller relatert til den fysiske planlegging (kvalitetsboliger, alles rett til alle offentlige rom etc.). I et forsøk på en foreløpig oppsummering kan det sies at kap.2-5 har vist hvordan tenkningen omkring planpraksis bygger på:

- Den *teleologiske* tenkning, dvs. å se planlegging som en formålsrettet handling med vekt på nytteorientering

¹²³ Det engelske ord 'imaginary' er bedre, fordi det inkluderer drømme, håp, begjær etc, dvs. de subjektivitetsforhold vårt begrep 'forestilling' ikke konnoterer.

(utilitaristisk tenkning), styring og kontroll og administrasjon av markedskrefter og samfunnets velferdsutvikling.

- En *de-ontologisk* tenkning, dvs. en handlingsorientering hvor den politisk og rettferdige eller 'riktige' handling er viktigst. Den kan være bygd på den forpliktelse som finnes mht. å følge PBL, politiske guidelines og samfunnspolitiske signaler fremfor å fastholde etiske prinsipper.
- Det finnes dog også klart det man må betegne som *dydsetikker* i spill, dels ved at respondentene gang på gang undertreker viktigheten av kommunikasjon med offentligheten og forpliktetheten på 'det felles gode', og dels i form av den generelle forpliktetheten på å arbeide for livskvalitet, 'det gode liv', og ut fra borgerens behov.
- Og det finnes i praksis en *rettferdighets-etikk* i spill som grunnleggende er Rawlsiansk, idet man tilstreber å arbeide for en 'rimelig' eller 'passe' rettferdighet. Man aksepterer ulikheter og forskjeller såfremt de, kunne man si, i prinsippet kommer de svakeste til gode.¹²⁴

7.5 Etikk i bypolitikk og planlegging

Etikken er kunne man si en 'taus' viten i byplanleggingen, dvs. en viten som er virkende for praksis, men som ikke blir eller kan bli reflektert eller verbalisert. Etiske prinsipper former også im- og eksplisitt vesentlige sider av det politiske livet så som idealet om alles adgang til en økonomisk rimelig bolig, og også begreper som demokrati, rettferdighet, nærmiljø og fellesskap har et etisk-moralsk-normativ fundament som kanskje tas-for-gitt (og derfor er en 'taus' viten, dvs. kan ikke begrunnes, er en selvklarhet), men som ikke desto mindre fungerer som et diskursivt hegemoni og derved er maktfullt.

7.5.1 Det politiske perspektiv

Intervjus med sentrale byrådspolitikere viser at den politisk-ideologiske bakgrunn spiller en betydelig rolle for forståelsen av det etiske spørsmåls innhold og posisjon i byplanleggingen. Det var

¹²⁴ I realiteten er det tale om at det ikke finnes idéer til og krefter for en alternativ samfunnsøkonomi og velferdspolitikken enn den nåværende som aksepterer økonomisk ulikhet, samtidig som det politiske felt forsøker å redusere ulikhetens verste effekter gjennom velferdspolitikken.

tydelig at konflikten mellom en liberal markedsorientert og kollektivistisk sosialistisk bypolitikk og byutviklingsforståelse er et sentralt element i den aktuelle bypolitikk i Oslo. Og kanskje er dette blokkerende for utviklingen av en bypolitikk? Den liberale siden ser ikke som sosialistene at ”den største utfordring er hvordan man skal få til den gode byutviklingen sett i forhold til det kapitalmessige” (I2:2), ”hvor mye skal en tillate at markedskrefter, kapital kan styre byutviklingen” (ibid:7). I dag finnes det ifølge denne politiker ikke noen rammer for hvor langt markedskreftene kan gå. Den liberale siden finner på sin side ”at de som planla Romsås mente de planla det ultimative bo-sted med alle tilbud og alt ting. Det de i virkeligheten har bygget er et avansert fengsel” (I1:3).

Samtalerne viser det finnes visse etiske forståelsesrammer i spill som nevnes mer eller mindre eksplisitt av både politikere og planleggere.

- Det finnes en felles politisk-ideologisk etikk i spill handler om likhet, balansert befolkningssammensetting og rett til deltakelse. Det handler om ’distribuering’ av rettferdighet, og som nevnt bygger denne politikk i realiteten på filosofien om en ’rettferdig urettferdighet’, dvs. det ikke er tale om å oppnå absolutt likhet i levekår eller muligheter, men et spørsmål om oppnå det som til enhver tid er det politisk definert ’passe’ eller ’fair’ levekår.
- Rettferdighets-tenkningen er i særlig grad relatert til det som oppfattes som en *byrommets etikk*. Her er det dels et spørsmål om at ”bylivet skal brukes av alle, det skal ikke være ekskluderende” (I2:19), og dels det forhold at noen nevner det er viktig ikke å skape fremmedgjørende omgivelser i byen og å tilgodese menneskers behov for trygge omgivelser. Man forsøker å forme det ’gode’ sosiale livet ved å legge romlig til rette for felles aktiviteter, møtesteder, nettverk i miljøene som kan føre til dannelsen av lokale relasjoner og fellesskaper basert på solidaritet, ansvar og forpliktelse på nærmiljøet.

Politikerne innrømmer at det ”ikke er tradisjon for å tenke på” hvilket liv det skal leves på stedet det planlegges for (I2:2). De krefter som påvirker dette er i stor grad ansett for å være utenfor politikkens rekkevidde, da det dreier seg om f.eks. boligvalg og andre personlige forhold. Man mener politikkens innsats må skje gjennom boligpolitikk, politisk og planfaglig godkjenning av areal- og reguleringsplaner, byggereguleringsplaner mv. Man kan si at forholdet *politikk* og *etikk* sett fra politikernes side handler om være med til å ’å legge til rette for’ det gode bylivs fysiske omgivelser gjennom administrative, regulerende og kontrollerende midler som de forefinnes i form av

politiske vedtak av planer, byggereguleringer eller gjennom å anvende PBL og KU eller andre former for administrative tiltak eller politiske føringer.

- En mulighet her er politisk-administrativt å regulere og styre gjennom politisk vedtagne og juridisk bindende *reguleringsplaner* og politiske vedtak vedrørende for eksempel hvem som skal bo hvor (for eksempel 10% leieboliger til unge i Bjørvika).

7.5.2 Planleggingsperspektivet

Planleggingsperspektivet er historisk sett tekno-sosialt. Det handler om å forme rom og strukturer med sosial virkning. Det foreligger mer eller mindre klare idéer om at man gjennom rommet kan designe det sosiale livets samhandlingsformer og at man gjennom det bygde miljø kan signalisere betydninger for en stedsidentitet, det 'gode' liv eller nærmiljø. Man kan ikke tenke arkitektfaget og byplanlegging uten å fremheve troen på det spatiale dispositiv. Det normative mål er:

- Å skape *funksjonelle* byrom og bygde omgivelser. Funksjonelle rom betyr rasjonelle og rutineskapende hverdagslivsrom, hvilket formodes også å være ønsket av (alle) byboere.
- Å produsere *sosio-materielle handlingsfelter* og å legge fysisk til rette for 'livet mellom husene'. Her dreier det seg om å skape møtesteder, muligheter for spontan og organisert interaksjon mellom mennesker, og å strukturene bomiljøene således at beboere ofte møter hverandre i det offentlige rommet. Målet er skape interaksjon som fører til fellesskapsdannelser.
- Arkitekturverkene og rommet skal signalisere kulturell, sosial og etisk *betydning*. De skal utvikle og symbolisere røtter (via stedsidentitet, bevarte arkitekturverker og boliger mv), fellesskaper gjennom romdesign f.eks. i form av å bygge kulturhuse og idrets- og lekearealer, for eksempel semi-private områder ved inngangen til leiligheten/oppgangen.

Det er dette Joyce (2003) betegner som en tekno-sosial tenkning, hvor overbevisningen er at man kan 'administrere' rommet og livet gjennom den fysiske og arkitektoniske planlegging, eller som Niels Albertsen sier det, handler det om idéen om at man forme det sosiale gjennom å designe rommet.

7.5.3 Etske verdier og betydnings skjemaer

Prosjektet har vist det ikke finnes noen klart definert arkitektfaglig etisk diskurs innen den norske planteori eller i relasjon til praksis. Likevel er det som vist i praksis mange etiske verdier, argumenter, moraler og normativiteter i spill. Når etikk ikke oppfattes som etikk kan den komme til å fremstå som moral eller moralisme, dvs. som 'noe vi alle vet', 'common-sense' eller 'sådan gjør vi her'. Eller det tales ubekymret om en 'felles' kultur eller andre former for normativitet begrunnet i 'det norske' eller 'særnorske'.

Intervjuene viste ikke tydelige former for moralisme, tvert imot var respondentene nettopp veldig observante på å yte forskjelligheten i samfunnet (verbal eller retorisk) rettferdighet innen for de gitte rammer. Likevel blir en rekke utsagn uforståelige såfremt man ikke fanger de underliggende etiske 'githeter' i utsagnene. Dette handler om f.eks. synet på menneskelige behov som f.eks. tilknytning til bosted og ønsket om tilknytning for de som lever der i form av et ønske om sosial gjensidighet, felles aktiviteter og lokale møtesteder.

Planlovutvalget viser at norsk planpolitikk er sterkt normativ. Det er i og for seg uunngåelig, da all handling bygger på normative elementer, da man f.eks. ikke kan diskutere ansvar uten å være normativ. Det betenkelige er når f.eks. Planlovutvalget ikke erkjenner deres normativitet og fremstår som 'verdi-fri' eller etisk 'nøytral', fordi de representerer 'allmenheten' eller 'det felles' eller 'det særnorske'. Det er derfor viktig i en kritikk av planleggingen å fremstille hvilken normativitet eller normative diskursregimer som forsøkes gitt hegemonisk status f.eks. gjennom Planlovutvalget, hvilket kun er gjort sporadisk her. Men det skulle være klart at Planlovutvalget forsøker å sette følgende moraler i sentrum.

- *Å bekjempe 'egoismen' i samfunnet:* Individualisme preger samfunnet, dvs. "maksimal grad av personlig frihet, og med lite motivasjon til å inngå i forpliktende sosiale relasjoner" (NOU 2001:51).
- *Fellesskapets primat:* "Lokalsamfunnet gir grunnlag for identitet og tilhørighet" (ibid:52).
- *Rawls etikk* (den 'passe' rettferdighet): "Planlegging skal bidra til en bedre fordeling av goder mellom ulike grupper" (ibid:69).

Planleggerne legger som Planlovutvalget stor vekt på 'rettferdighet' og 'likhet' som grunnprinsipper for deres arbeid. Planleggere mener som nevnt de er med til å fordele samfunnets goder, men primært til

fordel for de svakeste grupper i samfunnet. Mer presist mener de det er planleggeren som *i praksis* forsvaret de svakes interesser. Holdningen er at gjør planleggere ikke det, er det neppe andre som gjør det. Idealet er mer generelt å styrke kapasiteten for lokalbefolkningen til å delta i planprosesser og planpolitikk. I planteorien omtales dette som å 'empower' svake grupper (Sehested 2003).

Planlegger ikke blot ivaretar 'fellesskapets' interesser, men de 'vet' også hvilke de er. Ikke nødvendigvis på bakgrunn av analyser (men også mer og mer det!), men på bakgrunn av en formodning om, en taen for gitt, at det finnes objektive interesser, behov og krav begrunnet i f.eks. den felles kultur eller idéer om det menneskelige. Det er f.eks. en allmenn norm blant utøvende planleggere at 'alle' ønsker et sosialt inkluderende, ansvarlig og forpliktende bo- og nærmiljø med tette, intime nettverk og relasjoner av naboskapskarakter.

Planleggere og arkitekter generelt hyller også det man kunne omtale som å gi *verdige* omgivelser til folk. Pene omgivelser, byggeri i en 'menneskelig skala', oversiktighet, tradisjon i byggeskikken og dermed kulturell gjenkjennelighet skaper ikke kun følelsen av stedstilhørighet, men gir også folk en verdighet fordi det viser omgivelsene så å si 'respekterer' dem.

Aktuelt kan vi dog se hvordan de sosio-økonomisk ressurssterke grupper prioriteres pga. deres kjøpekraft og posisjon i den interurbane konkurranse. Denne gruppe – som sosio-kulturelt og sosio-økonomisk i seg selv er meget differensiert – er således en viktig brikke i byutviklingen i Bjørvika-området samtidig som det er en politisk ambisjon å bibeholde en sosial rettferdig byutvikling i form av å sikre økonomisk svake grupper mulighet for å komme til å bo i området. Svake grupper er her neppe misbrukere, men kanskje enslige mødre eller en økonomisk resurssterk etniske befolkningsdel?

I Bjørvika – som tidligere i Miljøby Gamle Oslo prosjektet – må man i prinsippet planlegge for 'det individuelle i det kollektive', nemlig gjøre det mulig å planlegge for spesifikke grupper og deres behov.¹²⁵ Som det er fremstilt står bypolitikken og planleggingen ofte overfor et skisma i byutviklingsprosjekter som det i Bjørvika: - På den ene siden skal det planlegges for en sosial rettferdig byutvikling for alle, men på den andre siden skal dette skje ved samtidig å ta hensyn til de ressurssterke beboeres behov, da det er disse som er drivkraften i byutviklingen. Politisk ønskes det en blandet befolkningssammensetning

---

¹²⁵ Når 'i prinsippet' understrekes er det fordi det kan være vanskelig f.eks. av økonomiske årsaker politisk å forestille seg et Bjørvika hvor 'alle' har mulighet for å bo uansett økonomiske ressurser.

som norm (ihvertfald for indre by og østkanten, ikke Holmenkollen og Vinderen). Planlegging er således per definisjon en progressiv handling, hvor oppgaven er å maksimere velferd, å utøve en sosial rettferdig planlegging og ivareta de svakes interesser. Idealet er den 'likhetsskapende' planlegger og advokatplanlegging.¹²⁶

Man kan registrere en interesse for det plurale, men det er en problematikk man ennå ikke har formulert noen svar på hverken med hensyn til planprosessen i seg selv eller deres ideologiske mål om å være 'de svakes røst'. Det vil kreve en diskusjon av roller og styringsformer som enn ikke Planlovutvalget tar (se f.eks. Wigmans 2001, Pløger 2001d). I de senere år har det vært en økende interesse for, men nærmest ingen debatt om, kommunikativ planlegging. Nettopp spørsmålet om kommunikativ planlegging bør være etisk inspirert, da det handler om mulighetene for å utøve en diskursetikk som middel til å 'empower' 'svake røster'. Og dette bør føre til at de offentlige myndighetene spekulerer over makten-i-språket.

7.6 Oppsummering og kritikk av norsk planleggingstenkning

Oppsummerende kan den moderne planlegging, inklusiv den norske byplanlegging, karakteriseres ved en rekke aprioriske paradigmer som har fulgt profesjonen siden opplysningstiden. Det er:

- *Objektivisme*. Det anses som evident at byforming bygger på vitenskapelige og erfaringsbasert objektiv viten som det ikke er nødvendig å stille spørsmålstegn ved.
- *Fornuftsoptimisme*: Planlegging er et gode, fordi man forandrer, regulerer og styrer til felles beste.
- *Rasjonalisme*: Man bygger på en synoptisk planlegging som sikrer dels helheten i planene og sikrer at alle relevante forhold og synspunkter er inndratt gjennom prosessen frem til planforslag og implementering av planene.
- *Beherskelse*: En inkrementell planprosess kan sikre den fulle politiske kontroll med planleggingen (Pedersen 1996:61).

Der er dog to forhold som i særlig grad springer i øynene for en som studerer moderne byplanlegging, nemlig dyrkelsen av makten og diskursstrategiene.

---

¹²⁶ Disse idealer motsvarer amerikanske erfaringer, Sandercock 1998:93.

- *Makten*, presist sikringen av og utøvelsen av makten, er helt sentral i de planpolitiske initiativer som nå følger av Planlovutvalgets arbeid og anbefalinger. Det skal skje en styrkelse av den politiske makt og ekspertmakten (arkitekt-posisjonen). Det politiske argument er at ”mindre byrdefulle planprosesser kommer hele samfunnet til gode og vil skape aktivitet og arbeidsplasser” (Miljøvernminister Børge Brende, Plannytt 2003:2). Når planprosessene skal ”forenkles og blir mer effektive” (ibid) så er det det samme som å styrke de politiske og planfaglige maktposisjoner på bekostning av den offentlige debatt, kritikken, klagen og konfliktprosesser. Man vil bl.a. styrke planinstitusjonenes juridisk-legale makt til å utøve avgjørelser, man vil styrke planens og ’ekspertens’ faglig-diskursive posisjon ift planspørsmål og ift kontroll og styring. Diverse veiledere i planlegging er ytterligere en måte å styrke den arkitektfaglige tenkemåten posisjon på.
- Analysen har også påvist hvordan de diskursive strategier er blitt viktigere, dvs. den *diskursive iscenesettelse* av prosjekter, planer og visjoner har utviklet et omfang og er blitt et offentlig anliggende av dimensjoner i forlengelse av at offentligheten er blitt mer inndratt i planspørsmål.¹²⁷ Det vil si offentligheten er blitt mer inndratt i de populære plan-diskurser som f.eks. å delta i ’avstemninger’ på bakgrunn av utstilte arkitektforslag, men offentligheten er ikke gitt mer makt i planspørsmål. Den diskursive praksis er blitt viktigere fordi det finnes et politisk ønske om å aktivere borgeren mer i planspørsmål vedrørende estetikk, stedsidentitet og arkitektur. I den sammenheng bør den kritiske byplanleggingsanalyse fremstille de forskjellige *rettferdigjøringsregimer* (Albertsen 2002) som forsøker å dominere de enkelte planspørsmål, og fremstille hvilke *forestillinger* de presenterer eks- eller implisitt.¹²⁸

¹²⁷ Ifølge Jonny Aspens (2003) doktorgradsarbeid var det imidlertid Harald Hals der som en av de første i utstrakt grad startet med å begrunne planer diskursivt, dvs. gjennom tekst og tabeller.

¹²⁸ Et aktuelt eksempel på hvordan spesifikke regimer iscenesettes kunne være spillet om Tjuvholmen. Her kunne man se på alliansen mellom forskjellige krefter som støttet det endelige ’vinnerforslag’ fra Torp og deres iscenesatte strategi. Man kunne se på (1) den daværende direktør i Norsk Form, Peter Butenscøns’ argumenter i hans forsvar for Torps forslag, (2) Torps egen ’lobbyisme’ via betalte profesjonelle medie-rådgivere, (3) og hvordan Torp selv og andre av hans allierte ’styrte’ ’folkeavstemningen’ før det politiske vedtak. Andre relevante spørsmål er: Hvor allmenne er disse strategier? Hvordan influeres den politiske diskurs av private aktører? Hva er

Miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo og Bjørvika-utbyggingen representerer to cases, hvor den diskursive planlegging har spilt en betydelig rolle i Foucaults betydning, nemlig som middel til å etablere de diskursive formasjoner hvorinnenfor den relevante diskusjon må foregå. I tilknytning til dette prosjekt er det alene fremstilt de hegemoniske planpolitiske og faglige diskurser som substantielt har formet de planfaglige tenkemåtene ift disse prosjektene (se også f.eks. Pløger 2001b). Det er idéen om det *spatiale dispositiv* som har vært det helt sentrale planparadigme i den forstand at man dels har nærmet seg det sosiale gjennom rommet, og dels bygd arbeidet på en overbevisning om at man kan forme det sosiale felt gjennom å designe rommet.

Internasjonalt sett har forskningen om de kommunikative maktformer (Forester) og institusjonelle maktformer (Healey) dominert 1990-tallet, mens den kommunikationsteoretiske debatt her i landet (primært) dreier seg om å forbedre deltakelsesprosesser via bedre og mer informasjon til borgere, bedre opplysning og mer offentlig debatt (Amdam & Amdam 2001). Politisk mener man dét er måten å tildele borgeren mulighet for større innflytelse (se f.eks. NOU 2001). Og for det andre har det også vært det man forsiktig kunne omtale som en sosial-etiske agenda i spill i form av *nærmiljødiskursen* med vekt på 'nettverk, inkludering og integrering', en 'balansert befolkningssammensetning', 'færre konflikter og trygge boligområder' og et bedre fysisk og sosialt miljø i nærmiljøene.

Det har dog gjennom 1980-90 tallet blitt innført en rekke nye begreper i byplanleggingen f.eks. illustrert i de to cases og Planlovutvalgets arbeid. Det er tale om begreper som 'bykultur', 'urbanitet', 'urbane kvaliteter', 'flerkulturell', 'etnisitet', 'globalisering' og 'gentrifisering'. Nå er det imidlertid ikke nødvendigvis en sammenheng mellom å anvende nye begreper i diskursene og så å planlegge ut fra dem, dvs. ta konsekvensen av begrepenes innholdsbestemmelse. Som nevnt har det vært en kort introduksjon til 'globaliseringsteorien' (de Vibe), mens andre begreper anvendes uten begrepsavklaring. Hvilke konsekvenser ord som 'urbanitet' eller 'kulturell pluralisme' bør få for bypolitikk og planlegging eller for boligproduksjon spesifiseres ikke. Såfremt begrepet 'urbanitet' kan defineres som "det som karakteriserer bylivet, og for alle de mytene som hører byen til" (Ellefsen

---

nettverkens rolle og hvor stor er deres innformelle makt i norske arkitekturkonkurranser og debatt?

1996:8), så sier dette ikke nødvendigvis noe om hva det er som karakteriserer urbanitet som *levd* byliv.¹²⁹

- Konklusivt kan det konstateres at såfremt etikk er definert som ”en basis for at overveie personlige, profesjonelle, og felles (communal) verdier i relasjon til moralske spørsmål” (Wasserman 2000:13, egen oversettelse), så finnes det ingen etisk refleksjon blant respondentene, i den norske planleggingslitteratur eller i den planpolitiske debatt.

Man kan heller ikke tale om at det finnes en kontinuerlig og reflektert etisk resonneren i forhold til praksis (sådan den kommunikative og kollaborative planleggingsteori oppfordrer til). Men der finnes helt klart en rekke felles *normativiteter* for hva som er god og dårlig planlegging, rettferdighet og hva som er demokrati. Det er således ikke noe som tyder på at etikken blir et kampfelt i politikk og planlegging. I dette prosjekt er jeg heller ikke støtt på eksempler hvor planleggere og planinstitusjoner maktfullt har stilt opp for noen etiske prinsipper, såfremt de er blitt antastet eller for at de skal inn i planleggingen.

Spørsmålet man således kan stille er:

- *Bør man forvente* at planfaget, planinstitusjonene, planpolitikken og planleggere beskjeftiger seg med *meta-etikk*, dvs. etikkens konstitutive grunnlag?

Ja, det bør man ikke minst fordi:

- Ethiske verdier er alltid i spill, om ikke annet så de etiske verdier som tas for gitt og som ikke behøver forklares.
- Etikk influerer det fornuftige resonnement, dommene, valgene og handlingene.
- Og av den grunn at politisk og planfaglig legitime verdier kan være sosialt ekskluderende og diskriminerende.

Eksempel: - Planlegging er forutsatt å være demokratisk og demokrati betyder at alle skal ha mulighet for innflytelse, informasjon og

---

¹²⁹ Denne mangel kan selvfølgelig ha årsak i at de autoritative institusjoner og aktører faktisk ikke mener begrepene har relevans for deres arbeid. Da nevnes de enten for å vise at man er ’faglig’ à jour eller de anvendes forførende i en politisk-ideologisk eller retorisk sammenheng. Mer sannsynlig er det, at man dels ikke har den teoretiske kompetanse til å utvikle begrepene til norske forhold og dels ikke er parat til å ta de bypolitiske og planfaglige konsekvenser av begrepene.

mulighet for å fremsette sin mening (1), men såfremt det fremsettes synspunkter som ikke er til 'fellesskapets' beste kan argumentene ikke sies å være fornuftige (2), og det ekskluderer synspunkter og meninger som ikke faller inn under den herskende diskurs om temaet (3). Eller et annet eksempel: - Planleggere skal være de 'svakes røst' (1), men det kan de ikke være om de svake (tiggere, narkomane) krever rett til å bo og være i sentrumsgatene (2). I det hele tatt er de svake grupper (fattige, hjemløse mv) ikke en del av den offentlige samtalen, fordi det krever tid og resurser å løse deres problemer og imøtekomme deres behov som det ikke er politisk og institusjonell vilje til å prioritere.

Dette studie viser således at det er et behov for å reflektere over hva en *anvendt etikk* for byplanleggingen er eller kunne være, uansett om vi taler om demokrati, innflytelse, hvem man planlegger for, hvis interesser man bevisst eller ubevisst fremmer, hva som er planleggingens politisk-etiske funksjon eller romformingens intenderte sosiale effekt. Det behøves en *anvendt etikk* diskusjon i relasjon til og virkning for praksis, og en som er relatert til overveielser over det byliv det planlegges mitt i og for. Og når byforming og arkitektur er "the physical manifestation of social order" (Wasserman 2000:33), så behøves det etiske refleksjoner vedrørende hvilke former for sosial orden som verdsettes eller burde verdsettes. I dag er det sådan at man bygger på en formodning at sådan *er* det og sådan *bør* det være moralsk-etisk sett, men det hviler på common-sense og hva som menes å være den 'felles' kultur, og ikke byenes forskjellighet som vilkår.

8 Planleggingens utfordringer

8.1 Innledning

Den samfunnsmessige og planfaglige diskusjon av planleggingens utfordringer utfoldes i form av et samspill mellom den herskende planpolitikk og de faglig hegemoniske diskurser. Som det er vist er det stor samstemmighet når planleggingens formål er til debatt (styre, koordinere mv). Den planlegging som har vært i fokus i dette prosjekt er den som utøves fra en institusjonelt situert posisjon, hvor planloven, planpolitikken og den institusjonelle tenkemåten er noen av de viktige faktorer i formingen av praksis. Tenkemåtene må historiseres og forstås ift dens planteoretiske og samfunnsmessige kontekst (kap.3-4). Enn videre representerer planprosessens aktører – politikere, planleggere, entreprenører og borgere – også spesifikke vitensrammer, verdier, normer, moral og interesser som på forskjellig måte kan influere planleggingen (kap.5-6).

Planlegging og planprosessen er konfliktuell og fordrende en høy grad av kommunikativ kompetanse fra de som medvirker. Og spesielt fra de som er i maktposisjoner til å foreta avgjørende beslutninger på andres vegne, bør man forvente denne kapasitet og at den inkluderer toleranse, refleksjon, det å lytte og en allmenn dialogorientering.

Dette er i og for seg ikke nye synspunkter ift planlitteraturen, der denne diskusjon lenge har foregått under navne som 'kommunikativ planlegging', 'kritisk pragmatisme', 'kollaborativ planlegging' og 'den argumentative vending'. Det synes som om disse diskusjoner langsomt slår igjennom i den norske debatten, hvor det de siste 5-6 årene har vært en voksende interesse for f.eks. kommunikativ planlegging. Det finnes imidlertid i den internasjonale planleggingslitteratur en rekke temaer, teorier og diskusjoner som *ikke* vinner innpas her. Her kunne man nevne kvinneperspektivet, minoritetenes vilkår (f.eks. homoseksuelle) og den teori-filosofiske debatt. Årsaken er ikke at de er irrelevante for en norsk sammenheng, men snarere at

det finnes politiske og diskursive forhindringer for at de kan bli legitime diskusjoner eller posisjoner i debatten. 'Hverdagslivsplanlegging' er et annet eksempel på perspektiver som har vanskelig ved å vinne frem, iallfall om man med hverdagsplanlegging mener å planlegge ut fra de levde verdier, normer og betydningsskjemaer der hvor folk bor.

De fleste teoretikere og praktikere kan sannsynligvis akseptere John Friedmans definisjon av bymessige hverdagsliv:

The city of everyday life is composed of the multiple meanings with which we invest the built environment. Some of these meanings arise from intensely personal associations; others are more widely shared ... (Friedman 2002:90).

Det er heller ikke vanskelig å bli enige om at det bygde miljø har betydning, hvilket er en tankegang som er velkjent fra for eksempel Kevin Lynch og frem. Men hos Lynch tenkes det på materiellets, formens, objektenes eller landskapets effekt som markører for f.eks. en bestemt funksjonalitet eller som midler til en gjenkjenning av stedet. Disse steder og rom får sosial betydning gjennom en romlig 'mental mapping' av stedets fysiske karakter, en 'mapping' som mennesker gjør i deres rutiniserte hverdagsliv. Denne 'mapping' former de romlige atferdsmønstre og gir en følelse av trygghet og fortrolighet med stedet i kraft av at man kjenner igjen de romlige strukturer og omgivelsesforhold. Friedman hevder imidlertid:

... the city where we live holds a panoply of meanings, but these meanings rarely inform the plans that restore urban space (ibid).

Den 'gode by' og de 'gode' byrom finnes i det meningsfulde hverdagsliv og ikke i 'planen', og det er fra dette perspektiv byplanleggingen bør øke innsatsen. Men hvilke planleggingsmåter og tenkemåter må da utvikles? Hva gjør man når meningsfulle steder og rom inkluderer subjektive betydningsskjemaer, verdier, moral, erfaringer, drømme, håb og forestillinger?

Som nevnt hevdet en planlegger i intervjuet at man ikke nådde ned på dette nivå. Dette handler ikke kun om manglende faglig kompetanse til å kunne utføre subjekt-orientert planlegging, men om forståelsen av planleggingens funksjon og hensikt. Her er nøkkelordene helhet, kontroll og styring, hvilket ikke muliggjør en planlegging som er åpen overfor pluraliteten av interesser og levemåter eller individuelle behov. Å ville planlegge for levde, meningsfulle hverdagsliv vil

formentlig fordrer at det skjer en forandring av både planleggingspraksis og dens systemiske design, men det krever først og fremst en endring i tenkemåter, diskursive hegemonier, politikken og planleggingens *begrepsverden* (for eksempel hva som menes med byliv). Gjennom dette vil det være mulig samtidig å skape forandring av maktens systemiske, diskursive og politiske former.

Det er disse problematikker og byplanleggingskritiske spor som følges i dette avsluttende kapitel. Men først settes den politiske scene, hvorinnenfor planleggingen må bevege seg i øyeblikket.

8.2 Den politiske problematikk – kort rekapitulering

Skal vi tro debatten om Bjørvikaprojektet og Tjuvholmen, står vi tilsynelatende midt i et politisk og planfaglig veiskille, hvor bylivets 'soft' og plurale verdier er mer i sentrum for innsatsen bl.a. ved i høyere grad å inndra borgerne i planleggingen i alle ledd. Det finnes neppe heller mange politikere som ikke anerkjenner samfunnenes og byenes pluralisering og sosio-kulturelle mangfold, og man taler høylydt om at det nå mer enn før må planlegges i en kompleks verden. Men anerkjennelsen av pluralismen fører ikke nødvendigvis til en aksept av at pluralisme så må tildeles en særlig posisjon i bypolitikk og planlegging, eller en anerkjennelse av at pluralisme også er et uttrykk for individualisering og uforenlig forskjellighet.

Forskjellige politiske notater (f.eks. NOU 2001:51, KRD 2003) viser at man politisk ser individualiseringen av samfunnet, men samtidig betraktes individualisering som 'farlig', hvilket gjør at man ønsker å forsterke "troen på felles løsninger". Bjørvika-projektet har – bl.a. av økonomiske grunner (estimerte boligpriser) – i det minste presset spørsmålet om de ressurssterkes posisjon i planleggingsvisjonene frem, fordi det er de økonomisk, karrieremessig og sosialt ressurssterke som strategisk sett forventes å skulle arbeide og bo i bydelen. Etatsdirektør Ellen de Vibe gjør i en artikkel (1999) oppmerksom på dette særskilte problem, og fremhever følgende problemstillinger:

- Vi ser i de større byer i verden en *kommersiell og boligmessig "gentrifisering"*, dvs. de karriereorienterte arbeidstakere ønsker å bo i urbane områder og gjerne i sentrumsområder.
- Dette presser boligprisene.
- Utviklingen gir større ulikhet, men ennå har ingen kunnet motvirke denne utvikling.

- Boligene i Bjørvika kan nemt bli blant byens dyreste.
- Motmidlet er offentlig subsidiering, og finnes det politisk vilje er det mulig å styre markedet.

Det klassiske politiske svar på disse problemstillingene er styring og kontroll av boligmarkedet og ønsket om subsidiering av de svakeste i boligmarkedet, fordi 'alle' skal ha mulighet for å bo i Bjørvika.

Bystyret presiserer at det i Bjørvika bør være tale om "boligområder med tilhørende sosial infrastruktur" (barnehager, skoler etc), at "10% av boligene" disponeres som utleieboliger for ungdom, og at det skal legges til rette for "sosial boligbygging". Dessuten bør boligmassen kunne "ivareta boligbehov for ulike grupper av befolkningen i ulike faser av livet" (BS 2001b:10-11).

Det finnes i Bjørvika-planleggingen flere kritiske terskler for bypolitikken og planleggingen, og en er diskrepansen mellom erkjente samfunnsmessige forhold (byens sentrale utviklingskrefter) og praksis (hvem man planlegger for). Et problem er nettopp de ressurssterke som sannsynligvis representerer et krav om å planlegge for det individuelle-i-det-kollektive. Dette inkluderer ikke kun kravet om urbane kvaliteter (valgmuligheter, uformelle møtesteder etc), men også et arkitektonisk attraktivt bygd miljø. De ressurssterke er som hovedregel ikke både et økonomisk potensial og en sosial ressurs i nærmiljøet. Den annen kritiske terskel er om det politiske nivå vil følge opp de politiske utsagn der som vist bl.a. vil inkludere at man diskuterer pris-politikk og subsidiering av boligbyggingen, når man vil ha utleieboliger i hva som forventes å bli et av de dyreste boligområder i landet. Og en tredje kritisk terskel er om det finnes en idé om, hvordan man kan planlegge for det individuelle-i-det-kollektive samtidig som man fastholder velferdspolitikken, velferdsplanleggingen og det kollektive sosiale sikkerhetsnett.

Byrådet, byutviklingskommiteen og planetaten synes ifølge analysen å unngå å ta stilling til disse kritiske terskler ved i siste instans å holde seg innenfor kjente hegemoniske politisk-administrative diskurser som handler om:

- Levekår.
- Boligbehov, især for de sosialt svake.
- Levende lokalsamfunn.
- Inkluderende bo- og nærmiljøer, lokal organisering.
- Trygge bomiljøer, gater, plasser og gårdsrom.
- Fellesskaper og nettverk, ansvarlige beboere.

- Lokalhistorisk bevissthet og kulturminner.
- Miljø.

Historisk har byplanleggingens hovedoppgaver vært å legge til rette for at det kan bygges bomiljøer som er funksjonelle, tilgjengelige og av høy kvalitet (innenfor de gitte økonomiske rammer og reguleringer) samtidig som nødvendige servicetilbud er ivarettatt.

8.3 Byforståelse og planlegging

Den offentlige byplanlegging konstruerer i sin planpraksis et *abstrakt rom* skapt gjennom det å tegne 'kart' eller annen form for visualisering av de romlige forhold. Byformingen tegnes i diagrammer, geometrier og romlige perspektiveringer, 3D-billeder og figurer. Uansett om det er hensikten eller ei, representerer dette abstrakte rom symbolsk "homologies, seriality, repetitious action, reproducible products, interchangeable places, behaviours and activities" (Joyce 2003:35). Funksjonell ekvivalens mellom rommets organisering og beregnet atferd er målet for det spatiale design. Visualiteten – skala, volume, siktlinjer mv - er i den arkitektoniske verden avgjørende for hvordan dette abstrakte rom oppfattes av designeren og planleggeren, og hvordan det skal oppfattes av de som bruker eller skal bruke stedet.

Richard Sennett mener man må se på byplanlegging som en 'orkestrering av bylivet' (Sennett 1991) og Osborne & Rose mener det også er tale om en "eudaemonic belief", dvs. en tro på "a spatial projection of social happiness" (1999:747), hvilket, som jeg har vist tidligere, fremgår tydelig af uttalelser som 'pene steder skaper snille mennesker' og vice versa (Pløger 2001).

Analysen tok utgangspunkt i diskusjonen av hva som er byplanleggingens rolle særlig ift. planlegging for et bymessig hverdagsliv. Dette ble belyst bl.a. ved å se på, hvordan fagfolk selv oppfatter deres funksjon, hva som er målet for deres arbeid, og hvilke rammer de mener de må arbeide innenfor. Følgende sitat beskriver kanskje planleggingspraksisens egentlige vesen.

... byplanleggingens innerste vesen [er] å gi fysiske rammer som det gode liv kan virkeliggjøres innafor. Valg av form er verdivalg (Ellefsen 1999:76).

Ellefsen prøver her å sette ord på fagets egen oppfattelse av deres rolle i by- og hverdagslivsplanleggingen. I virkeligheten må byplanlegging ses som et forsøk på å sammensmelte to forskjellige perspektiver på

byen. Den ene er det førnevnte *politisk-administrative* perspektiv som fortrinnsvis er en planlegging med vekt på boligbygging (rimelige kvalitetsboliger), service, boligøkonomi, sosiale innsatser av forskjellig art og forsøk mht. å forbedre nærmiljøets kvalitet. Det andre er det *fysisk-romlige* perspektiv som er arkitektens og byplanleggerens domene. Dette arbeid inkluderer bolig-arkitektur, forming av gater, plasser, enkeltbygg, byens spatiale struktur og generelt 'pen' omgivelsesproduksjon. Fra begge posisjoner bygges det på posisjonsbevarende diskurser og betydningsskjemaer (verdier og normer).

Hvor Miljøby Gamle Oslo prosjektet hadde direkte dialog med en rekke lokale beboere, og intensjoner om også å nå etniske grupper, har Bjørvika-prosjektet bygd på en mer indirekte dialog gjennom offentlige høringer, informasjonsmøter eller utstillinger. Av gode grunner kanskje, fordi det ikke finnes beboere i Bjørvika. Likevel er det sådan at Bjørvika-prosessen av samme grunn har hatt mulighet for å tematisere byliv byteoretisk, analytisk og historisk som del av prosjektutviklingen, arkitektkonkurransen og den offentlige debatt. Prosjektet har imidlertid inntil nå ikke vært teoretisk og analytisk orientert mot det sosiale felt eller det levde byliv, men det har vært en u-unngåelig referanseramme likevel. Det finnes en rekke beskrivelser av det liv som skal leves i Bjørvika, men ingen begrunnelser eller refleksjoner over 'hvorfor det nu er disse levemåter' som blir aktuelle. Når planleggere, som vanlig, tenker fra formen til det sosiale betyr det at deres praksis handler om normalisering og disiplinering av rommets mulige liv, av det sosiale felt (Osborne & Rose 1999). Målet er fysisk å legge til rette for den 'naturlige' sosiabilitet mellom mennesker produsert gjennom sonering og funksjonalisering av området, dvs. gjennom å styre interaksjonsstedene gjennom deres funksjonelle bruksmåter. Det er administrasjonens – plan- og bygningsetatens – oppgave aktivt gi en diagrammatisk ramme for det sosiale felt og derigjennom 'systematisere' hverdagslivsvanene spatiale, som Østerberg (1998) og Joyce (2003) beskriver det. Uansett hvordan man diskuterer 'det gode byliv' innenfor bypolitikk og planlegging er en av de grunnleggende tankeganger, hvordan man spatiale kan bidra til å legge til rette for dette 'livet mellom husene'.

Vinnerprosjektet for Bjørvika understreker helt riktig, at hvordan man planlegger for byliv kan ikke være basert på en deterministisk plan eller tenkning, fordi de enkelte byrom selv hele tiden dannes og gjendannes av spesifikke strukturelle krefter. Disse krefter er politikk, økonomi, kapital eller nye næringer, men man ignorerer krefter som livsstilspreferanser og de livsfaser og betydningsskjemaer som utleves 'det sted på denne tid'. Disse krefter spiller hver især en rolle, sammen

eller hver for seg. Derfor bør den spatiale planpolitiske og planfaglige grunnposisjon også ideelt sett suppleres med spørsmål som:

- Hvilke er bydelens eller bomiljøets dominerende utviklingskrefter?
- Hvem skal bo der? Hvorfor?
- Hvem vil bo der? Hvorfor?
- Hva er urbane kvaliteter? Hva er nåtidens urbane verdier?
- Hvilke av beboernes sosio-kulturelle behov skal bydelen imøtekomme? Hvorfor?
- Hva er det meningsfulle by- og nærmiljøliv for beboerne?
- Hva er bymessige fellesskaper?
- Hvilke problemkomplekser skal man imøtekomme?

I beste fall finnes det politisk og planfaglig noen vage forestillinger om noen av disse forhold. For eksempel ville man i Miljøby Gamle Oslo prosjektet "bedre nærmiljøet ved å stimulere til felles innsats for funksjonelle og trygge omgivelser" (MGO 2001:54), men er det det en byboer etterlyser? I bydelens boligprogram er mottoet "stabilitet-trygghet-tilhørighet" (BGO 1998a,b), men motsvarer dette den mobile verdens krav og forventninger? Eller hvilke grupper av byboere taler vi om?

Allerede Miljøby Gamle Oslo prosjektets ledelse burde ha ant at disse spørsmål er relevante, når de i deres egne undersøkelser kunne se at hver fjerde beboer i bydelen uttrykte at de kun følte en svært svak eller svak tilknytning til bydelen (Gallup 1998:9).

Det kan som diskutert finnes flere forklaringer på, hvorfor de førnevnte spørsmål eller andre bysosiologiske analyser ikke inngår i byplanleggingsarbeidet. En grunn er de institusjonelle politiske rammer som er lagt for bypolitikken og forsøkene, og en annen grunn kan være begrensningene i den arkitektoniske tenkning. Den bygger (oppsummert) på:

- Formgivning utfra idéen om at 'form follow function'.
- Gi fysiske rammer til 'det gode liv'.
- Planlegging i en menneskelig målestokk.
- Tilpasse arkitekturen og de bygde omgivelsene til en forandrende verden i form av endrede boligpreferanser og stedsidentiteter.
- Fysiske idealer avspeiler verdivalg.

- Funksjonsintegrering.
- Romlig kontekstsensitivitet, dvs. tilpasning til morfologiske forhold.
- Helhet i skala og arkitektoniske uttrykk (det ene bygg skal 'tale samme stil-språk' som det neste).
- Byen er sett som utveksling, tetthet og konsentrasjon av menneskelig virksomhet, kapital og fysiske anlegg.

Praksis er dominert av den romlige tenkning og bygger på idéen om at man skal forme det sosiale liv gjennom rommet. Det finnes erkjennelse av, som Ellefsen (1998:8) noterer, at man lever i en foranderlig verden påvirket av både interne og eksterne produksjonsformer, kapital og livsformer, og i praksis bør man derfor ta hensyn til at "bygningers 'meningsinnhold' er sosialt og kulturelt betinget og endrer seg over tid" (Ellefsen 1997:12). Men stadig er:

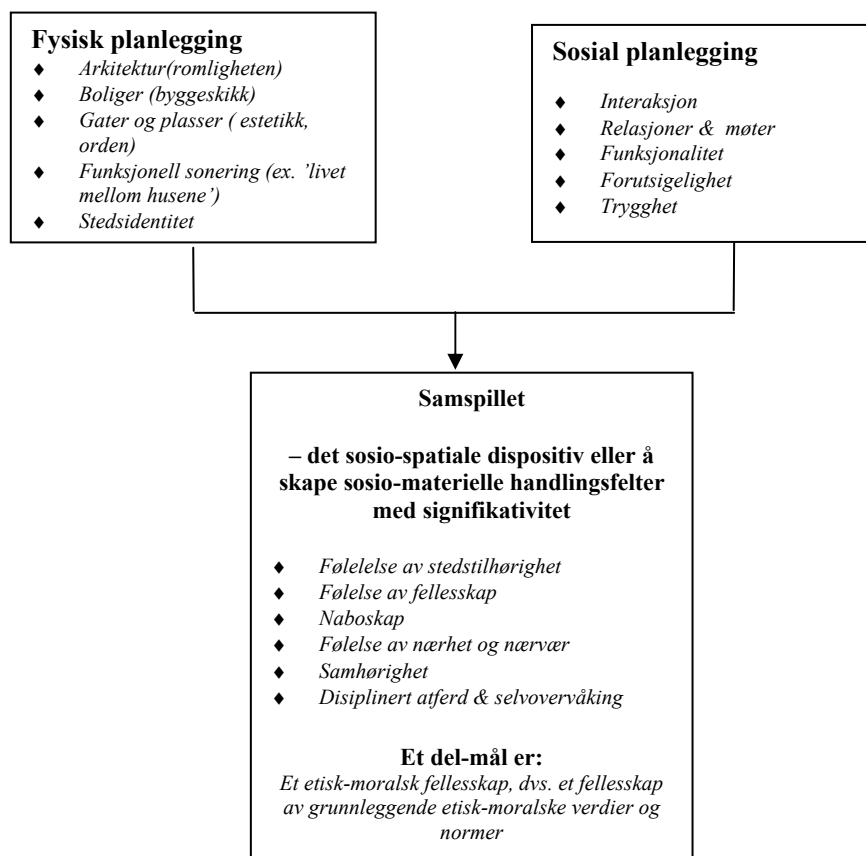
... byens ordningsprinsipper og arkitektur redskaper for å ordne nye samfunnsmessige behov og svare på nye rammebetingelser (ibid:9).

Den spatiale tenkning overleirer byplanleggingens eventuelle ambisjoner om å planlegge for distinkte former for byliv eller bymessige bomiljøer. Det er sådan at:

... verdivalg bæres i fagtradisjonen av fysiske idealer, eller konkrete idealer for hvordan et problemkompleks kan gis et fysisk uttrykk og på denne måten løses (Ellefsen 1999:76).

I bypolitikk og byplanlegging blir det således arbeidet ut fra at det er den fysiske planlegging som legger grunnen for å skape et sosialt godt bo- og nærmiljø, fordi "trivsel forutsetter gode fysiske omgivelser" (Husbanken 1995). Arkitekters og planleggeres forståelse av de romlige forholds sosiale virkning er dels at de strukturerer ønskede praksisformer og dels at de fysiske omgivelser signaliserer 'verdier' og 'henvender' seg til og invitere til en bestemt bruk og atferd. Romlig orden fremmer forutsiglighet og disiplinert atferd og bruk av stedene. Intensjonen er således å få til en sammenvevning av fysisk og sosial planlegging som skissert i følgende modell.

Figur 8.1 *Det sosio-romlige samspill sett fra et byplanleggingsperspektiv*

Orden, disiplinering og normalisering, og her følger jeg Foucault, er byplanleggingens ethos, og skal være dens ethos sett politisk. Det er derfor etikken i virkeligheten spiller en langt større rolle i politikk og planlegging enn planer, arkitektur-verker, planprosessen og den offentlige medvirkning lar ane.

8.4 Planlegging og fremtidens dilemmaer

Det lyder ofte borger-protester ift det manglende demokrati som de synes den kommunale planlegging representerer. Borgeren opplever derfor ofte planleggingen som et maktdemonstrasjon og som et

overgrep. I intervjuet med beboere i Gamlebyen fant følgende dialog sted:

Mann (b): - Det [Bjørvika-utbyggingen] må jo være et ganske håpløst prosjekt da, det er jo ikke lett å bygge en ny bydel, og jeg skjønner de sliter de folka som driver med det. Å lage sånn legokloss-by, og sitte med legoklossene og finne ut at det skal være en kafe der, en skole der og en barnehage og sånn, og se dette ovenfra. Men miljø og byutvikling skapes ikke på tegnebordet, det skapes av menneskene som bor der.

Mann (a): - Og de kommer først lenge etter at det er planlagt, ikke sant (I9:21).

Kanskje dette sitatet illustrerer noen av byplanleggingens sentrale problemer? Arkitekturteoretikere som dansken Jan Gehl mener man skal planlegge for 'livet mellom husene' gjennom de fysiske omgivelser eller materiellstrukturene, og flere profesjonsfolk intervjuet til denne rapport mener også at det optimale man kan gjøre gjennom planleggingen er å 'legge (fysisk) til rette' for det sosiale livet i boområdene. Men samtidig insisteres det også på, og antydes enda mer i den siterte dialogen, at man har en ganske presis oppfattelse av, hvilke liv som skal leves der. Planleggere og politikere vil i prinsippet være enige med (a) og (b) når de sier: For det første er byplanlegging oftest et abstrakt spill med 'klosser', hvor den funksjonelle arealplanlegging stadig anses som den essensielle diskurs. For det andre er man også godt klar over at enhver plan, byggeri eller omgivelsesproduksjon er underlagt det faktum at det liv som skal leves der og de menneskene som skal bo der ofte 'først kommer til lenge etter at det er planlagt'.

Arkitekter insisterer på at de alene kan planlegge for og formgi sosiale handlingsfelter for det er de funksjonelle kvaliteter som avgjør om det er eller bliver et godt og dårlig boområde. Tankegangen er at man kan ikke vite om fremtiden, men man kan legge til rette for en mulig og endog sannsynlig utvikling og bruk. Det er hele funksjonalismens grunnlag og basalt argumentet for å ha troen på en fysisk omgivelsesplanlegging. Men:

- I byplanleggingen underkommuniseres at det finnes 'en plan for hverdagslivet' der hvor det bygges, og det underkommuniseres derfor at planleggere og politikere anvender mer eller mindre allmennt gyldige betydningsskjemaer for deres hverdagslivs- og menneskeforståelse (hvordan individer agerer, tenker, deres

normer og moral, deres behov og deres forventninger til hverdagslivet).

- Når f.eks. Gehl hevder 'først livet, dernest husene' som den rette plantenkning, så henviser dette stadig til det romlig situerte liv som arkitektens og planleggerens oppgave. Gehl vet ikke meget om det 'levde liv' som det er et produkt av livsfaser, betydningskemaer, livsholdninger, livsbetingelser og livsutfoldelse, erfaringer, individualitetstreben etc. Når byformningens sentrale aktører ikke baserer deres arbeid på teorier om eller analyser av det meningsfulde byliv som det leves her og nå, kan man heller ikke ha en formodning om hva det kan utvikle seg mot.
- Det er vanskelig å planlegge for-noe-man-ikke-vet-hva-er, nemlig fremtiden, og da velges en tilbakevending til den romlige planlegging basert på en formodning om noen sosiale ontologier og universelle behov som kan dekkes via romorganiseringen. Man kan bidra ved å designe rommet for det 'gode liv'.

8.5 Planlegging som system- og hverdagspolitikk

Plan- og bygningssetaten i Oslo bedriver en *politikk-drevet* form for handling, dvs. en aktivitet som bygger på at politiske objektiver og strategier er artikulerte og bundet til en plan eller et handlingsprogram (Healey 1997:215). Planlegging er å gjøre administrative oppgaver på en effektiv måte, dvs. først og fremst en oppgave som handler om å administrere og implementere politiske intensjoner og målsetninger omsatt til planer, lover og regulativer eller veiledere og arkitekt-konkurranser. Plansystemet er i høyeste grad et *regel-bundet* system som skal sikre at handling og resultat følger de politisk-besluttede prinsipper og formulerte mål. Planmyndighetenes organisatoriske struktur spesifiserer kompetanser, ansvarsområder og de prosedyrer det skal arbeides under, og de instusjonelt hegemoniske diskurser former praksis, avgrensar legitime vitensformasjoner og former de herskende tenkemåter.

Politisk og planfaglig ønskes det i disse årene en vending mot en høyere grad av aktør-innflytelse på planleggingen. Det skal utvikles en mer direkte kommunikasjon med borgerne eller deres organisasjoner førende til et mer eller mindre kontinuerlig *samarbeid* mellom partene. Det antydes man vil forbedre den punktvis kommunikasjon

som hersker i det tradisjonelle plansystem (MGO 2000b:36-40). I miljøbyprosjektet i bydel Gamle Oslo skulle prosjekt-sekretariatet være bindeledd mellom systemet og borgernes hverdagsliv. Kanskje har det her vært tanker om å etablere det man i dag betegner som 'empowerment-prosesser' (Sehested 2003), dvs å gjøre (især de svake) borgerne mer maktfulle ift planleggingsprosessen og bypolitikk generelt. Man kan i et bredere perspektiv kanskje se en orientering mot hverdagslivet, fordi planleggingen mer og mer:

- orienterer sig imod hverdagslivets rum, institutioner, projekter og fællesskaber;
- opfordrer til konsensus, dialog og samarbejde;
- inviterer til samarbejde mellem offentlige, private og frivillige aktører; vil have brugerne og borgerne til i høj grad selv at tage ansvar for og aktivt deltage i styringen;
- præsenterer sig som både proces- og resultatorienteret (Bang & Hoff 2002:15).

Planlegging skal forbli politisk styrt, men også bli mer personlig, dvs. orientert mot borgerens hverdagsliv og behov. Muligheten for konsensusbeslutninger styrkes når planprosessen er basert på det borgerne anser som hverdagsnære problemer og meningsfulle situasjonsbeskrivelser. Bang & Hoff omtaler dette som *kulturstyring* som de definerer som

... en interaktiv proces, der bygger på gensidig autonomi og afhængighed, og som funderer sig på at facilitere og italesætte styringen på en sådan måde, at de styrede får mulighed for og magt til at gøre styringsmålene og – opgaverne til deres egne, når de inddrages i løsningen af fælles anliggender (ibid:30).

Disse idéer finnes allerede tilgjengelige i teoriene om kommunikativ og kollaborativ planlegging, hvor en inkluderende planlegging krever "the giving of rights to be heard goes with the responsibility to listen, to give respect, and to learn, through procedures which foster respectful mutual learning, about concerns of others, and which draw on the knowledgeability of all members of a political community" (Healey 1997:238).

En viktig plan-politisk etikk er å produsere demokratisk styring, hvilket først og fremst krever at planleggeren er god til å foreta politiske bedømminger og å samordne interesser, men det nødvendig-gjør ikke i seg selv viten om eller referanser til kontekster eller

hverdagslivets meningsfullhet. Tvert om er det som nevnt sådan at 'planleggingens legitimitet hviler på samfunnets vilje til å godta innskrenkninger i individets frihet' (NOU 2001:50), hvilket skaper et skisma eller en kritisk terskel når det samtidig understrekes at planpolitisk og i planpraksis skal man "akseptere lokalbefolkningens verdier og lokale identitet som grunnlag for beslutninger" (ibid:52).

Her finnes det i all fall en etisk konflikt, da makt og myndighet er lokalisert politisk-administrativ og ikke knyttet til borgernes lokal-makt. I konfliktsituasjoner blir målestokken de politiske vedtak og ikke 'lokalbefolkningens verdier og den lokale identitet'. Et avgjørende etisk dilemma for et system-prosedyrelt formet samarbeid og dialog er således at man ikke har en etikk for *striden* og konflikten (se Pløger 2004), og derfor blir det i siste instans et spørsmål om hva man politisk vil akseptere som 'lokale verdier og identitet'.

8.6 Etikk og planlegging – spor og perspektiver

Den prosedyrelle, administrative og forvaltningsmessige rolle er den planfaglige rolle som forventes politisk, og det er den rolle som best sikrer ekspert-rollens suverene posisjon som bindeleddet mellom det politiske felt, offentligheten og planen. På den bakgrunn gir denne undersøkelse grunnlag for å gjøre Tewdwr-Jones (2002:75) spørsmål til relevante spørsmål også her.

- Hva er planlegging, og hvem er den for?
- Hva er forskjellen mellom profesjonelle plikter og personlige interesser?
- Hvilken rolle skal profesjonelle planleggere ta ift. det offentliges interesser?
- I hvis interesse skal de profesjonelle planleggere arbeide?
- Hva er forholdet mellom planleggingsteori og praksis?

Og man kunne på bakgrunn av undersøkelsen tilføye ytterligere noen spørsmål:

- Skal planleggere ta ansvar for det etiske i deres handlinger?
- Hva er det etiske innhold i planlegging mht. å planlegge for et byliv?

Som vist berører informantene flere av disse spørsmål indirekte, såfremt det blir stilt et spørsmål, men spørsmålet besvares tøvende og som et spørsmål man enten har et ambivalent forhold til eller ikke har reflektert over. Studiet her viser dog også noen tydelige tenkemåter som behersker (by)planlegging i Oslo:

- Idéen om at man som planlegger er *advokat* for de svakes interesser og for 'hele' samfunnets interesser, står sterkt.
- Man ser ikke de *prosedyrelle* sidene ved planprosessen og de politiske beslutningsprosesser som et problem, men oftest som et gode i forhold til å avgjøre konflikter.
- Man har en *pragmatisk* orientering, dvs. ser på hva som er det best mulige kompromis her og nå. Det er dog de politiske føringer som er styrende for hvordan dette kompromis utformes.
- Man er sterkt opptatt av borgerinndragelse, borgerinnflytelse og kommunikasjon med de som sakene vedrører. Men det er en *kollaborativ* idé som er underlagt politiske føringer (planvedtak, prosedyrer, beslutningsprosesser) og fører ikke til at planleggere for eksempel tar borgerens, særinteressers eller kapitalens parti overfor det politiske nivå.
- Fellesskapet og det normativt integrerende nærmiljø er så å si den aprioriske *etiske norm* på tross av at man anerkjenner bylivets pluralitet og sosio-kulturelle forskjellighet.

Det er ikke politisk og plan-ideologisk legitimt at planleggere blir 'involvert' i for eksempel kampen for sosial (u)rettferdighet såfremt det strekker seg ut over arbeidets premisser. Det kan være en av grunnene til at planleggere ikke gjerne taler om egne verdier og objektiver ift. planleggingen. Og det er en av grunnene til at etiske prinsipper ikke er presenterte i samtalene, analysene, teoriene og debatten om planlegging. Plansystemet og planpraksis synes ikke å romme mulighet for planleggerens 'uavhengige' vurderinger og avgjøringer som for eksempel er bundet til *etiske fordringer*, med mindre de er strengt relatert til ekspertviten eller de planpolitiske premisser. I så måte understreker planleggere den faglige profesjonalisme og de tekniske diskurser som arbeidsgrunnlag (det er også 'teknisk' å fremheve prosedyrene i seg selv). Avgjøringer blir til et politisk eller ekspert-faglig spørsmål og ikke et etisk.

Man kan imidlertid hevde at nettopp en etisk interesse og praksis kunne være et viktig ledd i radikaliserings-, demokratiserings- og kvalifiserings- av planleggingen. Dette problem kan neppe få noen

planpolitisk eller faglig platform før det seriøst blir tatt etiske spørsmål opp i politikk og planlegging både på et praktisk, normativt og meta-etisk nivå. Det må utvikles en etisk-moralsk planleggingsdiskurs på følgende nivåer:

- (a) *Praksis* eller *anvendt etikk* hvilket omhandler refleksjonen over profesjonsetikken, dvs. hva 'gjør' en god planlegger.
- (b) En *normativ etikk* om hvordan tingene bør være for eksempel 'hvordan bør jeg/vi leve våre liv'?
- (c) ©©En *meta-etikk* som dels handler om prinsippene for 'god & dårlig', 'rett & galt' mv, og dels er teorier om menneskers liv og forhold og hvordan vi skal innrette våre samfunn.

Følger man for eksempel i Jürgen Habermas og pragmatismens spor fordres det her at det skjer en *etisk drøftelse* i forhold til enhver problemsituasjon, nettopp ut fra at 'universielle' prinsipper må tilpasses hver enkel kontekst og situasjon (Hillier 2002:169). En sådan drøftelse ville kunne teste de normative utsagn og fordringer som alltid er relatert til politikk og planlegging. Disse 'avklaringer' kan nemt ende i moralisme, når bypolitikk og planlegging er situert i samfunn hvis kompleksitet og verdipluralitet skaper et politisk-institusjonell ambivalent handlingsrom relatert til problemet med i prinsippet å måtte planlegge både for det 'felles' og det 'partikulære'. Som nevnt, hva da med striden og konflikten som representerer samfunnets og byens sosio-kulturelle pluralisme og borgernes verdi- og interesseforskjellighet?

Her stilles bypolitikken og byplanleggingen i et demokratisk dilemma. Den kritiske debatt som vil vedrøre demokrati-spørsmålet, dvs. hvordan man forbedrer borgernes deltakelse og innflytelse på saker som vedrører dem, må fokusere på å forbedre forholdet mellom etikk, planlegging og livsverdenen i den plurale by. Kun ganske få har tatt denne diskusjon opp (Hillier 2003). Dagens bypolitikk og planlegging står overfor noen refleksive utfordringer som kan beskrives gjennom noen dikotomiseringer, hvor det først nevnte begrep betegner det politiske og planfaglige 'gode' paradigme, og det andre dets 'problematisk' perspektiv. Utfordringen er at de politiske og planfaglige aktører nå må inntenke begge i deres hverdagspraksiser.

- *Totalitet og fragmentering*
Skal planleggingen og byutviklingen bygge på kravet om total planlegging (helhetsplanlegging), hvor form og funksjon er nitidig bestemt på forhånd? Eller må man akseptere en mer prosessuell planlegging, som dels tillater at kontekstuell forskjellige forhold påvirker planleggingen, og dels skaper en

prosess hvor det aksepteres at nye forutsetninger for planleggingen kan oppstå underveis?

- *Konsensus og differens*
Skal planleggingen være basert på konsensusstyring eller skal det tillates at særinteresser (f.eks. agglomerater tilknyttet IKT eller boligbygging eller beboere) kan prege (i det minste) deler av planleggingen? Hva er den 'normale' situasjon i byplanleggingen? Hvem får fordel av konsensus og hvem drar nytte av 'særinteresser'?
- *Inklusjon og eksklusjon*
Hvordan skal innflytelse og demokratiske prosesser ivaretas? Betyr helhetsplanlegging bedre demokratiske prosesser enn fragmentert-kontekstuell planlegging? Sikrer konsensus demokratiet bedre end planlegging ut fra særinteresser? Kan alle samfunnsgrupper inkluderes i prosessen? Skal de, og hvorfor?

Disse planleggingsproblematikker – som er prinsipielle spørsmål til og perspektiver på moderne byplanlegging overhodet – og deres eventuelle konkrete 'løsning' (dvs. hvordan planprosessen legges opp i praksis) har innflytelse på om det anses for mulig og ønskelig å innløse noen av de fordringer og forventinger som ligger i f.eks. spørsmålet om 'en sosial rettferdig byutvikling' og spørsmålet om demokratiformer i planprosessen som hensyntar det individuelle-i-det-kollektive.

Det er på den bakgrunn det oppstår særlige etiske problemstillinger, f.eks. de som har preget dette prosjekt. Det er forholdet:

- *Sosial rettferdighet og forskjellighet*
Spørsmålet om rettferdighet forutsetter at det finnes sosial urettferdighet i byutviklingen, og denne er dels skapt av velferdssamfunnet selv (aksepten av og bidrag til dårlige levekår blant samfunnets svageste) og markedet (det er ikke lik adgang til å forbedre ens levekår via arbeids- og boligmarked). Men er sosial urettferdighet alene knyttet til økonomi, bolig- og levekår eller også til kjønn, etnisitet, undertrykkelse og dominans? Er den knyttet til de politisk iscenesatte 'demokratiske' prosesser, dvs. har de svake en 'egen' eller en 'maktfull' stemme overhovedet? Spørsmålet er også, hva er en sosial rettferdig byutvikling? Hva er dens grunnlag og dens mål? Hvordan kan den etableres ut fra byutviklingens egen-dynamikk som prioriterer ressurssterke (utdanning, økonomi, sosio-psykisk) fremfor svake byboere?

- *Fellesskap og individualitet*
Nærmiljøidealet står sterkt i Norge, og det planpolitiske fellesskapsideal tåler sammenligning med den kommunistiske filosofi som taler om en 'forpliktethet', 'ansvarlighet' og 'bekymring' for den Andre i bo- og nærmiljøet (Pløger 2001b). Samtidig bygger de vestlige demokratier i deres markedsorientering og oppfattelse af politisk demokrati i praksis på en *individualitets*-orienteret oppfattelse af medborgerskap. Den sosialt rettferdige byutvikling står således i det dilemma å måtte planlegge for det individuelle-i-det-kollektive både pga samfunnets generelle individualiseringsprosesser (utdanning, kvalifikasjon, konsum, livsstil og en pluralisme av verdier, normer og livsverdener i byen og samfunnet) og pga at samfunn styres, utvikles og opprettholdes gjennom de ressusterke samfunnsborgere i karriere eller andre individualiseringsprosesser.

Disse problematikker blir særlig aktuelle når byen og bylivet, byen og bylivets krefter, legges til grunn for planleggingsdiskusjonen. Først og sist må utgangspunktet for enhver planhandling som er orientert mot byutvikling og byliv gå veien over individet og urbaniteten, og dermed individualitet og forskjellighet. En av de vesentligste tenkemåter for byplanlegging bør derved formuleres som følger:

By "city life" I mean a form of social relations, which I define as the being together of strangers ... City dwellers are thus together, bound to one another, in what sometimes should be and sometimes is a single polity. Their being together entails some common problems and common interests, but they do not create a community of shared final ends, of mutual identification and reciprocity (Young 1995:264-5).

Utgangspunktet for enhver planhandling bør være bylivets faktisk forekommende forskjellighet, og folks erfaringer med denne forskjellighet. Denne erfaringsmulighet kan beskrives med begreper som fremmedhet, partikularitet, diversivitet og konfliktualitet. Det betyr ikke man skal betrakte bymennesker som atomiserte individer. De inngår i mange 'små fellesskaper' eller relasjoner omkring arbeid, rekreasjon, opplevelser, underholdning eller transport. Bylivet består av et uendelig antall nettverk, sosiale konfigurasjoner og interaksjoner med hundrevis av andre. Bymennesker agerer som regel rutiniserte i det funksjonelle og tidsrasjonelle hverdagsliv og dets mange former for relasjoner og interaksjoner, men som bymennesker og som

subjekter agerer de som *individualiteter i det kollektive*. Bypolitikere og planleggere bør derfor basere deres praksis og tenkning på en forestilling om byen som bygger på at:

The urban ideal expresses difference as a side-by-side particularity neither reducible to identity nor completely other (Young 1995:266).

Alle har partikulære tilhørsforhold samtidig som bymennesker må fungere i byens kollektive relasjoner og nettverk, i dens tetthet og intensitet, hvilket krever den bymessige sivilitet som ble presisert i kap.2. Denne *forskjellighetens etikk* utfordrer selvfølgelig mange byboeres hverdagsliv og fører til forskjellige former for konflikt, og det er derfor en viktig oppgave å sette agonien (striden) og konfliktualitet som norm for medvirkning, deltakelse, makt og myndiggjøring av individer politisk og i planprosessen. Kan det tenkes en sosial rettferdig byutvikling som primært tar hensyn til byens individualitetsprosesser? Kan det utvikles en 'forskjellighetens politikk'? Hva er dens mulige grunnlag? Hva krever det av planprosessen? Er den 'kommunikative etikk' svaret? Er den 'kollaborative planlegging'?¹³⁰

8.7 Bylivets og bymessighetens etikk, det individuelle i det kollektive – nye spør?

Som det er vist er det suverent kollektivet og de felles interesser som er i fokus i bypolitikk og planlegging, hvilket selvfølgelig må være viktig i et velferds- og likhetsorientert samfunns grunnlag og legitimitet. Byens sosio-kulturelle karakter stiller likevel en demokratisk og etisk oppgave om å kunne agere ift det individuelle-i-det-kollektive. Noen av de kontroversielle spørsmål som følger av dette prosjekt er:

- Hvordan få skapt politiske og sosiale relasjoner som bekrefter grupperes forskjellighet?

---

¹³⁰ "Deliberativ planlegging" er som vist en tanke som vinner terreng her i landet. Erik Oddvar Eriksen (2000) er en sentral aktør her. I den norske utgaven søker man en "kontekstuell rasjonalitet" som begrep for "en dobbeltprosess av effektivisering og demokratisering", og etterlyser "begreper om interesser og aktører som er normativt reflektert" (2000:513). Eriksen setter likhetstegn mellom etikk og normativitet, mellom demokrati, reform og rasjonell argumentasjon som skaper effektive politiske og planprosesser. Det er neppe veien å gå.

- Hvordan skape ikke-ekskluderende politiske og sosiale prosesser?
- Hvordan gjøre planlegging for den Fremmede til bypolitikkens sentrale planpolitikk?

Iris Marion Young's, Ash Amin & Nigel Thrifts, Jean Hilliers, Leonie Sandercocks og Chantal Mouffe's arbeider innbyr til å stille disse sentrale spørsmål, og det er spørsmål som det er mulig å arbeide med innenfor det eksisterende system og som kan besvares gjennom endret praksis. Det er mulig, ifølge Young, både gjennom loven, gjennom institusjonel praksis og gjennom å forandre tenke- og handlemåter i det politiske system og i planleggingsprofessjonen, å arbeide for endringer av eksisterende systemer, tenkemåtene, kommunikasjonsmåtene og de diskursive regimer.

Det individuelle nivå har som vist ingen plass i bypolitikk og byplanlegging. Med fremkomsten av det plurale samfunn og den multikulturelle by, og i konstateringen av samfunnets økende sosio-økonomiske differensiering ses individualiseringsprosessene som imidlertid settes lik 'egoisme'.

Byen er stedet for samfunnskraftenes kondensasjon. Verdiskaping, vekst, innovasjon, globale 'flows', markedsstyring og den politiske økonomi knyttes i disse årene mer og mer til de enkelte landes storbyer og de regionale bysentre. Samtidig fremmer byen individualitets-prosesser, livsverdener og livsstile, verdier og normer og en levekårsutvikling som favoriserer den ressurssterke middelklasse. Det betyr ikke nødvendigvis at liberalistiske tendenser dominerer samfunnsutviklingen (ingen politiske partier stiller f.eks. spørsmål ved velferdssamfunnets berettigelse og demokratiske styrke) eller bylivet, men det betyr i utgangspunktet at det med Leonie Sandercock's ord bør planlegges for "*multiple publics*" og en "*heterogenous public*", hvilket i et senmoderne demokrati bør betyde å planlegge i en offentlighet "in which persons stands forth with their differences acknowledged and respected, though not completely understood, by others" (siste setning er Iris Marion Young, Sandercock 1998:197).

Er dette ikke betingelsen for å utvikle en urban etikk? Kan man utvikle forskjellighetens demokrati? Vil man det? Hva er utfordringene? Er de demokratisk, praktisk, politisk, ideologisk eller maktmessig begrunnet? Kan vi forestille oss utviklingen av en spesifikk urban etik som oppfyller kravet til 'togetherness in

difference' som både Jürgen Habermas, Iris Marion Young og Leonie Sandercock taler om?

Rett få har egentlig sett på hva som er bylivets eller bymessighetens¹³¹ etikk. Her kunne det hentes informasjon fra filosofi eller sosialteori (se f.eks. Zerlang 1995). Den greske *agora* hvilte på etiske normer for demokratisk deltakelse, mens Sennett (1991) har vist, hvordan protestantismens etikk lå bak den moderne byplanleggings 'kvadratur' som planleggingsideal. Georg Simmel (1981) fremstilte hvordan det var nødvendig å utvikle spesifikke psyko-sosiale reaksjonsmåter og dannelsesformer overfor bylivets massive mentale trykk. Fra starten av 1990-tallet har den amerikanske feminist og filosof Iris Marion Young (1995) som vist sett på forskjellighet som premiss for utviklingen av en politisk-demokratisk etikk for byen. Det er således mulig å spesifisere noen viktige konstituenten i en bylivets etikk.

Bylivets etikk er ifølge de nævnte teoretikere ikke en abstrakt konstruksjon, men noe som hele tiden utvikles i kraft av bylivets særlige sosiale former. Man kan si at en byens eller bymessighetens etikk kanskje ikke først og fremst skal bestemmes filosofisk (dog også det), men sosio-romlig, dvs. som et produkt av å ha byen som erfarings-, refleksjons- og erkjennelsesbase. Den filosofisk begrunnede etikk må testes og suppleres med en forståelse av hvilken etikk byens sosiale former danner og fordrer. Et eksempel fra den klassiske filosofi er Cicero om hevdet at det som bymenneske var nødvendig å erhverve seg *urbanitet*, dvs. "litterær dannelse, høflighet, åndsnærverelse og vid" (Zerlang 1995:269), og Georg Simmel, mente at en blasé attityde var helt nødvendig for å få et distansert forhold til byens intensitet og påtrykk. Det var nødvendig å utvikle denne bymessige sivilitet for å ha et forsvar overfor bylivets påtrengning som de mange fremmede og de mange inntrykk i hverdagen.

Byens etikk må altså først og fremst ses som den sivilitet som utvikles på bakgrunn av å ha byen som erfaringsgrunnlag. Richard Sennett hevder at begrepet 'by' har rod i begrebet *civitas*, og dette ord "dækker de følelser, ritualer og holdninger som formes og udfoldes i en by" (Sennett 1996:23). Bylivets etikk handler altså om forholdet mellom mennesker i en særlig kontekst, de særlige sosiale omgangsformer og sosiale former som byen påtvinger dens beboere. Dette er presist beskrevet av Henri Lefebvre:

---

¹³¹ På engelsk kan man tale om "urban ethics" som er det samme som 'bymessig etikk', dvs. den etikk som utvikles gjennom bylivets særlige karakter, sosiale former, mentaliteter og 'psyke' (følelser, begjær, drifter mv).

Stadslivet förutsätter möten, olikheternas konfrontation, ömsesidig kännedom och ömsesidigt igenkännande (även vid de ideologiska och politiska stridslinjerna) mellom livsstilarna, mellan de “mönster” som samexisterar i staden (Lefebvre 1982:25).

En viktig dimensjon i bylivets etikk som produseres av dette er således “forandringens etikk” (Stanley 2000:91), dvs. den stadige streben etter å finne mening i en foranderlig by og komme til rette med, leve med, de stadige forandringer av sosial og kulturell art. Bylivets etiske betingelser inkluderer også sosial-ontologiske forhold som nærheten til andre fremmede. En bylivets etikk produseres derfor delvist ved å ha byen som stedet for erfaring og betydningsdannelse, og noen mener vi bør tale om en bylivets ontologiske betingelser. Byen kan:

... be counted as an ontology of encounter or togetherness based on the principles of connection, extension and continuous novelty. The watchwords of this ontology may be counted as “process” and “potential”, “the actual world is a process, and ... the process is the becoming of factual entities .. the becoming of an actual entity in disjunctive diversity – actual and non-actual – acquires the real bite on the one actual entity” (Whitehead). In such a conception, the city is made up of potential and actual entities/associations/togethernesses which there is no going beyond to find anything “more real”. The accumulation of these entities can produce new becomings – because they encounter each other in many ways, and because they exhibit “concrecence”, that is when put together they produce something more than when apart, something which cannot be described by simple addition because it till exhibit what would now be called “emergent” properties (Amin & Thrift 2002:27).

Dette sitat rommer mange filosofiske poenger og referanser som burde utdypes, men det avgjørende er at det her pekes på at bylivet er en konstant ’becoming’ (’tilblivelser’). Amin & Thrift peker på at bylivets mening og forandring blant annet er resultatet av denne ’væren-sammen’ av fremmede ’entiteter’ som har kapasitet til å endre eller forandre ting (f.eks. deres eget liv og bruk av steder). Hvilke implikasjoner for bestemmelsen av en bylivets etikk(er) har så de forhold som Amin & Thrift peker på?

Den mest åpenlyse etiske fordring er jo den nødvendige anerkjennelse av 'den andre', den fremmede, og dermed å lære og leve med det kanskje uforståelige. Denne etikk kan f.eks. uttrykkes gjennom utsagn som 'de narkomane må også ha et sted å være' eller 'det hjelper ikke å jage dem gjennom byen'. Selvfølgelig antastes denne etikk hele tiden av de 'mistilpassede' mennesker selv og konsentrasjonen av svake grupper i byens offentlige rom. Det får mange til å kreve 'ro og orden', 'rene' gater og plasser. Det har imidlertid gjennom byhistorien vært utallige beskrivelser av, hvordan en *toleransens etikk* forefinnes konkret i byene (for eksempel Jane Jacobs) side om side med konfliktualiteten og antagonismen (Richard Sennett).

- En bylivets etikk kan som substans – en moral - kun være et nødvendig ideal som må betraktes som en evig 'tilblivelse', noe som (gjen)skapes hele tiden på nytt og konkret, fordi den alltid må utvikles og fungere innenfor bylivets konflikter, antagonismer og sosio-kulturelt forskjellige og foranderlige kontekster sett normativt og verdimesig. Men den må finnes og virke, fordi den er betingelsen for at byen ikke blir et sted for en allmenn undertrykkelse av de fremmede og det fremmede.

De fleste vil sannsynligvis hevde dette er en 'utopi', men bystudierne viser at byboere til daglig (kanskje 'ubevisst') praktiserer toleranse, oppsøker fremmedheten og bylivets intensitet, forandrer (som mennesker generelt) verdi- og betydningsskjemaer. På samme måte som man hele tiden opplever at det finnes gjensidige forhold såvel som antagonistiske interesser side om side, må en bylivets etikk inkludere at man anerkjenner at 'det riktige' og 'virkelige' er forhold som hele tiden må forhandles. Som det er sagt, "den fremmedes annerledeshet avslører "for meg" min vitens grenser og min makts grenser" (Gorman 2000:222). Disse bylivs-verdier, og denne kim til en bylivets etikk, inngår ikke i bypolitikk og boligplanlegging.

8.8 En annerledes organisering av byplanlegging – pluralistisk planlegging

Såfremt en sådan bylivs-etikk skal danne grunnlag for bypolitikk og planlegging må det i videst mulig omfang etableres en 'kontingent' planleggingsprosess som "bygger på respekten for uenigheten, striden og opposenten" (Pløger 2002d:51). Det er en planlegging som kan ta tilfellet, situasjonen og konteksten som orienteringspunkt, og planleggingen er overdratt til en relativ autonom organisasjonsstruktur

som har vide beføyelser, innenfor en definert politisk ramme, til å handle ift planprosessens aktører, herunder kapitalinteressene (Wigmans 2001).

Det tales i planlitteraturen meget om public-private partnerskaper, men det er få konkrete erfaringer med det.¹³² Som vist ønsker Planlovutvalget å styrke det offentliges makt i planleggingen, men i et intervju til dette prosjekt ble det sagt at det kanskje ble planlagt for meget. En planlegger sagde f.eks. at ”det [er] farlig å planlegge for mye”, fordi man jo faktisk kan ha ”misoppfattet” saker og ting (I3:8). Denne planlegger tror meget mer på ”at folk møtes og blir kjent” (I3:9), og mener man bør være oppmerksom på at man kanskje ikke planlegger for de man tror man planlegger for, dvs. ”en har slike tanker i hodet, [om] en ikke da bare planlegger for en helt annen gruppe igjen” (I3:12). Det er som nevnt f.eks. ikke sikkert at ”vellene” ”representerer flertallet” (I3:5).

Det nåværende planleggingsparadigme forsøker ikke å tenke *med* det individuelle-i-det-kollektive, men ser kun ‘fellesskapet’ og de ‘kollektive’ behov. Det er selvfølgelig viktig disse behov ivaretas, men det utelukker ikke at man også tenker det individuelle-i-det-kollektive.

Sannsynligvis mener mange planleggere de faktisk planlegger for de hverdagsliv som leves i byen og at de forsøker å inntenke en bylivets etikk, dvs. idéen om hvordan man bør leve sammen og utøve felles planlegging på i byen eller i det bymessige nærmiljø. Imidlertid er den herskende tankegang at de mener de kjenner de kollektive betydnings-skjemaer som konstituerer ’det felles verdiunivers’ og de ’felles behov’ som finnes. Heroverfor vil en kontingent planlegging i min utlegging inkludere:

- At planleggingen orienterer seg mot hverdagslivets rom i deres bymessige mangfoldighet og sett i relasjon til levde bymessige livsverdener.
- At det arbeides ut fra dialogen som det viktigste arbeidsredskap, hvilket betyr det må etableres permanente fora for dialog mellom planpolitikken, planinstitusjonene, bylivskreftene og byens borgere.
- At planleggingsinstitusjonene har frihet til at arbeide og utvikle bydelen og boområdene ut fra lokale initiativer, ønsker, behov, visjoner og kunnskap.

¹³² Et eksempel er dog samarbeidet mellom kultur og næring i Bjørvika-prosjektet. Men vi mangler ennå dokumentasjon av erfaringer herfra.

- At det finnes en organisering som er en 'oppsøkende' planlegging, dvs. oppsøker beboere, lokalt næringsliv, eksperter (forsker, analytikere) og alle andre som man mener har grunnleggende kunnskap av betydning for utviklingen av byen, bydelen og nærmiljøet.
- At planleggingen bygger på en organisering som har sterk analytisk kompetanse vedrørende byliv, byutvikling, politikk, næringsliv og analyse av globale utviklingstendenser.
- Og at plankontorene er en organisering som har (politisk og institusjonell) autonomi til å la lokalområdet få en stor grad av selv-ansvar for bydelsutviklingen.

Den avgjørende faktor som kan forandre byplanleggingen her og nå er imidlertid at det blir legitimt å fokusere selvkritisk på de politiske og planfaglige tankemønstre, betydningsskjemaer, referanserammer og praksiskrav som den nåværende byplanlegging fungerer under.

En annen vesentlig faktor er å gi planleggingen faglige redskaper til å utvikle en byplanlegging som kan arbeide med *krefter*, mikrososiale og lokale forandringsdynamikker, følelser, begjær, lokale visjoner og partikulære interesser. Det må derfor etableres en kritisk dialog med borgerne både utfra en diskursetikk som sikrer alles rett til deltakelse og utfra en viten om bylivets sivilitet, verdier, normer og sosiale former.

Ifølge sentrale politiske teoretikere som Chantal Mouffe (1999) og Hillier (2002) er det mulig å forestille seg en samfunnspolitikk og, hevder jeg (med Wigmans 2002), en planlegging som kan tillate seg å utvikle en åpen og dog konsensusorientert offentlighet og politikklegging. Konsensus bør ikke være et absolutt mål, men en (etterstrebellesverdig) mulighet. Konsensus bør presist alltid betraktes som midlertidig og ikke som basert på makt. Et demokrati vil alltid og uendelig ha en agonistisk (stridbar) offentlighet, hvor meninger og strategier konkurrerer og gjør krav.

Man kan så i forhold til byoffentligheten (som nå) velge den prosedyrelle maktens vei, hvor noen sentrale politiske instanser avgjør uenigheter, men da skapes det ikke nødvendigvis en generell anerkjennelse av eller tilfredshet med beslutningene. Når man ad den vei skaper et 'Vi' blir der samtidig skapt et ekskludert 'dem'. Man vet selvfølgelig det alltid er mer enn 'fornuften' på spill i en politisert og interessebasert planlegging, men et pluralistisk demokrati må tillate at dissens- og konflikтуelle interesser og verdier kan komme til uttrykk og anerkjennes (Connolly 1996). Noen foreslår her deliberasjon som et

middel til å nå dette, hvilket krever en deliberasjon som ikke er underlagt samme prosedyrelle mekanismer som de vi kjenner og lever under i dag. Det bør som minimum være en deliberasjon i Habermas forstand, dvs. en forhandling der enighet er oppnådd på bakgrunn av de diskursetiske krav han stiller. Habermas' diskurs etikk stiller for så vidt prosedyrelle krav til samtalen, men har den kommunikative og demokratiske fordel at det kreves gyldighet i samtalen, seriøse og troverdige (sanne) intensjoner og alles rett til å delta i dialogen. Og sådan er det ikke innenfor det nåværende system.

Jeg mener imidlertid det er viktigere å få skapt en prosess og dialogform som anerkjenner agonismens, stridens, legitime og uantastelige posisjon i planleggingen. Og dette fordrer selvfølgelig så at man stiller spørsmålet, *hvordan kan man så nå en forsoning mellom antagonistiske posisjoner* (Hillier 2002)?

Vi leter her ikke etter prosedyrer, mekanismer eller kommunikasjonsformer som eliminerer makt. Makt vil alltid finnes, men vi leter etter nye organisasjonsformer som kan planlegge *med* forskjelligheten og pluralismen i samfunnet. Og dette oppnås ikke gjennom å ty til makt i form av prosedyrer eller troen på at man kan unngå makt.

- Et *agonistisk demokrati* (Hillier 2002, Mouffe 1999) er rettet mot en forsoning mellom maktens allestedsnærværelse (Flyvbjerg 1991, Foucault 1982), konsensusstreben som planleggingsparadigme og striden som produktiv for planlegging og politikk.

En "konfliktuell konsensus" (Conolly 1999) krever en planleggings-etikk som bygger dels på en respekt for striden, og dels målet om å nå en innbyrdes forståelse for og forsoning med de avgjøringer som alltid må treffes. Det som kreves er derfor en *kontingent* planlegging, dvs. en planlegging som er åpen for det tilfeldige og byggende på deltakernes forsoning med 'stridens kompromisser', fordi man vet beslutninger ikke er endelige, men alltid kan tas opp til ny diskusjon. *Forsoningen* med dette forhold må være basert på at politikere, planleggere og andre aktører lærer å leve med og arbeide innenfor en *åpen og midlertidig* planlegging, dvs. å kunne arbeide med usikkerhet (diskusjonen kan tas opp på nytt), inkonsistens (fordi vedtak er midlertidige) og konflikten som produktiv (et middel til å forbedre vedtak og tenkning). Kompromisser er mulige og nødvendige, men ikke kompromisser som impliserer noens makt over andre. Det som kan og skal unngås er vedvarende eller permanente dominansrelasjoner som grunnlag for planlegging og vedtak. Å respektere *agonien* er å måtte operere i en *tilblivelses* planlegging uten fast

maktgrunn. Det skal utvikles en planlegging som på bakgrunn av nye (og bedre) innsikter, diskusjoner og strider, lærer å arbeide med en midlertidig og 'konfliktuell konsensus'. Forsoningsbaserte vedtak må således ses som *sirkulære*, dvs. dels grunnlagt i den her og nå mulige forbindelse mellom aktørene basert på akseptert viten og kritisk dialog, og dels sett som midlertidige pba. aksepten av at ny viten og nye argumenter utvikles og nye strider oppstår som gjør det mulig og rettferdig å endre beslutninger.

Dette er ikke en umulig utopi, men en praktisk mulighet (Wigmans 2001, Hillier 2003). Problemene er den politiske og systemiske anerkjennelse av muligheten.

Litteratur

Abramhamson, Peter (1998): Fra velfærdsstat til velfærdsfællesskab?
Social Kritik 59-60, 1998 (pp.86-111).

Albertsen, Niels (1993): Byen, det sociale og retorikken, i
Christensen, C.L. & Thau, C. (red): *Omgang med tingene*,
Aarhus, Aarhus Universitetsforlag (pp.181-203).

Albertsen, Niels (1999): *Retfærdiggørelsesregimer og den omstridte
by*, Paper oplæg til seminar om "Udviklingen av en
reflekterende og kritisk byforskning", KACTUS, Arkiektskolen
i København, April 1999 (pp.1-10).

Albertsen, Niels & Diken, Bülent (2001): Mobility, Justification and
the City, *Nordisk Arkitekturforskning*, Vol.14, No.1 2001
(pp.13-25).

Albertsen, N. (2002). "Retfærdiggørelse i byen." *Distinktion*(4): 45-
61.

Allmendinger, Philip (2001): *Planning in Postmodern Times*, London,
Routledge.

Allmendinger, P. & Chapman, M. (ed)(2001): *Planning Beyond 2000*,
Chicester, Wiley.

Allmendinger, Philip (2001): Planning in the Future: Trends,
Problems and Possibilities, i *Allmendinger & Chapman (ed)*
(pp.241-75).

Amdam, Roar et.al. (1998): *Å samordne gjennom samtale*, Høgskolan
i Volda, Møreforskning, Arbeidsrapport nr.49.

- Amdam, Jørgen (2000): Confidence building in Local Planning and Development. Some Experiences from Norway, *European Planning Studies*, Vol.8, No.5 (pp.581-600).
- Amdam Jørgen & Amdam, Roar (2001): Kommunikativ planlegging. Regional planlegging som reiskap for organisasjons- og samfunnsutvikling, Oslo, Det norske samlaget.
- Amdam, Jørgen & Veggeland, Noralv (1991): *Teorier om samfunnsplanlegging*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Amdam, Jørgen & Veggeland, Noralv (1998): *Teorier om samfunnsplanlegging*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Amin, Ash & Graham, Sthephen (1997): The ordinary City, *Trans.Inst.Br.Georg.*, NS 22 (pp.411-27).
- Amin, Ash & Thrift, Nigel (2002): *Cities. Reimagining the Urban*, Cambridge, Polity Press.
- Andersen, J., Nordgaard, Trine (2002). Kampen om rummet - om trafikpolitikk og kvarterløft i Kgs. Enghave. Roskilde, Department of Social Science, Roskilde University: 75.
- Andersen, Jørgen Erslev (1983): Sprog som konkret utopi. Om Habermas' sprogfilosofiske engagement, i *Andersen (red)* (pp.82-95).
- Andersen, J.E. et.al. (red) (1983): *Det Moderne – en bog om Jürgen Habermas*, Aarhus, Modtryk..
- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier: Foucault, Koselleck, Laclau, Luhman*, København, Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Andersson, Sten et.al. (red)(1985): *Mellan människor och ting*, Göteborg, Bokförlaget Korpen.
- Ascher F. 2002. Urbanismen og den nye urbane revolution. *Distinktion*: 29-36
- Asmervik, Sigmund & Hagen, Aksel (1997a): *Rhetoric of Planning Documents. A rhetorical examination of Oppland County Plan*

1996-1999, Paper IX AESOP Congress, Nijmegen, The Netherlands, 28-31.May 1997 (pp.1-18).

Asmervik, Sigmund & Hagen, Aksel (1997b): Fylkesplanen for Oppland fylke – en plan som svikter sitt retoriske potensiale, *Rhetorica Scandinavia Nr.4/1997* (original-kopi).

Aspen, Jonny & Pløger, John (red)(1997): *På sporet av byen. Lesninger av senmoderne byliv*, Oslo/København, Spartacus forlag/Politisk Revy.

Aspen J. 2003. *Byplanlegging som representasjon - en analyse av Harald Hals' generalplan for Oslo av 1929*. Arkitektskolen i Oslo/ Oslo School of Architecture, Oslo.

Bagnasco, Arnaldo & Le Galès, Patrick (ed) (2000): *Cities in Contemporary Europe*, Cambridge, Cambridge University Press.

{Bauman, 1997 #108}

Beauregard, Robert A. (1995): If Only the City Could Speak: The Politics of Representation, i *Liggett & Perry (ed)* (pp.59-81).

Beauregard, Robert A. (1996/1989): Between Modernity and Postmodernity: The Ambiguous Position of U.S. Planning, in *Campbell & Fainstein (ed)* (pp.213-34).

Beauregard, R. Haila, A. (1997): The unavoidable Incompleteness of the City, *American Behavioral Scientist*, Vol.41, No.3, Nov/dec. 1997 (pp.327-41).

Beauregard, Rob & Body-Gendrot, Sophie (ed)(1999): *The Urban Moment. Cosmopolitan Essays on the late-20th-century City*, Urban Affairs Annual Reviews, London, Sage Publication.

Beck, U. Et.al. (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetic in the Modern Social Order*, Cambridge.Polity Press.

Bell, David & Haddour, Azzedine (ed) (2000): *Vity Visions*, London, Prentice Hall.

- Benjamin, Walter (1991): *Paris 1800-tales hovudstad. Passagearbeidet I-III*, Stockholm/Stehag, Symposion Förlag.
- Bengtson J. 1994. Arkitektur og fenomenologi. Om Norberg-Schulz' platsfenomenologi. *Nordisk Arkitekturforskning*: 17-33
- Berman M. 1987. *Allt som er fast förflyktigas*. Lund: Arkiv Förlag
- Bertilson, Margareta (1995): Moral och etik i sociologisk belysning, i Mikael Carleheden & Margaret Bertilsson (red): *Det goda livet. Om renässansen för en borttappad disciplin*, Stehag, Symposion (pp.13-29).
- Blanco, Hilda (1985): community and the Four Jewels of Planning, i *Hendler (ed)* (pp.66-87).
- Bogason, Peter (2001): *Fragmenteret forvaltning*, Aarhus, Systime.
- Bomann-Larsen, Lene (1999): *Etisk språk. Filosofiske begrepet og tips til tekster*, Oslo, Verdikommisjonen.
- Bordum, Anders (2001): *Diskursetik og den positive selvreference. – Jürgen Habermas' kommunikative etik*, Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Brent, Jeremy (1997): Community without unity, i *Hoggett (ed)* (pp.68-84).
- Brevik, I., Halvorsen, K. & Pløger, J. (1998): *Byutvikling og bypolitikk i en brytningstid. Om samspillet mellom sosial segregering, bykultur, økonomi og politikk i norske storbyer*, Oslo.
- Bridge, Gary (2000): Rationality, ethics and space: on situated universalism and the self-interested acknowledgement of 'difference', *Environment & Planning D: society & Space*, Vol.18 (pp.519-35).
- Burchell, G. et.al. (ed)(1991): *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago, University of Chicago Press.
- Carlsen, Jan (1993): *Regnbuebyen*, Oslo, Pax.

- Carlsen, Jan (1995): *Stedskunst, Byggekunst* Nr.11 1995 (10-17).
- Campbell, Heather & Marshall, Robert (1998): Acting on principle: Dilemmas in Planning Practice, *Planning practice & Research*, vol.13, No.2 (pp.117-28).
- Campbell, Heather & Marshall, Robert (1999): Ethical Frameworks and Planning Theory, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol23, No.3, 1999 (pp.464-79).
- Campbell, Heather & Marshall, Robert (2000b): Moral obligations, planning, and the public interest: a commentary on current British practice, *Environment & Planning B: Planning & Design*, Vol.27 (pp.297-312).
- Campbell H, Marshall, Robert. 2002. Utilitarianism's bad breath? A re-evaluation of the public interest justification for planning. *Planning Theory* 1: 163-87
- Campbell, Heather & Marshall, Robert (2002): Values and Professional Identities in Planning Practice in Allmendinger, Philip & Twedwr-Jones, Mark (ed)(2002): *Planning Futures. New Directions for Planning Theory*, London, Routledge.
- Campbell, Scott & Fainstein, Susan (ed)(1996): *Readings in Planning Theory*, Oxford, Blackwell.
- Carlsen, Jan (1993): *Regnbuebyen. Teskter om arkitektur og samfunn*, Oslo Pax forlag.
- Carlsen, Jan (1995): *Stedskunst, Byggekunst Nr.11, 1995* (pp.206-7).
- Christensen, Christa L. & Thau, Carsten (red): *Omgang med tingene. Ti essays om tingenes tilstand*, Kulturstudier nr.17, Århus Universitetsforlag.
- Connolly, William E. (1995): *The Ethos of Pluralization*, Minneapolis, The University of Minnesota press.
- Douglas, M. & Friedman, J (ed)(1999): *Cities for Citizens*, New York, John Wiley.

- Dunin-Woyseth, Halina (1988): Den ”regulerte gestalt”. Lovgivningens tilsiktede og utilsiktede virkning på byformen, *Norsk Arkitekturmuseum* (pp.29-37).
- Ellefsen, Karl Otto (1988): Arkitektur og den norske byen. En kommentar til nye norske byutviklingsprosjekter, *Norsk Arkitekturmuseum* (pp.7-28).
- Ellefsen, Karl Otto (1992): Planlegging for det nye mennesket, *Norsk fortidsminne årbok 1992* (pp.81-95).
- Ellefsen, Karl Otto (1993): Arkitektur og planlegging, *Byggekunst 7/93* (pp.448-57).
- Ellefsen, Karl Otto (1996): Den urbane temaparken, *Byggekunst 6/96* (pp.6-9).
- Ellefsen, Karl Otto (1997): Tilbake til framtida? The ”New” Urbanism, *Byggekunst 3/97* (pp.13-5).
- Ellefsen, Karl Otto (1997): hvordan diskutere arkitektur? *Byggekunst 3/97* (p.12).
- Ellefsen, Karl Otto (1998): ”What is new and what is not new in urban systems?”, *Byggekunst 7/98* (pp.8-12).
- Ellefsen, Karl Otto (1999): Arkitekt og planlegger. Arkitekturidealer i norsk byplanlegging 1950-2000, *Plan 5/6 1999* (pp.76-86).
- Ellefsen Karl Otto (2003): Idealer i norsk bolig- og byplanlegging i de siste tiårene. *Plan*: 4-13
- Ellefsen, Karl Otto & Røsnes, August E. (1989): *Fysisk planlegging. Virkelighet-plan-resultat*, Oslo, Kommuneforlaget.
- Elshtain, Jean B. (1997): Civil Society Creates Citizens; It does Not solve Problems, *The Brooking Review*, Fall 1997, Vol.15, No.4 (pp.13-15).
- Eriksen, Erik O. (red)(1996): *Det sivile samfunn og moderniseringens dialektikk*, Bergen, LOS-senteret.

- Eriksen, Erik O. (1996): Den komplekse modernisering, i *Eriksen (red)* (pp.25-45).
- Eriksen, Erik O. (2000): Den kommunikative fornuft, *Norsk Statstivenskapelig Tidsskrift Nr.4/2000* (pp.509-15).
- Eriksen, E.O & Weigård, J. (1999): *Kommunikativ handling og deliberativ demokrati. Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn*, Oslo, Fagbokforlaget.
- Etzioni, Amatai (ed)(1998): *The essential Communitarian Reader*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishing, Inc.
- Fainstein, Susan (1994): Rettferdighet, politikk og utviklingen av det urbane rom, *Sosiologi i dag*, Årg.24, Nr.3-1994 (pp.25-45).
- Fainstein, Susan (1999): Can We Make the Cities We Want?, in *Beauregard & Body-Gendrot (ed)* (pp.249-73).
- Fainstein, Susan (2000): New Directions in Planning Theory, *Urban Affairs Review*, Vol.35, No.4, March 2000 (pp.451-78).
- Flyvbjerg, Bent (1996): The Dark Side of Planning: Rationality and "Realrationalität", in *Mandelbaum (ed)* (pp.383-97).
- Flyvbjerg, Bent (1998): Habermas and Foucault: thinkers for civil society? *Brit.Jnl.of Sociology*, Vol. no.49 Issue no.2 (pp.210-233).
- Flyvbjerg (1999): Empowering Civil Society; Habermas, Foucault and the Question of Conflict, in *Douglas & Friedman (ed)* (pp.185-213).
- Flyvbjerg, B. & Richardson, T. (1998): In search of the dark side of planning, *Oxford Brooks University*, Vol.1 (pp.71-9).
- Forester, John (1993): *Critical Theory, Public Policy, and Planning Practice. Toward a Critical Pragmatism*, New York, State University of New York Press, Albany.
- Forester, John (1993): Learning from Practice Stories: The priority of practical judgement, in F. Fischer & J. Forester (ed): *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Durham, Duke University Press.

- Foucault, Michel (1972): *Vetandets Arkeologi*, Lund, Bo Caverfors Förlag.
- Foucault, Michel (1977): *Overvåkning og straf: det moderne fengsels historie*, Oslo, Gyldendal.
- Foucault, Michel (1978): *Dispositive der Macht. Über Sexualität, Wissen und Wahrheit*, Berlin, Merwe Verlag.
- Foucault, Michel (1980): *Talens forfatning (L'ordre du discours)*, København, Rhodos.
- Foucault, Michel. 1986 [1982]. "The Subject & power." Pp. 208-26 in *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, edited by H. L. Dreyfus, Rabinow, Paul. Chicago: The Harvester Press.
- Foucault, Michel (1984): *The Foucault Reader* (ed. Paul Rabinow), New York, Vintage Book.
- Foucault, Michel (1991): Governmentality, i *Burchel, G. et.al. (ed)* (pp.87-105).
- Franzén, Mats, Sandstedt, Eva. 1982. "Boendets planering og vardagslivets organisering - kvinnan, familjen och staden." *Kvinnotetenskapelig Tidskrift* 3:6-15.
- Friedland, R. & Boden, D. (ed)(1994): *NowHere. Space, Time and Modernity*, Berkeley, University of California Press.
- Friedman, John (2000): The Good City: In Defense of Utopian Thinking, *International journal of urban and Regional Research*, Vol.24.2, June 2000 (pp.460-72).
- Friedman, John (2002): *The Prospect of Cities*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Gehl, Jan (1987): *Livet mellem husene. Udeaktiviteter og udemiljø*, København, Arkitektens Forlag.
- Gilje, Niels & Grimen, Harald (1995): *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, Göteborg, Daidalos.

- Gorman, Anthony. 2000. "Otherness and citizenship: towards a politics of the plural community." in *City Visions*, edited by D. Bell, Haddour, Azzedine. Harlow, London: Pearson Education Limited.
- Graham, S. & Healey, P. (1999): Relational Concepts of Space and Place: Issues for Planning Theory and Practice, *European Planning Studies*, Vol7, No.5 (pp.623-46).
- Gregory, Derek et.al. (1994): *Human Geography. Society, Space and Social Science*, London, Macmillan.
- Hansen NG. 1992. *Etik i 90'erne*. København: Gyldendal
- Harris, Karsten (1999): *The Ethical Function of Architecture*, Chicago, The MIT-Press.
- Harvey D. 1996. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Balckwell
- Harvold, Kjell-Arve (2001): Det norske planhus, *Plan 6/2001* (pp.40-2).
- Healey, Patsy et.al. (ed)(1995): *Managing Cities. The New Urban Context*, London, Wiley.
- Healey, Patsy (1997): *Collaborative planning*, London. Macmillan Press.
- Healey, Patsy (1999): Deconstruction communicative planning theory: a reply to Tewdwr-Jones and Allmendinger, *Environment & Planning A*, Vol.31 (pp.1129-35)
- Hegna, Kristin (1998): "Lykkelige byer" – Materiell, ideologi og diskurs i Kristiania, *Sosiologisk Årbok 1998:2* (117-53).
- Hendler, Sue (ed)(1995): *Planning Ethics. A reader in planning theory, practice and education*, Center for Urban Policy Research, New Brunswick, Rutgers University.
- Hillier, Jean (2002): Direct Action and Agonism in Democratic Planning Practice, in in Allmendinger, Philip & Twedwr-

-
- Jones, Mark (ed): *Planning Futures. New Directions for Planning Theory*, London, Routledge (pp.110-36).
- Hjorthol, Randi (1998): Folk ønsker seg en miljøvennlig by med urbane kvaliteter, *Samferdsel* Nr.8-1998 (pp.20-3).
- Hoch, Charles (1996): A Pragmatic Inquiry About Planning and Power, in *Mandelbaum (ed)* (pp.30-45).
- Hoggett, Paul (ed)(1997): *Contested Communities. Experiences, struggles, policies*, Bristol, The Policy Press.
- Holsen, Terje & Swensen, Invild (1998): The two faces of public participation: democracy and efficiency, paper presentet at "the Planning and Theory Conference", Oxford Brooke University, Oxford.
- Holsen, Terje et.al. (1998): *Den vanskelige samordningen*, NIBR Prosjektrapport 1998:5.
- Howe E. 1992. Professional Roles and the Public Interest in Planning. *Journal of Planning Litterature* 6: 230-48
- Howe, Elisabeth (1995): Introduction, i *Hendler (ed)* (pp.123-41).
- Hviid Nielsen, Torben (1997): "*Det civile samfund*". *Begreb og organisation, politik og moral*, LOS-senter Notat 9701.
- Jacobs, Jane (1961): *The Death and Life of Great American Cities*, New York, Vintage Books.
- Jensen, Rolf H. (1980): *Moderne norsk byplanlegging blir til*, Stockholm, Nordplan.
- Jensen, O.M. & Bech-Danielsen, C. (red)(1999): *Byøkologisk velfærdsudvikling. Livsstil, arkitektur og ressourceløb. En antologi*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.
- Johansen, Tom (1985): Kulissernas regi, *Andersson et.al. (red)* (pp.25-77).

- Joyce, Patrick (2003): *The Rule of Freedom. Liberalism and the Modern City*, London, Verso.
- Kallus, Rachel & Law-Yone, Hubert (2000): What is a neighbourhood? The structure and function of an idea, *Environment & planning B: Planning & Design*, Vol.2000 (pp.815-26).
- Kasinitz, Philip (ed)(1995): *Metropolis. Center and Symbol of Our Times*, New York, New York University Press.
- Lang Reg (1995): An Equity-Based Approach to Waste Management Facility Siting, i *Hendler (ed)* (pp.174-95).
- Lash, Scott & Urry, John (1994): *Economies of Signs & Space*, London, Sage Publication.
- Lefebvre, Henri (1982): *Staden som rättighet*, Lund, Bokomotiv.
- Lefebvre, Henri (1991): *The Production of Space*, Oxford, Blackwell.
- Lending, Mari (2000): *Byens livsformer/Ways of Living*, Arkitekturtriennale Oslo #1 2000, Oslo, Norske Arkitekters Lansforbund.
- Liggett, Helen & Perry, David C. (ed)(1995): *Spatial Practices*, London, Sage publication.
- Lilja, Elisabeth (1999): *Den ifrågasatte förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorter*, Stockholm, Byggnadsnämnden.
- Lucy, William H. (1996): APA's Ethical Principles Include Simplistic Planning Theories, i Campbell, Scott & Fainstein, Susan (ed)(1996): *Readings in Planning Theory*, Oxford, Blackwell. (pp.479-85).
- Lübcke, Poul (red)(1988): *Filosoflexikonet*, Stockholm, Forum.
- Lund, Trude (2003): Urban bokvalitet – kan den planlegges? *Plan* Nr.1/2003 (pp.44-9).
- Løchen, Yngvar (1996): Forvitring og fellesskap, i *Eriksen (red)* (pp.11-25).

- Madanipour, Ali (1996): *Design of Urban Space*, Chichester, Wiley.
- Madanipour, Ali et.al. (ed)(1998): *Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses*, London, Jessica Kingsley Publishers.
- Mandelbaum, Seymour J et.al. (ed): (1996): *Explorations in Planning Theory*, Center for Urban Policy Research, Rutgers University, New Brunswick.
- Marlin, Randal (1995): Rawlsian Justice and Community Planning, in Sue Hendler (ed): *Planning Ethics. A Reader in Planning Theory, Practice and Education*, Rutgers, The State University of New Jersey (pp.141-54).
- Mazza, Luigi (1995): Technical knowledge, practical reason and the planner's responsibility, *TPR*, 66 (4) (pp.389-409).
- Mazza, Luigi (2002): Technical knowledge and planning actions, *Planning Theory* Vol.1, No.1, March 2002 (pp.11-27).
- McDowell, Linda (1994): The Transformation of Cultural Geography, i *Gregory et.al. (ed)* (pp.146-74).
- McKenzie, Nigel (1982): *Visjoner om den (gode) norske byen*, Byforskning Arbeidsnotat nr.14, Senter for samfunnsforskning, Universitetet i Trondheim.
- Merrifield, A. & Swyngedouw, E. (ed)(1996): *The Urbanization of Injustice*, London, Lawrence & Wishart.
- Mortensen, Niels (1988): Enfamiliehuset i den tertiære by, i *Tonboe (red)* (pp.186-215).
- Nefer Olsen K. 1993. *Labyrinth - für freie Geister*. København: Det Kongelige Danske Kunstakademi
- Nielsen, Morten Ebbe Juul (2001): *Etik ... kort og godt*, Aarhus, Modtryk.
- Norsk Arkitekturmuseum (1988): *Arkitektur i Norge. Årbok 1988. Tema: Byen i omforming*, Oslo.

- Norberg-Schulz, C. (1967): *Intensjoner i arkitekturen*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Norberg-Schulz, Christian (1994): *Stedsbruk, Nordisk Arkitekturforskning 1994:1* (pp.7-16).
- Norberg-Schulz, Christian (1996): *Menneskenes bolig, Byggekunst 4/96* (pp.8-11).
- Nylund, Katarina (1995): *Det förändrade planeringstänkandet*, Stockholm. Nordiska institutet för samhällsplanering, Avhandling 19.
- Nyseth, Torill (2001): *Planlegging på lokalt nivå, i Aarsæther, Niels & Hagen, Aksel (red) (2001): Planlegging.no! Innføring i samfunnsplanlegging*, Oslo, Kommuneforlaget (pp.87-105).
- Nyström, Louise (ed): (1999): *City and Culture. Cultural Processes and Urban Sustainability*, Karlskrona, The Swedish Urban Environment Council.
- Næss, Siri (2001): *Livskvalitet som psykisk velvære*, Oslo, NOVA, Rapport 3/01.
- Nørager, Troels (1983): *System og livsverden*, Aarhus, Forlaget Anis.
- Osborne, T. & Rose, N. (1999): *Governing cities: notes on the spatialisation of virtue, Environment & Planning D: Society & Space*, Vol. 17, 1999 (pp.737-60).
- Pedersen, Kåre (1996): *Postmoderne planlægning, GRUS Nr.49* (pp.59-75).
- Plan* Nr.4/2000, 6/2000, 1/2001.
- Pile, Steve et.al. (1999): *City Worlds*, Open University, London, Routledge.
- Pløger, John (1998): *Kommunikativ planlegging. Mellom kommunikasjon og retorikk*, Oslo, NIBR-notat 1998:106.
- Pløger, John (2000): *The Aesthe-Ethic Turn in Planning – Late Modern Urbanism, Space & Culture "Anti-Methods", No.6 2000* (pp.84-96).

- Pløger, John (2001a): *Byens språk*, Oslo, Spartacus forlag.
- Pløger (2001b): Millennium Urbanism – Discursive Planning, *European urban and Regional Studies* 8(1) (pp.63-72).
- Pløger, John (2001c): Neorasjonalisme, forskning og planlegging – og i siste instans plan- og forskningspolitikk, *Regionale Trender* Nr. 1/2001 (72-81).
- Pløger, John (2001d): Public participation and the art of governance, *Environment & Planning B: Planning & Design*, Vol. 28 (pp.219-41).
- Pløger, John (2001e): Repræsentationelle rum – æste-etiske kort som strategi i byplanlægningen, *Nordisk Arkitekturforskning*, Vol.14, No.1 (pp.41-53).
- Pløger, John (2002a): Kommunikativ planlegging og demokrati – nye perspektiver i planforskningen, NIBR-rapport 2002:17.
- Pløger, John (2002b): Det senmoderne nærmiljø: Livsformer og bykultur, NIBR-rapport 2002:16.
- Pløger J. 2002c. Byfællesskab - sprængningen af et spatialt dispositiv. *Distinktion* (pp.63-76).
- Pløger J. 2002d. Åpne og kontingente styrings- og planprosesser - illusjon eller utfordring? *Regionale Trender* (pp.44-52).
- Raban, Jonathan (1974): *Soft City*, London, Hamilton.
- Rabinow, Paul (1989): *French Modern. Norms and Forms of the Social Environment*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Rabinow, Paul (1994): On the Archeology of Late Modernity, i *Friedland & Boden (ed)* (pp.402-19).
- Raffnsøe, Sverre (1999): Michel Foucaults dispositionelle magtanalytik, *Grus* Nr.59, 1999 (pp.45-71).
- Riesto, Svava (2001): (Hvordan) skal vi huske Christian Norberg-Schulz?, *Byggekunst* Nr.2-3, 2001 (pp.18-21).

- Rhodes, R.A.W. (1997): *Understanding Governance*, Buckingham, Open University Press.
- Rodwin, Lloyd & Sanyal, Bsihwapriya (ed)(2000): *The Profession of City Planning. Changes, Images and Challenges: 1950-2000*, New Jersey, Center for Urban Policy Research, Rutgers, The State University of New Jersey.
- Sager, Tore. 1994. *Communicative Planning Theory*. Avesbury: Aldershot.
- Sandercock, Leonid (1998): *Towards Cosmopolis*, Chicester, Wiley.
- Schiefloe, P.M. (1990): Networks in urban Neighbourhoods: Lost, Saved or Liberated Communities, *Scandinavian Housing & Planning Research*, vol.7, No.2 (pp.93-103).
- Schjerup Hansen, Jens & Bech-Danielsen, Claus (red) (2001): *Modernismens genkomst*, Hørsholm, Statens Byggeforskningsinstitut/Arkitekernes Forlag.
- Sehested, Karina. 2002. *Netværksstyring i byer. Hvad med planlægningen og demokratiet?* København: Jurist- & Økonomforbundets Forlag.
- Sehested, Karina (2003): *Bypolitik mellem hierarki og netværk*, København, Akademisk Forlag.
- Sennett, Richard (1970): *The Uses of Disorder*, London, Faber & Faber.
- Sennett, Richard (1991): *The Conscience of the Eye. The Design and Social Life of Cities*, London, Faber & Faber.
- Sennett, Richard (1996): *Øjets vidnesbyrd. Om storbyens kultur og rum*, København, Samleren.
- Sennett, Richard (1997): "The Grid", i *Aspen & Pløger (red)* (pp.129.159).
- Sennett, Richard (1999): The Challenge of Urban Diversity, i *Nyström (ed)* (pp.128-135).
- Short, John R. (1996): *The Urban Order*, Oxford, Blackwell.

- Silverstone, Roger (ed) (1997): *Visions of Suburbia*, London, Routledge.
- Simmel, Georg (1981): *Hur är samhället möjligt? Och andre essä..*, Göteborg, Forlaget Korpen.
- Simmel, Georg (1997): *Simmel on Culture* (ed. Featherstone, M. & Frisby, D.), London, Sage Publication.
- Simonsen, Kirsten (1994): Rummet i samfundsteorien – én gang til, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift*, Nr. 18, 1994 (pp.3-11).
- Sjaastad, Morten (2001): Boligforskning og ideologi, *Plan 1-2001* (pp.50-2).
- Smith, David M. (1997): Back to the good life: towards an enlarged conception of social justice, *Environment & Planning D: Society & Space*, Vol. 15 (pp.19-35).
- Smith, David M. (2000): *Moral Geographies*, London, Routledge.
- Stanley, Christopher (2000): Ethical transgression beyond the city wall, i *Bell & Haddour (ed)* (pp.91-107).
- Steinsholt, Kjetil (1990): Verdinormer og planlegging, *Plan & Arbeid 1/-90* (pp.30-7).
- Tait, Malcolm (2002): Room for Manoeuvre? An Actor-Network Study of Central-Local Relations in Development Plan Making, *Planning Theory & Practice*, Vol.3, No.1 2002 (pp.69-89).
- Thau, Carsten (2001): Funktionalismens genkomst med glansen af det afsluttede, Schjerup Hansen J, Bech-Danielsen, Claus, ed. 2001. *Modernismens genkomst*. København: Arkitektens forlag & Statens Byggeforskningsinstitut.
- Tait, Malcolm & Campbell, Heather (2000): The politics of communication between planning officers and politicians: the exercise of power through discourse, *Environment & Planning A* Vol.32 (pp.489-506).
- Thiis-Evensen, Thomas (2000a): En stor inspirator, *Aftenposten 29.mars 2000*.

- Thiis-Evensen, Thomas (2000b): En skandale for Oslo, *Aftenposten* 7. desember 2000.
- Throgmorton, James (1985): Ethics, Passion, Reason, and Power: The Rhetorics of Electric Power Planning in Chicago, in *Hendler (ed)* (pp.195-221).
- Tonboe, J.C. (red) (1988): *Storbyens sociologi*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.
- Twedwr-Jones, Mark (2002): Personal Dynamics, Distinctive frames and Communicative Planning, in Allmendinger, Philip & Twedwr-Jones, Mark (ed): *Planning Futures. New Directions for Planning Theory*, London, Routledge (pp.65-93).
- Zerlang M. 1995. Det urbane menneske. In *Lys og blade. Sider af oplysningens litteratur*, ed. J Frandsen. Odense: Odense Universitetsforlag
- Vetlesen, Arne Johan (1996): Kommunitarisme, *SAMTIDEN Nr.4/1996* (pp.14-27).
- Vike, Halvard (2001): Planlegging ved reisens slutt, *Plan* 6/2001 (pp.32-9).
- Wasserman, Barry et.al. (2000): *Ethics and the Practice of Architecture*, New York, John Wiley & Sons, Inc.
- Wigmans G. 2001. Contingent Governance and the Enabling City. The Case of Rotterdam. *City analysis of urban trends, culture, theory, policy, action* 5: 203-25.
- Werne F. 1998. *Arkitekturens ismer*. Stockholm: ARKVS
- Wolfe, Alan (1997): Is Civil Society Obsolete?, *The Brooking Review*, Fall 1997, Vol.15, No.4 (pp.9-12).
- Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*, princeton, New Jersey, Princeton university Press.
- Young, Iris Marion (1995): City Life and Difference, in *Kasinitz (ed)* (pp.250-73).

Young, Iris Marion (2000): A critique of integration as the remedy for segregation, i *Bell & Haadour (red)* (pp.205-19).

Østerberg, Dag (1998): *Arkitektur og sosiologi i Oslo. En sosio-materiell fortolkning*, Oslo, Pax-forlag.

Østerberg, Dag (1998b): De materielle strukturer og det sosiale liv, *Plan Nr.3/1998* (pp.2-11).

Aarsæther, Niels & Hagen, Aksel (red) (2001): *Planlegging.no! Innføring i samfunnsplanlegging*, Oslo, Kommuneforlaget.

Aarsæther, Niels (2001): "Planlegging som handlingstype" og "Samfunnsplanlegging", i Aarsæther, Niels & Hagen, Aksel (red) (2001): *Planlegging.no! Innføring i samfunnsplanlegging*, Oslo, Kommuneforlaget (pp.11-61).

Rapporter, politiske notater, veiledere mv.

AHO (2001): Byutvikling i Bjørvika-Bispevika, *Byggekunst 01-4* (pp.90-3).

AHO (2002): *Parallelt konsulentoppdrag om byutvikling på grønliautstikkeren, lohavn og grønlikaia*, Institutt for urbanisme, 20.feb. 2002, Versjon 1.

BGO (1997): *Strategisk plan 1998-2001*, Bydel Gamle Oslo.

BGO (1998a): *Boligprogram for Gamle Oslo 1998-2002. Hovedrapport*, Bydelsforvaltningen Gamle Oslo, november 1997.

BGO (1998b): *Boligprogram for Gamle Oslo 1998-2002. Tilleggsrapport*, Bydelsforvaltningen Gamle Oslo, november 1997.

BS (2001): *Notat* (Bystyret og komiteene 0000057301-4-WSG-4-536-0) (13 sider)
(www.sak.oslo.kommune.no/Dok/Bys/2001/B/0000057301-4-WSG-4-536-0.htm).

BS (2001b): *Notat* (Bystyret og komiteene 0000061468-4-WBE-4-536-0) (15 sider)
(www.sak.oslo.kommune.no/Dok/Bys/2001/B/0000061468-4-WBE-4-536-0.htm).

- BY (2001): *Bydelsutvalget BU-sak 5/01*, Bydelsadministrasjonen bydel Gamle Oslo.
- Byrådet (2001): *Byutvikling Bjørvika-Bispevika, grunnlag for videre planarbeid*, Byrådssak 194/01 (28.juni 2001).
- FD (2001): *Langstidsprogrammet 2002-2005. St.meld. nr.30 (2000-2001)*, Oslo Det Kongelige Finansdepartement.
- Gallup (1998): *Hva mener innbyggerne om middelalderbyen?*, Oslo, Gallup for Miljøbyen Gamle Oslo.
- Husbanken (1995): *Byggeskikk og arkitektur*, HB-3058.
- Husbanken (2000): *Gode Boligområder*, Oslo, Husbanken.
- Klæboe, R. & Kolbenstvedt, M. (1994): *Bomiljøet på Grünerløkka/Sofienberg - en intervjuundersøkelse*, Oslo, Transportøkonomisk institutt TØI rapport 265/1994.
- IFU (2001): Prosjekt 2.0.20, *Byggekunst Nr.4/01 (pp.101-3)*.
- INBY (1995): *Prosjekter og visjoner for byutvikling i sentrum øst*, Oslo, INBY Juli 1995.
- KAA (2002): *St.meld.nr.28 (2001-2002) Utvikling av Bjørvika*, Oslo, Arbeids- og administrasjonsdepartementet.
- KAD (1995): *Om levekår og boforhold i storbyene*, St.meld- nr.14 (1994-95), Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- KAD (1996): *Handlingsprogram for Oslo indre øst. (Dokument nr.8:41, S.nr.995-96)*.
- Klæboe, Ronny & Kolbenstvedt (1994): *Bomiljøet på Grünerløkka/Sofienberg – en intervjuundersøkelse*, TØI rapport 265/1994.
- Kaarhus, Randi (1991): *Norske nærmiljøforsøk. Idégrunnlag og praksis. Evaluering av forsøk i nærmiljø og lokalsamfunn*, NIBR-rapport 1991:8).
- KRD (2003): *Storbymeldingen. Om utviklingen av storbypolitikk. St.meld.nr.31 (2002-2003)*, Oslo, Det Kongelige Kommunal- og Regionaldepartementet.

- KUR (2000): *Gode Byboliger. Erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet. Fagrapport*, Oslo, Kommunal- og regionaldepartementet.
- MD (1993): *Om Nærmiljøpolitikk. St.meld.nr.29 (1992-93)*, Oslo, Miljøverndepartementet.
- MD (1993b): *Stedsanalyse – innhold og gjennomføring*, T-986, Miljøverndepartementet.
- MD (2000a): *Utvikling av gode miljøbyer. Erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet*, Oslo, Miljøverndepartementet.
- MD (2000b): *Levende lokalsamfunn. Erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet*, Oslo, Miljøverndepartementet.
- MD (2002): *Bedre miljø i byer og tettsteder. St.meld. nr.23 (2001-2002)*, Oslo, Det kongelige miljøverndepartementet.
- MGO (1998): *Forslag til strategi for Miljøbyen Gamle Oslo 1998-2000*, Arkiv 21/98.
- MGO (1999): *Miljøstatus 1998 for bydel Gamle Oslo. Status for velferd, helse og miljø i bydel Gamle Oslo*, NORGIT-Senteret AS for Miljøbyen Gamle Oslo.
- MGO (2000a): *Miljøby. Bærekraftig byutvikling og bedre levekår i Gamle Oslo. Strategier og tiltak*, Oslo, Miljøbyen Gamle Oslo.
- MGO (2000b): *Hovedrapport Miljøbyen Gamle Oslo*, Oslo, Miljøbyen Gamle Oslo.
- Miljøetaten (1990): *Miljøstatus - plan for miljørettet helsevern i Gamle Oslo*, Bydelsforvaltning Gamle Oslo, Oslo.
- Nordahl, B. & Knudtzon, L. (1996): *Nabokontakt og deltakelse i indre by. Rapport fra et boligområde i Gamle Oslo*, Oslo, Byggforsk, Byggforsknotat 14, 1996.
- Nordahl, Berit & Carlsson, Yngve (1999): *Lokale utvalg og deltakerdemokrati*, Samarbeidsrapport NIBR/NBI, Oslo.

- NOU (2001): *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven. Planlovsutvalgets første delutredning*, Oslo, Miljøverndepartementet.
- OK (1996): *Handlingsprogram for Oslo indre øst*, Byrådssak 383/96, Oslo kommune, Byrådet.
- OK (2000a): *Evaluering av fire parallelloppdrag 2000*, Oslo, Oslo kommune.
- OK (2000b): *Urban Development in Bjørvika-Bispevika (The Nyland Area) in Oslo. Program*, Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten.
- Opedal, Ståle et.al. (1998): *Miljøbyprogrammet. En midtveisevaluering*, NIBR Prosjektrapport 1998:8.
- PBE (1997): *Fjorby eller Havneby? Utredning om Oslos havne- og sjøsiden*, Oslo kommune, Planog bygningsetaten.
- PBE (1998): *Byutvikling i Bjørvika-Bispevika. En analyse av potensialet for verdiskaping*, Statsbygg og Plan- og bygningsetaten.
- Plannytt*, Juli 2003, Miljøverndepartementet.
- RA (2000): *Stedsform og kulturminner – i en miljøvennlig bystruktur*, Oslo, Riksantikvaren.
- Schmidt, L. & Wilhjelm, H. (1998): *Mitt hus er din utsikt. God byggeskikk for hus og land – hva, hvorfor og hvordan*, Oslo, Statens byggeskikkutvalg.
- Thorén, Anne-Karine Halvorsen, Jon Guttu & John Pløger (2000): *Arealnormer. Virkemiddel for livskvalitet i fysisk planlegging*, NIBR-prosjektrapport 2000:3).
- Torp, Niels A (2001): *Bygge by (eller hva?)*, *Byggekusnt 4/01* (pp106-9).
- Unstad, Marit & Whist, Erik (1997): *Miljøbyen Gamle oslo. Evaluering av måloppnåelse og samarbeid*, Oslo, Byggforsk Prosjektrapport 213, 1997.

Aviskronikker, debatter mv.

- de Vibe, Ellen (1999): Bjørvika – tvil, tro og visjon, *Morgenbladet* 15.okt. 1999.
- de Vibe, Ellen (2001): Bjørvika/Bispevika: Skandale eller positivt tilskud?, *Aftenposten* 14.01.01.
- Ellefsen, Karl Otto (1999): Città diffusa – den urbane tilstanden, *Morgenbladet* 05.11.99.
- Ellefsen, Karl Otto (2000): Debatt om Bjørvika, *Morgenbladet* 15.desember 2000.
- Ellefsen, Karl Otto (2002): - Bjørvikautbyggingen må inn på et nytt spor, *Aftenposten* 30.01.02 (internettutgave).
- Hembre, K. & Reinhardsen, B. (2001): Vinnerutkastet roper lavt om hjelp, *Aftenposten* 110101.
- Husøye, Inger Lise (2001): *Aftenposten Aften* 230301.
- Jåsund, B.K. (2001): Alamerende mangler i Bjørvika-plan, *Aftenposten* 290601.
- Jåsund, B.K. (2001b): Arkitekter: - Bjørvikaplanen for dårlig, *Aftenposten* 300601.
- Jåsund, B.K. (2001c): Bruk Aker Brygge som ideal, *Aftenposten* 270801.

Vedlegg 1

Intervjupersoner

De fleste intervjupersoner ønsket å være anonyme, hvilket jeg også lovde i forbindelse med den første forespørsel til dem. Derfor må de karakteriseres på følgende måte:

- I1** Byrådspolitiker, medlem av byutviklingskomiteen, mann og tilhører høyerefløyen i det politiske spekter.
- I2** Byrådspolitikere, medlem av byutvilingskomiteen, kvinne og tilhører venstrefløyen i det politiske spekter.
- I3** Planlegger i en indre bydel i Oslo, kvinne.
- I4** En sjefplanlegger og planlegger i statslig virksomhet, kvinner.
- I5** Direktør i ledende eiendomsutviklingsselskap i Oslo, mann.
- I6** Sjefplanlegger i Oslo kommune, kvinne.
- I7** Sjefplanlegger i Oslo kommune, mann.
- I8** Direktør i statslig virksomhet, kvinne.
- I9** Fire beboere bydel Gamlebyen i Oslo indre øst.

Intervjuene var på ca. 1½ time, dog med unntak av I9 som varte 2 ½ time. Det foreligger ca. 200 sider båndet utskrift anvendt til dette prosjekt.

Vedlegg 2

Spørre-guide 'etikk-prosjektet'

(1) Byudviklingsforståelse og byutviklingskrefter

- *Hva er byutviklingens dynamiske krefter?*
- *Hva karakteriserer Oslos aktuelle utviklingskrefter? Hvem dominerer, hvorfor?*
- *Kan man styre byutvikling strategisk og planfaglig, eller må man administrere den?*
- *Kan man styre byens utviklingskrefter? Skal man?*

(2) Politikk, planlegging og etikk

K.O. Ellefsen: "Arkitektfaget sterkt bundet til etiske spørsmål"

- *Hva er din kommentar til Ellefsens utsagn?*
- *Hva forstår du ved etikk?*
- *Har bypolitikken en etikk eller normativitet? Har byplanleggingen?*
- *Hva er politikken og byplanleggingens etiske ansvar?*
- *Har etikken overhodet noen rolle? Hva er den?*
- *Hva bør bylivets etiske innhold være?*
- *Hva skulle bypolitikken/byplanleggingens etiske visjon være?*

(3) Hverdagsliv og byliv

- *Hvilke hverdagsliv planlegges det for i Oslo, bypolitisk og planfaglig?*
- *Hvilke byliv planlegges det for?*
- *Planlegges det for noen særlige former for bymessige bolig- og nærmiljøer?*

- *Planlegges det for noen særlige urbane livsformer eller livsstile?*
- *Hvilke urbane kvaliteter vil du fremheve det skal legges vekt på i dagens byplanlegging?*
- *Hva er det 'gode' byliv?*
- *Hva forstår du ved et bymessig bo- og nærmiljø i dag? Behov som skal dekkes og kvaliteter som det skal ha?*
- *Jan Gehl: 'Ta hensyn til hvordan mennesker går, ser, føler og beveger seg': - Er det nok? Hva mer?*
- *Hva er det meningsfulle byliv?*

(4) Sosial rettferdighet

- *Betyder rettferdighet noe for deg i det daglige arbeid? Hvis ja, hvordan inngår det? Hvis nei, hvorfor inngår det ikke?*
- *Hvordan definerer du rettferdighet?*
- *Hvordan kan planlegging være en aktiv kraft i å skape sosial rettferdighet?*
- *Kan planlegging være et middel til å avskaffe eller redusere ulikhet? Hvordan?*
- *Er byplanlegging med til å skape segregasjon i byen?*
- *En urban sosial rettferdighet: - (1) Planlegges det for 'urbanister'? Hvem er det, og hva er deres behov? (2) For fellesskaper? Hvilke?*
- *Hvordan planlegger man for sosio-kulturell forskjellighet (verdi- og kulturell pluralisme i byen)? Gjør man? Kan man?*
- *De 'ressurssterkes behov', hvordan inngår i i byplanleggingen? Hvem er de? Hva er deres behov?*

(5) Byplanlegging i praksis – Miljøbyen Gamle Oslo & Bjørvika

- *Evaluerer: - Giv din kritikk – positiv som negativ – av planleggingen i MGO og Bjørvika (ex. planens innhold, prosessen, boligspørsmålet).*
- *Faglig: - Hvem planlegger man for? Hvorfor? Hvilket byliv planlegges det for? Hvorfor? Hvordan? Hvilke byformingsidealer hevdes?*
- *Politisk: - Hva har vært og er politikkenes rolle? Er det den du forventet? Hvordan har de økonomiske interesser fått innflytelse? Hva vil den politiske innflytelse være ift Bjørvika? Hva er problemene for byplanleggingen som du ser det?*

- *Kapital: - Hva er kapitalens/investors rolle? Hva er politikkenes rolle? Hvilke problemer ser du i byplanleggingen aktuelt evt. ut fra Bjørvika utbyggingen eller Nydalen?*

(6) Hva er planleggingens rolle?

- *Hva vil du selv fremheve som det viktigste for deg?*
- *Er rollen intervensjon for å holde markedet under kontroll? Skal planleggingen så å si administrere markedet?*
- *Er det å forsvare de svakes interesser? Hva med miljøet?*
- *Hva er planleggingens rolle ift fremtiden?*
- *Hva er den offentlige medvirknings rolle i planleggingen? Hva er høringens rolle?*
- *Hva er rollen ift private aktører?*
- *På hvilken måte er sosiale spørsmål dratt inn i planleggingen?*
- *Hvordan kommer bylivet inn i bildet?*

(7) Arkitektur, formgivning og byliv

- *Hva anser du som det essensielt viktigste ift byforming og å planlegge for (by)liv?*
- *Funksjon? Romorganisering? Hvilke ordensprinsipper? Å skape sosio-materielle handlingsfelter, dvs. å planlegge for 'livet mellom husene'?*
- *Landskap? Historisk 'arv'?*
- *Byggestil?*
- *Hverdagslivet – hva er det i fysisk byplanlegging?*

Metode:

- Hvert intervju ble startet med spørsmål relatert til personens posisjon i plansystemet og planprosessen. Samtalen var således forstrukturert, men den ble videre styrt av de forhold respondenten bringer frem og mener er viktige.

Vedlegg 3

Utdypende projektbeskrivelse for prosjektet

Etikk i byplanlegging – å planlegge for ”det individuelle i det kollektive”

John Pløger
NIBR

(1) Indledning

Som svar på NFR's brev af 05.07.01 (v/ Knut Halvorsen) fremsendes herved en uddybning af projekets struktur og indre sammenheng. Da det er første gang jeg modtager sådanne krav, ønsker jeg at gøre noen prinsipielle bemerkninger.

- Ved NFR seminariet 13.juni hadde mit projekt virket i 5 mdr. (ikke heltid, og inklusiv at mere end 2 ugers arbejde måtte afsættes til at forberede en 45 minutters forelæsning på engelsk ved NFR-seminariet 13.juni 2001), og jeg fremlagde derfor primært – som projektplanen foreskrev - de teoretiske overvejelser og innsigter så langt i forløbet.

Det undrer mig derfor meget, at der på den baggrund fremkommer ”opfordringer” til at ”klargøre og udfylde strukturen i projektet og forholdet mellem de enkelte problemstillinger” for at fremme en ”distinkt planlægning” af ”forholdet mellem den filosofisk orienterede etikkdiskussion og den empiriske diskursanalyse”.

Jeg mener at projektets indre sammenheng er (1) fremstillet i ansøgningen, og kritikken kunne derfor allerede været

bemærket på dette tidspunkt. Den teoretiske sammenhæng (som har været hovedmålet dette halvår) (2) blev forsøgt uddybet på seminariet, så det havde været godt med en nærmere redegørelse for hvor der er problemer på baggrund af denne fremlæggelse ift. ansøgningen, eller subsidiært (3) en redegørelse for, hvordan min fremlæggelse afviger fra ansøgningen.

- Jeg mener NFR bør gennemtænke om disse seminarer skal bruges til en gensidig dialog med åbne diskussioner (som jeg opfatter dem) eller som middel til programstyrets styring af projekterne (som ”opfordringen” viser). Skal der detaljstyres, så finder jeg det som sagt rimeligt at det sker allerede efter godkendelse af projektskitsen. Resten af perioden må det forudsættes at NFR anser os for at være kvalificerede, ansvarlige og kompetente forskere. Havde jeg vidst at projektets helhed igen var til vurdering på seminariet 13.juni havde jeg (1) ikke været villig til at fremlægge projektet på engelsk overfor internationale gæster som ikke har interesse i eller forudsætning for at diskutere et lokalt projektdesign i detaljer, og (2) bygget mit foredrag op efter at jeg skulle til ”eksamen”.
- Jeg går ud fra at NFR – såfremt programstyret ikke er tilfredse med min her fremsatte uddybende præcisering og disposition – hurtigst mulig tilbagesender deres forslag til revideret disposition, som jeg så skal følge. Enhver ”opfordring” af denne type koster betydelig ekstra tid, som må hentes fra et i forvejen stramt projekt-budget.
- Er det iøvrig meningen at jeg skal have fortløbende ”vejledning” i forbindelse med projektet?

(2) Uddybende om ”projektets indre sammenhæng”

Jeg har i ansøgningen fremlagt nogle korte – men præcise - definitioner af de centrale begreber ”etik” og ”urban etik” som signaliserer en mulig konflikt mellem et alment begreb om etik og så den konkrete kontekst denne forståelse skal appliceres på, nemlig byen.

Jeg har endvidere beskrevet hvilke etikker byplanlæggingen må bevæge sig ind på, og bevæger sig ind på selv om det måske ikke er erkendt af aktørerne. Mit argument er at disse etikker er virkende fornufter – som common-sense, for-forståelse, ideologier mv. – selv om de ikke fremstilles eller reflekteres. Begundelsen for at vælge det

etiske perspektiv for analysen er, hævder jeg, at i byplanlægning er etikker virksomme på (mindst) tre niveauer:

- Som en dimension i den fysiske planlægning af byen og kvartalet (en plan for et hverdagsliv).
- Som en dimension i planlægningen af nærmiljøer-i-by (fællesskaber, sociale former og lokale møder).
- Som en dimension i udviklingen af en mere social retfærdig bypolitik, byplanlægning og byudvikling (velfærd, levekår for de svage i samfundet, lokaldemokrati og deltagelse ift. medvirkning indenfor ”governance”-systemer, og en specifik ”governmentality”).

Det er *diskursanalysens* opgave at fremstille og de-/rekonstruere den konkrete etik som er på spil på disse niveauer: - dens indhold, dens normer og værdier, dens filosofi eller fornuft, og dens ønskede sociale og politiske effekt.¹³³

Man kan f.eks. sige at i de første to led i ovenstående niveaudeling er der tale om at etikken udfoldes primært som *normativitet*, dvs. en planlægning for at skabe specifikke normer, værdier, kulturer, omgangsformer, og forståelsen for centrale politisk-ideologiske værdier som naboskab, gensidighed, det ”gode liv”, social retfærdighed og fællesskab som grundformer i hverdagslivet. Denne normativitet udtrykker – hævder jeg - et politisk ønske om at cementere en etik der bygger på social ansvarlighed og forpligtethed som normer for det fælles bymæssige bo- og nærmiljø. I det sidste led udfoldes en egentlig bypolitisk *etik* som favner filosofi, jura, demokrati, idéer om borgerrettigheder og retfærdighed, lighed mv. i dets samspil med det moderne samfunds hegemoniske etik som værdsætter individualitet, forskellighed og forandring som centrale drivkræfter i byudviklingen. Her hævder jeg, at man indtil videre har forsømt at se på betydningen af den byudviklingsforståelse, herunder etiske fornuft, som bypolitikere, byplanleggere, arkitekter og eiendomsudviklere mer eller mindre bevidst og strategisk faktisk arbejder ud fra.

I disse etikker ligger en basal diskursiv forudsætning for, hvilket byliv der planlægges for, og hvilke værdi- og betydningskemaer for det ”gode” og ”rigtige” byliv der arbejdes ud fra. Disse ideologier og for-

---

¹³³ Såfremt jeg skal uddybe mit videnskabsteoretiske ståsted må programstyret sige fra, da det vil kræve en større arbejdsindsats. Jeg kan dog henvise til Pløger (1997): *Byliv og modernitet*, Oslo, NIBR Pluss-serie.

forståelser er fremsat im- eller eksplicit i politiske notater, planfaglige notater, i forbindelse med arkitektkonkurrencen og debatter.

Nogle historiske eksempler kan belyse tankegangen: - I byplanlægningen udviklede man f.eks. allerede mod slutningen af 1700-tallet en arkitektonisk klassificering af husets fysiske kvalitet mht. f.eks. vægge, trapper og hall, og det skete fordi familien og arbejdskraftens reproduktion blev vigtig for en begyndende industrialisering. I skandinavien slog denne udvikling fuldt igennem ved begyndelsen af 1900-tallet f.eks. i form af at hygiejne blev et politisk dannelsesprojekt. På denne måde er der en tæt sammenvævning mellem udviklingen af normer for boligbebyggelse og det at skabe et *normalt* hverdagsliv og familieliv. De fysiske normer, boligbygningen og hygiejnen bliver til en *normaliseringsprocedure*.

(3) Diskurs-analyse

Diskursanalysens "fader" er Michel Foucault. Et af Foucaults kendte pointer er at diskurser er magt i betydningen at man gennem diskursive praksiser og afgrænsninger af områdets "sandheder" (f.eks. gennem statistik), vil magt. En diskurs formes for at "bestemme hvad der kan tales om". Det gælder i videnskaben såvel som politikken og byplanlægningen såvel som i samtalen. Enhver politisk diskurs vil forsøge at kontrollere hvad der kan tales om, hvordan og med hvilket resultat, og dette sker oftest gennem dikotomiseringer eller oppositionssystemer som f.eks. de mellem fornuft-ufornuft, normalt-patologisk, etik-nihilisme, pænt-stygt. Nogen – som f.eks. Jürgen Habermas – mener disse magtformer kan imødegåes og overkommes gennem at udvikle en diskursiv etik. Det vigtige point er imidlertid at en politisk diskurs skaber et vidensfelt, hvor diskursen former "ikke blot en omtale af tingene, men en omgang med tingene"¹³⁴, dvs. den måde man tænker og reflekterer over problemstillingen på.

Den planpolitiske diskurs *mening* og *fornuft* udtrykt gennem offentlige udredninger, notater, byggekriterier og planlov kommer til syne f.eks. i form af råd om, hvordan man skal reagere på et bestemt problem som f.eks. boligsociale problemer.¹³⁵ By- og boligpolitiske notater – som alle andre politiske notater – præsenterer de forståelsesrammer problemet må diskuteres indenfor, hvis argumenterne skal tages politisk og planfagligt alvorlig. Her ligger der en specifik forståelse af problemfeltet, og her medieres de "kollektive" værdier som skal styre indsatsen.

¹³⁴ Lars-Henrik Schmidt & Jens Erik Kristensen (1985): *Foucaults blik*, Aarhus, Modtryk (s.85).

¹³⁵ Rob Beauregard (1993): *Voices of Decline*, Oxford, Blackwell.

Der er derfor ikke nogen vej udenom at betragte by- og boligpolitikens tekstlige udtryk som *videnspolitik*, dvs. en bestemt italesættelse og iscenesættelse af et problemfelt. Det gør det nødvendigt at anvende ovenstående diskursive metode og analytiske perspektiv for at få indblik i, hvordan netop dén by- og boligpolitik er blevet til. Og for at få kundskab om, hvordan det politiske felt grundlæggende forståelse af problemet eller fænomenet udtrykkes tekstlig i relation til en bestemt by- og planlægningspolitik.

Man kan med andre ord sige at en bypolitisk og planfaglig diskurs er en *strategisk diskurs*, fordi den skal bringe en bestemt viden i funktion for at skabe bestemte tænkemåder og handlingsorienteringer. Politiske tekster og plannotater skal så at sige etablere en pragmatisk viden omkring problemkomplekset og dets løsning, som det (helst) ikke skal stilles spørgsmålstejn ved.

Da der i programstyret findes tvivl om, hvad projektets diskursanalyse indebærer skal den herved kort præciseres ud fra den netop introducerede diskursforståelse. Projektets diskursanalyse følger nyere læsning af bl.a. Michel Foucault, hvor han betragtes som hermeneutiker. Det vil sige at diskurser omhandler *mening* og betingelser for menings- og vidensdannelse. I denne form for diskursanalyse¹³⁶ fokuseres der derfor på tre grundlæggende forhold:

- Hvad er ”teksten” om?
- Hvad er ”tekstens” mening?
- Og hvilke politiske eller sociale implikationer skal den ha?¹³⁷

Man kan således – forenklet – sige at det drejer sig om at fremstille de begrebslige repræsentationer og diskursive regimer som er *på spil* i bypolitikken og planlægningen. Denne kan fremstilles via lovttekster, byplaner, debatter med mer. I projektet skal der lægges særlig vægt på den eller de hegemoniske *etiske* diskurser som er eks- eller implicit til stede i det foreliggende materiale og de interviews som skal foretages. Jeg har i projektansøgningen præciseret at jeg vil fokusere på hvilken ”politisk etik” (f.eks. ”det gode byliv”), ”social-filosofisk etik” (f.eks.

¹³⁶ Det findes efterhånden en del former for diskursanalyse som kan fremstilles, men det vi kræve en ekstrabevilling.

¹³⁷ Jeg har skrevet om diskursanalysen i ”Nærmiljøet som diskursivt iscenesat!”, *Sociologisk Tidsskrift*, Nr.3/1997 (pp.197-217) og diskursiv praksis i f.eks. ”Kommunikativ planlægning”, NIBR Notat 1998:106, ”Public participation and the art of governance” *Environment & Planning B* Vol.28 (99.219-41), og ”Det senmoderne nærmiljø: livsformer og bykultur”, NIBR/SBI (publiceres 2001).

”menneskesyn”) og ”æste-etik” (f.eks. det æstetiske som anvisende på det etiske), der er i spil. Jeg formoder i projektansøgningen at disse påvirker både den fysiske planlægning, planlægningen af nærmiljøer-i-by, og fungerer som grundlag for den bypolitiske forestilling om udviklingen af en social retfærdig byudvikling. Disse diskurser repræsenterer med andre ord en *normativitet* og en *bypolitisk etik* som har formet udviklingen af bydel Gamle Oslo og som vil komme til at forme udviklingen af Bjørvika-området.

Analysen tager endvidere udgangspunkt i at disse projekter må arbejde med at planlægge med ”det individuelle i det kollektive”, blandt andet fordi forskningen viser at individualitet får større betydning i de senmoderne samfund, og at det viser sig at individualiserede behov og præferencer styrer individers valg af bosted og krav til bostedets, bydelens og byens urbane kvaliteter.¹³⁸ Samtidig er en essentiel velfærdspolitisk dimension altid at der også må planlægges for den social retfærdige by. Også dette skal fremstilles og analyseres empirisk.

Diskursanalysens metodiske kvalitet for planpolitiske analyser er således at den fremhæver nødvendigheden af at se på følgende to forhold.

- (1) *Diskursens repræsentationer*, dvs. hvordan den planpolitiske diskurs’ mening (f.eks. mål og midler) italesættes og iscenesættes gennem forskellige former for tekster og taler.

Her vil der især blive fokuseret på, hvordan projekternes socio-kulturelle, socio-økonomiske og urbane mål forbindes med politikken eks- eller implicit kommunikerede etik, moral, forståelse af hvad byliv er, og målene for en social retfærdig byudvikling der må tage hensyn til ”det individuelle i det kollektive”. Heraf følger en fokusering på:

- (2) *Diskursens praksisanvisninger*, dvs. at se på de bypolitiske og arkitekt/planfaglige diskursers handlingsanvisninger overfor de konkrete projekter eller processer. Mere præcist er målet at fremstille hvilke handlingsanvisninger som fremhæves i forhold til de ønskede mål og forestillinger om byudvikling.

Diskursanalysen har i dette her projekt to empiriske nedslagsfelter:

---

¹³⁸ Denne udvikling er diskuteret som ”refleksiv modernisering”, se f.eks. Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge, Polity Press.

- Foreliggende planpolitiske og planpolitiske relaterede tekster.
- Interviews med centrale aktører.

Disse interviews skal analyseres i forhold til de interview'edes forskellige position i forhold til casen (aktører som i praksis former byudviklingen), og deres udsagn skal sættes i relation til de bypolitiske og planfaglige tekster som allerede foreligger som en itale- og iscenesættelse en bestemt problemforståelse og dens grundlag. Den diskursive metode i dette projekt er således meget konventionel, og ikke eksperimenterende eller med et ambitionsniveau som fordres i Bent Flyvbjerg's meget omtalte afhandling "Rationalitet og magt" (1991).¹³⁹ Et sådant ambitionsniveau ville have krævet et projekt af en anden størrelsesorden og som grundforskningsprojekt.

(4) Etik, filosofi og diskursanalyse

Der efterlyses også svar på, hvordan diskusione af den filosofiske etik og den empiriske diskursanalyse kan befrugte hinanden. Det er uklart om kritikken går på en manglende filosofisk afklaring eller metodologiske og metodiske spørgsmål. Anvendelsen af begrebet "befrugtning" antyder at det man vil vide er, hvordan diskursanalysen skal fungere i praksis, så det er det jeg kort svarer på her.

I projektets første del (se disposition nedenfor) diskuteres etik-begrebets filosofiske grundlag og der udvikles en bestemmelse af en urban etik som tager hensyn til denne diskussion og byens særlige sociale former og attityder.

Den anden side af den etiske problematik er at flere centrale værker omkring byplanlægning og arkitektur – f.eks. Karsten Harris, Paul Rabinow og Richard Sennett – hævder at der er en etik på spil i byformning, arkitektur og formningen af de byggede miljøer, herunder husene/boligerne. Med andre ord, rum og materielstrukturer anses for at have en etisk signifikans, og diskursanalysen skal fremstille to forhold:

- Argumentationen for dette forhold: - Hvordan begrundes den i politiske notater, planlovenene og andre relevante kilder?

---

¹³⁹ Se iøvrig min anmeldelse af Flyvbjerg's bog *Rationalitet og magt, Bind I & II* i *Sociologisk Tidsskrift*, nr.3, 1993 (pp.245-48)/PLAN 5/1994 (pp.35-37).

- Hvilke etiske forhold som im- eller eksplicit former politiklægnen, forsøg og planlægning?

På denne måde leder man i denne analysestrategi efter *mening* kondenseret i begreber og udsagn som organiserer en eller anden etisk betydning. Målet er at fremstille den underliggende diskurs' orden – dens elementer – som bestemmer etikens indhold eller danner et meningsfuldt etisk felt for aktørerne.

Tekster og udsagn rummer en bestemt konstrueret mening – etik og/eller virkelighedsforståelse – og i disse forskellige tekster er det muligt der findes forskellige ord og begreber som til sammen danner et betydningsfællesskab omhandlende f.eks. en spatial etik eller ghettoen som ”farlig”. Ved f.eks. politisk og kommunikativt at tage udgangspunkt i eller henvise til udsagn og begrebers konnotative fællesskab eller formationer, kan meningen stabiliseres eller ny mening kan skabes. Disse formationer giver form og/eller indhold til handlinger, herunder byplanlægning og ”policy-making”.

I dette projekt er det etikken som er i fokus, og projektet fremstiller de hegemoniske etiske diskurser som er i spil i bypolitik og planlægning. Disse er orienteret – viser jeg – omkring to forhold, nemlig *det spatiale dispositiv*, dvs. der arbejdes ud fra at rumlige forhold signaliserer etisk betydning, og *normativitet*, dvs. normer for hvordan man etisk forholder sig til hinanden.